

**EESTI REGILAUUDE
VERBISEMANTIKA**

KANNI LABI

TARTU ÜLIKOOLI
KIRJASTUS

Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond, eesti ja soome-ugri keeleteaduse osakond

Väitekirj on kaitsmisele suunatud Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna eesti ja soome-ugri keeleteaduse osakonna nõukogu poolt 25. augustil 2006

Juhendaja: dots Heinike Heinsoo (Tartu Ülikool)

Oponent: prof Helena Sulkala (Oulu ülikool)

Kaitsmine toimub 24. oktoobril 2006. a. kell 14 Tartu Ülikooli Nõukogu saalis

ISSN 1406–1325

SBN 9949–11–440–3 (trükkis)

ISBN 9949–11–441–1 (PDF)

Autoriõigus Kanni Labi, 2006

Tartu Ülikooli Kirjastus

www.tyk.ee

Tellimus nr 481

SISUKORD

1. SISSEJUHATUS	7
1.1. Töö eesmärgid ja ülesehitus	7
1.2. Ülevaade semantika kirjeldamise võimalustest ja verbisemantika erijoontest	9
1.3. Ülevaade regilaulude keele ja kujundisüsteemi probleemistikast	14
1.4. Verbid regilaulu parallelismis	17
1.5. Analüüsimaterjal	20
2. LIIKUMINE	24
2.1. Liikumisverbid üldkeeles	24
2.2. Liikumisverbid parallelismis	25
2.3. Analüüsimaterjalis kirjeldatud liikumisvaldkonnad	27
2.3.1. Tulemine	30
2.3.2. Minemine	33
2.3.3. Käimine	36
2.3.4. Kolme põhivaldkonna võrdlus	38
2.3.5. Spetsiifilisi liikumisvaldkondi	43
2.3.5.1. Jooksmine ja hüppamine	43
2.3.5.2. Sõitmine maal ja vetel	44
2.3.5.3. Tantsimine ja kiikumine	45
2.3.5.4. Asendimuutus ja vertikaalne liikumine	46
2.3.5.5. Liikumine eluslooduses; kasvamine	48
2.3.5.6. Liikumine eluta looduses	49
2.4. Muu põhitähendusega verbide kasutamine asukoha- ja asendimuutuse tähenduses	50
2.4.1. Kausatiivsed liikumisverbid	50
2.4.2. Käsitlemisverbid	51
2.4.3. Muud kausatiivsed verbid ja muutusverbid	52
2.5. Üldisi tendentse liikumise väljendamisel	53
3. TAJU	56
3.1. Nägemisaisting	58
3.1.1. Paistmine	58
3.1.2. Nägemine	61
3.1.3. Vaatamine	63
3.2. Kuulmisaisting	67
3.2.1. Kuuldumine	67
3.2.2. Kuulmine	69
3.2.3. Kuulamine	70
3.3. Lähitajud	72
3.4. Üldisi tendentse taju väljendamisel	74

4. KÕNEAKT.....	77
4.1. Info edastamine ja vahetamine	79
4.1.1. Rääkimine ja ütlemine	79
4.1.2. Jutuaajamine ja vaidlemine.....	85
4.1.3. Laulmine	86
4.2. Kindla eesmärgiga kõneaktid.....	90
4.2.1. Küsimine	90
4.2.2. Halvustamine	91
4.2.2.1. Süüdistamine	92
4.2.2.2. Sõimamine või kurjustamine.....	93
4.2.2.3. Laitmine	95
4.2.2.4. Pilkamine.....	96
4.2.3. Kiitmine	97
4.2.4. Tänamine.....	98
4.2.5. Töötamine	98
4.2.6. Kurtmine	99
4.2.7. Valetamine, petmine	100
4.2.8. Kiitlemine	100
4.3. Metalingvistilised teod	101
4.3.1. Nimetamine	102
4.3.2. Õpetamine ja õppimine.....	103
4.3.3. Palumine	104
4.3.4. Käskimine.....	106
4.3.5. Kutsumine.....	107
4.3.6. Keelamine.....	108
4.4. Üldisi tendentse kõneaktide väljendamisel.....	109
5. KOKKUVÕTE	111
ALLIKAD	119
KIRJANDUS	120
SUMMARY.....	125
LISAD	129
ELULOOKIRJELDUS.....	166
CURRICULUM VITAE.....	167

1. SISSEJUHATUS

1.1. Töö eesmärgid ja ülesehitus

Pika kirjakeeletraditsiooniga keelte puhul on võimalik uurida semantikat diakroonilisest aspektist, jälgides, millistes seostes on mingi sõna aegade jooksul esinenud, olgugi et uurija ei või kunagi kindel olla, kas tema tõlgendus mingi keelendi varasemast tähendusest on õige. Eesti keelest ei ole kuigi palju ega kuigi vanu kirjalikke jäädvustusi, kuid teatud määral võime oma keele mineviku uurimisel toetuda regilaulude üleskirjutustele.

Väljaspool loomulikku suhtlust on püütud sõnatähendusi kirjeldada praktilisel eesmärgil: sõnaraamatute loomiseks, aga ka keele teoreetiliseks kirjeldamiseks. Erisuguste meetodite abil on keeleteadlased tegelenud jätkuvalt inimekele sõnade/mõistete tähendusstruktuuride otsimisega. Kui igapäevast keelt kasutades toetub inimene sellistele mentaalsetele struktuuridele alateadlikult, siis nende teoreetiline kirjeldamine pole sugugi nii lihtne. Kuna poeetiline tekst on rohkem struktureeritud kui tavakeelekasutus, sisaldades mitmel keele tasandil kunstikavatsuslikke kõla- ja tähendusseoseid, siis peegeldab see paremini ka mentaalseid tähendusstruktuure. Regilaul kui väga pika aja jooksul terve keelterühma kõnelejate keskel tuntud ja tunnustatud poeetiline süsteem, üldtuntud stilistiline allkeel annab võimaluse uurida keele ajalugu kõikidel keele tasanditel. Seni on regilauludele toetutud peamiselt ajaloolise fonoloogia ja morfoloogia küsimustes. Semantika osas annavad regilaulud infot samuti lisaks üldistele tähendusstruktuuridele ka ajas muutunud keelekasutuse kohta. Teisalt võiks püstitada hüpoteesi regilaulu kui poeetilise allkeele mõjust kogu keele kujunemisele: kuna keeleliste tähenduste moodustumisel ja tõlgendamisel on rõhutatud kultuurikonteksti osatähtsust (Leino 1993: 44–48), siis regilaul kui siinse kultuurikonteksti kauaaegne oluline osa peaks olema samuti sinna oma panuse andnud.

Üks eripärasemaid keelekasutuse jooni regilaulus on just parallelismi, mõttekorduse poeetiline konventsioon öelda üht ja sama mitmel eri viisil, mis on tekkinud sõnasõnalise korduse kui lihtsama poeetilise võtte edasiarendamisel (Kuusi 1963: 135–136). Käesoleva töö eesmärgiks on kirjeldada regilaulus paralleelselt kasutatud verbide tähendusseoseid ja paralleelstruktuuride kujunemise mehhanisme ning jälgida, kuidas need on seotud keele üldiste tähendusstruktuuridega. Selle käigus vaadeldakse ka, millistele keeleajaloos toimunud tähendusmuutustele regilaulu sõnakasutus osutab, kuidas mõjutab verbi semantiliselt eripärane kasutus tema süntaktilist käitumist ning missugune on nn poeetilise vabaduse osakaal paralleelverbide valikul.

Töö on jagatud viieks peatükiks, millest esimeses, sissejuhatavas, annan ülevaate esiteks semantika uurimisest, keskendudes just verbi kui suhteid märkiva sõnaliigi uurimistraditsioonile ning minu töö seisukohalt olulistele aspektidele, püüdmata pakkuda ammendavat pilti kogu distsipliini arengust. Teiseks tutvus-

tan regilaulude parallelismi senist uurimist Eestis nii lingvistilisest kui poetika seisukohast. Samuti kirjeldan töös kasutatud analüüsimaterjali ning selle valimise põhimõtteid. Töö põhiosa moodustavad kolm peatükki, milles käsitlen eri mõistevaldkondade – liikumise, tajumise ning kõneaktide väljendamist paralleelverbidega. Lisaks nendele oleks võimalik ja kindlasti huvitav vaadelda ka teiste valdkondadega, nt käelise tegevuse või emotsioonidega seotud paralleelverbe, ent juba valitud kolm valdkonda esindavad regilaulude sõnakasutust mitmest teineteist täiendavast aspektist – olles paljudest teistest mõistevaldkondadest mitmetasandilisema hierarhilise struktuuriga (Pajunen 2001: 441), ent oma ülesehituselt üksteisest oluliselt erinevad, on nad pakkunud erisuguseid strateegiaid paralleelverbide kasutamiseks.

Käsitlen analüüsimaterjali esmajoones onomasioloogiliselt (st tähistatavast lähtudes), eri mõistevaldkondade kaupa, vaadeldes, milliseid verbe on teatud tegevuste kirjeldamisel kasutatud. Ent samuti kasutan semasioloogilist (st tähistajast lähtuvat) perspektiivi ning vaatlen vastavate sõnade puhul, mis tähendustes nad analüüsimaterjalis esinevad. Paralleelverbide tähendussuhete kvalitatiivne analüüs toetub ka kvantitatiivsele analüüsile: vastavate nähtuste sagedusele analüüsimaterjalis. Et töös kasutatud regilaulude üleskirjutamisest on möödas üle saja aasta ning osa värse võib olla välja kujunenud veel palju varem ja sarnasel kujul käibel olnud paljude inimpõlvede jooksul, siis on minu kui uurija vaatepunkt paratamatult diakrooniline. Teatud põhiosas on keele semantiline struktuur siiski suhteliselt stabiilne, nii et enamik regilaulus ilmnevaid tähendussuhteid on arusaadavad ka tänapäeva eesti keele kõnelejale. Diakroonilises perspektiivis on olulised samuti sõnatähenduste seosed nn entsüklopeediliste teadmistega: et tänapäeva inimesel on need mõnevõrra teistsugused, siis püüan anda selgitusi ka regilaulutraditsiooni kandjate võimalikest vaadetest asjassepuutuvate nähtuste kohta, toetudes seejuures vanema rahvakultuuri ja usundilise maailmavaate uurimistraditsioonile.

Analüüsimaterjalis esineva sõnavara tähenduste osas olen võrrelnud mitmetes vanema ja uuema keelematerjali põhjal koostatud sõnaraamatutes esitatud andmeid. Eesti keele lähedase tähendusega sõnadest saab ülevaate Andrus Saareste “Eesti keele mõistelisest sõnaraamatust” (EKMS, 1958–1979), mis kajastab ka vanemat ja murdesõnavara; peale “Väikese murdesõnastiku” (VMS) ja “Eesti murrete sõnaraamatu” (EMS) olen kasutanud ka Eesti Keele Instituudi murdekogu, samuti F. J. Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatut (1973) ning vanemate eesti keele materjalide kohta ilmunud väljaandeid (Habicht jt 2000, Kingisepp jt 2002, Kikas 2002). Kui eesti keele sõnaraamatud pole piisavaks osutunud, olen otsinud abi ka sugulaskeelte – soome, vadja ja karjala keele sõnaraamatutest. Etümoloogia küsimustes toetun põhiliselt uusimale sel alal ilmunud teosele, Kaisa Häkkineni raamatule “Nyky-suomen etymologinen sanakirja” (2004), aga ka Julius Mägiste eesti keele etümoloogilisele sõnaraamatule (1982–1983). Tänapäeva keelekasutuse osas olen kasutanud “Eesti kirjakeele seletussõnaraamatut” (EKSS, 1988–2005). Tähendusseoste selgitamisel võrdluseks esitatud üldkeeleftaasid esindavad nn laboratooriumikeelt ja on minu enda

koostatud, kui ei ole viidatud mõnele sõnaraamatuallikale. Kui paralleelverbe sisaldavad värsid on nõudnud mõistmiseks pisut laiemat laulukonteksti, siis olen kas lisanud näitevärssidele mõne naabervärsi või nende sisu vabalt ümber jutustanud.

Töö viiendas, kokkuvõtvas peatükis nimetan põhilised analüüsitulemused ja nende põhjal tehtavad järeldused regilaulude keelekasutuse kohta. Lisades on ära toodud andmed analüüsimaterjali kohta ning analüüsivate paralleelverbide sagedusloendid kasutusvaldkondade kaupa.

Kasutada oleva analüüsimaterjali rikkalikkuse eest võlgnen ma tänu sajandi taha Jakob Hurdale, kelle tegevust just regilaulude kogumise korraldamisel on nimetatud õigusega päästeaktsiooniks. Digitaalse ligipääsu materjalile on aga võimaldanud Eesti Rahvaluule Arhiiv ja Suomen Kirjallisuuden Seura regilaulude digitaliseerimise projektiga, milles ka minul oli võimalus osaleda tekstide kollatsioonierija ja redigeerijana: tööga, mis aitas suuresti käesoleva uurimuse temaatikasse sisse elada. Kuna Võru- ja Setumaalt pärit analüüsimaterjali keel on minu jaoks suhteliselt võõras, siis pidin nii mõnigi kord paluma tõlkimisel-tõlgendamisel abi selle mõistjatelt – suur tänu Paul Hagule, Sulev Ivale, Andreas Kalkunile, Eve Valperile. Paljudes folkloristikasse puutuvates seikades olen saanud tänuväärset nõu oma kolleegidelt Eesti Kirjandusmuuseumist, eriti dr Mall Hiemäelt, Kadri Tammelt, Janika Oraselt; murdesõnavara osas Eesti Keele Instituudi murdearhiivist Anu Haagilt. Lingvistika küsimustes on mind toetanud minu juhendaja dots. Heinike Heinsoo, dr Karl Pajusalu, dr Mati Erelt, samuti TÜ eesti keele uurijaseminaris osalejad. Eriti palju tänu olen aga võlgu dr Arvo Krikmannile ja prof Helena Sulkalale, kes soostusid minu tööd retsenseerima ning andsid mulle selle käigus olulisi juhtnööre.

1.2. Ülevaade semantika kirjeldamise võimalustest ja verbisemantika erijoontest

Üks põhilisi semantika-alaseid küsimusi on läbi aegade olnud kategoriseerimine: see, kuidas inimkeeles on liigitatud ja rühmitatud reaalse maailma entiteete ja nendevahelisi suhteid ning kuidas kategooriate süsteemid on mentaalselt konstrueeritud (Jackendoff 2003: 11). Viimasel ajal üha laiemalt levinud kognitivistlikus semantikakäsitluses on võetud aluseks, et mõiste on üksus, mis esindab reaalse maailma asju inimese kognitsioonis, ning kategooria mõistete kompleks, mis inimese kogemuste alusel kokku kuuluvad (Tragel 2003: 12). Valdavalt on sõnavara organiseerimisel ning selle kirjeldamisel kasutatud erinevate semantiliste suhete mõisteid: hüponüümia-hüperonüümiasuhete abil moodustuvad hierarhiad, nii et hierarhias allpool asetsev liige pärib kõik hierarhias ülalpool oleva liikme omadused ja lisaks saab juurde mõne uue omaduse; meronüümia-holonüümiasuhted põhinevad terviku jagatavusel (täenduslikeks) osadeks; sünonüümiasuhteks nimetatakse kahe keelendi

võimalikult lähedast tähendust või denotatsioonilist identsust ning sellele vastandatakse antonüümi suhet, mis on samas kohüponüümi suhe rõhuasetusega mingitel vastandtunnustel.

Kui vaid suhteliselt väikesel osal sõnadest on otsesed sünonüümid ja antonüümid ning ka osa-tervikusuhe on omane vaid teatud tüüpi mõistetele, siis hierarhiasse on võimalik liigitada praktiliselt kõiki mõisteid. Hierarhias sama üldistusastmega tasandile kuuluvatel mõistetel ning neid esindavatel sõnadest on leitud mitmesuguseid sarnaseid jooni (vt nt Ungerer, Schmid 1999: 98 jm): keeles kõige esilduvam on nn põhitasand, sinna kuuluvaid mõisteid väljendavad sõnad on lühikesed, sagedased ja varakult õpitavad, nende tähendusel on palju ühistunnuseid, ühes põhitasandi kategoorias on prototüüpsemaid ja vähem prototüüpseid esindajaid¹ (nt on põhitasandi kategooriaks “lind”, enamikus keeltes on selle mõiste väljendamiseks lihtne omatüvi, prototüüpseks linnuks võib pidada näiteks varblast, ebaprototüüpseks pingviini). Põhitasandist üldisema, ülatasandi mõistete keeleline vorm on sageli pikem või morfoloogiliselt kompleksne, see võib ka keeles puududa, ühistunnuseid on kas üks või ainult mõni, kategooria prototüüpset esindajat ei ole võimalik välja tuua (ülatasandi mõiste on nt “loom”: ka eesti keeles tähistab seda tuletis, prototüübistruktuur on konkreetseid loomaliike märkivatel mõistetel). Spetsiifilisemad, alamtasandi kategooriad on kõrge homogeensusega, mõistetel on palju ühistunnuseid, kuid peale selle ka esilekerkivad eritunnused, keeleline vorm on samuti morfoloogiliselt kompleksne. Kui alamtasandi mõisted määratlevad maailma asju suhteliselt täpselt, siis tava suhtlemises sellist täpsust sageli vaja ei ole või see osutub isegi segavaks: nii opereeritakse enamasti just põhitasandi mõistetega, mis võimaldavad n-ö loomuliku ligipääsu maailmale. Ülatasandi mõistete funktsioon on üldistamine ja koondamine.

Friedrich Ungerer ja Hans-Jörg Schmid (1999: 104) on aga leidnud, et verbide osas ei kajasta selline hierarhia kuigi adekvaatselt keelekasutaja võimalikku kognitiivset struktuuri ja alammõistetel on pigem põhitasandi tunnused. Verbide kui sõnaklassi erinevust semantilise liigitamise seisukohalt on tähelestatud mujalgi, ning selle peamiseks põhjuseks on see, et verbid tähistavad entiteetide vahelisi protsessuaalseid suhteid, millel on positiivne temporaalne iseloom (Langacker 1991: 79; Leino 1993: 130). Inglise keele verbisemantika uurijad Christiane Fellbaum ja George Miller (1990, samuti Fellbaum 1990) on võtnud verbide jaoks hüponüümia ja meronüümia mõistete asemel kasutusele troponüümia ja eeldussuhte (*entailment*) mõisted, kuna vastavad suhted toimivad verbide puhul teisiti kui substantiivide puhul. Alam- ja ülemmõistete suhet ei saa verbidel väljendada mudeliga “*x is a kind of y*”, vaid “*to V₁ is to V₂ in some manner*” (*lonkama* on sama mis *käima* mingil viisil). Protsessid saavad olla troponüümi suhetes ainult siis, kui nad on ajaliselt ko-eksistentsionaalsed ja nende vahel on teatud viisisuhe: puterdamine on rääkimise troponüüm, sest

¹ Nn prototüübiteooria rajajaks peetakse Eleanor Roschi (1973 jm), kes kasutas kategoriseerimise seletamiseks tajukatseid.

puterdamine toimub rääkimisega üheaegselt ja on teatud viisil rääkimine; kui keegi lonkab, siis ta käib (teatud kindlal viisil), nii kaua kui lonkab. Kui üks protsess sisaldub ajaliselt teises (on täiesti inklusiivne, osa teise ajalisest realiseerumisest), siis on tegemist osa-tervikusuhtega, mis on substantiivide meronüümiastuhte vaste verbide puhul, nt norskamist võib käsitleda kui teatud osa magamisprotsessist, kuid norskamine ja magamine ei ole troponüümiastuhtes, sest norskamine on üldjuhul ajutine, sisaldub magamises, ja ei ole magamisega ko-eksistentsionaalne ega ka teatud viisil (*in some manner*) magamine. Ka nt ostmine ja maksmine ei ole üheaegsed toimingud, maksmine on pigem ostmise lõppjärg. Küsimus on siis osa-tervikusuhtes, mis võib olla kas võimalik (magamist saab olla ka ilma norskamiseta) või kohustuslik (ostmist ilma maksimiseta olla ei saa). Verbide eeldussuhted aga hõlmavad ka ajalise eelnevus-järgnevussuhte ning põhjuse-tagajärjesuhte, mille puhul protsessid ei ole ajaliselt inklusiivsed (nt võistlemine ja võitmine, andmine ja saamine).² Eeldussuhted on asümmeetrilised: kui verb V_1 eeldab verbi V_2 , siis V_2 ei saa eeldada verbi V_1 . Näiteks lonkamine eeldab liikumist, norskamine magamist, võitmine võistlemist, kuid mitte vastupidi. Ajaliselt mitteinklusiivsete eeldussuhte puhul on tegemist järgnevuse asümmeetriaga: võistlemine eelneb võitmisele, andmine saamisele, mitte vastupidi. Siin ilmneb ka ajalise inklusiooni suhtelisus: kui maksmine on ostmise osa, järgneb see ostmisprotsessi eelnevale osale, mitte vastupidi (asümmeetriline järgnevussuhe), samas kui kohustuslikkus muudab nende protsesside eeldussuhte sümmeetriliseks (ostmine eeldab maksmist ja maksmine ostmist). Üldjuhul on verbisemantika kirjeldamisel aga endiselt jäänud ülem- ja alamõistete suhete hüponüümiaks ja meronüümiaks nimetamise juurde.

Teine semantika-alane probleemidering, millega minu uurimus haakub, on leksikaalse tähenduse muutumine ja polüseemia. Verbid kui suhteid märkivad keeleüksused on keskmiselt polüseemilisemad kui substantiivid, mis tähistavad olendeid või asju (Leino 1993: 131): protsessidel ei ole nii kindlaid väliseid tunnusjooni kui olenditel ja asjadel, nii et nad on oma olemuselt hägusamad. Noam Chomsky viidates märgib Jämsä (1987: 68), et substantiivide leksikaalne kategooria on selektiivselt dominantne teiste leksikaalsete kategooriate, eriti verbide suhtes, kuna see, millistes suhtes olendid/asjad võivad esineda, sõltub nende loomulikest omadustest. Ehk teiste sõnadega, verb väljendab protsessi, mille muutuja ja taust³ on skemaatilised, ainult nende omadused on konkreetsele verbile tüüpilised; verb kui leksikoniüksus osutab teatud protsessitüübile, sõnena esinev verbivorm kirjeldab vastava protsessitüübiga seostatavat konkreetset sündmust (Langacker 2000: 124–125). Kui kognitiivses

² Nt viimast nimetab Tuomo Jämsä (1987: 74) konversiivseks tähendussuhteks.

³ Eesti keeles on kasutatud ingliskeelsete terminite *trajectory* ja *landmark* vastetena ka mõisteid *trajektor* ja *orientiir*, ent see on eksitav, kuna *trajektor* on ingl. *trajectory* vaste ning kas või väljendi *a trajectory that moves along the trajectory* tõlkimisel ilmneb, et vastavaid mõisteid tuleks siiski eristada.

grammatikas on peamine tähenduse määratlus (mõiste)valdkond, millesse predikaadi – minimaalse semantilise üksuse – konkreetne spetsifikatsioon kuulub (Tragel 2003: 19), siis polüseemilise sõna puhul tuleb opereerida vastavalt mitme valdkonnaga. Määratledes sõnatähendust selle kasutusvõimaluste järgi, on polüseemilise sõna eripäraks sobivus mitmesse eri konteksti: polüseemiat on defineeritud näiteks kui sõnakasutuse denotatiivset hajuvust (Koski 2002: 219). Jarno Raukko (1994) arutleb, et polüseemiat võib seletada tavapärase “ühel sõnal mitu tähendust” asemel ka tähenduse paindlikkusega: sõna tähendus on seda paindlikum, mida tuntum ja levinum mingi sõna on.

Igal juhul on polüseemial kui nähtusel leitud olulisi seoseid tähenduse muutumisega keeleajaloos: tähendusmuutus põhineb alati polüseemial ning kui on olemas sünkrooniline tähendussuhe, on tavaliselt ka diakrooniline, polüseemia on enamasti vanema ja uuema tähenduse suhe, mis on kujunenud spetsiifilistes kontekstides; varasema tähenduse täielik kadumine on suhteliselt haruldane (Traugott, Dasher 2002: 11–13). Polüseemia tekkimist võib kirjeldada ka prototüübiteooria abil: ebaprototüüpne kasutus/tähendus võib kujuneda aja jooksul prototüübseks, saada keskseks ning mõjutada uute perifeersemate tähenduste/kasutuste tekkimist (Langacker 1991: 266). Semantilise muutuse võimalikkust on põhjendatud sellega, et semantilised normid või konventsioonid ei ole keeles primaarsed, vaid alluvad kõrgematele normidele – suhtlusnormidele –, esmane on suhtluseesmärgi edukas täitmine (Traugott, Dasher 2002: 24). On leitud, et tähendus on juba oma olemuselt pigem muutlik kui püsiv, semantiline pädevus põhineb ümberkorraldatavatel struktuuridel ning muutuste taga on ekspressiivsuse ning efektiivsuse taotlus suhtlemisel (Geeraerts 1999: 95; 105).

Tähendusmuutuse ja polüseemia problemaatikaga haakub ka viimastel aastakümnetel väga rohkesti just kognitiivse uurimisparadigma raames käsitletud metafooriteooria (lühülevaadet vt nt Krikmann 2003), kuna metafoori on peetud üheks mehhanismiks nii polüseemia kui sellega seotud tähendusmuutuse puhul. Näiteks tähendusmuutuste kirjeldamisel on metaforisatsiooni defineeritud lühidalt kui tähendusnihet, mille puhul uue ja vana tähenduse vahel on semantiline sarnasus (Campbell 1998: 258); lisaks nimetatakse muutusprotsessidena metonüümiat, sünekdoohhi, tähenduse laienemist ja kitsenemist, pejoratsiooni ja amelioratsiooni, hüperbooli ja litootest,⁴ tähendusmuutust võib põhjustada ka tabu- või obstsöonsusasendus ja keele- või kultuurikontakt väljastpoolt (samas: 256–266). Kokkuvõtvalt, tähendusstruktuuride moodustumist ning nende väljendusi keeles mõjutavad nii sünkrooniliselt kui diakrooniliselt mitmesugused kognitiivsed mehhanismid, analoogiad ja assotsiatsioonid (samas: 269). Need toimivad nii tähistatavate mõistete kui neid tähistavate keelendite häälikkuju vahel, põhinedes sarnasusel, kontrastil või külgnevusel (Györi 2002: 126, refereerib Andreas Blanki uurimust “Prinzipien des lexikalischen Bedeutungswandels am Beispiel der romanischen Sprachen” (1997)).

⁴ Mitmeid nähtusi sellest loetelust on traditsiooniliselt peetud metonüümia alaliikideks.

Eri sõnade ning polüseemilise sõna eri tähenduste omavaheliste suhete kõrval on semantikas arutletud ka sõnatähenduse sisemise struktuuri üle: kas see koosneb mingitest väiksematest osistest ja kui, siis mida need endast kujutavad. Nt on sõna mitmetähenduslikkust seletatud sellega, et tähendus (semeem) ei ole jagamatu, vaid koosneb seemidest, millest ühes kontekstis aktualiseeruvad ühed, teises aga teised (Jämsä 1986: 15). On püütud leida piiratud hulka konkreetsetest keeltest sõltumatuid nn elementaartähendusi, mille abil oleks võimalik kirjeldada kõigi inimkeele sõnade tähendust (nt Wierzbicka 1972, vt ka Õim 1976). Ray Jackendoff (2003: 334–339) refereerib Jerry Fodori vastupidist seisukohta – sõnatähendust pole võimalik osadeks jagada – ning selgitab, et tähenduse puhul pole tegemist selliste üksteisele järgnevate osadega nagu sõnad fraasis, silbid sõnas või häälikud silbis, tähenduse osiste leidmine on üldistus tegelikust sõnast väljapoole. Üldiselt kirjeldataksegi lingvistikas tähendusi nende teatud osiste või tunnuste kaudu.

Regilaulu paralleelverbide semantilisel liigendamisel olen võtnud aluseks liigenduse, mis on tehtud eesti keele ühe lähima sugulaskeele põhjal: Anneli Pajuneni “Argumenttirakenne. Asiaintilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä” (2001), kus soome keele konkreetse tähendusega verbid on organiseeritud ontoloogiliste ja semantiliste kriteeriumide järgi ning esitatud üldistusi sõnarühmadele tüüpilisest argumendistruktuurist (kohustuslike laiendite arvust ja tüübist). Semantika mõju verbide süntaktilise argumendistruktuuri vaheldumisele on uurinud veel nt Steven Pinker (1989), Ray Jackendoff (1990) ja Beth Levin (1993). Süntaksi ja semantika lahutamatus on rõhutatud Pentti Leino (1993: 54) väitel ka kognitiivses keeleteaduses, samas heidab Jackendoff (2003: 427) kognitiivsele grammatikale ette, et seal on süntaks sageli täiesti kõrvale jäetud. Pajunen ei seo ennast kognitivistliku suunaga. Tähenduste kirjeldamisel kasutab ta kontseptuaalse realiseerimise tegureid/omadusi, nt “muutus”, “liikumine”, “puudutus”, “asend”, “viis”, “määr” jne. Liigituse aluseks on niisiis sõnasemantika, kuid analüüsi tulemuseks on, et ühte tähenduse alusel moodustatud rühma kuuluvatel verbidel on ka põhimõtteliselt samasugune argumendistruktuur, s.o teatud hulk argumente, mis on tingitud verbide tähendusest. Oma uurimuses kasutan ma põhiliselt Pajuneni sõnasemantilist liigitust, kuid viitan konkreetsete verbide puhul ka tema väljatoodud argumendistruktuuridele.

Kõige üldisemal tasandil jagab Pajunen (2001: 51–59) verbid kahte rühma: A-verbid, mis väljendavad konkreetset seisundit, tegu, sündmust, liikumist; ning B-verbid, mis väljendavad mentaalset seisundit, tegu, sündmust. Kahe rühma vahele jäävad deskriptiivsed verbid, mis võivad esineda nii A- kui B-verbidenä. B-verbid (nt *luulla*, *havaita*) väljendavad lisaks tegevus-situatsioonile ka teatud suhtumist sellesse. A-verbide argumendid on nominaalsed, B-verbide argumendid kas nominaalsed või verbaalsed. Diakrooniliselt on paljud B-verbid tähenduselt abstrahbeerunud A-verbid (nt *käsittää*). B-verbid leksikaliseerivad ainult inimestele (või ka kõrgematele loomadele) tüüpilisi

mentaalseid võimeid ja tegevusi: psühholoogilisi protsesse, tajuprotsesse, kõneakte (see ei kehti grammatikaliseerunud sekundaarsete B-verbide kohta); tüüpiliselt seda, kuidas inimene kogeb või tõlgendab A-verbidega leksikaliseeritud situatsioone (samas: 296–297). Esineb ka kahe põhirühma omavahelist kattumist ja segunemist: füsioloogilisi protsesse väljendavaid A-verbe kasutatakse üsna sageli B-verbidenä: verbil *tundma* on füsioloogiline, emotsionaalne ja episteemiline olemus; A- ja B-verbide vahel on kirjaliku kultuuri ja kausatsiooniga seotud, metakeelelist tegu väljendavad verbid (nt kirjutamis- ja juhatamisverbid), mis eeldavad peale kognitiivsete võimete ja keelelise tegevuse ka teatud füüsilist aktiviteeti, olles seega teistest B-verbidest komplekssemad (samas: 299). Verbirühmade liikmete vahelised semantilised suhted kajastuvad ka rühmade struktuuris: ühed rühmad on mitmetasandilise hierarhilise struktuuriga, teised mitte; esimesel juhul on põhitasandi lekseemidel palju spetsiifilisema tähendusega vasteid, teisel juhul koosneb rühm (peaaegu) sünonüümsetest või ülemmõiste suhtes meronüümsetest põhitasandi verbidest (samas: 440–441). Käesolevas töös on niisiis analüüsitud ühte rühma A-verbe (liikumisverbe) ning kahte rühma B-verbe (taju- ja kõnelemisverbe); ka siinses materjalis ilmneb A- ja B-verbide omavahelist segunemist. Käsitletud liikumisverbide hierarhiline struktuur on oluliselt mitmetasandilisem kui taju- ja kõnelemisverbidel, kuigi viimaste teatud alarühmadel on Pajunen (samas: 441) leidnud samuti mitmeid üldistustasandeid.

1.3. Ülevaade regilaulude keele ja kujundisüsteemi problemaatikast

Regilaulu on nimetatud universaalseks poeetiliseks koodiks, mille peamisteks vormilisteks tunnusteks on alliteratsioon ja parallelism ning spetsiifiliste reeglitega värsimõõt, samuti sisu ja kujundite üldistav olemus, traditsiooniline temaatika ja viimasega seotud traditsiooniline väljendus. Regilaulu klassikaline kuju arvatakse olevat tekkinud enne läänemeresooe murrete lõplikku lahknemist, s.o rohkem kui 2000 aastat tagasi (vt nt Tedre 1998: 548), ka paralleelstruktuuride kujunemise alguseks peetakse läänemeresooe ühisaega (Kuusi 1963: 135–136). Praeguste uurijate käsutuses olevad regilaulud on üles kirjutatud suuremas osas 19. sajandil, mil see žanr oli rahva seas üldisemalt juba hääbumas, kuid selle tundjaid leidis siiski veel päris palju. Vorminõuete tõttu on regilaulude keeles säilinud mitmeid arhailisi morfoloogilisi jooni, kuid peale selle on kindel vorm kinnistanud ka regilaulu sõnavalikut. Seega annavad regilaulud meile infot laulude üleskirjutamise aegse keele kõrval ka kauge mineviku keeles kohta.

Regilaulude keele vastu on tuntud huvi kahest seisukohast: esiteks kui rahvalaulude poeetilise vormi põhielemendi ja teiseks kui puhtlingvistilise uurimisobjekti vastu (Peegel 1954: 1, vt ka Peegel 2006). Neid kahte vaatenurka

ei saa aga kindlasti käsitleda üksteisest lahus. Pentti Leino (2002: 144) on itkude keele kohta märkinud, et mõistet “keel” tuleb sellises ühenduses mõista metafoorselt, itkukeel ei ole keel samas mõttes nagu karjala või eesti või vene keel, sest see pole inimühiskonna universaalne suhtlemisvahend ja ei saa olla kellegi ainuke ega esimene keel; itkukeele ehitus võib olla oluliselt erinev itkeja emakeelest. Poeetiline keel erineb tavakeelest, rikkudes selle mõnesid norme, samuti lisades keelekasutusele poeetilisi jooni: värsimõõt, algriim, riim, parallelism jne. Vormilistest reeglitest tulenevat sõnade valikuvabadust piiravat mõju poeetilises süsteemis leevendab teatud tavakeele normide lõdvenemine (Leino 1970: 32–33).

Regilaulukeele semantikat mõjutab kõige enam parallelismi ja alliteratsiooni kasutamine, varieeritud kordamise püüe. Parallelism ei ole regilaulule ainuomane võte: justnagu metafoori ei nähta enam vaid kirjandusliku kujundina, vaid universaalse inimhõltsu organiseeriva nähtusena (nt Lakoff, Johnson 1980: 3–7), nii ka parallelismi: “Parallelism on võimas üldsemiootiline või -kognitiivne printsiip, mis täiesti universaalselt organiseerib inimmeele talitlemist. Parallelism on ka pea igasuguses kunstilist järku sõnaloomes fundamentaalne ja läbiv printsiip, mis haarab ja seob teksti häälikulisi, süntaktilisi ja semantilis-leksikaalseid tasandeid. Sõnapaarid (olgu püsivad, poolpüsivad või improvisatoorsed), mis omavad tunnuseid kõigil neil tasandil, on parallelismi ehituskivid” (Krikmann 1995: 82). Helle Metslang on regilaulu parallelismi määratlenud järgmiselt: “Parallelism on konstitutiivne võte eesti regilaulus, mis grupeerib järjestikused värsid kompleksseks tervikuks – parallelismirühmaks. Parallelismirühma kuuluvad värsid on omavahel seotud seeläbi, et ühe värsi sisu (mõte, kujutluspilt) ja selle vahendina ka vorm osalt kordub, osalt varieerub teistes, paralleelvärssides. Nii kujuneb kompleksne terviklik mõte, poeetiline pilt” (Metslang 1981: 50). Eraldi on pööratud tähelepanu paralleelvärsside ja neis esinevate paralleelsõnade tähendussuhetele. Esimene regilaulude parallelismi uurija Wolfgang Steinitz (1934) võttis kasutusele sünonüümia- ja analoogiaparallelismi mõisted, esimene tähistab tal fraasi sisu kordust ja teine sisult sarnaste fraaside kõrvutamist. Metslang kasutab vastavaid mõisteid paralleelsõnade puhul: “Referentsiaalselt tähistavad paralleelsõnad *resp.* sõnaühendid üht referenti (sünonüümia) või referentide klassi (analoogia). Denotatiivselt on need klassiloendid elementidest, millel laulik (kollektiiv) näeb mingit tähenduslikku ühisosa (arhiseemi). Nende olemus on üldistamises, samas aga ka iga üksikelemendi erijoonte nägemises, kokkukuuluvuste otsimises erilise taustal” (Metslang 1981: 75).

Keeleteaduses on sõnade semantilisi suhteid liigitatud mõnevõrra täpsemalt. Sünonüümia mõiste on eeltooduga põhimõtteliselt kattuv, sünonüümide kriteeriumiks on keeleteaduses nimetatud ühesugust tekstilise kasutamise võimalust (Õim 2000: 462), ka seda, et ühe sünonüümi asendamine teisega ei muuda lause tõeväärtust. Kognitiivses keeleteaduses on aga leitud, et formaalse loogika ja tõeväärtuse abil ei saa keelt kirjeldada, sest keelemärkidel pole otse-seoseid mitte reaalse maailmaga, vaid seda inimteadvuses esindavate mõistetega

(nt Õim 1990: 1825), ja väljendid, mis võivad toimida keeles üksteise funktsionaalsete vastetena, ei ole semantiliselt identsed, vaid esindavad olukorda eri vaatekohtadest lähtuvalt. Ent sünonüümide kasutamise puhul on nende ühisjooned siiski olulisemad kui erijooned, nad funktsioneerivad üksteise vastetena, mitte vastanditena (Cruse 2000: 159). Parallelismi analoogia hõlmab sõnade hüponüümia-hüperonüümiasuhted ja meronüümia-holonüümiasuhted: analoogilised sõnad võivad olla põhitähendust kandva sõna alam mõisted ehk hüponüümid, ülemmõisted ehk hüperonüümid või sama ülemmõiste alla kuuluvad mõisted ehk kohüponüümid; osa/terviku suhete puhul vastavalt osa märkivad mõisted ehk meronüümid või tervikut märkivad mõisted ehk holonüümid (vrd nt Pajunen 2001: 34–39). Analoogia mõistet on kasutatud aga ka laiemalt, analoogilise mõtlemise tähenduses, nt seoses kujundkõne analüüsiga kasutab Mark Turner (1991) analoogia mõistet kõigi juhtude jaoks, mil me mõistame üht nähtust teise terminites, nagu näiteks metafoori puhul.

Sünonüümia ja analoogia värsside ja sõnade tasandil ei ole üks-üheselt vastav: pole nii, et sünonüümiaparallelismis kasutataks samades positsioonides ainult samu ja sünonüümsed sõnu ning analoogiaparallelismis analoogilisi, vaid mõlemaid sõnavalikupõhimõtteid võidakse kasutada mõlemat tüüpi parallelismis (nt *ema* ja *hauduja* sünonüümsetes värssides on tavakeele vaatenurgast teatud analoogiaseoses). Roman Jakobsoni definitsiooni kohaselt kombineeritakse lauset moodustades sõnad süntagmaatilisel tasandil, kuid nad on selekteeritud omavahel paradigmaatilises suhtes olevate väljenduste hulgast (nt Jakobson 1987: 99). Kui tavakeeles valitakse sõna mingisse lausepositsiooni paradigmat, mis hõlmab sama referenti tähistatavad sõnad ja väljendid, siis regilaulu parallelismis on võimalik valida tervesse mõistepiirkonda kuuluvate sõnade ja sõnaühendite hulgast (Sarv 1999: 90) – sünonüümia saab laieneda analoogia arvelt. Sõnad võivad paralleelvärssides esineda ka tavatus seoses, kuna mõistmisraskusi leevendavad samatähenduslikud naabervärsid (Sarv 1997: 144). Mari Sarv (samas; 1999: 93) leiab, et tavapärase sõnatähenduste kehtimatus regilaulus ei ole hälve, vaid traditsiooniline ja süsteempärane poeetiline konventsioon. Parallelism seab sõnavalikule ühest küljest suuremad nõuded kui tavakeel, sest üht ja sama tuleb öelda mitmel viisil, kuid samas võimaldab ta muutunud tähenduse mõistmist. Sõnade tavatähenduse ähmastumist, muutumist ja laienemist nende sobitamise tõttu alliteratsiooni ja parallelismiga on nimetatud alliteratiivseks häoks (Sarv 1997: 144). Samas on tänapäeva keeleteaduses leitud, et keelelises suhtlemises üldiselt omandavad elemendid tähenduse vastavalt kasutuseesmärgile, sõnael eristatakse tähendust ja funktsiooni – esimene on kontekstist suhteliselt sõltumatu, teine konkreetses kontekstis realiseeruv kommunikatiivne eesmärk (Pajusalu jt 2004: 15), nii et see pole midagi regilaulule ainuomast. Kuivõrd regilaulukontekstis on sõnade tavatähenduse teatud muutused tõepoolest reeglipärased ning ei põhjusta lauluteksti semantilist hägustumist, siis olen edaspidi hooliseks sõnakasutuseks lugenud ainult need juhtumid, kus paralleelsõnade vahel ei ole võimalik leida mingit tähenduslikku ühisosa.

1.4. Verbid regilaulu parallelismis

Üheks sõnade kasutusvõimalusi laiendavaks nähtuseks on polüseemia ja see tingib ka noomenite ja verbide erinevad kasutusmallid regilaulu parallelismis, kuna verbid kalduvad polüseemiale rohkem kui substantiivid. Samas on leitud, et rohkem võimalusi paralleelideks annavad mahukamatesse sõnaliikidesse kuuluvad täistähenduslikud sõnad, mis tähistavad situatsioonikomponente või nende atribuute, s.o nimi- ja arvsõnad, vähem aga tegu- ja määrsõnad (Steinitz 1934: 193; Metslang 1978: 10, 40), ning uuritud on samuti peamiselt just paralleelsete noomenite kasutust (nt Peegel 2004). Metslang (1978: 20) nimetab ühe parallelismiüksuste ekvivalentsina referentsiaalset ekvivalentsi: sama objekti eri viisidel nimetamist. Näiteks on tal toodud paralleelsõnad *eit* – *hauduja* – *kandja* ning *teedekäija* – *maademarsja*. Samas võib ekvivalents olla ka sama tegevuse (protsessi, seisundi) eri avaldumisviiside vahel, nagu on näha juba teise näite tegijanimedes sisalduvatest verbitüvedest. Kui nominaalsed poeetilised kordussünonüümid seostuvad üldiselt ühe kindla põhisõnaga (nt eeltoodud *ema* sünonüümid),⁵ siis verbe kasutatakse regilaulus sageli eri tähendustes, eri kontekstides aktualiseeruvad nende tähenduse erinevad osised (nt verb *käima* võib ülaltoodud näite kõrval tähistada ka vaatepunkti poole suunatud liikumist (tulemist) ja vaatepunktist eemalduvat liikumist (minemist), sel juhul on oluline vaid temas sisalduv liikumise tähendus). Tavakeele polüseemia aluseks on nimetatud metafoori, metonüümia ja täpsustuse kõrval samuti üldistust (Pajusalu jt 2004: 14). Võibki esitada küsimuse, kas regilaulu poeetilise väljenduse saavutamiseks kasutatakse ära pigem keeleüksuste tavapärast polüseemiat või mängib seal olulist rolli ka sõnatähenduste kehtimatus, hägustumine parallelismis. Teist võimalust on peetud poeetika seisukohalt tähtsamaks: “Olulisemad, väärtuslikumad ning põhilised on aga seosed, mis luuakse tekstis ega ole primaarkeelega antud – nad kas on olemas sekundaarkeeles või neid luuakse üheaegselt tekstiga” (Metslang 1978: 21).

Et kindlaks teha, milline on parallelismirühmas kasutatud verbide tähendus-suhe, tuleb esmalt mõista, mis on see tegevus või need tegevused, mida seal kirjeldatakse. Metslang kirjutab: “Sisult lähedased tegevused võivad ühesuguse semantilise valentsi abil kujundada ühesuguseid situatsioone (millele võivad siis ka vastata ühesuguse süntaktilise valentsiga verbid ja ühesuguse ehitusega laused), mispuhul võib rääkida vastavate lausete samast üldsituatsioonist (mida pindstruktuuris märgib süntaktiline struktuur) ja erinevaist individuaalsituatsioonidest (pindstruktuuris vastavad neile süntaktilised struktuurid koos konkreetsete lekseemidega). [...] Paralleelvärsid tähistavadki üldjuhul igaüks üht individuaalsituatsiooni, kusjuures üldsituatsioon on kogu paralleelrühma jooksul üks ja sama. ... [tegevuse leksikaalne tähendus] on eri värssides ana-

⁵ Juhan Peegel (1997: 102–103) on eristanud ka ainuseoslikke ja mitmeseoslikke poeetilisi sünonüüme, viimaste alusmõistetel on teatud lähedasi omadusi, nt *hani* ‘ema, neiu, naine, lesknaine’, *valgepea* ‘hobune, neiu, noormees’.

loogiline .. või koguni identne” (Metslang 1978: 38–39). Üldjuhul määrab parallelismirühma üldsituatsiooni olemuse esivärsis kasutatud verb, kuid ka esivärsi verb ei pruugi esineda üldkeeles neutraalses tähenduses ning neutraalseim situatsiooni väljendav verb võib tulla alles järelvärsis või üldse puududa. Samuti võib üks ja sama värsis eri kasutusjuhtudel paikneda parallelismirühmas nii ees- kui järelasendis, nii et kirjeldatava tegevuse olemus on määratud kõigi paralleelvärssidega tervikuna. Metslang (1978: 10; 151) kirjeldab parallelismirühma infostruktuuri järgmiselt: põhiosa primaarinformatsioonist antakse esivärsis, järelvärsis hakatakse andma sekundaarinformatsiooni, mis rajaneb primaarsel, aga samas mõjutab seda kindlate mallide ja võtete raames.

Nagu öeldud, võib ka analoogiaparallelismis kasutada eri värssides sama sõna kordamist või sünonüümseid sõnu: analoogilist leksikaalset tähendust saab edasi anda sama (või selles kontekstis sama tähendusega) verbi kasutades, uue individuaalsituatsiooni kujundavad sel juhul noomenid, tüüpnäiteks *Vikat viib arulta heina, / poiss viib neiduse külasta*. Nt värssides *Tuba jääb luuda nuruma, / Pada jääb vetta paluma, / Ahi jääb halgu kaebama* on tegemist kolme konkreetse pildiga, mis on ühendatavad taluneiu igapäevasteks töödeks, kuid pole kindlasti ühetähenduslikud – küll on seda aga värssides kasutatud verbid *nuruma, paluma* ja *kaebama* ning seega on üks ja sama ka väljendatava tegevuse tähendus. Teisalt on tähenduse poeetilise laienemise ja polüseemia tõttu võimalik sama tegevust edasi anda tavatähenduse poolest erinevate verbidega (nende funktsioon on sel juhul sama). Oma uurimuses vaatlengi ma selliseid verbe, mille tähendus on parallelismirühmas käsitletav samana, vaatamata sellele, kas tegevuse leksikaalne tähendus on identne või analoogiline, kas paralleelvärssid moodustavad mõttekorduse, loetelu, gradatsiooni, kontrasti, anti-teesi, (retoorilised) küsimused koos vastustega vm (vrd Metslang 1981: 69). Nimetan neid lühidalt paralleelverbideks. Peamine kriteerium on, et paralleelverbid on vabalt värsside vahel vahetatavad, kui jätta kõrvale algriimi ja värsimõõdu nõuded. Analüüsin nii finiiitses ja infiniitses vormis verbe kui ka verbaalnoomenites sisalduvaid verbitüvesid, sest pöördeliste ja käändeliste verbivormide ning ka osa verbaalsubstantiivide kasutamine omavahel seotud värssides on üsna sarnane (vt Labi 2001: 20; 87). Eelnevalt nimetatud käsitlustes, kus on leitud verbide vähest kasutamist parallelismis võrreldes noomenitega, on aga lähtutud süntaktilisest printsiipest ja infiniitseid vorme pole verbide hulka loetud. Sõnasemantika seisukohalt sisaldab värsis *neid on kullal ostetava* samamoodi verbi nagu värsis *neidu kullal ostetakse*. Mõnel juhul on paralleelsetest üksustest üks finiiitverb ja teine verbaalnoomen, referentsiaalne ekvivalentsus domineerib morfoloogilise ekvivalentsuse üle: *ema kirstu kiskuja / venna vara ta varastab* (Kse)⁶. Semantika uurimisel ongi märgitud, et kuna skemaatiline protsessitüüp on ühe verbi erinevatel grammatilistel esinemisjuhtudel sama, siis ei ole mingit vajadust käsitleda finiiitseid ja infiniitseid verbivorme eraldi (nt Sivonen 2005: 42).

⁶ Kihelkonnanimede lühendid on toodud Lisas 1.

Paralleelverbide kogum sisaldab niisiis kahesuguseid sõnu: ühed, mis on kirjeldatava tegevuse tüüpiliseks väljendajaks, ja teised, mis on leitud esimeste kõrvale, mis pole selles kasutuses tüüpilised, kuid on siiski põhisõnaga teatud viisil ühendatavad. Esimeste seas võib olla nt sünonüüme, mis tänapäeva keeles erinevad põhisõnast stiilivarjundi poolest, regilaulus aga mitte (*nutma* : *itkema*). Teise rühma verbide puhul võib tegemist olla polüseemiliste sõnade vähem prototüüpsete kasutusjuhtudega, aga ka üldise, skemaatilise tähendusega sõnadega, millele kitsam tähendus on kontekstis juurdemõeldav. Tähenduse täpsustamiseks võidakse üldise tähendusega verbidele lisada adverbide või noomeneid, nii et paralleelsõnaks saab ühend- või väljendverb või noomeni ja verbi ühend (vt ka Labi 2004: 235).⁷ Sageli kasutatakse aga hoopis spetsiifilisema tähendusega sõnu üldisemas tähenduses. Mõningatel juhtudel on paralleelverb moodustatud põhisõna häälikulise varieerimise teel, nii et tulemuseks on tavakeeles mitte midagi tähendav sõna, n-õ puhthäoline vorm – siin ei ole tegemist mitte sõna tähenduse, vaid häälikkuju poeetilise ähmastumisega (vrd Sarv 1999: 100; Labi 2004: 232). Teatud osa sõnaraamatutes fikseerimata paralleelsõnadest võib aga lugeda deskriptiivsõnadeks, kuna need on oma olemuselt vabalt kombineeritavad, nii et nende ja okasionalismide (juhumoodustiste) vaheline piir pole kindel; varem fikseerimata deskriptiivsõnad on samuti juhusõnad. Regilaulule spetsiifilised häolised sõnad on aga sellised, mis on moodustatud pigem paralleelsõna ja alliteratsioonisunni toel kui häälikutega mingit tähendust järele aimates: *Seni kui seon säärepaela, / Keon kinni kingapaela* (Koe).

Poeetilise keele kõrgemas struktureerituses võib niisiis näha kogu keele tähendusstruktuuride ja mentaalsete assotsiatsioonide peegeldusi: “Parallelismis kui poeetilise sekundaarkeele struktuuris on elementide vahel kehtestatud arvukad tähendusseosed, tekst on tihedam ja informatiivsem kui tavalise keelekasutuse korral” (Metslang 1978: 17). Regilaulude paralleelsõnu võib seega vaadelda kui omaaegse poeetilise keele mentaalset sünonüümisõnastikku või mõistelist sõnastikku. Klassifitseerimist, maailma nähtuste mudelite ja stampide alla viimist peetaksegi folkloorile omase samasusestetika tunnusjooneks (Lotman 1964: 172 jj). Sõnu saab sorteerida tähestiku järgi ja kasutusrühmade põhjal. Andrus Saareste on kirjutanud, et kui mõistelise sõnaraamatu puuduseks võib lugeda seda, et ta lahutab ühe sõna kasutusvõimalused eri peatükkidesse (nt *käima* ja *võtma* kuni 30 peatükki), siis tähestikuline sõnaraamat “lahutab, isoleerib keeles seda, mis sisult, elu tegelikkuses, kõneleja või kuulaja teadvuses kuulub kokku” (Saareste 1958: X). Kui mingite tunnuste alusel kokkukuuluvad mõisted moodustavad inimteadvuses kategooriad, siis paralleelselt kasutatavad sõnad on regilaulikul kuulunud samasse mentaalsesse kategooriasse:⁸ võib

⁷ Asta Õimu (2000: 465) sõnul on eesti keele verbile ka üldiselt iseloomulikud sõnaühendilised sünonüümid (ühend- ja väljendverbid).

⁸ Vrd Sarv 1997: 145: “.. tavakeele puhul valdavalt vaid kõneleja pähe jäävad paradigmat väljenduvad parallelismi puhul teatud määral ka tegelikkuses.”

oletada, et need moodustasid laulikutel ühtse, kuid samas avatud paradigma, mille hulgast konkreetseesse värssi sisult ja vormilt sobivaima valimine võis olla suhteliselt vaba. Regilaulu loomise mehhanismid on problemaatika, milles absoluutset tõde pole arvatavasti võimalikki leida. Vastandatud on iga esitamiskorra ajal taasloomist ja päheõpitu sõnasõnalist ettekandmist, ilmselt sündisid meieni säilinud regilaulud mõlema koostoimes (vt nt Saarlo 2005: 30). Nii võis paralleelverbide valikut tingida ühelt poolt värsside pikema aja jooksul kinnistunud sõnastus, teisalt lauliku juhuleid oma sõnavara hulgast. Igal juhul olen võtnud eelduseks, et värssis esinevad sõnad on sinna kunagi kellegi poolt sihi-teadlikult valitud ning valiku aluseks on olnud justnimelt piisav (semantiline ja/või vormiline) sobivus vastavasse värssi. Kuna regilaul pole (ainult) individuaalne looming, vaid terve keele(rühma) keskel tuntud ja tunnustatud poeetiline süsteem, saab välja tuua ka sõnade üldisemaid ja haruldasemaid kasutusjuhte: kui teatud kasutus on laialt levinud, on see märk sellest, et vastav sõnavalik on keelekollektiivis aktsepteeritud.

Kui suurt osa keele verbistikust aga paralleelverbid katavad? Kui ükski loomulik keel ei kata maailma ühtlaselt ja ühed valdkonnad on sõnadega tihedamalt varustatud kui teised (Õim 1971: 207–208; 1997: 256), siis ühe allkeeles teatud struktuuri puhul on see valik kindlasti veel kitsam. Õeldakse, et regilaulu temaatika hõlmas kogu omaaegse inimese elu, seda küll peamiselt naislauliku vaatenurgast (Tedre 1998: 554), nii et seal kirjeldatavad tegevused on talurahva igapäevaelus ettetulevad tegevused. Paralleelverbidega väljendatud tegevuse erijooneks võib pidada seda, et vastav mõisteala on sõnadega rohkesti kaetud. Kui mõistele on raske leida mitmeid verbaalseid vasteid, siis ei satu ka seda mõistet esindavad üksikud keeles väga sagedased sõnad sagedaste paralleelverbide hulka (nt *võima*, *hakkama* – vrd Labi 2004: 233). Nii on paralleelverbidega mitmekesisemalt esindatud just sellised mõistealad, mis on keeles väljendatud paljude, erisugustes tähendusseostes olevate sõnadega.

1.5. Analüüsimaterjal

Tänapäevane keeleuurimus eeldab üldjuhul mingi elektroonilise keelekorpuse olemasolu. Kui 19. sajandil kogutud soome regilaulud, mis on aegade jooksul ilmunud seerias “Suomen kansan vanhat runot”, on nüüdseks juba kättesaadavad elektroonilisest andmebaasist (<http://www.finlit.fi/skvr/>), siis eesti regilaulude osas sellist ammendavat korpust veel ei ole. Kuid töö selle loomisel käib juba mitmendat aastat: läänemeresoome regilaulude digitaalse korpuse koostamisel osaleb Eesti Rahvaluule Arhiiv koostöös Soome Kirjanduse Seltsiga. Andmebaasi abil on edaspidi võimalik uurida näiteks mingit kitsamat nähtust suurema materjalikogumi, kõigi eri aegadel kogutud regilaulude põhjal. Käesoleva uurimuse jaoks materjali valides kasutasingi andmebaasi ettevalmistamise käigus digitaliseeritud regilaule. Teine võimalus oleks olnud

kasutada allikana antoloogiat “Eesti rahvalaulud”, mis on samuti digitaalsel kujul kättesaadav, kuid see annab temaatilise, mitte geograafilise valiku, mina aga eelistasin viimast. Oma uurimiskorpust koostades püüdsin valida võimalikult mitmekülgset ja esinduslikku, samas analüüsimiseks optimaalset hulka eesti regilauludest. Võtsin aluseks Eesti jaotuse kaheks suuremaks, repertuaari ja maneeeri poolest erinevaks laulualaks (nagu ka murdealaks) – Põhja- ja Lõuna-Eestiks, mille vahele jääb mõlema elemente sisaldav sega-ala ning kust omanäolise piirkonnana eristub Lääne-Eesti, eriti saared (Tedre 1998: 546). Nende nelja piirkonna maretajali valimisel ma siiski väga rangelt tavapärasest murdejaotusest kinni ei pidanud. Kõige läänepoolsema Harjumaa kihelkonna Risti regilaulud olen arvestanud Lääne-Eesti materjali hulka, kuna see on nii geograafiliselt kui kultuuriliselt kokkukuuluv pigem selle alaga (Lääne-Eesti mandriala põhjapoolsemast osast on kogutud silmatorkavalt vähe regilaule, nii et Ristist pärit üle 1000-värsiline korjandus on sellele tänuväärne täienduseks). Igast neljast piirkonnast püüdsin leida reast kihelkondadest ühe või kaks suuremat (keskmiselt 1000–2000-värsilist) regilaulusaadetist Jakob Hurda kogudest, mis on üles kirjutatud ühelt laulikult. Kuna aga suurem osa Hurda kaastöölisi ei lisanud oma saadetistele laulikute nimesid, siis paljudel juhtudel tuli leppida ühe saatja laulukogumiga (mis võibki olla enamuses ühelt inimeselt saadud, nt kooliõpetaja M. Karotom Varblast kirjutab oma saadetise laulude kohta: “Need olen enamiste, mis siamaale saatnud olen, üheainsa inimese käest korjanud” (H II 17, 598)). Samuti valisin ühe saatja mitmelt laulikult üleskirjutatud laulud siis, kui vastavast kihelkonnast ühelt laulikult piisavalt suurt hulka laule kogutud ei olnud. Kõrvale jätsin rohkem individuaalset arendust sisaldavad kogumid, samuti sellele kalduvad üksikud laulud muidu traditsioonipärasest kogumist. Nii moodustus 27780-värsiline Põhja-Eesti laulude kogum (kihelkonnad: Vai, Jõh, Iis, Lüg, VNg, Hlj, Kad, Sim, VMr, Amb, Koe, Pee, Kuu, Jõe, HJn, Kos); 23101-värsiline Lõuna-Eesti laulude kogum (Krk, Hel, Rõn, Ote, San, Kan, Urv, Krl, Har, Rõu, Plv, Rõp, Vas, Se); 21157-värsiline Lääne-Eesti laulude kogum (Ris, Kul, Vig, Var, Kse, Phl, Kõi, Jaa, Põi, Muh, Khn, Aud, Mih, PJg, Pär, Hää) ja 13060-värsiline Kesk-Eesti laulude kogum (KJn, Pil, Plt, Ksi, Lai, Pal, Trm, Kod, MMg, Äks); kokku 85098 värssi (vt Lisa 1, 2). Laulud on kogutud aastatel 1860–1903. Kõige varasemad on Jakob Hurda enda üleskirjutused Liisa Kuudralt Põlvast, põhiosa pärineb rahvaluule suurskogumise algusajast 1888–1890 (sellest lähemalt vt nt Pino 1989). Kasutasin mugavuse huvides kergelt redigeeritud tekstivariante, nii on ka näidete kirjaviisi originaaliga võrreldes mõnevõrra muudetud.

Järgmine ülesanne oli eraldada üldisest analüüsimaterjalist konkreetne: paralleelverbe sisaldavad värsirühmad. Üldiselt on nende puhul tegemist traditsiooniliste parallelismirühmadega, kuid on ka erandeid. Paralleelverbid ei pruugi alati esineda järjestikustes värssides, vaid ühes parallelismirühmas võib neid sisaldavate värsside vahel paikneda ka verbita või verbikordusega värssed ning sel juhul olen analüüsimiseks valinud ainult osa paralleelvärse. Paralleelverbe sisaldavad üksikvärssid võivad paikneda erandjuhtudel ka üksikult teiste

värsirühmade vahel, nt küsimusvärsid, millele järgnevad mitmevärsilised vastused, samuti võivad paralleelsed üksused olla kahe värsi pikkused, millest paralleelverbe sisaldavad vaid ühed: *Mis oli alla einamaale / See oli linnu liigutada / Mis oli põllupeendarille / See oli tuule tuigutada / Mis oli kodu alla parre / See oli suitsu suigutada* (Pee). Vahel tuleb ka ette, et situatsiooni tähendus muutub parallelismirühma keskel ja kummagi poole verbid on paralleelsed omavahel. Kui ühe kihelkonna lauludes leidis sama sõnalise koostisega parallelismirühma mitu korda, siis olen analüüsimaterjali hulka võtnud ainult ühe kasutusjuhu.

Alati ei olnud ka väga lihtne otsustada, missuguseid regilaulu verbikasutusjuhte pidada paralleelverbideks ja missuguseid mitte. Üldiselt väljendavad paralleelverbid ühe ja sama subjekti ühele ja samale objektile suunatud ühte tegevust, aga ka eri objektidele suunatud ühelaadset tegevust, nt: *Paergalt panin paja tulele / Veeretsin vee siseje* (Jõe) – sellisel juhul kaalusin, kas verbid on omavahel tähenduse poolest asendatavad: nt pada võiks ka tulele veeretada ja vett sisse panna. Sageli nimetatakse ühes parallelismirühmas järjestikuseid eri toimingud, nt põllutöid: kündmist, äestamist, külvamist; niitmist, loovõtmist, kuhjategemist, mille kirjeldamisel kasutatud verbid ei ole omavahel paralleelsed. Samas võidakse niisuguste sõnadega edasi anda ka üht üldistatud situatsiooni: *Kündjad kündsid küla alla, / Äestasid õue alla* (Khn) – sel juhul on vastavate tegevuste erinevus neutraliseerunud. Vabalt vahetatavad ei ole verbid, mis on mingi tähendusnüansi tõttu seotud just vastavas värsis kasutatud noomeniga, nt seoses söömise ja joomisega nimetatakse sageli vastavates värssides ka mingeid sööke ja jooke ning loomahäälled on üldiselt seotud ühe kindla loomaga ja neile antakse sünonüüme harva (*Kuulin kukke laulamaie, / kanatäkku karjumaie* (Lüg)), vaid enamasti loetletakse. On ka võimalus, et verbid ja noomenid pole omavahel seotud mitte niivõrd tähenduse, kui (algriimi mõjul kujunenud) konventsiooni tõttu, nagu nt väljendites *tuld tooma ja vett vedama: Läbi tuesu tõien tulda / Läbi vihma vedin vetta* (Kod) – tähenduse poolest on need verbid siiski siinkohal omavahel vabalt vahetatavad, niisiis paralleelverbid. Samas võib just seos noomenitega anda verbidele paralleelsuse tunnuse: *Ei olnud vetta mind vihelda, / Lobjakast ei loputada* (Koe) – vihtlemine ja loputamine esindavad siinkohal mõlemad pesemist.

Leitud paralleelverbe sisaldavate värsside edasisel analüüsil määrasin kindlaks, mis verbe neis on kasutatud ning mida võib lugeda nende põhitähenduseks. Et analüüsitavaid verbe teatud määral koondada, taandasin neid välja kirjutades väiksemad häälikulised murdeeripärad (nt lõunaeeetiliste verbide *kuukma* ja *kullõma* vormid lugesin vastavalt *kukkuma* ja *kuulama* esinemisjuhtudeks), ning teatud regilaulupäraseks tuletusliited, mis sõnatähendust ei mõjuta, nt regilaulude sagedasima verbiliite *-ele*⁹ (vrd Labi 2004: 226–227).

⁹ Liite *-ele*- variandiks tänapäeva keeles on *-le*-, mis on frekventatiivse tähendusega, väljendab korrapäratult korduvat tegevust, millele lisandub vähehaavalisusvarjund (EKG I: 447). Regilauludes ei kaasne liitega aga praktiliselt kunagi tähendusmuutust,

Analüüsimaterjali paralleelverbide seas oli mitmeid selliseid, mille tähendust ma sõnaraamatute abita ei teadnud, ning mõnel juhul ei saanud abi ka sõnaraamatutest, nii et tuli oletada kas juhumoodustist või siis seda, et laulu suust suhu kandumisega sõna mittetundvate laulikute seas on sõnakuju tundmatuseni deformeerinud. Kuna 19. sajandi regilauluesitajad on vahel üleskirjutaja esitatud küsimusele ühe või teise sõna tähenduse kohta vastuse võlgu jäänud, võib arvata, et nad kasutasid tõepoolest osalt kelleltki õpitud sõnastusega värsse, mitte ei loonud kõiki ise oma aktiivse sõnavara baasil. Väga pühendunult on oma rahvaluulekogumismatkadel tundmatute sõnade tähenduste järgi ajanud Gustav Vilbaste (Vilberg), kes on seda ka üksikasjalikult kirjeldanud:

1910. ja 1912. a. suvel Kuusalu kihelkonnas, iseäranis Kolga ja Kõnnu randades rahvalaulusid ülestähendades tuli lauludes sõnu ette, mille tähendus mulle tume, ehk mille kuju õige algupärane paistis olevat. Need sõnad tähendasin ma laulu üleskirjutades kohe ära ja küsisin peale laulu lõpetust laulja käest sõna kohta seletust. Enamiste seletati niisugused sõnad ära, mis ma ka ülestähendasin, kuid tuli ka ette, et laulja muud seletust sõna kohta ei teadnud anda, kui “sie on niisama sana lasuks,” “niisama laulu pandud,” “on üks väärisõna,” või lihtsalt: ei ma tea. Sarnased arusaamata sõnad tähendasin ma iseäraldi üles ja küsisin teiste vanemate lauljate ja inimeste käest seletusi. Läks ka tihti korda seletusi saada. Kui sõna kujud on mõned juba niipalju vanaks jäänud, et sõna üksikult võttes enam ei tuntud, kuna laulus, laulu ridasid ette lugedes temale lähedane seletus ikka anti, ehk selle juures ise kaheldi: eks ta ikka vist oli jne. Et aga niisugusid kahtlasi seletusi tihti enam kui ühe inimese poolt anti, võiks nende umbkaudist tähendust õigeaks pidada. Mõni neist jääb aga ikkagi kahtlaseks.

EÜS VIII, 2346 < Kuusalu khk. – G. Vilberg (1912)

Niisiis olen ka oma analüüsimaterjalis arusaamatuks jäänud sõnadele “laulus lähedase seletuse andnud”, ehk siis tõdenud, et tundmatu päritolu ja tähendusega sõna on kasutatud teatud üldtähendusega parallelismirühmas, nii et tema aktuaalne tähendus on sama mis tema paralleelverbidel.

selle kasutamise eesmärk on vajaliku silbiarvu saamine. Ka Wiedemann esitab paljudest sõnadest *ele*-liitelisi tuletisi, milles tuletusliide mõjub pigem stilistilise elemendina kui tähendust muutva osisena.

2. LIIKUMINE

Kui primaarsed semantilised tegevussituatsiooni tüübid on seisund, tegu ja sündmus:¹⁰ tegu on inimese põhjustatud siirdumine ühest seisundist teise ja sündmus selline seisundimuutus, mis pole inimese põhjustatud (või mida ei esitata sellisena), siis lisaks on üks keskne semantiline tüüp liikumine, seda peetakse sageli inimese mõistetest kõige fundamentaalsemaks ja sellel on nii teo kui sündmuse omadusi (Pajunen 2001: 51–52). Liikumine on ka üks sagedasemaid paralleelverbidega väljendatud tegevusvaldkondi. Liikumist märkivatel verbidel on suhteliselt mitmetasandiline hierarhiline struktuur võrreldes paljude teiste valdkondade verbidega (Pajunen 2001: 61). Verb *liikuma* kuulub õige üldisemale, põhitasandist kõrgemale tasandile, mida paljudel juhtudel keeles ei leksikaliseeritagi, vastavat sõnatüve peetakse vanaks ja genuiinseks, kuid selle täpsem tähendus on võinud aja jooksul muutuda (Häkkinen 2004: 607). Põhitasandi verbid märgivad üldist liikumissuunda (*tulema, minema, käima*) või teatud kindlat liikumisviisi (*jooksma, hüppama, lendama, ujuma* jne), sellest madalamal, veel spetsiifilisemal tasandil on vastavate liikumisviiside eri vorme kirjeldavad või teatud stiilivarjundit sisaldavad sõnad (nt *sörkima, liduma, vudima, tormama* jne). Niisiis on tegemist valdkonnaga, mis on sõnadega rohkelt kaetud, ja see kajastub ka regilaulude paralleelvärssides.

2.1. Liikumisverbid üldkeeles

Liikumist on peetud semantilise kirjeldamise seisukohalt üheks problemaatilisemaks valdkonnaks. Anneli Pajunen jagab liikumisverbe mitmel eri alusel, nt lokomotsionaalset liikumist (kohamuutust, ka ühel kohal liikumist) ja refleksiivset liikumist – orientatsioonimuutust väljendavateks. Liikumine võib olla kontrollitud (nt inimese liikumine või inimese põhjustatud liikumine) või kontrollimatu. Lokomotsionaalne liikumine on kas omajõuline (*omavoimainen*), dünaamiline (füüsikaline kausatsioon) või kausatiivne (liigutamise objekt liigub). Refleksiivne liikumine on autokausatiivne või põhjustatud füüsilisest kausatsioonist. (Pajunen 2001: 185–186)

Omajõuline liikumine on tüüpiliselt trajektooriga edasiliikumine, see võib olla horisontaalne või vertikaalne. Vertikaalsel liikumisel Pajunen eraldi ei peatu, nimetab vaid, et selle alla kuuluvad nt tõusmine, laskumine, ronimine ja hüppamine, kusjuures viimane võib väljendada ka horisontaalset liikumist. Teine võimalus omajõulist liikumist väljendavate verbide liigitamiseks on võtta aluseks liikumise kontrollituse aste ja edasijõudmise määr. Liikuja kontroll liikumise üle on nõrgem ja liikumine on vähem edasiviiv nt selliste verbide puhul

¹⁰ EKG II, lk 22–24 järgi liigituvad situatsioonid staatilisteks (seisundid) ning dünaamilisteks, viimased omakorda tegevusteks, protsessideks, tegudeks ja juhtumiteks. Üldiselt kasutatakse *tegevust* (*action*) kogu verbikategooriat hõlmava üldmõistena.

nagu *hõljuma*, *kiikuma*, *vaaruma* (Pajunenil *liikumisverbit*). Kontrollitud, edasiviivat, kindla suunaga liikumist väljendavaid verbe (*kulkemisverbit*) võib jagada omakorda liikumise aktiivpiirkonda ja liikumisviisi väljendavateks (*askelverbit*) ning trajektoori, lähte- või sihtpunkti või liikumissuunda väljendavateks (*siirtymis- ja väyläverbit*). Deiktilised liikumisverbid *minema* ja *tulema*, millega väljendatakse liikumist kõneleja vaatepunkti suhtes, võib liigitada teise rühma, samas on nad üldise tähendusega. Neist rühmadest jäävad välja verbid, mis ei kodeeri liikumisviisi ega trajektoori, kuid väljendavad siiski kontrollitud ja edasiviivat liikumist (*vaeltamisverbit*). Rohkelt alaliike on rühmas *askelverbit*, nt jooksmis-, hiilimis-, kõndimis-, hüppamis-, lonkamis-, roomamis-, sumpamis-, ujumis-, ronimis-, sõitmisverbid. (Pajunen 2001: 198–210)

Refleksiivsed liikumisverbid jagunevad kehaosade liikumist ja kogu keha liikumist väljendavateks. Refleksiivne liikumine võib olla kontrollimatu (nt *tuikuma*, *kukkuma*) või kontrollitud (nt *kummarduma*, *nõjatuma*). Kehaosadest leksikaliseeritakse enim pea, selle osade ja jäsemete liikumist. Kogu keha asendi vm muutust väljendavad nt liigahtamisverbid, kukkumisverbid, painutamisverbid, asetumisverbid, viimaste alla kuuluvad istumis-, tõusmis-, nõjatumis-, sirutumisverbid. (Pajunen 2001: 211–220)

Dünaamilise liikumise tekitajaks on mingi liikujast väljapoole jääv põhjus (nt tuul, ilmamuutus), mida enamasti argumendiga ei väljendata. Dünaamilised liikumisverbid on suhteliselt neutraalse tähendusega ja võivad väljendada nii elusolendite kui elutute objektide liikumist, tüüpiliselt kodeerivad nad vee, õhu või kergete esemete liikumist. (Pajunen 2001: 220–222)

2.2. Liikumisverbid parallelismis

Kui vaadelda analüüsimaterjali liikumist väljendavaid paralleelverbe kontekstist lahus seisva sõnaloendina, siis võib nad tinglikult jagada samuti osa eelnimetatud tähendusrühmade vahel. Suurem osa regilaulu liikumisverbivalikust väljendab liikumise aktiivpiirkonda ja liikumisviisi:

- kõndimisverbid *astuma*, *kapsima*, *kipsima-kapsima*, *kompima* ‘kõmpima’, *kõndima*, *marssima*, *paterdama*, *tammima* ‘tammuma’, *tammuma*, *tatsama*, *vantsima*, *viduma* ‘kiiresti käima’;
- jooksmis- v kiirustamisverbid *jooksmä*, *kihutama*, *lippama*, *punuma*, *pügama* ‘ära jooksmä’, *ruttama*, *rühkima*, *salkuma* < *salkama* ‘jooksmä’, *sibama*, *sibuma* < *sibama*, *silama* ‘silkama’, *siugama* ‘lippama’, *sorkima* ‘sörkima’, *sörkima*, *tormama*, *tõttama*, *vadama* < *vaduma*, *vaduma* ‘jooksmä’;
- hüppamisverbid *apsatama* ‘kandadele hüppama’, *hüplema*, *hüppama*, *kargama*, *kargatlema*, *karglema*, *kargutama*, *keksima*, *kepsima*;

- lonkamis-, komberdamis- jmt verbid *kobima*, *komberdama*, *kukkama* ‘lonkama’, *mükerdama* ‘koperdama’, *tõnkama* ‘lonkama’, *ukerdama*, *vanderdama*, *vangerdama* ‘vänderdama’, *vänderdama*;
- sõitmisverbid *purjutama*, *raaveldama* < *traavima*, *sõitma*, *sõudma*;
- mitmesugust muud laadi liikumist väljendavad verbid *lendama*, *libisema*, *lipsatama*, *poeldama* < *pugema?*, *pugema*, *ronima*, *roomama*, *suplema*, *ujuma*, *veerema*.

Trajektoori, liikumissuunda, lähte- või sihtkohta kodeerivad järgmised verbid: *ilmuma*, *lahkuma*, *lähenema*, *pagema*, *põgenema*, *saabuma*, *taatama* ‘taganema’, *taganema*, *kogunema*, *paarima* (siin ‘paari minema’), *põikama*, *kippuma*, *tükkima*, *tikkuma*, *tungima*; sh kahesuunalist või kindla suunata liikumist *käibelema*, *käima*, *seerima*; üldisema tähendusega deiktilised verbid on *minema*, *tulema*. Pigem sihitut liikumist märgivad *hulkuma*, *kaltserdama* ‘ringi hulkuma’, *leerima* ‘luusima’, *matkama*, *roitma* ‘hulkuma’, *sirkmä* ‘saalima’ (Kod), *tiirutama*, *tillerdama*, *tollerdama*, *tsõõrima* ‘ringi käima’, *uitama*.

Pigem kontrollimatut või edasi-tagasiliikumist märgivad *aelema*, *huljuma*, *hõilendama*, *hõiluma*, *hõljuma*, *hailastama*, *hällima*, *hõõrima* ‘liikuma, rahutu olema’, *illerdama* ‘lipendama’, *kiikuma*, *kõigatama*, *kõikuma*, *lehkima* ‘lehvima’, *liugatama*, *liugema*, *liugenema*, *nõlkuma* < *nõrkuma?*, *nõrkuma* ‘nõtkuma’, *nõtkuma*, *tolkuma* ‘kõlkuma’, *tuikuma*, *tutjuma* ‘vetruma’, *uljuma* ‘aeglaselt liikuma’, *vaakuma* ‘vaaruma’, *vaaruma*, *vankuma*, *vintsuma*, *õõtsuma*.

Üpris paljud verbid märgivad (inim)keha või selle osade liikumist, asendimuutust:

- kukkumisverbid *kaaluma* ‘vajuma, kalduma’, *kalduma*, *komistama*, *kukkuma*, *pilluma* ‘kukkuma’;
- kummardamisverbid *kummardama*, *painduma*, *painuma*;
- asetumisverbid *istuma*, *kerkima*, *lamema* ‘pikali heitma’, *saistama* ‘püsti tõusma’, *seisastama*, *tugema* ‘toetuma’, *tõusma*, *ülenema*;
- pea, jäsemete või kogu keha liikumist võivad märkida *heitlema*, *hõõrima*, *keerama*, *keerima*, *keeritlema*, *keerlema*, *keerutama*, *kiperdama* ‘nihelema’, *käänduma*, *liigastama*, *liigatama*, *liigutama*, *liikuma*, *liperdama*, *lõdisema*, *nõrgutama* ‘noogutama, sirutama’, *pöörima*, *pööritama*, *pöörlema*, *rapsima*, *ringutama*, *roplema* ‘siplema’, *sibelema*, *vaal’ma* ‘painutama’, *vaaluma* ‘kalduma’, *vabisema*, *vappuma*, *vehkima*, *värisema*.

Vertikaalsuunalist liikumist tähistavad *tõusma*, *langema*, *laskuma*, *pudenema*, *sadama*, *vajuma*, *varisema*.

Dünaamilise liikumise alla võib liigitada vee liikumist märkivad *sadama*, *silkuma* ‘tilkuma’, *sirama* ‘jooksma, nirisema’, *tilkuma*.

Peale selle käsitlen liikumisverbidena verbe *tantsima* ja *valtsima*, mis argumendistruktuuri liigituses kuuluvad küll tegevusverbide alla, kuna võivad esineda koos objektiga (Pajunen 2001: 164), kuid regilaulus esinevad enamasti ilma objektita ja väljendavad primaarselt just liikumise tähendust.

2.3. Analüüsimaterjalis kirjeldatud liikumisvaldkonnad

Vaadeldes liikumisverbe parallelismirühmade kaupa, mitte üksikhaaval, saab välja tuua kindlad, sagedamini ja harvemini vaadeldud regilauludes kirjeldatud liikumisvaldkonnad.

Üpris selgelt eristuvad kolm põhilist valdkonda, mille juures pole esiplaanil liikumise aktiivpiirkond ega liikumisviis, samuti mitte liikumise eesmärk, vaid liikumise deiktiline suund (määratud nt ruumideiktikute *siin/seal* kasutamisega või narratiivi toimumise kohaga – vrd Pajusalu jt 2004: 54) või kindla suuna puudumine, kahesuunalisus: need on tulemine, minemine ja käimine. Nendest kolmest põhivaldkonnast eristuvad juhud, mil parallelismirühma tähenduses on aktuaalne liikumise viis, aktiivpiirkond vmt. Üsna sageli kirjeldatakse paralleelverbidega mingi vahendi abil liikumist (sõitmine), kiiret (jooksmine) ja vertikaalsuunalist või asendit muutvat liikumist (hüppamine, kukkumine, pikaliheitmine, tõusmine), samuti edasi-tagasiliikumist piiratud alal (kiikumine ja tantsimine), harvemini on markeeritud spetsiifiline keskkond – õhk või vesi – ja sellega seotud liikumisviis (lendamine ja ujumine). Siis kasutatakse esivärsis üldjuhul sellele spetsiifilisele tähendusele viitavaid tavalisemaid verbe, nt *sõitma*, *jooksmata*, *ujuma*, *lendama*, *kiikuma*, *tantsima*, kuid nende kõrval on kasutusel ka üldisema tähendusega liikumisverbid, nt *Tohe ei tuvi pääle tulla* / *Haugas har'ale linnata* (Vas). Vertikaalsuunalise liikumise ja asendimuutuse valdkonnad (hüppamine, kukkumine, pikaliheitmine, tõusmine, istumine, kummardamine) on eelmistest spetsiifilisemad, nende kirjeldamiseks kasutatud verbivalik on piiratum – erandiks on siin tõusmise valdkond, mille puhul kasutatakse üpris sageli ka üldisema tähendusega liikumisverbe: tõusmine on kuskile kõrgemale tulemine/minemine.

Niisiis võib öelda, et parallelismirühmas kirjeldatud tegevus kuulub üldjuhul põhitasandile ning ka kasutatud verbide seas on kõrgema ja madalama tasandi sõnu suhteliselt harva. Liikumisverbidel saab välja tuua kaks erisuguse üldistusastmega põhitasandit: *tulema* ja *minema* on mõnevõrra üldisema tähendusega ning konkreetseid liikumisviise kodeerivate verbide suhtes kõrgemal tasandil, ent samas on nad neist spetsiifilisema deiktilise tähendusega ning kuuluvad igal juhul samuti põhitasandile. Enamasti on verbi aktuaalne tähendus parallelismirühmas üldisem kui üldkeeles – teatud kindlaid liikumisviise märkivate verbide (*sõitma*, *jooksmata*, *hüppama* jm) kasutamisel parallelismis liikumisviisi tähendus alati ei aktiveeru. Nii märgivad need verbid regilaulus isegi sagedamini liikumist, mille puhul liikumisviis ei ole oluline, vahel ka mingil teisel viisil liikumist. Näiteks verb *tantsima* tähendab paljudel juhtudel lihtsalt minemist või käimist, ka sõitmist, nt *Inne sa iks astu aida poole* / *Pääle tantsi talli poole* (Vas); *Käime läbi karjalauda*, / *Tantsime läbi tallelauda* (Rõn); *Kui saavad saanid soitemaie*, / *Rietallad tantsimaie* (Kuu); *Tantsis kui see tammepakku*, / *Veeres kui see vil'akotti* (Pär) – viimases näites on mõeldud laisa mörjsja

liikumisviisi üldiselt. Veelgi rohkem on igasuguse liikumise tähenduses kasutatud neiski näidetes esinevat verbi *veerema* (vt ka Labi 2004: 236–237). Lääne-Eestis (uuemaaegsete mõjudega regilaulualal) kasutatud verb *valtsima* tähendab aga ainult konkreetset tantsimist, esinedes *tantsima* paralleelsõnana. Tavalisi- maid jooksmist märkivaid verbe *jooksma* ja *kargama* kasutatakse sageli ka liikumise kohta, mille puhul on esiplaanil deiktiline suund: *Ei mina tulnud süüma tõttu* / *Ei mina juoksnud juoma tõttu* / *Karand ei kalade tõttu* (Kad); *Mine iks sa kodo söömiselt*, / *Joose kodo joomiselt* (Vas). Kui jooksmine on just jalgade abil kiiresti edasiliikumine või vedeliku liikumine, siis analüüsi- materjalis märgib verb *jooksma* ka jalgadeta liikumist: *Lutsud tuppa tulevad* / *Ja augid ahju jooksevad* (Ris) – *jooksma* kasutusala on üpris lai siiski ka üldkeeles, EKSS-i 3. tähendus sellele on '(kiiresti v. ühetasaselt) liikuma; libisema, liuglema', kalu võib siinkohal näha ka kui ühtlast väikestest osadest koosnevat massi, mille liikumise kohta on verb *jooksma* samuti keeles juurdunud.¹¹ Otseses tähenduses kontrollimatut või sihitut liikumist tähistavad verbid kannav- vad regilaulus samuti enamasti sihipärase liikumise tähendust, nt *mis sää! sõidab teeda mööda*, / *aeleb aruda mööda* (Hlj); *Millas ma õõtsu õedele* / *Või ma veere vendadele* (Aud). Tüüpiliselt mitteinimlikku liikumist väljendavad verbid kaotavad paralleelsõnana oma otsese tähenduse enamasti seetõttu, et regilaulus kirjeldatakse kõige sagedamini just inimese tegutsemist, sh liikumist, nt *lendama* tähendab konkreetset lendamist (st linnu liikumist) vähem kui veerandil kasutusjuhtudel. Mõnel juhul võib siiski ka verbi konkreetne tähendus olla teiste lauseliikmete abil esile tõstetud: *Ei 'le siibu sinnä minnä* / *Ormusid sinnä ojuda* (San) – kuna nendes värssides ei ole verbid vabalt vahetatavad, ei ole ma neid ka analüüsimaterjali hulka võtnud.

Seega võib öelda, et üks koondkategooria on regilaulus just paigamuutus üldisemas tähenduses (valdavalt küll kindla deiktilise suunaga) ning selle väljendamiseks kasutatakse mitmesuguseid paigamuutusverbe suhteliselt vabal valikul. On aga teatud hulk värse, kus liikumisviisi antakse edasi vägagi spetsiifiliste, deskriptiivsete või onomatopoeetiliste verbidega. Deskriptiiv- verbidele on iseloomulik, et nende kindlat tähendust pole võimalik välja tuua, liikumise kõrval võivad nad märkida ka mingit muud laadi tegevust. Analüüsi- materjalis võib deskriptiivseteks pidada nt järgmisi liikumist väljendavaid verbe: *laabitsema*, *lehtlema*, *luigutama*, *muntseldama*, *möllerdama*, *tember- dama*, *tuhverdama*, *upsatama*, *vaperdama*, *villerdama*. Mõned neist leiduvad "Väikses murdesõnastikus", mõned mitte, nt ei ole murretest üles märgitud verbi *laabitsema*, selle tuletusaluseks võib aga pidada verbi *laapima*, mis enamasti tähendab 'käega tõmbama, lööma' vmt, kuid ka 'pikkade sammudega minema' (EKI ÜS). Deskriptiivsõnadele on iseloomulik häälikkuju vaba varieerumine, neid on defineeritud neutraalsete sõnade sünonüümidenä, mis sisaldavad lisaks põhitähendusele ka kujundlikkust, nt verbide puhul seda, kuidas tegevus toimub, ning kõneleja suhtumist. Deskriptiivsõnu võib kõneleja

¹¹ *jooksma* polüseemiast vt nt Leino 1993: 135–166.

igal hetkel juurde kombineerida, kusjuures juhumoodustiste tähendust mõistab kuulaja häälikuliselt lähedas(t)e sõnapere(de) tundmise tõttu. (Vt Mikone 2002: 92, 118, 121.) Verbile *vaperdama* tuuakse IMS-is tähenduseks 'hoolega tegema', nt *kellele sa vaperdad neid sukki* (Iis), murdearhiivi materjalides (EKI ÜS) 'kiirelt tegema': *see mees vaperdab küll seda tegemist* (Trv); regilaulu näites on aga selge liikumise tähendus, ühiseks tunnuseks võib pidada kiirust: *Hüppa Ello, karga Kaie / vaperda vana Marida* (Kod).¹² Osal juhtudel kasutatakse deskriptiivverbe tegevuse kirjeldamiseks põhiverbi kõrval: *Siis läks tillerdes teole / Möllerdes läks mõisa poole* (Jaa); *Tulid tuppa tuksatelle, / Üle ukse upsatelle* (Trm), põhiverb võib aga olla ka ära jäetud: *Mina perra tillerdenna, / Tillerdenna, tollerdenna* (Ote).

Onomatopoeetiliste verbide moodustamise aluseks on teatud ulatuses häälikusümboolika ning ühe hääliku asendamine teisega põhjustab neis (vastandlikult deskriptiivsõnadele) alati teatud tähendusmuutuse. Liikumisest põhjustatud, liikuva olendi või eseme kvalitatiivsete omadustega seotud helisid kodeerivaid onomatopoeetilisi verbe nimetab Pajunen (2001: 335–338) aistimisverbide kategooriasse kuuluvateks liikumisimitatiivideks. Regilaulus esinevad sellised verbid paralleelselt tavaliste liikumisverbidega (*liikuma, tulema, käima, kõikuma* jne), nt *Siin liikva liia vitsa, / Siin paukva paiukepi* (Urv); *Sisse siidised tulevad, / Kalevised krapsastavad, / Rohelised ropsastavad* (Vai). Teatud kontaktist põhjustatud helisid väljendavad verbid võivad ka ilma muude liikumisverbideta edasi anda teatud laadi liikumise tähendust, nt kukkumist: *Mina maha matsatelles, / Vasta puuda patsatelles* (MMg); teatud jalanõudega kõndimist ning nende ja maapinna kontaktist tekkivaid helisid: *Sääl oli saabaste sabine / Kengäkantsede kabine* (Krk). Harvem on onomatopoeetilised verbid vähem motiveeritud kasutusega, esinedes nt koos nägemisaistingut märkivate verbidega (vt ka ptk 2.3.2): *Siis ma kõrtsi kõpsatellen / Ja siis välja välgatellen* (Kad). Kui liikumisimitatiivid väljendavad tavaliselt elutute objektide põhjustatud hääli (Pajunen 2001: 337), siis regilaulus kasutatakse siinkohal selliseidki häälitsemisverbe, mis kuuluvad kokku elusolenditega (enamasti peksmisel toimuva vitsa või kepi liikumise väljendamiseks): *Tiul liigub liiga vitsa / Kaljub kaskine kadika* (Kod); *Ilmä vitsä vingumada, / Kaselatva kaljumada, / Tuomiga torisemada, / Pihlajä pirisemädä* (Kuu). Niisiis, kui verbi tähendus asetab oma süntaktilisele ümbrusele teatud piiranguid, verbi-protsessi muutujaks ja taustaks kõlbab ainult selline väljend, mis verbi skeematilise muutuja ja taustaga sobib (Sivonen 2005: 42), siis regilaulus võidakse

¹² G. Vilbaste (EÜS VIII, 2414) on sõnale *vapperdama* (arvatavasti informantide seletuste järgi, vt lk 23) andnud tähenduseks 'käperdama (neiut)' – kontekst, milles tema üleskirjutatud lauludes see sõna esineb, on aga sama mis siin: *Hüppä Eltse, karga Kaie, / Vapperda vana Mareta, / Lippa pisikene Liisukane!* (EÜS VIII, 1632). Kui Vilbaste küsis sõnaseletust ilma kontekstita (või ka ainult ühe värsi kontekstis), kelleltki teiselt kui vastava laulu esitajalt, siis pole ime, et vastajale meenus kõigepealt deskriptiivsõna teistsugune kasutusvõimalus.

neid piiranguid ignoreerida. See ei puuduta ainult liikumisimitatiive, nt kui verb *kõndima* eeldab üldiselt inimlikku subjekti või vähemalt jalgadel liikumist, siis eelpool kirjeldatud valdkonda kuulub ka näide *Siin kõndva kõomalga, / Siin liikva liia vitsa* (Krl).

Vaatlen liikumisverbide jaotust esi- ja järelvärsside vahel kolme põhilise liikumisvaldkonna – tulemise, minemise ja käimise näitel. Igast valdkonnast leidis analüüsimaterjalis üsna palju paralleelismirühmi (tulemine: 303, minemine: 305, käimine: 161), mis võimaldab ka protsentuaalset analüüsi. Võrdlusena üldisele liikumisele käsitlen alavaldkondi, milles kirjeldatakse n-ö sotsiaalset liikumist: meheleminemist, naisekstulemist, kosjaskäimist; samuti tihedalt käimisega seostuvaid kerjamist ja otsimist. Abiellumise tähenduses sisaldub ka konkreetne liikumine, kuna mõrsja tõepoolest läks (kolis) abielludes isakodust mehekoju. Otseselt toimub see liikumine seega ühes kindlas suunas ja liikuja on alati pruut, kasutatud deiktliste verbide valik sõltub sellest, kas kõneleja vaatepunkt on pruudi või peigmehe oma: naistegelane räägib enda meheleminemise kohta, meestegelane kutsub teda endale naiseks tulema või kaebab, et tüdrukud ei taha temale tulla. Kosjaskäimine seostub otseselt kahesuunalise liikumisega: selleks tõepoolest mindi kodust ära ja tuldi siis tagasi, samamoodi seostusid omaaegses maailmas ringiliikumise ja kerjamise ja otsimise (kirjaliku kultuuri ja arvutiajastul näiteks viimane (miks mitte ka esimene) enam tingimata liikumist ei eelda).

Kõige tüüpilisemad tulemist, minemist ja käimist väljendavad verbid – *tulema*, *minema* ja *käima* – on polüseemilised ja kuuluvad keele tuumsõnade hulka. Nii on nende kasutusala üpris lai, nad on kasutusel ka muudes valdkondades peale füüsilises ruumis liikumise. Füüsiline ruum on aluseks abstraktsimate nähtuste tajumisel ja kirjeldamisel, nt tajutakse aega ja psüühikat kui ruumi, milles leiavad aset ruumilised protsessid (Õim 1997: 259–260). Lisaks võib liikumine, sh abstraktne liikumine olla kas objektiivne või subjektiivne. Viimane põhineb sellel, et kuna inimene kirjeldab maailma enda vaatepunktist lähtuvalt, siis aeg liigub talle vastu ja ka enda füüsilist liikumist ruumis võib ta tajuda nii, et ta ise on paigal ja ruum koos selles sisalduvaga liigub tema suhtes (Leino 2002: 565).

2.3.1. Tulemine

Verb *tulema* väljendab grammatilise subjekti liikumist deiktilise nullpunkti poole (Pajusalu jt 2004: 53), tema 1. tähendus EKSS-is on 'lähenedes liikuma'. Enamikul juhtudel on analüüsimaterjalis tulejaks inimene, harva muu elusolend (*Küll kalad koju tulevad, / Särjed sängije sajavad* (Pee)) või mingi elutu (personifitseeritud) objekt (*Ise nied [noad] vüölle veavad / Ise tuppeie tulevad* (VNg)). Abstraktne liikumine seostub teatud kindlate asjaoludega: tulevad aeg, ilm, tuju, uni vmt (*Kunas ni pühä tuleve, / Kalli aja astunessä?* (Hel); *Ku tuleva' tuisuilma' / Saava' ilma' sadulitse* (Har); *Ku tulõ sul pääle suur' süä /*

Paisus pääle pahamiil (Se); *Uni* aga **tule** uksest sisse, / *Astu* kiigu ääre peale, / *Veere* totsi silma peale (Kul)): tegemist on protsessiga, mis konstrueeritakse abstraktse nähtuse liikumiseks kõneleja suhtes (Leino 2002: 561). EKSS-is on need tähendused paigutatud 5. ja 6. rühma, mis väljendavad muutusi, sh elusolenditega toimuvaid protsesse, ja ajalist saabumist, kättejõudmist. Pille Penjam (2005: 52) defineerib *tulema*-verbiga väljendatud tulevikulisust kui dünaamilist protsessi, mille seisukohalt on oluline just sündmuse alguspunkt. Paar näidet on analüüsimaterjalis ka füüsilisest subjektiivsest tulemisest: *K'enne tanuma tulõva* / *K'enne aia algõnõsõ?* (Urv); *Tuli* üks metsätukka, / *Sai* siis üks metsäsalku (Kuu). Subjektiivset liikumist väljendav värss võib samas olla paralleelne värsiga, kus situatsiooni väljendatakse hoopis nägemisaistingu kaudu: *Neiu* toad ju **tulevad** / *Neiu* pered **paistavad** (Var); sellise konstruktsiooniga kirjeldatakse vahel ka tegelikku, objektiivset liikumist: *Piiapilkajad tulevad* / *Neiunaurajad näivad* (Iis) – millegi paistma hakkamine on selle (objektiivne või subjektiivne) tulemine vaatevälja.

Tulemine on vaadeldud valdkondadest kõige ühtlasemalt leksikaliseeritud: 75,5% juhtudel on esivärsis kasutatud verbi *tulema*, üle viie korra esinevad *saama*,¹³ *astuma*, *jooksa*, *veerema*, nt *Tõid* sa *saiad* **sailessagi** / *Õunad õue tullessagi* (Pal); *Astūt* sisse kui *sii ahvi* / *Ronisit* sa kui *sii rotti* / *Tullit* sisse kui *sii siulu* (Krk); *Jose-ei* siia joogi tõttu, / *Sõõda-ei* suure söögi tõttu (Räp); *Mii vel'lo* iks kodo **veerüs** / *Imekana kodo kallus* (Vas). Räpina näites võis mõlemat verbi tõlgendada ka otseses tähenduses, liikumisviisi kodeerivana, kuid kuna nad koos esinedes elimineerivad üksteise tähenduse, siis ühiseks tähenduseks saab 'tulema'. Järelvärssides domineerivat verbi ei ole, ~10% juhtudel esinevad *veerema*, *saama*, *astuma*, 3–7% juhtudel *kalduma*, *tulema*, *kargama* ja *laskma*. Erandjuhtudel võib *tulema* paralleelverb olla ka *minema*: *See tõi pilved tullessagi* / *Teised pilved minnessagi* (Kos) – siin võib muidugi arutleda, kas värsid ikka kirjeldavad ühesugust tegevust: *tooma* on samuti ruumideiktiline verb ja määrab sellega kogu situatsiooni suunatuse, samas väljend *teised pilved* vihjab, et tegemist võib olla uue olukorraga.

Kui vaadelda võrdluseks tähendusvaldkonda "naiseks tulema", siis siin on pilt mõnevõrra teistsugune. Esivärsis kasutatakse peaaegu ainuüksi verbi *tulema*. Järelvärssides kasutatavate verbide valik on aga väga mitmekesine (nt *Evad* tule mulle *neiud* / *Ega* ei **elkind** *elmekaulad* / *Ega* ei **nõrkund** *nartsukaulad* (Iis); *Ei* naine tule *minule* / *Ei* mull' **sõua** *sõlgerinda* / *Ega* **kipu** *keedekaela* / **Elistelle's** *elmeskaela* (Pee); *Ei* nied *neiud* mull' *ei tule*, / **Ihald** *nied* *elmekaulad* (Jõh)) ja erineb üldist tulemist märkivatest verbidest. Ligi 20%-ga domineerivad *saama* ja *olema*, viimane viitab juba abielus olemisele, kuid valdavalt saab ta põhiverbi argumendistruktuuri, allatiivse täiendi: *Mis* sa *kardad* *moole tulles* / *Moole tulles* *moole olles* (Jaa) ning domineerima jääb liikumise (st olukorra muutuse) tähendus.

¹³ Verbi *saama* algseks tähenduseks peetaksegi 'tulema, saabuma' (Häkkinen 2004: 1095).

Rohkem kui naisekstulemine eristub konkreetse liikumise valdkonnast *tulema* puhul EKSS-i 8. alatähendus ‘kellekski/millekski saama, kujunema’. Siin pole tegemist asukohamuutusega, vaid mingi omaduse/seisundi muutusega: *Arvas tulevad tuesse* / *Arvas astuvad abisse* (Kse); *Nüüd me langusta laome*, / *Ju tulime tuttavasta* (Jõh); [minust] *Sai ükski sugaraselga*, / *Veeres vemmaldealune* (Kos).¹⁴ EKSS-i 7. alatähendust ‘tekkima, ilmuma, sügenema, sündima’ esindab *Saagu sull’ savitse latse* / *Tulgu tuhanäolise* (Kan).¹⁵ Verbivalik koosneb nendes valdkondades üldiselt samadest liikumisverbidest, mis esinevad füüsilise liikumise valdkonnaski.

Vaatlesin eraldi ka abstraktsete nähtuste tulemist, mis on väljendatud teatud määral teistsuguse sõnavalikuga kui konkreetne tulemine. Ainult siin leidis verbi *jõudma*: *Konas nii pühi tuleva?* / *Konas jõulu jõudenese?* (Ote), *Õhtu tuleb, ilja jõuab* (Hlj), mis märgib just teatud aja saabumist (vrd ptk 2.3.2). Ka on järelvärssides verbil *veerema* suurem ülekaal (20% 69 parallelismirühmas), tingituna ajaga seotud väljenditest “tuleb aeg ja veereb päev” ning “tuleb õhtu ja veereb vilu” – aja (abstraktset) liikumist kirjeldatakse konkreetse, päikese liikumise kaudu taevavõlvil. Põhja-Eestis kasutatakse päeva/päikese liikumise kohta sagedamini verbe *lõõrima*, *veerema* ja *hõiluma*, Lõuna-Eestis *laskma*, *veerema* ja *tsõõrima*. Kuna päike on ümmargune, on loomulik kujutada tema liikumist kui veeremist, siit võib see väljend olla kandunud aja liikumise valdkonda üldisemalt (*Ja tuleb onnis ohtakane*, / *Viereb videligukane* (Kuu)).¹⁶ Selline kasutus on registreeritud ka tänapäeva kirjakeeles: EKSS-is esitatakse sõna *veerema* 7. tähendusrühmas millegi abstraktse, nt aja liikumisega, kulgemisega, levimisega seotud väljendid, nt “*Aeg veereb kiiresti. Päevad veerevad*” jne. Ei ole võimatu, et selle sõna lai kasutus regilauludes mistahes liikumise tähenduses lähtub just sellest valdkonnast. Pentti Leino (1993: 153) on märkinud, et mida sagedamini kõneleja kasutab verbi mingis tähenduses, seda paremini see tähendus kinnistub ja seda kergemini tähendust väljendav protsessitüüp aktiveerub. Ümmarguste (maiste) esemete liikumisest räägitakse regilaulus aga väga harva: *Kui kuuled kivi veerevada*, / *Kui kuuled paku kippuvada* (Khn).

¹⁴ George Lakoffi (1994) kontseptuaalsete metafooride loetelus leidub “Change is Motion” (<http://cogsci.berkeley.edu/lakoff/sources/Motion.html>); ka “Change of state is change of location” (Lakoff, Turner 1989: 8). Tulevikulise *tulema*-verbi ja translatiivse noomenifraasi ühendi rohket esinemist on täheldatud ka vanas kirjakeeles (Penjam 2005: 53), näiteks on toodud küll üksnes väljendi *kellegi kasuks tulema* kasutusjuhud. Väljendit *abiks tulema* käsitleb Penjam (samal: 71) aga eraldi ühend- ja väljendverbide koosseisus esinevate *tulema*-verbi kasutusjuhtude all.

¹⁵ Sellele vastab kontseptuaalne metafoor “Creating Is Moving To A Location” (Lakoff 1994: [http://cogsci.berkeley.edu/lakoff/metaphors/Creating_Is_Moving_To_A_Location_\(here\).html](http://cogsci.berkeley.edu/lakoff/metaphors/Creating_Is_Moving_To_A_Location_(here).html))

¹⁶ Võimalik on ka teistpidine tõlgendus: kui *veerema* tuletusaluseks on sõna *veer*, siis ümmarguse eseme liikumise tähendus võib olla sekundaarne kitsendus.

Tulemist märkivates parallelismirühmades leidub ka sõnu, mida pole üheski sõnaraamatus registreeritud. Alliteratsiooni alusel moodustatud sõnadeks võib neist pidada järgmisi: *Kelles ne anoma astuse / Kelles ne lüua lügerdase?* (Har),¹⁷ *Naksi siiä tulema / Pälke poole päksama* (Vas).

2.3.2. Minemine

Verb *minema* väljendab grammatilise subjekti kaugenemist deiktisest nullpunktist (Pajusalu jt 2004: 53), tema 1. tähendus EKSS-is on '(eemaldudes) edasi liikuma'. Võrreldes verbiga *tulema* on teda nimetatud neutraalsemaks, nii et ta ei pruugigi kanda ruumideiktist tähendust (Pajusalu jt 2004: 61). Vaadeldud materjalis on see küll enamasti olemas. Võrreldes tulemist kirjeldavate värssidega on minemise puhul erinevuseks see, et inimese osakaal liikujana on veelgi suurem. Abstraktse liikumisega, kus liikujaks on aeg, uni või mure, on tegemist üksikute juhtudel (*Läks ju aega, veäris pääva* (Kod); *Mine ärä uni minost / Astu ärä aigukõnõ* (San)). Võib ehk oletada, et selliste asjaolude tulemine, algus on inimese elus teatud määral olulisem kui lõpp ning seega on sellel ka lauludes sagedamini peatunud.¹⁸ Loomade liikumist on neutraalselt minemiseks nimetatud vaid üks kord, hobuste puhul (situatsioon hõlmab ka nendega sõitvate inimeste liikumise ühest kohast teise): *Verevä' läävä' virgaste / Kõrvi' kavede kargutõsõ* (Har). Kindla laulutüübiga – "Humal" – on seotud personifikatsioon, kõne all on õlletegu, kõnelejaks humal: *Sealt ma veeren virde'esse, / Puen õllepoolikusse, / Astun õlleankurisse* (Pil); teiseks tavaliseks mitteinimesest minejaks on laulu jõul liikuvad palgid: *Puud pitkad lähvad pinusse, / Alud riitaje ajavad* (Koe).

Verbivalik on minemise puhul aga suhtelisest ühelaadilisest analüüsimaterjalist hoolimata mitmekesisem kui tulemise puhul (kui verbil *tulema* on tugevam deiktiline tähendus, siis võib-olla on tulemine kui valdkond samuti deiktiselt esileküündivam ja nõuab enda kirjeldamiseks suuna konkreetsemat väljendamist). Esivärsis on verb *minema* vaid 55% juhtudel, silmapaistev on 7%-ga ka *veerema*, nt *Laskõ icks viirdä mii veel / Kaldu imekanasõl* [õuest tuppä, kõnelejast-kuulajatest eemale] (Se); mitmel korral esinevad ka nt *tantsima* ja *lendama*: *Kus ma tahan senna tantsin, / Kus ma viitsin senna veeren, / Kus ma jõuan senna jooksen* (Koe); *Säält ma lindsi lepestikku, / Pagesi ma pajostikku* (Kan). Järelvärssides on pilt eelmise rühmaga sarnasem: 6–8%-ga domineerivad *astuma*, *veerema*, *käima*, *kargama* ja *pugema*. *minema* kui kahetüveline verb pakub varieerimisvõimalust juba oma eri tüvedega, seda

¹⁷ Lõuna-Eestis on siiski käibinud mitmeid häälikuliselt lähedasi (deskriptiivseid) liikumisverbe, nt *lüüderdama* 'vänderdama', *lüngelema* 'komberdama', *lüügilema* 'kippuma, rabelema' (EKI ÜS).

¹⁸ Ka kognitiivses keeleteaduses on leitud, et sündmuse algus on sündmusstruktuuris kõige esilduvam osa (Pajusalu jt 2004: 37).

on analüüsimaterjalis ära kasutatud küll vaid ühel korral: *Kessi manu tal minesse / Või läits kõrva tal kõnesse* (Krk). Meheleminemist kirjeldavates parallelismirühmades kasutatakse samuti verbi *minema* kõrval suhteliselt sageli juba esivärsis teisi: *jooksma, juhtuma, saama, ujuma* (*Ära joose joodikulle / Ära lau lakardille / Kõnni kõrsikäija'alle* (Pee)). Järelvärssides on sagedasemad enam-vähem samad verbid mis üldise minemise puhul: *käima, kargama, saama, astuma* jt: *Ma lää varsti vanalõ / Karga kepikandijallõ* (San), ent esineb liikumisvaldkonnas ainukordseidki verbe nagu ka seoses naiskestulemisega: *Et luand lesele minna, / Ega vaikida vanale* (Lüg).

Rohkem või vähem spetsiifilisema tähendusega ühendverbid ja nendega väljendatavad valdkonnad minemise korral on *ära minema* 'lahkuma': *Nüüd tuleb ära minemene, / Rutust ära lahkumene* (Käi); *mööda minema* 'mööduma, mitte siia tulema': *Las need mehed mööda minna / Ja need kosjad kaugelt käia* (HJn). Verbi *minema* grammatikaliseerumise potentsiaal on väga suur (Tragel 2003: 34), ka analüüsimaterjalis esineb parallelismirühmi, kus *minema* ja tema paralleelverbid märgivad tegevuse aspekti või olukorra muutust: *Lätsi esi otsima / Esi nõssi nõudõma* (San); *Mine nüüd üle vihmakene / Kaalu üle kastekene / Saa üle sagarikene / Uha üle ookene* (Krk); *Ei pole lasnud laisass minna, / Veduännasse vedada* (Kse).¹⁹

Minemine seostub otsesemalt või kaudsemalt ka teatud teiste valdkondadega peale nende, mida saab üldistavalt nimetada minemiseks (polüseemilise verbi *minema* eri tähendusi arvestades). Üks valdkond, kus kasutatakse verbi *minema* metafoorselt ka üldkeeles, on suremine (kontseptuaalne metafoor "Death is a Departure" – Lakoff, Turner 1989: 10–11 jm). Enamasti tähistab suremist teiste verbide kõrval väljend *hauda* või *mulda minema*, vahel aga esineb verb *minema* üksinda: *Siin on surnud süömaandjad / Kadunud kalavedajad / Läänud leiva-läkitajad* (Amb).

Liikumise lõppsihti kodeeritakse valdkonnas "kohale jõudma", mida väljendavat põhiverbi *jõudma* on nii EKSS-is kui EKMS-is seletatud 'tulema, saabuma', nii et see peaks kuuluma pigem tulemise kui minemise alla. Ent liikumise deiktiline suund on jõudmise puhul siiski kahetine, sõltudes kõneleja ja kuulaja asukohast üksteise suhtes ning situatsioonist tervikuna. Analüüsimaterjalis ongi konkreetse liikumise puhul esindatud ainult juhud, mil kuskile jõudmine on eemaldumine deiktilisest nullpunktist (*Saad sina sinne saane'este / Sinna õvveje ujuneste* (Iis); *Sis ma kulla kodu saa, / Ani viirü velle majja* (Krl)). Esivärsis pole kohalejõudmise puhul kasutatud ei verbi *minema* ega *tulema*, samuti mitte *jõudma*, vaid enam-vähem võrdselt esinevad *ujuma* ja *saama*.

¹⁹ Vrd eespool mainitud kontseptuaalsete metafooridega "Change is Motion" ja "Creating Is Moving To A Location"; viimase näitena esitatakse ka "minemist" kirjeldav lause: "Aspirin can make your headaches go away" (Lakoff 1994). Lõuna-Eesti regilauludes on aspekti tähenduses kasutatud ka liikumisverbe *tõusma, küündima* 'sirutuma' ja *painduma*: *Sinolt mi küünü küsümä / Sinolt nõsõ nõuduma* (Se), isegi *kõndima*: *Kõnnis muka kõnõlama* (Har).

saama tähenduse üks arengusuundi ongi ‘tulema’ > ‘pääsema, jõudma (kus-kile)’ (Metslang 1997: 229; Mägiste 1936), EKSS-is on see *saama*-verbi tähendus 7. kohal. Verbi *ujuma* rohket kasutust võib siin seletada kinnistunud alliteratiivse väljendiga *otsa ujuma* (*Et me otsaje **ojume** / Et me vaiaje vajume* (Amb)), kuid verbi *ujuma* esineb üldse rohkem minemise kui tulemise valdkonnas. Järelvärsside verbivalik jõudmise puhul sarnaneb samuti pigem minemise kui tulemise tähenduses kasutatuga (v.a verbi *saama* osas, mis on siin ja tulemise valdkonnas sageduselt eespool kui minemise valdkonnas), ühel korral esineb *minema*, mitte kordagi *tulema*. Ka järelvärssides ei leidu aga verbi *jõudma*, mida on analüüsimaterjalis kasutatud peamiselt aja tulemise, harvemini muu liikumise tähenduses (tähenduses ‘minema’: *Läksin läksin **jõudsin jõudsin** / Läksin siis sinna talusse* (Kse); ‘liikuma, käima, sõitma’: *Nägid minu ella venda / Jõe pääle **jõudemasta** / Mere pääle sõudemasta* (VMr)).²⁰

Alliteratsiooni alusel on minemise puhul tõenäoliselt moodustatud kellekski muutumist märkiv *käduma*: *Sealt ma käusta **käduisin** / Puurilinnusta pugesis* (Sim); juhuslikumaks võiks ehk pidada ka järgmise näite verbe: *Kohes mi läämi vastu üüdü, / **Pilgumi** vastu pimeni, / **Ärgim**’ vastu ämäredä?* (Hel). Ent verbi *pilkuma* ‘vilkuma, läikima’, samuti teisi nägemisaistinguga seotud verbe (*helkima, läikima, valkuma, vilkuma, virama, välgatama, välkuma*) kasutatakse ka mujal liikumise tähenduses, vilkumine on samuti visuaalselt tähelepanu äratav nagu liikumine: *Kui näge kavven tulevade / Üle vällä **välgüvade** / Üle piiri **pilkuvade*** (Har). Sellisest kontekstist on selle verbi kasutus ilmselt kandunud liikumise valdkonda üldiselt: *Siin ma **pilgu** pimedanni / Siin hällü hämäränni* (Kan). Verbi *vilkuma* ühe tähendusena esitatakse ka sõnaraamatutes liikumist, EKSS-i 2. tähendus on ‘kergelt ja väledalt (siia-sinna) liikuma’, EKMS-is on *vilkuma* toodud liikumise peatükis, tähendusega ‘kiireid ja äkilisi liigutusi tegema, aegajalt silmapilguks paistma’. Verb *pilkuma* esineb ainult Lõuna-Eesti lauludes (nagu nägemisaistinguverbid liikumise tähenduses enamjaolt üldse), kuigi VMS-i järgi on ta olnud levinud ka Lääne- ja Ida-Eestis. Lääne-Eesti regilauludes esineb üksikutel juhtudel vaid verbide *vilkuma* ja *valkuma* sarnast kasutust: *Kas sul **vilgub** viinalaasi / Kas sul õõtsub õllekannu* (Aud); *Läks ta siis küla vahelta / **Valkus** vaskepea obune / **Vilkus** taga tinane saani* (Pöi); Põhja-Eesti lauludes on sarnane ainult verbi *helkima* kasutamine naisekstuleku tähenduses. Kuivõrd tegemist on deskriptiivsete verbidega, mille tähendust häälikumuutus ei muuda (vrd *välkuma~valkuma~vilkuma~pilkuma*), siis võib

²⁰ Vanemate sõnaraamatute põhjal tundub, et *jõudma* varasem tähendus on pigem ‘kiiresti liikuma’ – Stahlil on see esitatud sõna *eilen* vastena (Kikas 2002: 57), Wiedemann annab tähenduseks ‘eilen, ankommen, hin gelangen’. EKMS toob näite 1739. aasta piiblitõlkest: “käksid need inglid Lotti jouda” (1. Mo. 19.15), mis 1997. aasta tõlkes kõlab “kiirustasid inglid Lotti”.

ehk ka ülaltoodud Helme näites esinevat paralleelverbi *ärkima* pidada deskriptiivseks, tähendusseost verbiga *ärkama* on siin raskem näidata.²¹

2.3.3. Käimine

Verbi *käima* 1. tähendus EKSS-is on ‘astudes, kõndides, sammudes liikuma’, 2. tähendus ‘kuhugi minema ja sealt tagasi tulema’. Analüüsimaterjalis esineb mõlemat tähendust, esimese puhul kasutatakse esivärsis enamasti verbi *kõndima*: *Kus mina kõndsin, jätsin jäljed, / Kus mina astsin, jäid asemed* (KJn), teise puhul verbi *käima*: *Kui me käime kirikunna / Või me astum’ alterinna* (Krk). Alati ei ole neid tähendusvaldkondi siiski lihtne eristada, nende olulist ühisosa näitab ka sarnane verbivalik järelvärssides. Käijaks on praktiliselt alati inimene, vahel ka loom (*Lasit sa üks Mustal mujal kävvä, / Kõrvil kõndi kavvembah* (Räp)); muudel juhtudel on tegemist personifikatsiooniga: *Surma ulkus ukse iessa / Kalmu kõndis kamberissa* (Kad); *Suiko üks käve suud müüdä, / Haiko marse maad müüdä* (Räp). Kokku on käimise/kõndimise puhul esivärsis kasutatud 37% juhtudel verbi *käima*, 17% juhtudel verbi *kõndima* ja 10% juhtudel verbi *hulkuma*. Järelvärssides on sagedasemad verbid *astuma*, *marssima*, *kõndima*, *veerema*, *jooksma*, *hulkuma*, *sõitma*. Huvitav on, et kui verb *ujuma* tähendab enamikul juhtudel ‘minema’, siis käimise valdkonnas on ühel korral kasutatud tema sünonüümi *suplema*: *Kos one enne orjad käänud / Orjad käänud karjad läänud / Suvel supelnud sulased* (Kod) – verb *suplema* annab tõesti edasi kindla sihita liikumise tähendust, mis verbiga *ujuma* tingimata ei liitu.²² Kosjas (kosjateed) käimise puhul on verbi *käima* kõrval esivärsis kasutusel peaaegu sama sageli ka *kõndima* ja *sõitma*, järelvärssides domineerib *ajama* nagu ka sõitmise puhul – nii seostub see valdkond pigem sõitmisega. Jalgsi ilmselt kosjas ei käidudki: “Kosja sõideti ennevanasti ratsa, hilisematel teadatel juba saani või vankriga” (Tedre 1973: 19). Nii jääb selles valdkonnas tagaplaanile verbi *kõndima* otsene tähendus: *Veli kõndis kõsjatieda / ajas neiuasjatieda* (Iis).

Üldisemast käimise valdkonnast eristuvad veel mõned spetsiifilisemad valdkonnad peale kosjaskäimise, mille kirjeldamisel kasutatud verbivalik on osalt sarnane käimise puhul kasutatuga, osalt aga omapärane. EKSS-is on verbi *käima* 4. tähendusrühmas väljendid, mis käivad “teat. moel riietatud olemise, teat. riietuse kandmise kohta”. Nagu seletusest näha, on tänapäevaks väljendi “riideskäimine” tähendusest liikumise komponent taandunud, regilaulus aga

²¹ Teatud kontekstis on verbi *ärkama* seos liikumisega suurem: *Rahvas helile heräsi / rahvas kumole kogosi* (Plv), nii et ka Helme näites kasutatud verbiks võib siiski olla sihipäraselt *ärkama* – teatud liikumise komponent on ärkamise/ärkveloleku mõistes olemas.

²² Wiedemanni antud tähenduste loetelu ‘*zappeln, plätschern, baden, waten*’ viitab, et *suplema* tähendus pole varem olnud nii kitsas kui tänapäeval.

veel alles, mida näitavad kasutatud liikumisverbid (*hüppama, jooksmas, kargama, käima, lippama, tammuma, tantsima, vantsima* jt), kusjuures *käima* esineb analüüsimaterjali selles osas vaid kaks korda ja väike ülekaal on verbil *tantsima*, nt *Võtsin tantsida tanuta* / *Võtsin lipata linata* / *Lüüa lõõri lõuendita* (Hlj). Osa neist verbidest on onomatopoeetilised, märkides teatud riides käimisel tekkivat heli: *Ehk sina siidissa sihissad*, / *Poelõngussa lõhissad* (Plt); *Siis ma kotila krobisen* / *Ermesvarsila õrisen* (Kod).

Ringiliikumise seostuvad regilaulus tihedalt veel kerjamine ja otsimine, esimest kirjeldatakse tüüpiliselt värssidega nagu *Uni soadab hulkumaie*, / *Magamine marsimaie*, / *Tukku teeda kõndimaie* (Koe) ja *Küll te käüde kümme külla* / *Sandit sada tareläve* (Plv). Viimase näite sarnase struktuuriga on ka käimist/otsimist kirjeldavad värssid, kus liikumisverb esineb koos sihitisega, mis märgib füüsilist ruumi, nt *Viinad* [st kosilased] *viirid viisi valda* / *Ölu õts kümme külada* (Kod); *Otsin läbi oma valla*, / *Käüsin läbi kihelkonna*, / *Aasin läbi Arju valla*, / *Sõitsin läbi Suome valla* (Khn). Kui eeldada, et värsirühma *Küll meid obul otsitakse* / *Sälu sääril sõidetakse* (Pee) teisest värssist on objekt *meid* elliptiliselt välja jäetud, siis otsitava esiletõstmise korral saab liikumisverb verbiga *otsima* sama objekti. Kerjamise puhul on domineeriv verb *hulkuma*, mida kasutatakse ka neutraalse käimise tähenduses, otseselt vastavale tegevusele viitab aga *santima*, mis saab siin samuti kohamäärusliku laiendi nagu liikumisverbidki (vt Põlva näidet ülal). Käimise ja otsimise puhul on esivärsis valdavalt verb *otsima*, kuid selle paralleelverbideks on sageli liikumisverbid.²³

Käimine on tegevus, mis kõige üldisema liikumisvaldkonnana kuulub otsest inimese igapäevaste toimetuste, mitte ainult nt otsimise ja kerjamise juurde. Nii on analüüsimaterjalis hulk selliseid parallelismirühmi, milles on kasutatud käimisverbe kõrvuti mingit muud tegevust märkivate verbidega, kusjuures need on omavahel vabalt vahetatavad, säilitades samas suure osa oma iseseisvast tähendusest, nii et mitme mõiste ühendamisel tekib üks ühendamõiste. EKSS-is on sõna *käima* 6. tähendus 'töötama, talitlema (masinate, seadmete vms. kohta); tegutsema, toimima'. Regilaulus on kindel valdkond, mis tähistab inimese käimist ja tegutsemist: *See tunneb käia tuleta*, / *Lühterita lõõritada*, / *Küün'dalata kirjutada* (Pee); *Tegin tööda teiste võrra* / *Käisin küll käliste võrra* (Koe). Liikumisverbidega (kuid mitte deiktulist suunda määratlevate verbidega) võidakse kirjeldada ka (kuskil, mingis olekus) olemist, elamist, nt: *Kui ma enne noori olli* / *Noori olli karsi käüsi* (Krk); *Ku ma üks elli ese kotun*, / *Viirdü ummi velli veeren* (Urv); *Üten* [aidan] *üks olli' hiirepoja*, / *Tõsõn kargsi' kassipoja* (Har); *Muedu muedu ma elaksin* / *Muedu tunnid tuegerdaksin* (Kod). Ühest küljest võib seda seletada elusolendite suhtelise mobiilsusega (elutute objektidega võrreldes), teisalt on liikumine paigalolekuga võrreldes esiletungiv, kergemini märgatav (vt nt Leino 2002: 564), situatsioonide

²³ Kui verbi *otsima* objektiks on otsitav, siis paralleelverbidena liikumisverbe üldjuhul ei kasutata ja otsimisega seostuv ringiliikumine pole aktuaalne. Sel juhul on paralleelverbideks nt *vaatama, kuulama, püüdma, leidma* (vt ka ptk 3.1.3, 3.2.3).

teadvustamisel on liikuv objekt prominentsem ja saab keelelises väljendis muutujaks liikumatul taustal (Ungerer, Schmid 1999: 159). Liikumisverb võib saada niisuguses kasutuses koopula argumendistruktuuri: *Olge prisked meie piiad / Kaud kaud käige kõrgid* (Kad), samuti ülaltoodud Karksi näites.

Kindel (ringi)liikumisega seonduv kontekst on regilauludes selline, kus mingit ruumi kirjeldatakse seal olejate/liikujate (enamasti loomade) kaudu: *Et suaks väli karja käia / Põld suaks põrsaste pugeda / Lage lammaste laduda / Undil üle ringutada* (Amb); *Üks [ait] oli iiride üpata, / Teine rottide roomata / Kolmas kasside karata* (Pär). Sellistes värssides väljendatakse (kindla suunata) liikumist kõige üldisemalt, nimetades seda paljude erisuguste liikumisviiside kaudu: enim kasutatud verbid on *hüppama, ujuma, jooksmata, kargama, käima*, aga esineb neidki, mida teistes kontekstides ei kasutata, nt mitme kihelkonna lauludes leidub verbi *ringutama*; järgmise näite verbid on analüüsimateerjalisis ainukordsed: *Sitigu sihen sibelev' / Mardigu sihen maadelev'* (Krk). Mõnikord rõhutatakse sellistes värssides ka käimise mõju (vrd ptk 2.4.2): *Tallas külä tatrikun / Hiidel külä hernen / Segäsi külä siätsen* (Har); vaid vähestel juhtudel kasutatakse mitte-liikumisverbe, mis väljendavad siis samuti vastavale paigale avaldatavat mõju: *Sial on sõtkund suured sõnnid / Lehmad matsakad maganud / Härjad hallid aigutanud* (Kad).

Käimise/kõndimise valdkonnas leidub ka arvatavalt alliteratsiooni alusel moodustatud sõnu: *Ma lään välja marsimaie, / Pajostikku parsimaie* (MMg); *Kuu' ma sõki sõllõlda / Kuu' ma põki põllõlda* (Har): paralleelverb on moodustatud esivärsi verbi muutmisel vajaliku noomeniga allitereeruvaks. Juhuslikumat kasutust esindavad nt *Kas oled punassa käinud / Ja kõllaheinasse kõnelnud?* (Vai); *Siis on orjad ulkumassa, / Vaarumas on vaesedlapsed, / Piilumas on palgapiiad* (Lüg). Sellisel juhul on kahtlemata vaieldav, kuidas laulja/kuulaja võis neid verbe tõlgendada, nt Lügänu värsid võivad märkida ka tegevuste loetelu: käimist ja vaatamist/piilumist, ent kontekstis jääb viimane tähelepanu alt kõrvale (ent vrd ka ptk 3.1.3).

2.3.4. Kolme põhivaldkonna võrdlus

Tulemine, minemine ja käimine pole niisiis regilaulus sõnavaraliselt täiesti eraldiseisvad valdkonnad, ka vastavaid põhiverbe on kasutatud mõnikord teises tähenduses. Kui verbide *tulema* ja *minema* laiendiks on tavakeeles üldjuhul dünaamilises kohakäändes, verbil *käima* aga staatilises kohakäändes kohamäärus, siis paralleelsõnadena võivad nad saada ka kohamääruste osas üksteise argumendistruktuuri (nt *Kus ta läks, siis taevas läikis, / Kus ta kõndis, taevas kõikus* (KJn); *Käüge reiele käliksed, / Minge reiele miniäd* (Kuu)) – taas kujuneb paralleelismirühma tähendus vastavalt argumendistruktuurile või vastu-

pidi, värsside looja seisukohast, argumendistruktuur on määratud põhitähendusega.²⁴

Siiski on erinevusi selles osas, missuguseid verbe on kasutatud kõigis kolmes liikumise põhivaldkonnas ja missuguseid vaid ühes neist. Üksikute järelvärssides esinevate liikumist tähistavate verbide valik võib olla juhuslik, pigem tingitud värsi teistest sõnadest, ning võimalik, et teisel juhul oleks laulik sama sõna kasutanud seoses teise valdkonnaga. Osa sõnu aga seostub just oma põhitähenduselt vastava valdkonnaga: *saabuma*,²⁵ *ilmuma*²⁶ tähenduses 'tulema'; *kaduma*, *lahkuma*, *pagema/põgenema*, *taganema* tähenduses 'minema'; *hulkuma* tähenduses 'käima' – need markeerivad liikumise deiktulist suunda või kindla suuna puudumist tugevamalt, *ilmuma* ja *kaduma* puhul on konkreetsest lisav ka muutuse tähendus. Kõigis kolmes valdkonnas on kasutatud järgmisi verbe (esinemissagedust pole siin arvestatud, mõned kasutused võivad olla üksikud): *ajama*, *astuma*, *jooksma*, *kargama*, *käima*, *laduma*, *laskma*, *lendama*, *liikuma*, *minema*, *olema*, *panema*, *pugema*, *saama*, *saatma*, *seisma/seisatama*, *sõitma*, *ujuma*, *veerema*, *õõsuma*. Kõige ootuspärasem on leida selles nimestikus verbi *liikuma*, mis on kõige skemaatilisema tähendusega ja hõlmab kõigi teiste liikumisverbide tähenduse. Nt verbi *tulema* on kasutatud ainult tähendustes 'minema' ja 'tulema', see seostub ka ülalmainitud tähelepanekuga, et tema ruumideiktiline tähendus on markeeritum kui verbil *minema*.

Nagu näha, ei ole kõik selle nimestiku verbid otseselt liikumisverbid. Osa neist on üldise tähendusega, polüseemilised verbid, mille üheks tähendusvõimaluseks on liikumine. Nt verbi *laskma* 6. tähendus EKSS-is on '(kiiresti, hoogsalt) liikuma (käima, jooksmas, sõitma, tantsima jne.)', EKMS-is on see verb toodud tähendusrühmades *minema*, *jooksma* ja *sõitma*. Regilauludes on *laskma* sagedane liikumisverb, kusjuures tähenduste hulgas domineerib variant 'tulema': *Läbi ma tulin tulesta / Läbi lasin laenetesta* (Sim); vrd 'minema': *Tüki tühä sāngi sisse, / Lase pal'la lavva pääle* (Ote); 'käima, hulkuma': *Nüüd on hundid hulkumas / Laiadkäpad laskemas* (Mih). Verbi *saama* 7. tähendus

²⁴ Niisugune kasutus pole siiski üldkeele seisukohast nii ebatavaline kui verbi *olema* ja liikumisverbide argumendistruktuuri sarnastumine, *käima* koos illatiivi või allatiiviga esineb tähenduses 'minema' harilikult just imperatiivis (*käi välja!* – EKSS-i 3. tähendus); *minema* ja *tulema* kasutus koos inessiivi või adessiiviga on tavaline juhul, kui tähelepanukeskmes on liikumise toimumise koht: *seal ta tuleb/läheb*.

²⁵ Esineb analüüsimaterjalis küll vaid korra: *Mõtli ma tullõv torrõ mehe, / Mõtli saabõv saksa mehe* (Urv). Eesti murrete sõnavarast ei ole sellist tuletist leitud, eesti kirjakeelde on see võetud soome keelest, nii et selle esinemine 1893. aastal 72-aastase Võrumaa memme kasutuses on üpris üllatav. Ilmselt tuleb seda pidada juhuslikuks, vrd ka Juhan Peegli tähelepanekuga: "Rohkesti on regivärsside keeles kasutatud ka tegusõnaliiteid. Väga sageli on nende kasutamise tinginud värsimõõdu vajadus" (Peegel 1974: 63; 2006: 235).

²⁶ Kirjakeeles vana kirjakeele valikorpuse põhjal esmakordselt 1715. aasta "Uues Testamendis" esinev sõna on toodud juba ka Wiedemanni sõnaraamatus ning selle kasutust on registreeritud murretest. Analüüsimaterjalis on sellest vaid üks näide.

EKSS-is on “jõudma, pääsema kohta v. kohast”. EKMS-is on *saama* toodud tähendusrühmas *tulema*, oma keeleajalooliselt algses tähenduses. Regilauludes on seda verbi kasutatud sageli ka tähenduses ‘minema’: *Läämi’ näiu’ toole maale / Saami’ näiu’ Saaremaale* (Rõu). Enim on siiski tähendust ‘tulema’: *Tuleb niida keda en tunne / Suab niida keda en salli* (Kod), ühel juhul võib tähenduseks pidada ka ‘käima’: *Mõtlid kävvä känge käskmäda, / Saava saaba saadmada* (Räp). Verbi *ajama* 9. tähendus EKSS-is on ‘(hrl. hobusega ning kihutades) sõitma; jooksmas, liduma, kiiresti minema’, EMS-is seisavad eraldi tähendused ‘sõitma, kihutama’ ja ‘(ära) minema, kiiresti käima, jooksmas; kuhugi liikuma, tükkima; hulkuma, ringi kolama’. EKMS-is on *ajama* toodud tähendusrühmades *sõitma* ja *kiirustama*. Kaugemates sugulaskeeltes tähendavad selle vasted ‘põgenema, taga ajama’ (Häkkinen 2004: 37). Regilauludes esineb *ajama* samuti kõige sagedamini sõitmise tähenduses, nt *Sõitse üle Rõngu silla, / Aie üle Aakre silla* (Rõn). Päris palju on aga ka lihtsalt minemise või tulemise tähendust: *Puud pitkad lähvad pinusse, / Alud riitaje ajavad* (Koe); *Kas o luba tuppä tulla, / Alla räästasta aeada?* (Pär). EMS-is eraldi välja toodud käimise/hulkumise tähendust esineb harva: *Ajas läbi hobestetalli / Ladusi läbi lamba-lauda* (Ote).

Verb *olema* erineb oluliselt teistest liikumise valdkonna paralleelverbidest, selle kasutust vaatesin eespool seoses naisekstulemist kirjeldavate värssidega (ptk 2.3.1). Viidates olemasolule üldiselt, võib *olema* olla teoreetiliselt kõigi verbide ülemmõisteline sünonüüm, tegelikkuses on seda regilauludes kasutatud siiski suhteliselt piiratud, peamiselt kas lähedastes tähendustes ‘olema/elama/kasvama’ või just liikumise paralleelina – see haakub tähelepanekuga, et liikumisel on nii teo kui sündmuse omadusi. Harvemini esineb *olema* mingit tegutsemist märkivas parallelismirühmas (*Tehku nõnna kui ma tegin, / Olgu nõnna kui ma olin* (MMg)). Liikumise puhul kasutatakse teda üldisema tähendusega, tulemist, minemist ja käimist märkivates parallelismirühmades, kusjuures viimastes (nt *Olin ma ubasalussa, / Käisin ma käbikülassa* (Lüg)) ei teki ka argumentidestruktuuri vastuolu nagu esimestes: *Et me tohtsime teile tulla / Teile tulla teile olla* (Kse); *Mõtli mure muile minna, / Hoole tõistele olevet, / Kahju muile kargaveta* (Äks). Sarnane olemise ja liikumise paralleeliga on seismise ja liikumise paralleel, *seisma* on üks tavalisemaid *olema* paralleelsõnu, kuid lisaks võib tal olla ka dünaamiline tähendus ‘(tulema/minema ja kusagil) seisma jääma’: *Tulge üles tooli pääle, / Seiske saali veere pääle* (Ote); *Kohe lätsi säääl ma ikki, / Kohe saasi ni nõrõti* (Räp).²⁷

²⁷ Regilauludes on kasutatud ka vastupidist paralleeli, liikumisverbi *seisma* paralleelsõnana: *Sis võnu sas’ta me sao käeh, / Veerätelä vihma käeh* (Räp).

Määrasin ka kolmes liikumise põhivaldkonnas kasutatud sagedasemad verbid, s.o sellised, mida on kasutatud igas piirkonnas rohkem kui ühes kihelkonnas või siis ühes piirkonnas praktiliselt igas kihelkonnas (selliseid oli üks, Lõuna-Eestis esinev *kalduma*). Tulemused on toodud järgnevas tabelis.

	‘tulema’	‘minema’	‘käima’
<i>astuma</i>	+	+	+
<i>jooksma</i>	+	+	+
<i>jõudma</i>	+		
<i>kalduma</i>	+	+	
<i>kargama</i>	+	+	
<i>kõndima</i>		+	+
<i>käima</i>			+
<i>laskma</i>	+	+	
<i>liikuma</i>			+
<i>minema</i>		+	
<i>marssima</i>			+
<i>saama</i>	+	+	
<i>sõitma</i>	+		+
<i>tulema</i>	+		
<i>ujuma</i>		+	
<i>veerema</i>	+	+	+

Kõige laiema kasutusala on verbid *astuma*, *veerema* ja *jooksma*, mis kodeerivad liikumise aktiivala (jalad, ümmargune pind) ja kiirust – tunnused, mis on parallelismis kergesti kõrvalejätavad. EKMS-is on *astuma* toodud ainult tähenduses ‘käima’, EKSS annab tähenduseks ka ‘sammudes, käies minema’, samas regilaulude tähendus ‘tulema’ ei tundu samuti võõras, nt: *Ootid Tuonelt tuldamaie / Alta mulla astumaie* (Jõh). Huvitav nähtus on verb *kalduma*, mille kasutus tähenduses ‘tulema’ ja ‘minema’ on Lõuna-Eesti lauludes ülimalt levinud, mujalt leidis seda vaid ühes Kolga-Jaani laulus, kus see võib olla Lõuna-Eesti mõju: *Kuulis ta pühad tuleva, / Kallid ajad kalduvada*.²⁸ “Eesti murrete sõnaraamatu” järgi on sõna *kalduma* levinud kogu Eestis, kuid mitte selles tähenduses mis regilauludes. “Võru-eesti sõnaraamat” toob küll *kalduma* teise tähendusena ‘minema, suunduma’, ent näitega regilaulust *säält ma kaldu kodo poolõ*, ning koostaja sõnul argikeelest sellist kasutust ei leia.

Verbi *kõndima* kasutus tähendustes ‘käima’ ja ‘minema’ vastab ka EKMS-i andmetele. Verbi *sõitma* kasutusjuhtudel tulemise tähenduses võib olla

²⁸ Üle Eesti, kuigi mitte nii sageli on kasutatud verbi *vajuma* tähenduses ‘minema’, harvem ‘tulema’: *Ära pian mina minema, / Valge hulgast vajumaie* (Kos). Harva väljendab *kalduma* regilaulus vertikaalsuunalist liikumist: *Sinnä mul kaldu kuldaküpar, / Sinnä vaiu vaskiküpar* (Har); *Kohe kaldu, sääl kahitsi, / Kohe murdu, sääl mureti* (Rõn).

küsimuse all tõepoolest sõites tulemine, kuid see tähendus pole kontekstis esile tõstetud: *Jo tulen emale käima, / Veeren käima vendadelle, / Sõidan käima sõtsedelle* (Plt); haruldasem kasutus tähenduses 'minema' võib olla juhuslik, tingitud analüüsimaterjali suhtelisest piiratusest. Kui verbi *sõitma* üldisemaks või varasemaks tähenduseks pidada 'kiiresti liikuma' (Häkkinen 2004: 1175), millest kitsendus suunas '(inimesest kiirema) vahendi abil liikuma' on igati põhjendatav, siis kasutus vahendita liikumise tähenduses pole samuti vastuoluline. Juhuslik võib olla ka verbi *ujuma* ülekaal tähenduses 'minema', näiteid leidub siiski kõigist kolmest põhitähendusest: [vaata, kustpoolt] *Viinalassi veerünesse, / Ollelassi ojunesse* (Krl); *Kuhu pean ulluga ujuma, / rumalaga ruttamaie* (Hlj); *Käime läbi karjalauda, / Ojume obeste oovissa* (Rõn).

Markeeritud deiktalise suunaga liikumise puhul kasutatakse niisiis enam-vähem ühesuguseid verbe, välja arvatud selle põhitähendusi kandvad sõnad *minema* ja *tulema*, mis on vastastikku vahetatavad üliharva – sellega kaasneb üldiselt ka vaatepunkti teatud vahetumine eri värssides: *Ära tõrgu tullessanna, / Kalju kaasa mennessanna* (Jõh); *Nüüd o kohus kodu minna / Ja o õigus õhtal' tulla* (Pär). Üldiselt võib sellist kasutust seletada siiski kontrastivõttega või vastandite kui üksteist täiendavate sõnade kerge seostumisega keelekasutuses. Teised verbid, mida on rohkem kasutatud just kindla suunaga liikumise kirjeldamisel, on *kalduma*, *kargama*, *laskma* ja *saama* ning nende tähenduses võib tõesti eristada teatud suunatuse tunnust.

Põhitasandist kõrgemale, üldisemale tasandile kuuluv *liikuma* ei olegi juhtudel, kui oluline on liikumise suunatus, kuigi laialt levinud, seda kasutatakse rohkem käimise valdkonnas, mis on oma olemuselt samuti üldisem. Teisi sama üldise tähendusega liikumisverbe analüüsimaterjalis ei leidu, EKMS-is on liikumise peatükis toodud veel verb *mõlkuma* tähendusega 'liikuma, liikvel olema, üksikuid liigutusi tegema', analüüsimaterjalis kohtab seda vaid tänapäevalgi levinud psühholoogiliste protsesside tähenduses (EKSS-i 1. tähendus 'meeles, mõttes esinema, seal liikvel olema'): *Kuku kulla keelekene, / Mõlgu marja meelekene* (Lüg). EKSS-is on *mõlkuma* 2. tähendus 'van. liikuma, liigutusi tegema',²⁹ selle näiteid leidub regilauludes, milles räägitakse neiu, kes viibib sageli (ka *kasvab, käib*) mõisas: *Ikke mõlgud mõisinassa / Kiigud kilteri iessa / Kuigud kubja käskiella / Vuarud vaimude vahela* (H II 38, 706/7 (102) < Ambla khk. – V. Kullerkupp (1892)). Analüüsimaterjali hulka on sattunud ainult üks selliste värsside näide, kus verb on saanud teistsuguse häälikkuju: *Alati mõtkus mõisades, / Alati salkus saksades* (Var), mis näitab, et see sõna polnud regilaulude üleskirjutamise ajal ilmselt enam aktiivses kasutuses.³⁰

²⁹ Murdearhiivis (EKI ÜS) on sellest küll ainult üks näide: *pesu mõlkus tuules* (Vai).

³⁰ Varbla näite puhul on võimalik oletada ka laulu üles- või ümberkirjutamisel tekkinud tähevigaga. Kausatiivseid tuletisi (*mõlgutama* ja *mõlgistama*) esineb siiski nii laulmise (*Kui mina akkan laulemaie, / Oma kielta keerutama, / Oma mietta mõlgistama* (Khñ)) kui füüsilise liikumise tähenduses (*Väilad virreta valasid, / Metsad metta mõlgutasid* (HJñ)).

2.3.5. Spetsiifilisi liikumisvaldkondi

Järgnevalt vaatlen, milliseid verbe kasutatakse regilaulus sellise liikumise väljendamiseks, mille puhul on esiplaanil teatud kindel liikumisviis vm omadus. Enim on analüüsimaterjalis parallelismirühmi, mis kirjeldavad kuidagi sõitmist, asendimuutust või vertikaalset liikumist (kukkumine, tõusmine), rohkesti on ka tantsimist, kiikumist ja jooksmist märkivaid parallelismirühmi. Vähem kirjeldatakse paralleelverbidega hüppamist, ujumist, lendamist. Teatud liikumisviisi märgib ka nt *pugema* (EKSS: 'end mahutades, väiksemaks tehes kitsamasse kohta, sellest läbi v. välja minema'), kuid tema kasutusjuhtudel paralleelverbina on enamasti raske öelda, kui palju on see spetsiifiline liikumisviis parasjagu aktuaalne. Kitsamast kohast läbiminemisega on tegemist järgmises näites: *Mine läbi meeste hulga*, / *Poe läbi poiste parvest* (Trm), järgmises aga tõenäoliselt mitte: *Tahtsin minna talguksille*, / *Odrapulmale pugeda* (Vai). Parallelismirühmaks, mille kõik vārsid tähistaksid nimelt pugemist, võib pidada ehk ainult järgmist: *Ennem mina poen aga purju alla*, / *Langen vana laeva alla* (Khn).

Kahes viimases alapeatükis vaatlen liikumist, mis ei eristu niivõrd liikumisviisi vm omaduste, vaid konteksti poolest – see on tulemine, minemine, kukkumine, tõusmine jne, mille subjektiks ei ole inimene, vaid loomad, taimed ja vesi.

2.3.5.1. Jooksmine ja hüppamine

Üpris sageli on liikumisverbe kasutatud juhtudel, kus oluline on liikumise kiirus, see, et liigutakse joostes (36 parallelismirühma). Selle tähenduse väljendamiseks kasutatud sagedasemad verbid on *jooksma*, *kargama*, *hüppama*, *veerema*, *valama*, *punuma*; üksikutel juhtudel kasutatud iseloomulikud verbid on ka *jõudma*, *laduma*, *lagama* 'voolama', *lippama*, *pistma*, *prügama*, *pügama* 'ära jooksma', *sibuma*, *silama* 'silkama', *sirama* 'jooksma, nirisema', *tuiskama*, *vadama*, *vaduma*, nt: *Sain ma siis vaene mees valama*, / *Sinipüksimees silama*, / *Allipüksimees aeama*, / *Pikapüksimees pügama* (Pär); *Valasin mina vallastikku* / *Pistsin pilliroostikku* (Vai); *Sain ma vaene mees vaduma*, / *Sinisukamees sibuma*, / *Punapüksimees punuma* (Koe). Kui verbi *jooksma* siduda etümoloogiliselt verbiga *jooma*, siis on tema algne tähendus just 'voolama' (Häkkinen 2004: 294), ning iseloomulik on, et ka mitmed teised ülaltoodud verbid väljendavad primaarselt just vee liikumist. Paljusid neist võib pidada deskriptiivseteks. Nagu näha, kattuvad kiiruse poolest neutraalse liikumise tähistajatega *jooksma* ja *kargama*, mis on tavalisimad jooksmist märkivad verbid, *kargama* puhul tuuakse jooksmise tähendus välja ka EMS-is, tänapäeva keeles on alles tähendus 'põgenema, ära jooksma'.

Valdavalt on kõigis kasutatud verbides kiiruse või muu erilise liikumisviisi tähendus olemas, vaid korra esinevad *kāima* ja *minema*, liikumise sihtkohta kiiruse vm liikumisviisi asemel kodeerib *lāhenema*: *Sōsar iks joostehn tarre*

joosi / *Tare lävele lähüsi* (Vas). Nt verbi *pistma* 9. tähendus EKSS-is on 'kõnek. kiiresti, hooga (kuhugi) minema, tormama, kihutama'. Verb *valama* on ka kõnekeeles omandanud metafoorse jooksmise tähenduse, EKSS-is on tema 5. tähendus 'van. tormates jooksmas'. Verbi *punuma* kasutusjuhud tähendustes 'siduma vmt' ja 'kiiresti jooksmas' loetakse EKSS-is homonüümideks, nad on iseseisvad märksõnad.³¹ Ühel korral kasutatud verbil *põlema* (*Siis torkame kui tuletst põlema*, / *Pistame kui püssist minema* (Ksi)) sellist kõrvaltähendust ei ole, kuid selle tuletisel *põletama* aga küll (EKSS-i tähendus 8b 'kiiresti liikuma, tormama, kihutama'). Verbi *jõudma* tähendusest 'kiirustama' oli juttu peatükis 2.3.2., siinkohal ilmneb see eriti selgelt: *Lää ma kodu joosteneni / Joosteneni jõudeneni* (Rõu). Et hüppamine võib viia ruumis edasi, mitte ainult üles/alla, kasutatakse jooksmise tähenduses sageli ka hüppamisverbe.³² Nt värssides, kus ema ja võõrasema saadavad lapsed lauljaneiuale väravale vastu, vastavalt väravat avama või sulgema, kasutatakse enamasti verbe *hüppama* ja *kargama*: *Hüppa, Anne, karga, Kaie, / viere, veike Liisuke* (Vai) – tegevuse aktuaalseks tähenduseks on siin '(kiiresti) minema, jooksmas'.

Konkreetselt jooksmist kirjeldavatest parallelismirühmadest eristuvad sellised rühmad, mille tegevuse tähenduseks võib lugeda üldisemalt 'kiirustama': *Rühigemme rutagemme* / *Tõõmeeli tõmmakemme* (Plv); *Lennates ma lüpsin lehmad*, / *Karaten ma saatsin karja*, / *Joostes joodin ma hobused* (MMg). Osalt on siin kasutatud verbid sarnased jooksmisverbidega (nt järelvärssides domineeriv *kargama*), osalt aga erinevad: *lendama*, *ruttama*, *rühkima*, *tõmbama*, *mängima* jne. Sellise kasutuse puhul võib öelda, et liikumisverbide konkreetne tähendus jääb tagaplaanile.

Vaid üheksas parallelismirühmas kirjeldatakse tõesti vertikaalsuunalist hüppamist. Nendes kasutatud verbide hulgas tõusevad peale põhiverbide esile mitmed kausatiivsed liikumisverbid: *Pilli ma iks üle pistilise*, / *Ropse üle rohilise*, / *Kargsi üle katõ aia*, / *Visse üle viie aia* (Räp).

2.3.5.2. Sõitmine maal ja vetel

Nii on jaotatud sõitmisega seostuvad sõnad EKMS-is ja selline jaotus kehtib ka regilaulu sõitmisvärsside puhul (kokku 69 parallelismirühma). Vetel sõitmise valdkonnas kirjeldatakse regilauludes üldiselt veesõidukite liikumist, mitte inimeste sõitmist veesõidukitega. Vetel sõitmise tähenduses kasutatakse kõige sagedamini verbi *veerema* (mis allitereerub sõnadega *vesi* ja *vene*), mitmel korral esinevad *jooksmas*, *sõudma*, *jõudma*, *kiikuma*, *rutjuma*; ühel korral *ajama*, *keerama*, *laskma*, *lippama*, *loppuma* 'loksuma', *lõksutama*, *lökkama*, *purju-*

³¹ Ka vene keeles on verbi *плесту* 'punuma, palmima, põimima' tuletisel *нпонлесту* kõnekeeles tähendus 'käima, lonkima, vantsima, sörkima', eesti keelde laenatult on see saanud kuju *pledima/plädima/ledima* tähendusega 'kiiresti jooksmas' (Must 2000: 264).

³² Verbi *karata* sagedane tähendus soome ja karjala murretes ongi 'joosta' (SMS, KKS).

tama, põksutama, ujuma. Kui veesõidukiks võetakse midagi tavapäratut – venda otsiv õde paneb mere äärde jõudes edasi liikuma oma ehted, siis on tavapäratu ka nende liikumine: *Pannin sõle sõudemaie*, / *Pannin lehte lendamaie* (KJn). Kui subjektiks on inimene, siis tema tegevus vetel on enamasti sõudmine, nt *Meie mõisa rannapiiad*, / *Mere suured sõudajamme*, / *Kahe aeru kandajamme* (Lüg); üldisemalt on merdsõitmist kirjeldatud järgmistes värssides: *Mõistan põhja põksutada* / *Vastu lõunat lõksutada* / *Vastu hoogu ajada* (Var).

Sageli räägitakse regilaulus inimese sõitmisest hobusega või hobuveokitega, selleks kasutatud verbidest on kõige levinum *sõitma*, sagedased on ka *ajama* ja *veerema*, mitmel korral on veel kasutatud verbe *aelema*, *kargutama*, *kihutama*, *käima*, *laskma*, *liikuma*, *sõitlema*, *uljuma*, *valama*, *vehkima*, ühekordselt kasutatud verbide valik on veel suurem. Nt *Siis mina sõidaks Sõero väilad* / *Kargutaks Kahala väilad* / *Keri väilad keeritaksin* (Koe). Erinevalt jooksmise valdkonnast on siin kasutatud ka onomatopoeetilisi verbe (*nakutama*, *pau gutama*): *Siis aasin mõisa aida ette* / *Nakutasin Narva puole* (Amb). Samuti on kasutatud sõitmise ja sõiduvahendis istumise paralleeli: *Ta o sõitnud saksadega* / *Istnud tõldas ärradega* (Kse) – siin tundubki liikumisest olulisem olevat just teatud olukorras olemine/viibimine. Täendusseoseta on ilmselt verbi *värvima* kasutus, olles ajendatud alliteratiivse väljendi *väkke värvima* ‘värbama’ sagedasest esinemisest: *Läks ta sõitades sõdaje* / *Värvides Vene vägeje* (Iis).

Hobuse liikumist nimetatakse samuti sageli sõitmiseks, umbes sama tihti jooksmiseks ja kargamiseks, aga ka paljude teiste liikumisverbidega, nt *Hüppa halli, kõpsi kõrbi*, / *Veereta veripunane*, / *Lase jalga lehtelauku*, / *Sõida läbi koidukeeru* (Kos) – sõitmisverbid *sõitma* ja *ajama* osutavad siin sellele, et hoolimata hobuse positsioonist subjektina on tähelepanukeskmes siiski hobusega sõitva inimese liikumine. Hobuveokite liikumisest räägitakse vähem: *Et soaks soani sõitemaie*, / *Reetallad tantsimaie*, / *Kelgud mäele keksimaie* (Kos). Ühes laulus nimetatakse saani liikumist kõndimisverbiga *marssima*: *Küll siis hobu sõidab teeda* / *Ja see saani marsib maada* (Lai).

2.3.5.3. Tantsimine ja kiikumine

Otseselt on liikumisega seotud sellised inimtegevused nagu tantsimine ja kiikumine, mida näitab neid kirjeldavate paralleelverbide ja liikumisverbide ühisosa, nt tantsimist on kirjeldatud järgmistes värssides: *Et sa iks tantsi tammõkene*, / *Kõnni olõkõrrõkene*, / *Veerü vitsaladvakene* (Räp). Tantsimist ja kiikumist ühendab see, et kummalgi viisil liikumise funktsioon pole ruumis edasijõudmine, vaid pigem lõbustus. Neid valdkondi tähistavaid verbe siiski üldjuhul omavahel ei vahetata, ainult ühel korral nimetatakse analüüsimateerjalis tantsimiseks hoopis kiikumist: *Ta läks kätki kiikuma*, / *Tammelatva tantsima* (Käi). Verbi *tantsima* ja selle paralleelverbide objektiks on sageli tantsu asemel tantsimise koht, mida tantsides tallatakse: *Andke see tuba meite tülitä*, / *Andke see kamber meite karata*, / *Rehealune ringi juosta!* / *Tuba tahab tantsimist*, /

Kamber tahab kargamist, / Seinaiared sõtkumist (Muh). Kui objektiks on tants, siis võib sama objekti saada ka mittetransiitvne verb: *Ristitantsi tantsigem, / Viro tantsi veeregem* (Ksi). Tantsimist on analüüsimaterjalis kirjeldatud rohkem, 46 parallelismirühmas, kiikumist 28-s. Tantsimise valdkonnas on nii esi- kui järelvärssides domineeriv verb *tantsima*, järelvärssides selle kõrval ka *kargama*, mitmel korral esinevad veel nt *hõõrima, hüppama, jooksuma, kõndima, mängima, mürama, tülitama, uhtuma, valtsima*. Osa kasutatud verbidest osutavadki just lõbutsemisele: *mängima, mürama, luhti lõõma, rõõmu heitma*. Osa verbe (*hõõrima, keeritama*) märgib ringlevat liikumist, ilmselt võib lõbutsemisega seostada ka verbi *muntseldama: Tammetõrud tantsisid, / Männimunnid muntseldasid* (Phl) – Wiedemann toob ära verbi *munslema* tähendusega ‘zum Scherz ringen, kämpfen’. Rohkem kui teistes liikumise valdkondades on siin kasutatud mitmesuguseid väljendverbe, nt *jalga heitma, keerutama, laskma; kanda veeretama, keerutama; hända hõõritama* (vt ka ptk 2.4.1). Esineb ka onomatopoeetilisi verbe: *kahistama, lõhistama, põrutama: Siis tuleb tantsides tarele / Põrutelles põrmandule* (Pal).

Kiiguvad regilaulus tavaliselt laps hällis või noored külakiigel, samuti häll või kiik ise: *Alles kiigub kätki'issa, / Nõtkub nõrgassa vibussa* (HJn); *Lüõ sie kätki kiikumaie, / Kätktivibu vintsumaie* (Khñ); *Külap õetsun õhta'ani / Kiigun keskehomikuni* (Kad); *Käi kiige käskimete, / Õl'lu hälli üs'kämete* (Hel) – kiikumine on samuti vahendi abil liikumine nagu sõitminegi. Üldkeeles on kindel vahe, milliseid verbe missuguste omadustega eseme edasi-tagasi-liikumise nimetamiseks kasutatakse: kerged objektid hõljuvad, rasked õõtsuvad või kiiguvad (Pajunen 2001: 77). Regilaulus võivad kiik ja kiikuja kui rasked objektid samuti hõljuda, sagedamini kasutatud verbid on siiski *kiikuma, õõtsuma, hällima, kõikuma, nõtkuma, liikuma, nõrkuma* ja *vintsuma*. Enamik verbe osutab otseselt eripärasele liikumisviisile, üldisema tähendusega on vaid kahel korral kasutatud *liikuma* ning ühel korral kasutatud *käima* ja *jõudma*. Onomatopoeetilistest verbidest esineb siin *paukuma: Mis sul kiigub käkissagi, / Paugub hällipaeladessa, / Nõtkub nõrgassa viussa* (Plt).

2.3.5.4. Asendimuutus ja vertikaalne liikumine

Paralleelverbidega kirjeldatud inimese asendi muutmine on kas istumine, (pikali)laskumine, tõusmine, kummardamine või kukkumine. Kuskile istumist tähistavate verbide valik ja vastavate parallelismirühmade arv on siiski väga väike, nt *Istu iks sisse ilma sõsar, / Tukõ pääle päävä sõsar* (Räp); *Kurva iks istõ istebnille / Kurva iks paigale panehtu / Kurva siin istele käänehtü* (Vas); alati ei ole ka selgelt arusaadav, kas istumise all on mõeldud liikumist või paigalolekut: *Tere see iste, kus sa istud / Tere lauda, kus sa lased* (Muh). Istumine on samuti teatud kindlal viisil laskumine – *Keä iks istus une rekke /*

Lamme³³ *rammu ratta'alle* (Plv); **Tule** *tuoli, lange lauda* (Khn), pigem pikalilaskumist kirjeldavaid parallelismirühmi on samuti vaid mõni: *Ää eida une regeje* / **Lase** *ramba ratta'alla* (Kad); **Tüki** *tühä sāngi sisse*, / **Lase** *pal'la lavva pääle* (Ote). Pigem laskumiseks kui kukkumiseks võib liikumist lugeda järgmises näites: *Kohe kaldu, sääļ kahitsi*, / *Kohe murdu, sääļ mureti* (Rõn).

Tõusmine võib regilaulus tähendada kas istumast/lamamast tõusmist (mis seostub ka magamast tõusmisega) või kuskile kõrgemale astumist, nt **Tõuse** *siis üles üidemata*, / **Karga** *üles karjumata* (Khn); **tule** *üles tooli pääle* / **saista** *saani veere pääle* (Plv). Niisugust liikumist kirjeldavaid parallelismirühmi on rohkem: 44, enamasti kasutatud paralleelverbid on *tõusma* ja *astuma*. Kuskile kõrgemale astumine ei ole asendimuutus, vaid ruumis (vertikaalsuunas) edasi-liikumine, nii on ka sel puhul kasutatud verbide seas üldisema tähendusega liikumisverbe nagu *tulema* ja *astuma*. Tõusmine ja istumine ei pruugi olla vastandlikud tegevused – kuhugi kõrgemale istumine on ühtlasi ka tõusmine: *Kiä iks sālgā istus* / *Kiä saistas sadulahe?* (Se); **Istu** *üles tooli pääle*, / **Astu** *aknaraami pääle!* (Phl) – sel juhul on edasi-, st ülesliikumine ja asendimuutus ühendatud.

Kummardamine seostub sageli palumisega (vrd ptk 4.3.3), vastavaid rühmi on vaid viis ning enamasti kasutatud paralleelsõnad on *kummardama* ja *painutama*: *Minu kulla kummardata* / *Paha piada paenutata* (Kad); **Üttekokko kumardase** / **Ütte paika pan'utase** (Plv); aga ka: *Sullõ ma iks jalga kumarda* / *Sullõ mar'a maalõ heidä* (Se).

Kõige sagedamini kirjeldatav asendimuutus ja ühtlasi vertikaalsuunaline liikumine (52 parallelismirühma) on kukkumine ja komistamine, selle kirjeldamisel kasutatud sagedasemad verbid on *kukkuma*, *sadama*, *kargama*, *langema*, *vajuma*; aga selles valdkonnas leiduvad siiski ka üldisema tähendusega verbid *astuma*, *minema* ja *veerema*. Kikutakse kiigelt: *Ma olen kuri kukkumaie*, / *Vihaleht olen veeremaie* (Kos); saanist: *Las'vad saanista kaduda* / *Kohvrasta kukkuda* (Var); tantsimisel: *See kuri komistamaie* / *Libe on libisemaie* (VMr) jne. Umbes pooltel juhtudel ei ole tegemist elusolendi asendimuutusega, vaid kukuvad mitmesugused esemed: *Sinna kukku kuldaküpar*, / *Sinna vajjo vaskivööda* (Kan), sageli on juttu metsa murdumisest/langemisest: *Pikkä puudõ pillunõs* / *Lak'ka laasi lammõnõs* (San). Kui *kukkuma* on üldisema tähendusega verb ja tähistab nii elus kui elutute subjektide liikumist, siis *komistama* on seotud ainult inimesega. Verbi *murduma* on aga kasutatud samuti ka inimese liikumise puhul (Rõngu näide pikalilaskumise valdkonnas). EKMS-is on kukkumise mõisterühmas rohkesti mitmesuguseid onomatopoeetilisi verbe (*lartsatama*, *prantsatama*, *matsatama* jne), kuid regilauludes on neid üpris vähe, vaid kolmel korral esinev *tüntsatama* ning ühel korral esinevad *niksatama*, *paukuma* ja *põrutama*: **Niksädīs** *nisuivisse*, / *Sadi saiataginasse* (Kuu); *Ma olen kuri kukkumaie* / *Ma olen paha paukumaie* (Ksi).

³³ *lammõma* 'pikali heitma'.

2.3.5.5. Liikumine eluslooduses; kasvamine

Kuna regilaul kajastab kogu kunagise inimese elu, see aga oli seotud peamiselt pragmaatiliste küsimustega, siis loodust kui niisugust kirjeldatakse seal suhteliselt vähe. Nii pole kuigi palju ka paralleelvärsse, mis kirjeldavad loomade, lindude ja taimede liikumist, ent need valdkonnad eristuvad siiski verbivaliku poolest. Lindude lendu märgivad paralleelverbid ainult Lõuna-Eesti lauludes: *Kodask linnas korgost, / Siivo sipse ala taivast* (Räp); *Tohe ei tuvi pääle tulla / Haugas har'ale linnata / Kaarnas katuselle kalduta* (Vas), ka verbi *lendama* muudes tähendustes on kasutanud kõige rohkem lõunaestlased. Kalade liikumist Lõuna-Eesti lauludes aga ei mainita.³⁴ Mujal on selle juures tähelepanu köitnud just looklev/hüplev trajektoor, peale verbi *ujuma* tähistavad kalade liikumist veel *laksuma*, *lõõritama*, *laksu lööma*, *saba lööma*, *mängima*, *peksma*, *vallatama*, nt *Lõe lõõritab jõessa, / Kala peksab kalda'assa* (Pee); *Omigu ojub meresse / Lõuna lõõb laksu laine'esse* (Kse). Kui aga kala liikumisel on oluline liikumissuund, siis on kasutatud verbid vähem deskriptiivsed: *Vimmad mul õuve oeuvad, / Siid seenule siduvad, / Avid aavad akenule* (Muh).

Rohkem räägitakse regilaulus aga koduloomade liikumisest, mida hobuse puhul kirjeldatakse niisiis peamiselt sõitmisenä. Kindel valdkond on tugevate, tervete loomade liikumine, kes kinniseotuna rabelevad ja püüavad jooksu minna. Selle kirjeldamisel kasutatakse verbe *heitlema*, *karglema*, *keerama*, *kippuma*, *lehtlema*, *mürama*, *roplema* 'siplema', *seadma sääri*, *tammima* 'tammuma', *vaaruma*, *vappuma*, *väänama pead*, nt *Kiut meil keerab kütke otsas / Valgo vapub varna külges / Musto mürab müüri külges* (Aud). Metsloomade liikumist esindab *Jänes jooksis jääda mööda, / Jorkuti jõgeda mööda* (Ote) – viimase verbiga seostuvad EMS-is esitatud *jorgotama* 'konarlikul teel sõitma', *jorguline* 'ebaühtlane' ja *jorkam* 'midagi jämedat, ebaühtlast'.

Taimede liikumine on regilaulus üldiselt tuule käes kõikumine – seda nimetades ei viidata olukorra muutusele, vaid pigem seisundile, taime olemasolule üldisemalt, mis on liikumise tõttu kergemini märgatav. Taimede liikumise kirjeldamisel kasutatakse *kiikuma* paralleelverbe, otseselt kiikumiseks seda ei nimetata: *Ei jäta lippe liikumaie, / Kõrrekesta kõikumae, / Õiekesta õõtsumaie* (Khn).³⁵ Taimede (aga ka inimeste) kasvamist võib näha samuti (ülespoole) liikumisenä: *Kui saime mi poisi kasunu, / Virve saime üles veerunes* (Räp); *Tammed tahtsid taevass' kasva / Läbi pilvede pugeda* (PJg). Nt juuste kasvamine võib olla võrreldav allapoole liikumisega: *Lasen tuka maani tulla, / Juuse'ed kannuni kasuda* (KJn). Teisalt on taimede kasvamine maast nende tulemine kuskile, kus neid enne ei olnud: *Nüüd on tulnud tutarheina / Kasunud*

³⁴ Küll tehakse ühes Lõuna-Eesti laulus juttu inimese ujumisest (mida mujal ette ei tule): *Saa-es vel'lo maale veerdu / Saa-es osi maale oidu* (Vas).

³⁵ Ühel juhul on taimede liikumisega võrreldud vaeslapse üksiolekut: *Jättis mind lilleks liikumaie / Kõrrekeseks kõikumae* (Khn).

on *kasteheina* (Pal).³⁶ Teisesuunaline liikumine on puude mahalangemine, mida käsitlesin koos kukkumise valdkonnaga.

2.3.5.6. Liikumine eluta looduses

Kindel valdkond eluta looduses toimuva liikumise hulgas on vee liikumine, mida võib jagada vertikaalseks (vihm, ka pisarad) ja horisontaalseks (vesi mitmesugustes veekogudes), kusjuures liikujaks võib olla mõlemal juhul üks ja sama vesi, kuid liikumissuuna erinevuse tõttu kasutatakse nende väljendamiseks eri verbe, nt pisarad kukuvad silmist: *Silmist kukub põskideie*, / *Põskist viereb põvvejanna*, ning kui nad maha jõuavad, *Siis saab jõed jooksemaie* / *Allikad aelevaie* (Jõh). Liikuda võivad teisedki vedelikud peale vee: *Kui jooksid jõed õluta*, / *Allikad viina ajasid*, / *Kelderid meil keetsid kal'la* (Pee) ja isegi metallid: *Ies tilgudas tinädä*, / *Juttaotsad juoksid kulda* (Kuu). Kõige sagedasem verb vee liikumise jaoks on *jooksma* (vrd ka ptk 2.3.5.1), aga analüüsimaterjalis ei leidu kordagi üldkeeles tavalist verbi *voolama*, mis on VMS-i järgi olnud levinud kogu Eestis.³⁷ Lõuna-Eesti aineses kasutatakse paaril korral aga verbe *mõõluma*, *mõõlutama*: *Kui nii oja õlut juuskva*, / *Mäe mõõluti mõduda* (Hel), mida sõnaraamatutes ei ole ning mida võib seostada sõnaga *mõõl* 'oja, vool, lõõm', teisalt aga ka verbiga *mõlgutama* (vt ptk 2.3.4).

Teine silmahakkav ja inimese jaoks kindlasti ülioluline liikumine looduses on päikese tõusmine ja loojumine, millest oli juttu seoses verbiga *veerema* (vt ptk 2.3.1).

³⁶ Teistsuguse vaatepunkti puhul ei nähta kasvamist kui muutust, vaid kui eksistentsi – verbiga *kasvama* saab moodustada eksistentsiaallause: *Aias kasvab roose* (Vilkuna 1989: 163), inimese puhul nt *Peres kasvab lapsi*. Ka regilaulus võidakse *kasvama* paralleelsõnana kasutada eksistentsile osutavaid verbe: *Ma ansi ruumi rohul kasva*, / *Uhakal ula elada* (Muh); *Kas on sinep, mis siin seisab?* / *Kas on kanep, mis siin kasvab?* (MMg); inimese puhul ongi kasvamine pigem eksistentsi paralleel: *Ku ma olli näiokõnõ* / *Ku ma kasvi kabokõnõ* (Se); *Olin enne eide kodu*, / *Kasvin kulla taadi kodu* (Pal) – teine eksistentsi paralleel on aga liikumine (vt ka ptk 2.3.3).

³⁷ Selle aluseks olevat sõnatüve *voog* on rekonstrueeritud kujul **uŋa* ning peetud igivanaks (Häkkinen 2004: 1511).

2.4. Muu põhitähendusega verbide kasutamine asukoha- ja asendimuutuse tähenduses

Peale ülalkirjeldatud polüseemiliste verbide (ptk 2.3.4), millel on ka üldkeeles üheks tähendusvõimaluseks liikumine, on parallelismis teatud muidki verbe kasutatud edasiliikumise või asendimuutuse tähenduses. Valdavalt sisaldub ka nende tähenduses liikumise element, vastasel korral lisab uus verb liikumise kõrvale mingi teise tähenduse, nii et värsse ei saa enam pidada üldjoontes samatähenduslikuks: *Mis sa tõrgud mulle tulles / Mõrgud mulle mõteldessa* (VMr) – tegemist võib olla elliptilise fraasiga: tütarlaps tõrgub juba palja mehelemineku mõtte juures. Samuti kognitiivse tähendusega verbil *oskama*, mida on mitmel korral kasutatud tulemise tähenduses, on aga seoses tulemus-alusega *osa* mitmeid liikumisega seotud tähendusi (Häkkinen 2004: 841), nt ‘tabama, puutuma’; karjala keele sõnaraamatus on esimesena välja toodud tähendus, mis ühendab nii liikumist kui kognitsiooni: ‘tundma või suutma leida teed kuskile’, st ‘oskama kuskile minna’, nt *mie en ožoa kod’ih pimiäššä* (KKS); see tundub olevat adekvaatne tõlgendus ka regilaulunäidete puhul: *Kust on mure mulle tulnud / Hooli lapsile osanud* (Sim); *Kust sa teadsid meile tulla, / Meie õvveje õsata* (Jõh) – viimase näite fraasis *teadsid osata* sisaldub kognitsiooni tähendus juba finiiitverbis, nii et infiniitne *oskama* jääbki kandma peamiselt liikumise tähendust.

2.4.1. Kausatiivsed liikumisverbid

Polüseemiliste verbidega seoses vaadeldud verbi *ajama* põhitähendus on kausatiivne liikumine, juba kõigis liikumise põhivaldkondades kasutatud verbide hulgas on muidki kausatiivseid liikumisverbe (*laduma, panema, saatma*). Asukoha- ja asendimuutuse väljendamiseks on regilaulus kasutatud veel mitmeid teisigi kausatiivseid liikumisverbe, nt *heitma, kallama, kandma, keerutama, koguma, kukutama, kõlgutama, liitma, loopima, lükkama, paiskama, pilduma, pistma, poetama, sikutama, tooma, tõmbama, tõstma, tõukama, vedama, veeretama, viima, viskama, õõtsutama*. Kui kausatiivsetel liikumisverbidel on tavakasutuses kohustuslikuks argumendiks objekt (Pajunen 2001: 226–231), siis omajõulise liikumise funktsioonis neil see sageli puudub – nad on omandanud omajõulist liikumist märkivate verbide argumendistruktuuri: *Kõik’ juuskva juussilõ / Kõik pandva pakõlilõ* (San); *Eitak’ ärä une reele / Laotak’ rõõmu rate’elle* (Krk); *Ei pole lasnud laisass minna, / Veduännasse vedada* (Kse). Mõned sellised verbid on ühe tähendusvariandina asukohamuutuse ja sellega seostuva argumendistruktuuri omandanud ka üldkeeles. Verb *panema* on polüseemilise tuumverbina saanud üheks tähenduseks ‘kiiresti, äkki (kuskile) liikuma, minema’ – EKSS-i 6. tähendusrühm hõlmab kõnekeele kasutusjuhud, kus verb *panema* asendab tegevuse intensiivsust väljendades teisi

verbe; *panema* tuuakse minemise tähenduses ära ka EKMS-is. Verbi *heitma* tähendus 5a EKSS-is on '(mingisse asendisse) laskuma, langema', EKMS-is liikumise peatükis 'mingis sihis liikuma, kuhugi poole minema'. EKMS-is on liikumise tähendusrühmas toodud veel verbid *vedama* ja *lukkama* (*sirp ei vea viljast läbi, laevad lukkavad edasi*, vrd *Sõua laeva, jõua laeva* / **Lükka** *laeva liivikusse* (Pär)), tänapäeva keelest sellist kasutust registreeritud pole. Niisuguseid kausatiivsete verbide kasutusjuhte võiks tõlgendada kui objektiks oleva refleksiivpronoomeni *ennast* ellipsiga väljendeid. Kui kausatiivsed liikumisverbid esinevad koos objektiga, siis märgitaksegi sellega mingit keha-osa või liikujat tervikuna: **Laskis ennast** *laevudese*, / **Paiskas ennast** *puatidese* (Muh); *Ära tõõse tõllastagi* / **Suada jalga** *suanistagi* (Kod); **Püüa ennast** *pühakotta* / **Lase ennast** *laulukambri* / **Tungi ennast** *torni alla* (Jõe). Viimasest näitest paistab ühtlasi, et ka mittekasutiivsed liikumisverbid (*tungima*) võivad enda külge haakida objekti, kui nad esinevad paralleelselt kausatiivsete liikumisverbidega.

Liikumise tähenduses võib olla kinnistunud ka kausatiivse liikumisverbi ja objekti ühend, nagu näiteks väljend *tuld tooma*, mille esitab ka EKSS: 'väga lühikest aega külastama, ainult läbi astuma'. Regilaulu näites on lühiajalise viibimise tähendus tagaplaanil: *Miks sa eila meil ei käinud* / *Tunaeila tuld ei toonud* (Pal).

2.4.2. Käsitlemisverbid

Verb *tallama* kuulub koos teiste sarnastega (*hõõruma, rutjuma, rõhuma, sõtkuma, talluma, tampima, uhtuma, vanutama*) käsitlemisverbide hulka, millega leksikaliseeritakse millelegi olemasolevale suunatud, mingil viisil või mingi vahendiga manipuleerimist (Pajunen 2001: 159). On iseloomulik, et liikumise tähendust kandvana saab manipuleerimise vahend (siinkohal jalg) süntaktilises struktuuris objektiks: *Linä sull' ütleb: "liigu, liigu!"* / *Tanu ütleb: "talla jalga"* (Kuu); *Sian aga siari kui sie sälgu* / **Tallan jalad** *targemini* (Amb). Sellel verbirühmal võib olla aktiveeritud liikumise kõrval ka manipuleerimise tähendus, nii et objekt on tõesti manipuleeritav: midagi tallatakse liikudes/käies maha, kusjuures siis saavad manipuleerimise kõrvaltähenduse ka paralleelselt kasutatud tavalised liikumisverbid: *Maha sõku sõõrukesvä'* / **Tandsi** *näio tapujuure'* (San), vt ka ptk 2.3.5.3. Teisal pole aga objekti tähendus nii selge, see võib märkida ka liikumise kohta: **Konnitie** *Kolga korved*, / **Talutie** *tarmaäinäd*, / **Sotkidi** *salu sinine*, / **Rutjudi** *rohi punane* (Kuu). Peale tallatava pinnase manipuleeritakse liikumisel (peamiselt tantsimisel) ka rõivaid ja eriti jalanõusid: *Meie tahme tahid tantsimista* / *Peened riided pillamista* / *Uied kingad uhtumista* / *Kapetid vanutamista* (Pöi). Paralleelsed võivad olla ka käsitlemisverb ning kausatiivne liikumisverb: *Tule nüüd välja tantsima* / *Uusi sukki uhtuma* / *Ummiskingi kiskuma* (Kse).

Kui ülaltoodud näidetes verbid üldiselt säilitavad suurema osa oma tähendusest, siis käsitlemisverb *hõõruma* (*hõõrutama*) liikumisverbina esinedes kaotab oma otsese tähenduse: *Arvast lään mina emale, / Arvast veeren vendale, / Arvast õerotan õele!* (Koe); *Siis jo tuigub tuomikene, / Oerub piitsa ounapuine* (Vai). Selline kasutus on omane vaid regilauludele, ei Wiedemann ega EKMS ei nimeta *hõõruma* või *hõõrutama* tähendusvariandina liikumist. Nii tuleb seda kasutust pidada hooliseks, võimalik, et alliteratsioonühend *õde-hõõru-* on kujunenud välja ühendi *vend-veere-* eeskujul ning sealt on *hõõruma* liikumisverbina mujalegi levinud.

2.4.3. Muud kausatiivsed verbid ja muutusverbid

Mitmesugust muud laadi põhjustamist (suuruse või materiaalsete omaduste muutmist) ja valmistamist märkivad verbid (vrd Pajunen 2001: 155–163), samuti kontakti (puudutamist, löömist – Pajunen 2001: 238–254) märkivad verbid võivad liikumist väljendada samuti koos kehaosa tähistava objektiga: *Eks joose mino hobone / Murra jalgu mustukene* (Koe); *Heidä iks sa jalga esele / Maali sa jalga maamalõ* (Se). Rühm väljendeid märgib liikumist selle suhte kaudu maapinnasse, teesse kui liikumise materiaalsesse projektsiooni, jälgedesse kui kõndimise tagajärge: *Mai pani sääred säädemaie / Kannad maada katsumaie* (Jõh); *Lähme lähme, käime käime, / Teeme teeda tipulista* (Koe); *Tiutieda käiessagi / Mõisamaad mõetessagi* (Kse); *Lähme soosse sõitemaie / Arusse tied ajama / Randasse tied rajama* (Kse); *Saa sammu astjas / Ese jäle jätjas* (Rõu). Samasuguse struktuuriga ja ka regilaulus paralleelselt kasutatav on liikumisverbi ja objekti üldlevinud ühend *teed käima*, verbi *käima* asemel võidakse siin kasutada ka selle paralleele *kõndima, jooksmata, laduma, ajama* jne: *Pilli jooseb jooduteeda, / Pilli kõnnib kõrtsiteeda, / Pilli laseb laadateeda* (Äks); *Sõida sõida kõrvikene, / Lau teeda laugukene* (Pee).

Mõnedel kausatiivsetel verbidel (*kasima, kerima, kütma, punuma* (vt ptk 2.3.5.1), *pügama*) on kujunenud metafoorne liikumise tähendus ka üldkeeles. Sõna *kerima* 4. tähendus EKSS-is on 'kõnek. kärmesti käima, minema, ka jooksmata, siia-sinna askeldama' – regilaulunäide *Ussid tal suhu ujugu, / Konnad tal keelile kerigu* (Lai). Sõna *kütma* 4. tähendus EKSS-is on 'kõnek. jooksmata, plagama, kihutama, kupatama' – *Mure kütab kül'le alla / Tikub teki jaare alla* (Kad). Verb *pügama* on tähendanud jooksmist VMS-i järgi üksnes teatud Lääne- ja Lõuna-Eesti murrakutes, üks regilaulunäide on aga ka Tormast: *Sain ma vaene mees valama, / Pikapüksimees pügama*. EKMS-is on jooksmise mõisterühmas toodud verbid *kerima, kütma, punuma*, samuti *lõikama*, mis analüüsimaterjalis liikumise valdkonnas ei esine. Sõnaraamatute põhjal märgivad need verbid niisiis kiiret liikumist, regilaulus alati kiiruse aspekt oluline ei ole, see on aga siiski ühenduslülil verbi alge tähenduse ja liikumise vahel.

Liikumisega ühenduses kasutatud muutusverbid on üldiselt sellised, mille tähenduses sisaldub samuti teatud liikumise tunnus: *Ära pean mina minema /*

Ära kallis **kadunema** (Pee); Ei ta inne kõrdsist tule / **Kakke** kõrdsikamberesta (Põl); Ku tulõ sul pääle suur' süä / **Paisus** pääle pahamiil (Se).

2.5. Üldisi tendentse liikumise väljendamisel

Enamasti kirjeldavad paralleelvärsid mõistehierarhia põhitasandile kuuluvat liikumist, spetsiifilisema tähendusega verbid esinevad neis juhuslikumalt ega mõjuta oluliselt parallelismirühmas kirjeldatava situatsiooni tähendust, harve-mini antakse teatud eripärast liikumisviisi edasi deskriptiivsete liikumis-verbidega. Enamikul juhtudel väljendatakse paralleelvärssides liikumist, mida iseloomustab deiktiline suund või kindla suuna puudumine, kahesuunalisus – tulemist, minemist ja käimist. Üsna sageli kirjeldatakse paralleelvärssides ka mingi vahendi abil liikumist – sõitmist, esineb samuti liikumise kiirust, vertikaalsuunalisust või asendimuutust, spetsiifilise keskkonnaga seotud liikumisviise ja piiratud alal edasi-tagasiliikumist markeerivaid parallelismirühmi. Paralleelvärssidega võidakse väljendada ka abstraktset ja subjektiivset liikumist, enamasti on see liikumine siiski füüsiline ja objektiivne.

Liikumist tähistavates parallelismirühmades kõige sagedasemad on tava-keeleski tavalisimad verbid oma tavatähenduses: verb *käima* tähenduses 'käima', verb *minema* tähenduses 'minema', verb *tulema* tähenduses 'tulema' jne. Praktiliselt sama tavalised on aga nt verbid *astuma*, *veerema* ja *jooksma* tähendustes 'tulema' ja 'minema' – suurem spetsiifilisuse aste ei sega verbi kasutamist üldisemas tähenduses. Kui jagada liikumisverbide tähendus kaheks osaks, liikumiseks ja seda täpsustavateks tunnusteks, siis esimene on parallelismis alati aktuaalne, teine aga ei pruugi olla, kusjuures stabiilsem on lähte- ja sihtpunkti ning liikumissuuna tähendus. Selles ilmnebki põhiverbide *tulema* ja *minema* ning liikumisviisi vm märkivate verbide erinevus. Verbide *minema* või *tulema* kaasnemise korral paralleelvärsside spetsiifilisema tähendusega verbid pigem kaotavad (osa) oma tähenduse(st), kui et lisavad oma tähenduse põhiverbidele (nt kui *jooksma* on kasutatud koos liikumisviisi poolest neutraalsete verbidega, jääb domineerima neutraalne tähendus; kui aga esiplaanil on liikumise kiirus, sisaldub see (või mingi muu spetsiifiline joon) ka teistes kasutatud verbides). Teatud kindlal viisil liikumist tähistavad verbid (*sõitma*, *jooksma*, *hüppama* jm) märgivad parallelismis isegi sagedamini liikumist, mille puhul liikumisviis oluline ei ole. Niisiis esineb rohkem spetsiifilisema tähendusega verbide kasutamist üldisemas valdkonnas, vähem üldisema tähendusega verbide kasutamist spetsiifilisemas valdkonnas. Ka verbi *liikuma* ei kohta kuigi sageli tähenduses 'minema' või 'tulema'. Teistest erineb enamik asendimuutust märkivaid verbe, millega väljendatav liikumine on niivõrd spetsiifiline, et vastavad verbid on kasutusel ainult ühes tähenduses ja vastupidi, asendimuutust kirjeldatakse suhteliselt harva edasiliikumist märkivate verbidega, vaid pigem mingi omaduse muutust märkivatega (eriti kui see kaasneb asendimuutusega ka

tegelikkuses, nt puu murdumine ja kukkumine). Üksiku erandi, asendi-muutusverbi *kalduma* rohket esinemist paigamuutusverbina võib võrrelda nt põhitähenduses kausatiivsete (polüseemiliste) verbide kasutamisega paigamuutuse tähenduses.

Teatud juhtudel võidakse spetsiifilise tähendusega verbe ka omavahel vahetada. Mingit kindlat liikumisviisi märkiva sõna tähenduse muutumine teistsugust liikumisviisi märkivaks on suhteliselt kerge tekkima, näiteks on etümooloogiliselt ühe päritoluga eesti sõna *kõndima* ja soome sõna *kontata* 'roomata'. Samas võivadki teatud konkreetsemad tähendused olla verbidele kinnistunud alles paralleelstruktuuride tekkimisest hilisemal ajal: regilauludes kajastub verbi *jõudma* varasem tähendus 'kiirustama', verbi *saama* varasem tähendus 'tulema', verbi *kargama* üheks põhitähenduseks võib lugeda regilauludes ka 'jooksma', nagu on sugulaskeelteski. Teatud liikumisverbide (*minema* ja *ujuma*) tähendus on aga olnud stabiilne väga pika aja jooksul, mis ei takista näiteks *ujuma* rohket esinemist üldise tähendusega liikumisverbina.

Võrreldes liikumisviisi väljendavatega kalduvad liikumise lähte- või sihtkohta väljendavad spetsiifilisema tasandi verbid esinema ainult seoses vastava valdkonnaga, nt *kaduma*, *lahkuma* tähenduses 'minema', *hulkuma* tähenduses 'käima'. Teatud piirangud on ka põhiverbide *tulema* ja *minema* kasutamisel. Deiktilise liikumise suund on inimkogemuse seisukohalt nii primaarne, et verbid *minema* ja *tulema* on harva omavahel vahetatavad. Näiliselt palju erinevamate valdkondade vahel ilmnevad aga parallelismis kognitiivsed seosed, nt olemist kirjeldatakse sageli kui liikumist ning vahel ka vastupidi. Et verbi *tulema* ruumideiktiline tähendus on markeeritum kui verbil *minema*, ilmneb näiteks sellest, et minemist kirjeldavates paralleelvärssides on verbivalik mõnevõrra vabam kui tulemist kirjeldavates.

Seda, kas verbi tähenduse spetsiifiline osa on aktuaalne või mitte, ei määra alati esivärsis kasutatud verbi tähendus, vaid pigem parallelismirühm tervikuna, eriti seal kirjeldatava liikuja omadused. Verbi tähendus asetab koos temaga kasutatavale subjektile teatud piiranguid, mida regilaulus võidakse ignoreerida. Tüüpiliselt mitteinimlikku liikumist väljendavad verbid kaotavad paralleelsõnana oma otsese tähenduse enamasti seetõttu, et regilaulus kirjeldatakse kõige sagedamini just inimese liikumist. Aga ka mitteinimliku/elutu liikuja puhul võidakse kasutada inimesele/elusolendile tüüpilisi liikumisverbe, mille otsene tähendus jääb sel juhul tagaplaanile. Niisuguseid juhtumeid võib käsitleda ka metafoorsetena, kuid parallelismi struktuuris tunduvad nii spetsiifilised poeetilised pildid siiski tagaplaanile jäävat: kui vits "kõnnib" või saan "marsib", siis peatutakse sellel liiga põgusalt, et vastavaid objekte peaks kujutlema jalgu omavatenä; inimese veeremisest räägitakse liiga sageli, et alati saaks kaasneda seos keraga (veel ebatõenäolisem on konkreetne tõlgendus: et laulik/kuulajal tekkis inimese veeremise puhul pilt pikaliasendis end edasi veeretavast inimesest). Siit võib tõmmata paralleeli kognitivistliku metafoorikäsitlelusega, mis väidab, et metafoori tõlgendamine ei alga sõnasõnalise tähenduse sobimatuse tuvastamisest ning kõrvaleheitmisest, vaid valdkondadevahelised seosed tuvastatakse

sageli otse, kuna teatud seosed on meie kontseptuaalses süsteemis väga tugevalt juurdunud (nt Turner 1991: 122–123).

Kuna liikumine on üks esmaseid maailma entiteetidega toimuvaid muutusi, siis on loomulik, et liikumisverbide tähendus on sageli laienenud mitmes abstraktsemas suunas. Sellised väljakujunenud kasutusalaad võivad regilauludes paralleelverbide valiku poolest vähem või rohkem eristuda. Näiteks abstraktse liikumise väljendamisel kasutatakse koos polüseemiliste verbidega *minema* ja *tulema* ka nende konkreetsetes tähenduses juurdunud paralleelverbe – polüseemilise verbi eri tähendusi väljendatakse sarnase verbivalikuga. Erinevused on märgatavad juhtudel, kui spetsiifilise tähendusega kaasneb kindel teksti-struktuur, nt “riides käima”, “mingit piirkonda läbi käima”. Kinnistunud väljendite (*mehele minema*, *naiseks tulema*) vaatlemine näitas, et ka neis võidakse verbi varieerida, vastavate parallelismirühmade esivärssides on verbivalik küll kitsam, kuid järelvärssides veelgi laiem kui üldises kasutuses: ka parallelismis säilitavad väljendid üldjuhul oma tavakeeles kinnistunud vormi, samas pole liikumise tähendus neis enam primaarne, nii et liikumisverbide kõrval saab nende puhul kasutada teisigi verbe.

Regilaulule on iseloomulik ka see, et kui tavakeeles erineva argumenti-struktuuriga verbe kasutatakse ühes parallelismirühmas, siis nad omandavad sageli ühesuguse argumenti-struktuuri. Kui “üldsituatsiooni samasus ja verbi leksikaalse tähenduse ekvivalentsus paralleelvärssides võimaldab reeglina säilitada sama lauseehitust” (Metslang 1978: 39), siis teisalt sama lauseehitus/argumenti-struktuur võimaldab säilitada ka verbi leksikaalse tähenduse ekvivalentsust. Selle verbi tähendus, millelt struktuur pärineb, on määrav parallelismirühma üldtähenduse kujunemisel; üldjuhul kehtestatakse see juba esivärsis, ka siis, kui “õige” verb tuleb alles järelvärsis (nt ptk 2.3.4 alguses toodud näidetes). Siiski ka juhtudel, kui parallelismirühmas on kasutatud liikumisverbi, ent argumenti-struktuur pole liikumisverbile omane, ei kao liikumise (üldisem) tähendus päriselt (nt otsimise näited ptk-s 2.3.3).

Asukoha- ja asendimuutust kirjeldavates parallelismirühmades on kasutatud ka kausatiivseid liikumisverbe, teisi kausatiivseid ja muutusverbe, mis väljendavad teatud füüsilist kausatsiooni, mille puhul tuleb samuti sooritada teatud liigutusi, või muutust, milles sisaldub subjektiivne liikumine – seega jääb liikumine regilaulus alati liikumiseks.

3. TAJU

Inimese viit meelt kirjeldas juba Aristoteles. Olgugi et nüüdseks on teadlased eristanud vähemalt kaheksa meelt (nende seas tasakaalutaju, temperatuuritaju, rõhutaju, valutaju), sarnaneb tänapäevane tavaarusaam inimese tajust ning selle kohta väljakujunenud keeleliste väljendusvahendite süsteem suuresti Aristotelese vaadetega (Sutrop 2002: 5–13). Tajuverbe on võimalik jaotada kahel alusel, kas tajuliigi järgi nägemis-, kuulumis-, kompimis-, maitsmis- ja haistmis-aistinguid väljendavateks või tajuja aktiivsuse astme järgi aistingu tuntavust (ärrituse olemasolu) märkivateks intransitiivseteks verbideks (nt *kuulduma*, *kõlama*), aistingu tundmist väljendavateks ebaagentiivseteks transitiivverbideks (*kuulma*) ja tahtlikult aistides tajumist väljendavateks agentiivseteks transitiivverbideks (*kuulama*). Tuomas Huumo (2005: 8) nimetab viimasel liigitusel saadud rühmi *havaittavuusverbit*, *havaintoverbit* ja *havainnointiverbit*. Sõltuvalt sellest, kas aisting põhineb otsesel kontaktil või mitte, eristuvad lähitajud – maitsmine, haistmine ja kompimine, ning kaugtajud – nägemine ja kuulumine, kusjuures viimased on funktsionaalselt kaugemale arenenud (“kõrgemad meeled”) ja nendega seostub inimkeeles ka rohkem sõnavara (Pajunen 2001: 319). Meelte järjestamine madalatest kõrgemateks pärineb juba Aquino Thomaselt, kes väitis, et kõige kõrgem on nägemine, mis haarab enim objekte, järgmine on kuulumine, siis haistmine, siis kompimine ja maitsmine (Sutrop 2002: 11). Tänapäeval räägitakse psühholoogias pigem tajusüsteemide arengu- loost ja vanusest: arvatakse, et kõige vanem on kompimine, nahatundlikkus, järgmisena arenes välja maitsmismeel, nägemine ja kuulumine on kõige nooremad (Tereping 1988: 114). Lingvistikas on tajusõnavara kirjeldades praegugi kasutatud tavamõistetena juurdunud jaotust kõrgemateks ja madalamateks meelteks. Eri keelte tajuverbe on uurinud Åke Viberg (1984, 2001) ning leidnud, et enamikus keeltes on olemas nägemist ja kuulumist märkivad põhitasandi verbid, kolmandana tuleb kompimisaistinguid märkiv verb, otsesel kontaktil põhinevaid aistinguid väljendatakse aga sageli ühe verbitüvega, enamasti *tundma*-verbiga (nagu ka eesti keeles: *tundma lõhna*, *maitset*).³⁸ Viberg jagab tajuverbid kogejapõhisteks (*experienter-based*) ja kogetavapõhisteks (*phenomenon-based*), viimased on samad mis Huumo *havaittavuusverbit*, esimesed jagunevad kogemust (*havaintoverbit*) ja aktiveeti väljendavateks (*havainnointiverbit*).

Eelmises peatükis käsitletud liikumisverbidega seostuvad tajuverbid selle poolest, et aistinguid esitatakse keeles kindlasuunalistena: aistingut mõistetakse teatud energiavoona või ärritussignaalide liikumisena tajuja ja tajutava vahel. Kui kuulumis- või haistmisaistingu puhul seostub see suund helilainete või õhumasside liikumisega, mida inimene on võimeline tõesti tajuma, siis valguslainete liikumist inimene tajuda ei suuda, nägemise puhul on liikumine fiktiivne. (Huumo 2005: 13–14) Tajuverbid on liikumisverbidest selle poolest

³⁸ On leitud, et Vibergi hierarhia siiski absoluutselt ei kehti (vt nt Sutrop 2002: 14).

spetsiifilisemad, et nad (v.a kogetavapõhised tajuobjektist lähtuvad verbid) eeldavad subjektina elusolendit – nad on seotud kõrgema astmega “olemise suure ahela” mudelis (vt nt Krikmann 2003: 63–64 jj). Nii ei ole taju valdkonnas ka erinevaid verbe eri omadustega subjektide jaoks, nagu on liikumise valdkonnas. Ka pole selle valdkonna hierarhiline struktuur nii mitmetasandiline ning nagu öeldud, mitmes alavaldkonnas puudub paljudes keeltes isegi põhi-tasandi mõiste. Eesti keeles on eri tajuprotsesse hõlmavad ülemmõisted *tajuma* ja *aistima* soome keelest laenatud teadusteterminid, mida üldkeeles on hakatud kasutama alles viimasel ajal.³⁹ Teatud määral võib mitut meelt hõlmata verb *jälgima* (sm k *tarkata* – Pajunen 2001: 320), EKSS-i teine tähendus sellele on ‘(vaimse pingega, mõttega, kaasa elades) kuulama; kuulama ja vaatama’, eesti keeles võib seda lugeda siiski üpris uueks verbiks, kuna murdesõnaraamat seda ei esita ja Wiedemanni sõnaraamatus on selle tähenduseks ainult ‘järgnema’.

Spetsiifilisemal tähenduse tasandil on soome (ja ka eesti) keeles palju verbe, mis kodeerivad kuulumis- ja nägemisaistingu põhjustajat ja liikumist (liikumis-imitatiivid, mis regilauludes väljendavadki liikumist, nagu eelmises peatükis ilmnas). Vaatamisviisi leksikaliseerimine verbiga on samuti tavaline (nt *jõllitama*, *piiluma*, *kissitama* jne). Taju tähendusele võib liituda ka teatud hinnangu-line aspekt: *haisema*. Aistingu põhjustaja leksikaliseerimise näide on Pajunenil *kärytä* ‘kärsata’. (Pajunen 2001: 320)

Niisiis, peamised tajuverbid eesti keeles kuuluvad põhitasandile, väljendades eri meeltega tajutavust: *paistma*, *kuulduma/kostma*, *lõhnama*, *maitsma*, *tunduma*; tajumiskogemust: *nägema*, *kuulma*, *haistma*, *tundma* (*maitset*); ja aktiivset tajumisprotsessi: *vaatama*, *kuulama*, *nuusutama*, *maitsma*, *katsuma*. Võrreldes soome keelega, kus on taju väljendamiseks kuus verbitüve (nägemis-meele puhul kaks) ning külgnevaid mõisteid väljendatakse eri tuletistega (*näkyä–nähdä–katsoa*, *kuulua–kuulla–kuunnella* jne), on eesti keele tajuvaldkond mitmekesisemalt leksikaliseeritud (ent ka vastavalt ebasüstemaatilisemalt, nt üks ja sama sõna (*maitsma*) võib olla nii kogejapõhine kui kogetavapõhine verb). Kuid üldisema mõistetasandi jaoks keelelised vasted praktiliselt puuduvad, spetsiifilisem tasand on keeles esindatud üsna piiratud ja ühekülgsest. Seega võiks taju pidada valdkonnaks, mille puhul on paralleelverbe suhteliselt raske leida. Ometi näitab analüüsimaterjal vastupidist: kaugtajusid kirjeldatakse parallelismirühmades üsna sageli, olgugi et kasutatud verbide valik pole kaugeltki nii suur kui liikumise valdkonnas, teatud kindlate teemadega seoses tuleb ette ka lähiaistinguid – maitsmist ja haistmist märkivaid verbe.

³⁹ Wiedemanni sõnaraamatus esineb küll väljend *taiomana olema* tähendusega ‘bei voller Besinnung sein, recht bei Troste sein’, kuid J. Hurt on selle ära märkinud kui oletatava vea või ebatäpsuse. EKSS-i põhjal on psühholoogias aistimise ja tajumise vahe see, et aistimine on esemete ja nähtuste üksikute omaduste vastuvõtmine teadvuses, tajumine tegelikkuse vahetu ja terviklik tunnetamine. Entsüklopeediadefinitsioon nägemise puhul on nt järgmine: “Nägemisaistingul põhineb meelelise tunnetuse protsess – nägemistaju, mis sõltub nt. varasemaist kogemustest, emotsioonidest ja mõtlemisest” (EE 7: 15 – minu sõrendus (K. L.)). Üldkeeles on sõnad *aistima* ja *tajuma* sünonüümid.

3.1. Nägemisaisting

Nägemine on esmane ja tähtsaim aisting ja seega ka selle keelendamisel võib oletada rikkamat ja varjundirohkemat süsteemi (Huumo 2005: 7). Vibergi uuri-mustele toetudes märgib Huumo, et kui mingit objekti tajutakse mitme meelega, siis neutraalseim vahend tajutava väljendamiseks on nägemisverb; kui aga kasutatakse mingile teisele tajuliigile osutavat verbi, siis tähendab see, et objekti ei ole nähtud (samas: 13). Pajunen (2001: 322) jagab nägemisaistinguid leksikaliseerivad verbid statiivseteks nägemis- ja paistmisverbideks, saavutust väljendavateks inhoatiivseteks nägemisverbideks, aktiivseteks vaatamisverbi-deks ja kausatsiooni väljendavateks näitamisverbideks (*näyttää* kuulub soome keeles ka paistmisverbide hulka: *jokin näyttää joltakin* ‘on jonkinlainen, näkyy jonkinlaiselta’ – Pajunen 2001: 327). Nägemisvõimet leksikaliseerivana on *nägema* seisundiverb. Nägemisverbe on vähe ja nendele liitub sageli kognit-siooni tähendus (seda tähendusemuutust on peamiselt inglise keele põhjal palju uuritud, nt Sweetser 1984, 1990, Koivisto-Alanko 2000 jt). Aktiviteeti väljenda-vate vaatamisverbide hulk on suurem peamiselt vaatamisviisi tähistavate verbide tõttu; nägemise viisi ei leksikaliseerita verbiga, vaid eraldi adverbiga (Pajunen 2001: 323–325). Paistmisverbidega leksikaliseeritakse nt teatud tüüpi või omadustega objekti nähtavust (*läikima, helkima, sinama, punama*), osalist või ajutist nähtavust (*virvendama, vilkuma*) jmt (Pajunen 2001: 327–328).

3.1.1. Paistmine

Paistmisverbide valik on analüüsिमaterjalis nägemise valdkonna verbide hulgas kõige suurem; vastavaid parallelismirühmi leidis 61. EKSS eristab verbil *paistma* nelja alatähendust, millest siinkohal esineb kaks: ‘valgust ja/või soojust kiirgama, helendama, kumama’ ja ‘näha olema, nähtav olema’. Esivärssides kasutatud verbide seas on kolm domineerivat verbi, ülekaalukas on *paistma*, talle järgnevad *näima* ja *kumama*. Verbi *näima* alla olen lugenud rohked tüve-variandid tähenduses ‘paistma’: *nägima, nägüma, näkküma, näikse, nähikse* jne (ühel juhul esineb *näitama*, mida on selles tähenduses kasutatud ka eesti murretes – EKMS, VMS ‘näima, paistma’: *Sõni kuni mastid maale paistvad / Ja kui märgid mäele näitvad* (Pöi)). Need kolm verbi on sagedasemate seas ka järelvärssides, seal aga on kõige rohkem kasutatud verbi *haljendama*. Viimane on EKMS-is toodud ainult mõisterühmades “roheline” ja “taim” – mõiste-rühmas “paistma” ei ole ühtegi värviga seotud verbi. EMS-is on üks *haljen-dama* tähendusi siiski ‘läikima, hiilgama, helkima’. Ka regilaulus ei pruugi haljendamine olla seotud roheline värviga, haljendavatest objektidest ainult haavad ja oras on rohelist, nende kõrval haljendavad ka aknad, aidad, hane-suled, agu: *Kus siis paistis pardisulge / Anesulge aljendelles* (Jõh); *Koe kuu pääle ei kuma / Agu ei pääle al’lentele* (Krk)). Ka haava kohta võidakse samas

värsis kasutada epiteeti *hall*: *Kus meil paistab palgimetsa, / Kuused kuldased kumavad, / Haavad hallid haljendavad, / Kased valgedpead valuvad, / Lepad sirgejed sinavad* (Krk). Tiiu Jaago (1997: 56) on leidnud, et sõna *haljas* ei esine regilaulus mitte niivõrd värvinimetusena, kui just hilisemas tähenduses 'hiilgav, läikiv'. Millegi paistmist kirjeldavates värssides on puuliigid sagedased parallelismielemendid, kusjuures kasutatud värviverbid seostuvad vahel rohkem, vahel vähem reaalse tegelikkusega, nt punab pihlakas; valendab enamasti kask, aga ühel korral ka vaher; sinavad lepad, ühel korral ka *sirin* 'sirel'; kollendavad kuused. Värvidega seostuvaid paistmisverbe võidakse kasutada ka teistsugustes kontekstides: *Palõ' paist täl pal'lu maad / Vari Võndu valuhölles* (Har); *Sõni kuni mastid maale paistvad / Lipud seljale sinavad* (Põi); *Sie'p sie näillane nähikse / Kolka'alle kollendelle* (Amb) – kollane värv (nagu ka sinine) seostub inimese puhul tihti peale halva või inetuga, nt võrreldakse kehva, aga punaste paledega, st ilusat vaeslast ning rikast, kuid kolletanud, siniste silmaalustega peretütart.

Kõige suurem rühm paistmisverbe seostub sära ja kirkusega: *helkima, hiilgama, irgama* 'kiirgama', *kiirgama, kiteldama, läikima, särama, säteldama, sätendama, välkuma, õrgama* 'ergama', *äilima* 'helendama', ka *põlema*. See seostub ka sõna *paistma* varasema tähendusega, mis on olnud ühenduses (soojuse ja valguse) kiirgamisega (Häkkinen 2004: 854). Nende verbide kasutamisega kaasneb enamasti teatud positiivne suhtumine, sageli ei kirjeldatagi nendega otseste valgusallikate, nagu päikese või tule kiirgust, vaid kellegi/millegi ilusat välimust: *Säält ma paistin Paide'esse, / Säält ma helgin Helme'esse* (Äks); *Siis mu sääred säteldavad / Siis mu põlved ju põlevad / Siis mu käed kiirgavadki* (Kse); *Pärjad punavad päässa, / Seelik särab seljassessa* (Lüg) – ka verb *punama* viitab siin ilusale välimusele, mitte niivõrd värvusele. Lisaks ilule võib kaasneda viide ka puhtusele: *Kumasid me kulbivarred / Lääkisid me lähkre lauad / Äilisid me ämrelauad* (Pee) – selliste värsside eesmärk on tüdrukute kui virkade nõudepesijate kiitmine, mängus on samuti positiivsed omadused. Vaid mõnel juhul pole sellised verbid otseselt seotud millegi hea või ilusaga, nt *helgib, hiilgab* või *irgab* hirremets: *Ees meil irgab irremetsa, / Taga paistab palgimetsa* (Khñ) – seegi võib aga *ilus* olla: *Tale kumas kuusemetsa / Helkis ilus irremetsa* (Var). Ühel juhul on seos otseselt halvaga: *Enne kui paistab põrgu mõisa, / Tondi tornid õrganeksi* (Pil), ent siin kasutatud verbil võib leida ka teatud määral teistsugust deskriptiivset varjundit. Ühel juhul on tüdruku ilu kaugelepaistmist märkiv verb moodustatud otse sõnast *ilu*: *Näio paisti pal'lo maada / Poole ilma ilosti* (Vas) – kausatiivsust võib siin verbis *ilustama* näha ainult värssi eraldi, ilma esivärsita vaadeldes; sõnaraamatutes leiduvatest vastavatuvelistest verbidest sobivad selle näitega enim Stahli toodud sõna *illumä* : *illusin* 'glenzen' (Kikas 2002: 54) ja Wiedemanni *ilutsema* 'schön sein, glänzen'.

Sõnaraamatutes (EKSS, Wiedemann) nimetatakse verbi *paistma* puhul esimesena just päikese paistmist. Regilauludes kirjeldatakse taevakehade paistmist aga üpris harva. Seda nimetatakse peale paistmise ka kumamiseks ja

punetamiseks, teistest paistmisjuhtudest erinevalt aga ka vaatamiseks – vastavaid näiteid on küll ainult kaks, kuid need on pärit eri piirkondadest: *Päiv paisti pääle paajateh* / *Kuu kaie kõnelteh* (Vas); *Juo päivä pilusse paistab*, / *Kuu valatab kuusigusta* (Kuu). Niisugust kasutust võib seletada sellega, et päikese/kuu paistmine on inimese seisukohalt palju aktiivsem protsess: kui muude objektide, ka inimeste paistmist võib pidada nende omaduseks, siis päikese paistmist tõlgendatakse kui tema tegevust, nii võib seda nimetada personifitseeritult ka vaatamiseks.

Teistsuguseid nähtavate objektide omadusi analüüsimaterjali paralleelverbides ei kajastatagi. Verb *aimama* esindab juhtu, kui verbitüves leksikaliseeritakse halvasti, ähmaselt paistmist (*Kurja korstenad komasid* / *Paharäti paigad paistsid* / *Õela arjad aimasid* (Pöi)), EKMS-is on see verb samuti “paistmise” tähendusrühmas tähendusega ‘selgusetult paistma, kumama’, EMS-i vastav tähendus on sõnastatud ‘ähmaselt paistma’ – regilaulus on aktuaalne siiski üksnes paistmise tähendus.

Paistmise valdkonnaga seoses kasutatakse ka naaberaladele kuuluvaid, teiste meeltega haaramist märkivaid sõnu: kuulmisaistingut väljendavad *kajama*, *kärama*, *lajama*: *Kelle need kuused kumavad?* / *Kelle need kased kajavad?* (HJn); *Pärjad punavad päässa*, / *Käiksed käravad käessa* (Lüg) ning vorm sõnast *kuulma*: *Sõs jo kodu kuulanessa* / *Paja talu paistunessa* (Krk); kompimisaistingut märkiv *puutuma*: *Kolga’ Koiva puttusõ* / *Nabra’ Narva näüse’* (Har). Esimestes parallelismirühmades võib verbide üldtähenduseks pidada ehk ühendmõistet “nähtav-kuuldav olema”.⁴⁰ Ka murretes tuleb ette nende tähendusvaldkondade sulandumist: sõna *kostuma* on tähenduses ‘paistma, kangastuma’ leitud EMS-i põhjal Muhust ja Martnast; mõlemas tähenduses on kasutatud verbe *helkima* ja *kilkama* – kõrge hääle mõju on võrreldav särava eseme omaga, häälikusümboolika kaudu peaks nende algne tähendus olema seotud helidega (vrd Häkkinen 2004: 183). Viimases näites on ühendmõistet raskem leida, loogilisem on tõlgendada kumbagi verbi otseses tähenduses: ‘põllud on nii suured, et ulatuvad Koivani, kuhjad nii kõrged, et paistavad Narvani’, niisiis ei ole need verbid vabalt vahetatavad.

Kui liikumist kirjeldavate paralleelvärssidega võidakse viidata millegi olemasolule üldisemalt (ptk 2.3.3; 2.3.5.5) ning ka paistmisverbid võivad esineda eksistentsiaalverbidenä: millegi nägemine on selle olemasolu täheldamine (Huomo 2005: 24), siis on loomulik leida paistmist märkivate verbide hulgast ka liikumisverbe: *Põlled lehvivad eessa*, / *Kuldapärjad kuumendavad* (Kos); *Jo näikse jo tulekse* / *Pää paistab päältä metsa* (VNg) – vrd ka ptk 2.3.1. Liikumise aspekti võib leida ka verbil *tolgendama*, mis märgib teatud asendis olemist, rippumist – siinkohal on tal küll peamiselt deskriptiivne funktsioon:

⁴⁰ Sarnased disjunktiiivsetest sõnapaaridest moodustatud üldmõisted on käibel ka üldkeeles, nt *õed-vennad*, *käed-jalad*, vt ka Kaplinski 1972: 141–143. See, et ülemmõiste jaoks eraldi lekseemi ei ole ja seda nimetataksegi ühe või mitme alamõiste kaudu, on levinud leksikaliseerimisviis paljudes keeltes (vt nt Glucksberg, Keysar 1990: 8).

*Kuradi kodu kumakse / Juuda tornid **tolgendavad*** (Sim). Taimedel võib ka kasvamine kui eksistentsi otsene vorm olla paistmise – eksistentsi tajutavuse paralleel: *Kus aga paistab palgimetsa / Ilus aviku **ülevi*** (Vai) – *ülenema* on Põhja-Eestis tavaline kasvama paralleelsõna. Verb *paistma* võib jääda paralleelsete eksistentsiailverbide hulgas ka tagaplaanile, tema tähenduseks kujuneb siis ‘olema’: *Ega õma siin ei õle / Vikelsukka siin ei viire / Pannelvööda siin ei **paesta*** (Kod).

3.1.2. Nägemine

Nägemiskogemust väljendavate verbide valik on analüüsivmaterjalis paistmis- ja vaatamisverbide omast oluliselt väiksem, kuigi vastavaid parallelismirühmi polegi väga vähe – 44. Lisaks verbile *nägema*, mis domineerib esivärssides ja mida ka järelvärssides on suhteliselt sageli, esineb veel selle lähisünonüümi *silmama*, üldisemalt mõistetasandilt on kasutusel *tähele panema* ja lõunaeestiline *kavatsõma* ‘märkama, tähele panema’. Paralleele on pakkunud aga ka nägemise valdkonna aktiivsemat tegevust väljendavad *vaatama* ja *kaema*, mis on ülekaalus järelvärssides. Aktiivsete ja passiivsete nägemisverbide kooskasutamise korral paralleelvärssides tekib kindlasti küsimus, kui aktiivne seal kirjeldatava kogeja tegevus on. Järgmise näite subjekt on juba grammatiliselt passiivsemas rollis, millest tuleneb üldtähendus ‘nägema’: *Os mullõ naist **nätä** saanu, / Kabukõist **kaia**’ saanu* (Har). Enamikul juhtudel pole aga aktiivsus/passiivsus kuigi selgelt eristatavad ja kui ühe verbi tähendus jääbki domineerima, siis on see esivärsis kasutatud verb oma eelisasendi tõttu, kuid ka järelvärsi verbi aktiivne tähendus ei ole sellega välistatud: *Rõngu näiu minnu **nägi**, / Rõngu kabu minnu **kaie*** (Krl); *illos olli **näta**, illos olli **kaia*** (Plv); *Mukk on mundel rahval **nähja**, / Kõrk oli kõigil **vaadata*** (Koe) – moodustub tähendusrühm “kogejapõhised nägemisverbid”.

Konkreetselt tajuverbide hulka ei kuulu verb *leidma*, kuid leidmine on siiski otseselt nägemiskogemusega seotud ning seega piisava tähendusseosega paralleelverb: *Lõüse lina lõüdüvät, / **Näi** kaara kasuvat* (Krl). Järgmise näite verbidega väljendatakse märkamist: *Kui sa tuled see ei **tunta** / Kui sa lõikad see ei **leita*** (Ris), nägemisaistingu primaarsuse tõttu on kontekstis nende värsside üldtähendus ‘keegi ei näe, ei pane tähele, et sa midagi ära oled sõnud’. Nägemise ja tundmise paralleelsusest on veel üks näide: *Kes sind **nägi** see sind **näppis** / Kes sind **tundis** see sind **torkis*** (Jaa) – *tundma* ei tähenda siin kindlasti tuttav olemist, värsside mõte on, et kõik, kes vaeslapse lähedale sattusid – teda nägid, kiusasid teda.

Viimastes näidetes kasutatud verb *tundma* esindab juba madalamat tajuliiki; ka verbi *kuulma* kasutusjuhud nägemise tähenduses tuleks ehk lugeda sünes-teesia, eri meelte aistinguid märkivate sõnade tavavastase ühendamise alla. Kui paistmise valdkonnas võis rääkida ühendamõistest “nähtav-kuuldav olema”, siis siinkohal saab samuti teatud parallelismirühmade üldtähenduseks “nägema-

kuulma”⁴¹ kuid vahel on konteksti põhjal domineeriv siiski just nägemise tähendus. Näiteks maas kasvavat saab pigem näha kui kuulda: *Nägünessa kuulunessa* / *Mis sääl maana kasvanessä* (Rõu); *Kon näk'k nõrga kõo*, / *Säält tõi vipe viha*. / *Kon kuul't* kuiva kuuse, / *Säält tõi elle puu* (Krl); inimeste kohtamisest räägitakse pigem kui nende nägemisest või vaatamas käimisest: *Es saa kuul ime kuulda* / *Ajastajal isõ näta* (San); järgmises näites eeldab kontekst samuti osaliste silmast-silma kohtumist, mida oleks loomulik kirjeldada nägemisaistingut nimetades: *Kiä iks kuuld' tuu kur'ot'* / *Kiä näk'k tuu näägut'* (Se). Nägemis- ja kuulmismeele abil tajumine võib olla ka võrdselt eksplitsiitne, nt öeldakse: “Kes seda enne näinud on!”, aga ka “Kes seda enne kuulnud on!”: *Kea iks sedä inne nännü*, / *Inne nännü muste kuulnu* (Räp); rukkivarast võidi nii näha kui kuulda: *Joba nägi rehepap'p*, / *Joba kuul'd kubijas* (Urv) – nägemise ülekaal terviktähenduses tuleneb ehk peale vastavate verbide eelisasendi esivärsis ka nägemise primaarsusest teiste tajude seas ja esmasest nimetamisest mitme meele üheaegse taju puhul. Eri meelte loeteluga on tegemist aga järgmistes näidetes: [löö teda nii,] *Et ei kuule kuuel pääval*, / *Nää seitsemel nädalal* (Ksi); *Hüä iks kuulda kuulijal* / *Parep nätä nägijäl* (Se) – tegemist ei ole paralleelverbidega.

Juhuslikumalt on verbiga *nägema* paralleelsed veel mõned muudesse mõistevaldkondadesse kuuluvad verbid: *Toonu tüki meie nätä*, / *Paakõrva mi kõnelde*, / *Paavitsa mi viliste!* (Hel); *Saa-es kuul imme kuulda* / *nädälil joht tedä nätä* / *ajastaial arvadagi* (Plv). Sellise kasutuse aluseks võib lugeda taju seost kognitsiooniga, mis on omakorda seotud kõnelemisega.

On ka valdkondi, mis otseselt nägemisega seotud pole, kuid mille puhul on verbi *nägema* süstemaatiliselt kasutatud ühe paralleelverbina. Viimase näite sarnaselt on mõtlemisprotsessiga seotud verbe kasutatud unenägemise paralleelidena: *Oleks sa uneski näinud*, / *Magades ju mõttelenud* (Ksi). Rohkesti esineb regilauludes tavakeelegi väljendit “tööd tegema ja vaeva nägema”, mille EKMS paigutab tundmise ja kannatamise alarühmadesse: *Teeme tööda ei tänata* / *Nääme vaeva vannutasse* (Vig).⁴² Enamasti liitubki nägemine teatud viisil tundmisega: *Küll mina tunnen tuimad neiud* / *ja nään ninakad neiud* (Hlj) – näen, panen tähele nende teatud tunnuseid; *Töö tõttu tundaneksi*, / *Näpu tõttu nähtaneksi* (Pil) – pannakse tähele, kiidetakse heaks; ka kannatamisega, nähakse peale vaeva ka nälga: *Siis mina nägin näillapäevad* / *Kuulsin kolmed kurjapäevad* (Amb) – kuna kuulmine puutub kannatamise juures asjasse suhteliselt vähe (kuulda võib sel juhul ehk sõimamist), siis siin esindavad mõlemad verbid selgelt kolmandat tähendust ‘tundma, kogema’.

Ühel juhul esineb *nägema* verbi *tegema* paralleelina: *Oleks see kiik mu venna tehtud*, / *Venna tehtud, velve nähtud* (Muh) – seda kasutust võib pidada

⁴¹ Vrd ka EKMS-is toodud väljendiga “ta kadus nägemata-kuulmata”.

⁴² *tegema* ja *nägema* vormide laialt levinud parallelistlikku kasutust keeles üldisemalt toetab kindlasti ka häälikuline sarnasus (*tegu*–*nägu*, *tegija*–*nägija* jne).

juhuslikuks, tingituks *tegema* ja *nägema* rohkest koosinemisest fraseoloogias, aga vrd ka *vaatama* tähendusega ‘midagi tegema’ järgmise peatüki lõpus). Värssides *Jumal aga sundku surma käde, / Nähku suure nälja käde* (Khn) esinevat *nägema*-verbi võib ehk seostada väljendiga “Ma näeksin heameelega, et sa mind vaatama tuleks”, mis EKMS-is on toodud mõisterühmas “Tahtma”, samas võib taustal olla ka alliteratiivse väljendi “nälga nägema” mõju.

3.1.3. Vaatamine

Nägemismeele aktiivset rakendamist, vaatamist on analüüsimaterjalis väljendatud 86 parallelismirühmas, kasutatud verbe on samuti umbes poole võrra rohkem kui nägemise puhul. Selle valdkonna verbid on omapärased tugevate murdeeripärade poolest: Lõuna-Eestis on põhiverbiks *kaema*, Kirde-Eestis *katsuma*,⁴³ kirdepoolne (ja Karksi) variant on ka *valatama*⁴⁴ (nt *Lah mut kaia ja valate* (Krk) – seda ma siiski eraldi sõnana arvestanud ei ole); *vaatama* on olnud käibel peaaegu kogu Eestis, Kesk-Eestisse on ulatunud kõigi nimetatud verbide kasutus. Analüüsimaterjali esivärssides leidub enim verbi *kaema*, talle järgnevad *vaatama* ja *katsuma*. Järelvärssides aga domineerib *vaatama*, sellest poole vähem on verbe *katsuma* ja *vahtima*, *kaema* on alles 6.–7. kohal. Üldiselt on regilauludes kasutatud just vastava murdeala põhiverbe esivärsis, ning järelvärssides muude kõrval ka kaugemate murrete põhiverbe. Lõuna-Eesti lauludes nt kasutatakse järelvärssides *vahtima* järel kõige sagedamini verbi *katsuma*, kuigi vaatamise tähendust sellel EMS-i järgi seal ei ole: *Las mii’ kae las mii’ katsu* / *Kas om meidä siiä oodõt* (San). Sellisel juhul peaks verbide sagedusloendist järelsuma, et enim analüüsitud parallelismirühmadest on Lõuna-Eestist. Nii see siiski ei ole, Lõuna-Eesti laulud on siinkohal lihtsalt ühtlasema verbikasutusega, mujalt pärit lauludes esineb rohkem mitmesuguseid spetsiifilisema tähendusega vaatamisverbe: *sihtima*, *vahtima*, *viisuma*, *tunnistama*, *uurima*, *piiluma*, *piirama*, *passima*, *silmama* (ühine sünonüüm verbiga *nägema*, EKMS toob selle mõlemas mõisterühmas ja annab vastavalt ka mõlemad tähendused; EKSS-i tähendused on ‘märkama, nägema’ ja ‘(põgusalt) silmitsema, vaatama, vaatlema’). Toodud sünonüüme võib üldkeeles pidada vaatamise alammõistete esindajateks: nt *uurima*, *piiluma*, *passima*, *viisuma* tähendavad teatud viisil vaatamist, *vahtima* tähendus sisaldab familiaarset või halvustavat varjundit. Piilumisel on ka regilaulus salaja vaatamise tähendus: *Neiud varjulta vaatasid* / *Piilusid pilu vahelta* (VMr), samatähenduslikul Kirde-Eesti verbil *viisuma* seda aga ei pruugi olla: *Mis sina viisud vikelsukka* /

⁴³ Kui *katsuma* varasemaks tähenduseks võibki pidada just ‘vaatama’ (Häkkinen 2004: 379), siis *kaema* on tõenäoliselt etimoloogiliselt seotud soome verbiga *kajota* ‘puutada’ (samas: 322).

⁴⁴ Ajalooliselt vanem vorm, kuna *vaatama* on kujunenud *ta*-sufiksi liitmisel sõnale *valvama* (Kettunen 1962: 117).

Tunnusteled tussupüksi? (Vai). Verbi *sihtima* tähendus ‘kindlas sihis ja üksisilmi vaatama’ (EKMS) polegi põhiverbi omast väga oluliselt erinev: *Sirge sihib sõrmisida / Valge varjuda vaatab / Kena katseleb käsida* (Sim); samuti verbi *tunnistama* tähendus ‘teraselt vaatama’ (VMS; EKSS-is antud 8. tähendus on ‘(uurivalt, ainiti) vaatama, vaatlema, silmitsema’): *Siis tuli venda tunnis-tama / Vennanaine vaatamaie* (Kad). Verbi *tunnustama* (vt Vaivara näidet ülal) tähenduseks võib regilaulus pidada konkreetset VMS-is toodud tähendust ‘uurivalt vaatama’ (VMS-i põhjal on seda verbi leitud küll üksnes Jõelähtmelt, Kuusalust, Lüganuselt ja Jõhvist). Regilaulus võidakse sobival juhul kasutada ka kahte samatähenduslikku spetsiifilist sõna nende konkreetsetes tähenduses: *Mis sina ullu uurid minda / Perse pikal piirad minda* (Vai) – EKMS annab *piirama* tähenduseks ‘kaugelt ümber käies uurima’.

Lisaks on vaatamist väljendatud analüüsimateerjalis rea väljendverbidega, milles on nimetatud vastavat meeleorganit: silmi – silmi võib heita, panna, lüüa, lahutada või lasetada vaadeldavale objektile, nt *Mina kae kodo poole / Hiidi silmi ellä poole* (Har); *Eida silmad seina piale, / Laseta silmad laese!* (Muh); *Pane sina silmad parde peale / Löö sina silmad örde peale* (Vig). EKSS annab väljendid *pilku heitma* ja *silma (peale) heitma* ~ *lööma* ~ *viskama*; EKMS-is on toodud ainult väljendverbid *silmi viskama* ja *silmi ringi käia laskma*, mida analüüsimateerjalis ei kohta (viimast kahtlemata selle pika ja regivärssi sobimatu vormi tõttu). Silmade kui tajuorgani asendiga vaadatava suhtes on seotud ka fraas *pead pöörama*: *Ää voata ilusa peale, / Pead pööra punase poole* (Koe). Tuleb veel märkida, et selliseid väljendverbe sisaldavad värsid esinevad sageli pulmalauludes, kus vaatamise juures ei rõhutata niivõrd nägemisaistingut, kui-võrd kontaktmaagiati – silmside teatud objektidega annab pruudi, kes on üleminekufaasis kergesti kahjustatav, nende võimu alla ja avaldab mõju tema tulevasele elule mehekodus: *tuli teeb silmad tuliseks (vihaseks), vesi vesiseks (paneב nutma)* jne.

Kui nägemise tähenduses on üpris sageli kasutatud verbe *vaatama* ja *kaema*, siis vaatamise tähenduses leidub ka verbi *nägema*, kuigi mitte nii sageli – ehk on selle põhjuseks juba suurem sünonüümivalik vaatamise valdkonnas eneses. Selgelt on tajujate tegevus aktiivne järgmises näites: *Tuaga näädu me näeme / Tuaga kuasa me kaeme* (Kod); teistel juhtudel on see ebamäärasem, nt: *Rõngu rahvas kaieva / Aakre rahvas näieva*: / “Kae kon sõidap nuur miis (Rõn) – ühistähendus on pigem ‘vaatama-nägema’.

Mitut meelt haaravaid üldmõisteid väljendavaid verbe vaatamise puhul ei leidu, küll on siingi üsna sageli kasutatud naabervaldkonna sõnu. Nägemisverb on domineeriv järgmistes näidetes: *Lähme kuuda kuulamaie, / Päivida voatamaie* (Kos); *Tuli ome vendi vaatamaie / Isa kohta kuulemaie* (Pöi).⁴⁵ Ühendmõistega “vaatama-kuulama”, st “infot hankima” võib tegemist olla järgmises näites: *Ma käi kuus kuulamaie / Nädalis ma vaatamaie* (Hää) – vend lubab käia

⁴⁵ Külastamise tähenduses on vaatamisverbide kasutus metafoorne, kuid levinud paljudes keeltes (Haser 2003: 177).

uurimas, kas õde koheldakse mehekodus hästi. Värssides *Ilma tuadi tiademata / Vanema vuatamata / Kulla kõrva kuulamata* (Amb) on verbide ühine tähendus 'teada saada'. Samamoodi saab ühendtähtsuse "(mitme meelega) infot hankima" verbide *vaatama* ja *tundma* paralleel: *Tule nu ime tundema / Karga ime kaema / Kas um minnij meeleline* (Rõu). Küsitavad on juhud, kui nt Lõuna-Eesti lauludes on kasutatud verbi *katsuma* tähenduses 'vaatama' – kas siin on tegemist kahe meelega aistingute ühendamise või arhaismiga? Regilaulude pikk traditsioon kallutab küll otsustama pigem viimase järelduse kasuks, kuid eri meelte vaheliste piiride ähmasusele viitab ka keeleajalooline ühe sõna kandumine teise tähendusvaldkonda.

Vähem sünonüümseks võib pidada järgmiste verbide kooskasutusi: *Kae iks inne kaali ala / Liigutelle linatse ala* (Räp); *Kai ma iks vällä läbi paga, / Aie vällä akenast* (Räp) – ilmselt saab mõlemat verbi mõista otseses tähenduses ja vaatamine ongi siin seotud füüsilise liikumisega teatud takistuse läbimiseks: mõrvoja näo vaatamiseks tuleb linikut tõsta, paremini õue nägemiseks end aknast välja küünitada.

Verbi *vaatama* ja selle murdevariante kasutatakse regilauludes rohkesti ka teatud muude põhitähendustega paralleelismirühmades. Enim leidub neid otsimise puhul, kus nad ongi liikumisverbide kõrval (vt ptk 2.3.3) põhilisteks paralleelverbideks. Põhivõrdade kõrval esinevad selles valdkonnas ka sünonüümid *sihtima*, *vahtima*, *viisuma*, *piirama*, nt *Otsin eide eeliklehma, / Vaatan venna veritäkku* (Pär); *Sääl ma otsõ urvikula / Kai katõk'äpikula* (Urv); *otsib õlleoone'eida, / katsub kaljakamberiida, / vahib viinavaatisida* (Hlj); *Ära otsi uhke'eida / Ära vahi valge'eida / Ära sihi sirge'eida* (Sim). Neil murdealadel, kus *katsuma* ei ole tähendanud 'vaatama' (nt *kallist hobo otsimahe / karjahärga katsumahe* (Plv)) võib muidugi otsimise puhul tema põhitähenduseks lugeda ka 'käega kompama', teatud murrakutes (Lüg, Pal, Kod) on EMS-is mõõndud *katsuma* tähendust 'hankima, otsima'. Verbil *vaatama* on ka EKSS-is toodud ühe tähendusvariandina 'otsima, leidma, hankima'.

Üsna palju leidub paralleeli "ootama ja vaatama"⁴⁶, selle puhul kasutatud vaatamisverbide valik on aga tunduvalt kitsam: *vaatama*, *kaema*, *vahtima*, lisaks veel ühel korral kasutatud väljendverb *silma vibama*: *Keda meile ammu oodet, / Ammu oodet, ammu vaadet* (Äks); *Ime oodi osa peon, / Esä kaie kala käen* (Krl); *Kes mind koju uotab? / Kes mind vahib vainu'ulle?* (Amb); *Ootan Oeti poolta, / Voatan Valasti poolta, / Viban silma Viiso poolta* (Koe). Siin on nagu otsimisega puhul tegemist vastavate tegevuste samaaegsusega:

⁴⁶ Pajunen (2001: 325) toob eraldi vaatamisverbide rühmana soome keele puhul välja verbid, mis vaatamise ja jälgimise kõrval väljendavad ootamist: *kytätä* 'luurata', *kärkkyä* 'taotleda', *vaania* 'varitseda'. Vastavasuunalist tähendusseost võib näha ka karjala verbi *valvattaa* 'vaadata, valvata, oodata' puhul. Universaalsed metafoorsed nägemisverbide kasutused ootamise, valvamise ja hoolitsemise tähenduses toob ära ka Verena Haser (2003: 177–178).

kedagi/midagi (pikisilmi) oodates vaadatakse sinnapoole, kust oodatu peaks tulema. Huvitav on verbi *katsuma* puudumine sellest kontekstist – Kirde-Eesti lauludes selliseid parallelismirühmi ei leidunud. Kui toodud näidetes ja ka otsimise puhul kasutatud verbide vahel argumendistruktuuri konflikti ei teki, siis ootamise puhul on siiski teatud lausekonstruktsioon, mis verbile *vaatama* tavakasutuses ei sobi: *Hooru minust oodatie / Varast minust vaatatie* (Kad).

Järgmisena torkavad silma parallelismirühmad, kus *vaatama* esineb tähenduses ‘kaitsma, valvama’ – oma etümoloogiliselt algses tähenduses. *vaatama* kõrval on siin kasutatud ka verbe *kaema* (mis seostub etümoloogiliselt sõnaga *kaitsma*, vrd karjala ja vepsa *kaita* ‘kaitsta, valvata’ – Häkkinen 2004: 322) ja *vahtima*; ühel korral ka *katsuma*: *Tule mu külla hoidijasse, / Tule mu vara vaatajasse!* (KJn); *Peiu obõstõ pedädä / Kaasa obõst kaie’en* (San); *Ansid hani oidaksesa, / Varvasjalgu vahtiella* (Kuu); *Kassid käisid katsumassa / Vanad kassid valvamassa* (Iis) – viimases näites on jutt surnuvalvamisest. Verbidel *vaatama* ja *vahtima* on tähendus ‘kellegi järele valvama’ toodud ka EKSS-is, viimasel märkusega “vananenud” (ent *vaht* on ka tänapäeva eesti keeles ‘valvur’). Verb *hoidma* võib teistsuguses kontekstis aga tähendada ka ‘hoollitsema, toitma’, selgi juhul esineb ta koos vaatamisverbidega: *Mina hakan hoosta hoidemaie, / Sälukesta söötemaie, / Varsukõsta vaatemaie* (Phl); *Minga iks hoia tii näiot / Minga kae tii kapo?* (Se) – edasi räägitakse, et kuna kalajärve läheduses pole, tuleb pulmaroaks seeni korjata. Selle kasutusega haakub kõige rohkem verbi *vaatama* 4. tähendus EKSS-is ‘millegi eest hoolt kandma’.

Samu verbe – *vaatama*, *vahtima* ja *kaema* – võidakse kasutada ka seismise, paigalolemise, laisklemise, jõudeoleku tähenduses: *Kus on vare seal vaatab / Kus on kivi seal kükitab* (Var); *Konutelleb koidukeni, / Vahib päivavalge’eni* (Lüg); *Sis panõ ma saja saismahe / Kaasigõ’ panõ kaemahe* (Se). Verbile *vahtima* annab sarnase tähenduse ka EKSS: ‘kõnek. aega kasutult, tegevusetult mööda saatma’. Paaril korral tähendab *vaatama/kaema/vahtima* ka ‘tahtma, ihaldavalt vaatama’: *Sedä sa ihksi ellänäni / Kaie üles kasvuh* (Se); *Ära kipu kilterissa / Vahi vallapeälikussa* (Kod); ‘liikuma’: *Panni sõrmed sõudemaie, / Käsivarred uatama* (Muh); *Ku tulõ vasta torõhõhe / Kaes vasta kammõlikku* (Se); *See läks põllal kõndimaie, / Laial väljal vaatamaie* (Pär); ‘midagi tegema/valmistama’: *See tahab pitked sõtkumista / Käevarre vaatamista* (Aud); *Kirju suka kiskujada / Valge suka vaatajada* (Kse); ‘peksma’: [kepid.] *Miska piigu peksetakse / Vanu mehi vaadatakse* (Kad); ‘sööma’: *Esi sei tä tsialiha, / Esi kaie kanamuna* (Rõn) jm (vt ka ptk 4.2.2.4, 4.2.3). Muhi, Audru ja Karuse näiteid võib tõlgendada nii, et kui “vaadatakse” silmade asemel kätega, siis on sellel ka mingi füüsiline tagajärg või tulemus; Kadrina näites “vaadatakse” kepiaga – st pekstakse. Ehk võib siis ka liikumist kirjeldavate parallelismirühmade kohta väita, et “vaadatakse” jalgadega – liigutakse edasi. Teisest küljest võib liikumise puhul (nt Pärnu näites) vaatamist tõlgendada ka laisklemise või jõudeolekuna. Igal juhul osutusid *vaatama* ja selle mõned sünonüümid regilauludes äärmiselt polüseemilisteks ning laiendused on tekkinud just

füüsilise tegevuse valdkondadesse, mitte ainult kognitiivsetesse nagu indo-euroopa keeltes.⁴⁷

3.2. Kuulmisaisting

Arvatakse, et vibratsioonitajust arenenud kuulmine on arengulooliselt nägemistajust vanem (Tereping 1988: 5). Keeles on kuulmise väljendamiseks märksa vähem võimalusi kui nägemise väljendamiseks, soome keeles on kuulmisaistingut väljendavaid verbe leitud vaid mõnisteist (Pajunen 2001: 328), vastava sõnavara vähesust näitab ka EKMS. Lisaks passiivset kuulmisaistingut, aktiivset kuulamist ja kuulda olemist, kuuldumist märkivatele verbidele toob Pajunen välja ka kuulamist rõhutavat kõneakti märkivad verbid (*kuulustella* ‘üle kuulata’, *kuuluttaa* ‘kuulutada’). Kuulmisaistingut ja liikumist leksikaliseerivaid liikumisimitatiive on aga soome keeles umbes kuussada (Pajunen 2001: 329). EKMS-is on kõige rohkem eritüvelisi vasteid just kuuldumise mõisterühmas, nt *kostma*, *kõlama*, *kajama*, *kaikuma*, *kõmama*, *heltuma*, *rõkkuma*, jne, liikumisimitatiive pole nende seas rohkem kui *mürtsatama* ja *rämatama*, mis märgivad teatud liikumise (kukkumise) tagajärjel sündinud heli, aga ka vastavat liikumist ennast – esimene on toodud ka kukkumise mõisterühmas. EKMS-is on aga veel kaks sarnast mõisterühma: “Kõlama” ja “Mürama”, mis sisaldavad mitmesuguseid onomatopoeetilisi ja deskriptiivseid verbe, sh ka liikumisimitatiive. Kuulmise mõisterühmas on EKMS-is ainult üks verb: *kuulma*; kuulamise mõisterühmas on toodud peale vastavate tuletiste (*kuulama*, *kuulatama*, *kuulatlema*) veel Kodavere verb *peelegelema* (“Idamurde sõnastikus” seda aga ei leidu) ning Wiedemanni ülestähendatud *kõrvama*. Pajunenil kuulamisverbide näiteks toodud kuulamisviisi väljendav *hõristellä* tõlgitakse eesti keelde väljendverbiga *kõrvu teritama* või *kikitama*, millest EKMS annab samuti mõned teisendid. Niisiis on kuulmisaistingu verbivalik võrdlemisi ebaühtlane: paljude kogetavapõhiste verbide kõrval on vaid üksikuid kogejapõhiseid verbe.

3.2.1. Kuuldumine

Kuuldumist väljendavaid parallelismirühmi leidis analüüsimaterjalis 21, kontekst on peaaegu alati seotud laulmisega – räägitakse sellest, kui kaugele lauluhääli kostab, kas kodused seda kuulevad. Sarnane on ka värsside süntaktiline struktuur – verbil on peaaegu alati illatiivis kohamäärusest argument (ühel juhul on määrus allatiivis: *emale*, *kandjale*; ainsas näites, kus tegemist pole lauluhäälega, antakse kohamäärus eelnevas värsirühmas: [külasse]

⁴⁷ Tasuks uurida, kuivõrd levinud on selline tähenduslaiendus tavakeeles, nt meenub sellega seoses võimalik abipakkaja lausung “Las ma vaatan!”, millega mõeldakse kindlasti mingit füüsilist tegutsemist.

Küll kuulus kurika hääli / Vie hääli häälasteli (Vai)). Seega võib öelda, et tegemist on hääle (ühest kohast teise) liikumist märkivate verbidega. Kasutatud verbide valik on näidete vähesusest hoolimata suhteliselt mitmekesine. Esivärsis on enamasti verb *kuulduma* või selle häälikulised variandid, mis on teistest kuulmisvaldkonna verbidest eristatavad vahel ainult süntaktilise ümbruse abil: *Kohe iks kuuldo* näio kumu (Räp); *Kardan kuoje kuulumaie* (Kuu); *Ep kuule emale heälta* (Kod); *Kardan koje kuulamaie* (Jõh). EMS-i põhjal on variant *kuuluma*⁴⁸ olnud levinud peamiselt Põhja-Eestis, *kuulduma* mujal; regilauludes leidub aga verbi *kuuluma* üsna palju ka Lõuna-Eesti materjalis. Verbidel *kuulma* ja *kuulama* ei mõõna tähendust 'kuulduma' ei EMS, EKMS ega Wiedemanni sõnaraamat; regilauludes on järelikult tegemist kas *kuuluma*-verbi häälikkuju või verbide *kuulma* ja *kuulama* tähenduse muutumisega.

Esivärssides võib hääel veel *kosta*, *heituda* ja *helkida*, kaks viimast verbi on levinumad ka järelvärssides koos *kuulduma*-vormidega. Huvitav fenomen on verb *kostma*, mis on tänapäeva eesti keeles neutraalseim sõna väljendis "hääel ...b kuskile", samas antakse selle esimeseks tähenduseks nii EMS-is kui EKSS-is 'vastama'. Wiedemann esitab *kostma* tähendused aga järgmises järjestuses: 'hallen, tönen, schallen, sich vernehmen lassen, sprechen'; 'vastama' tähendavad tal ainult ühendverbid *vastu kostma* ja *vastuseks kostma*. Kui arvestada verbi *kostaa* tähendust 'kätte maksta, st ühele teole teisega vastata' soome keeles ja asjaolu, et regilauludes on seda verbi kasutatud sagedamini kõnelemisverbina kui kuuldumisverbina (vt ptk 4.1.1) ning vanemas kirjakeeles ainult kõnelemisverbina (nt Kikas 2002: 69; Habicht jt 2000: 151; Kingissepp jt 2003: 156), siis võib oletada, et vastamise tähendus on sellel siiski primaarne.

Järelevärssides on sagedasemad esivärssideski esinevad *helkima*, *heituma* ja *kuulduma*, veel on kasutatud verbe *kaikuma*, *paukuma*, *helisema*, *hõikuma*, *hüüdma*, *kukkuma*, *laksuma*, *laskuma*, *raksuma*, *selkima*, *veerema* ja *äilastama*, nt *Kodo iks kuulus* neio kumu, / *Kodo heidiüs* neio helü (Räp); *Kardan kodu kuulevada*, / *Ukse ette elkivada*, / *Parde alla paukuvada*, / *Taha seinä selkivada*, / *Laua otsa laksuvada*, / *Toa peale hüüdevada* (Kul); *Kardan koju kostemaie* / *Eide ette elkimaie* / *Venna ette veeremaie* (Kad). Siin võib eristada verbe, mis EKMS-is on toodud tähendusrühmades "Kuulduma", "Kõlama" ja "Mürama", neist müra, kakofoonilist heli märkivad *paukuma* ja *raksuma* on kõige kaudsemas seoses laulmisel tekkivate helidega, *selkima* on ilmselt onomatopoeetiline (ja alliteratsioonisunniline) juhumoodustis. Kui onomatopoeetilised verbid väljendavad tüüpiliselt elutute objektide tekitatud hääli, siis teiseks on kuuldumisverbide hulgas elusolendite hääli märkivad verbid *hõikuma* ja *hüüdma*, neist viimane on tegelikult laiemas kasutusala (EKSS-i tähendus

⁴⁸ Just tähenduses 'kuulduma', tänapäevast omandisuhte tähendust ei anna sellele sõnale veel ka Wiedemann. Soome keele puhul nimetab Pajunen (2001: 331) omanditähendust *kuulua*-verbi puhul kolmandana, soome kirjakeeles on see esinema hakanud alles 19. sajandil arvatavasti saksa verbi *gehören* ja rootsi verbi (*till*)*höra* mõjul (Häkkinen 2004: 525).

‘valjusti häälitsema’, EKMS-is otseselt ‘kuuldav olema, kostma’). Otseses tähenduses nägemisaistingut väljendavate verbide (*helkima*, *häälastama* ‘läigatama’) kasutusjuhte võib pidada sünesteetilisteks, *helkima* kasutus nii heli kui nägemisärrituse tähenduses on laiemaltki levinud (EMS: ‘kajama, kõlama; heledalt häälitsema’).⁴⁹ Viimase rühma moodustavad verbid, mis väljendavad hääle liikumist (nagu eespool mainitud, on helilainete füüsiline liikumine inimesele teatud määral tajutav): *heituma*, *laskuma* ja *veerema*, ilmselt tuleb konteksti põhjal siin ka verb *kukkuma* lugeda liikumisverbide hulka, kuigi tähenduses ‘kuulduma’ võiks olla tegemist ka linnuhäälega: *Kohe mu hääli kuulunessa*, / *Hele hääli helkinessa*, / *Lahe hääli laskunessa*, / *Kumer hääli kukkunessa* (Äks).

Seega on kõigi kuuldumist väljendavates parallelismirühmades esinevate verbide kasutus semantiliselt otseselt põhjendatud, kuigi erinevate skeemide alusel. Kohamäärust sisaldavas lausestruktuuris võiks eeldada isegi enam liikumisverbide kasutamist, kuid ilmselt on (laulu)hääle korral olulisemgi selle kirjeldamine onomatopoeetiliste verbide abil, mis vastava argumendistruktuuri tõttu omandavad samuti teatud määral liikumisverbide funktsiooni. Siin pole tegemist aga liikumisimitatiividega, teatud omadustega eseme/olendi liikumisest põhjustatud helide väljendamisega, vaid vastupidi, teatud omadustega heli liikumise väljendamisega.

3.2.2. Kuulmine

Otseselt kuulmist kirjeldavad paralleelverbid äärmiselt harva, enamasti on *kuulma* paralleelne verbiga *nägema*, kas kaotades oma otsese tähenduse või moodustades teisega liitmõiste ‘nägema-kuulma’. Võib-olla on põhjuseks see, et tavakeel ei paku verbile *kuulma* ühtegi lähisünonüümi, naaberala esindaja *kuulama* ei sobi selleks oma häälikulise läheduse tõttu: nende kooskasutamisel varieerumine praktiliselt puudub. Üheksast kuulumise põhitähenduse alla arvatud parallelismirühmast kahes on tegemist värssidega, mis teiste laulikute esituses sisaldavad verbi *kuulama* (paralleelsed väljendverbid kui aktiivset tegevust edastavad sobivad samuti paremini kuulamise): *Siin one kuulijad kuluna* / *Sõnavõttijad võsula* / *Heäleveäjad lepikunna* (Kod) – nii kirjeldab konkreetselt kuulmiskogemust, mitte aktiivset kuulamistegevust kõigest seitse parallelismi-rühma. Kahel juhul on *kuulma* paralleelverbiks *nägema*, konteksti tõttu aga domineerib kuulumise tähendus: *Esi heidi kullelemä*. / *Mis ma kuuli kulleldennä*, / *Näi vai vaiki saiste’ennä?* / *Kuuli kolme ikkevetä*, / *Nel’lä või nõretevetä* (Hel); *Kuule kun minu kuuluteje*, / *Näts kun minu nääguteje!* (Hel). Värssides

⁴⁹ Tähenduses ‘kajama, kõlama’ esinev verbipaar *kumetama*–*sinetama* (*Kägo kuuke mõts kumedi*, / *Sisask laale mõts sinedi* (Plv)), mida ma siinkohal analüüsinud ei ole, on samuti sünesteetiline, nagu verb *kumama* isegi (EKSS-i tähendused ‘paistma’ ja ‘kumise-’).

Et sa **kuuli**, miä ma kuuku, / **Tähel' pane**, miä pajata! (Krl); Et sa kuulõ miä ma kuuku / **Miilde panõ** miä ma pajata (Har) võib kuulmist pidada teatud reservatsiooniga põhitähenduseks, tähelepanemine ja meeldejäätmine oleks selle edasiarendused. Kahel juhul on verbist *kuulma* arenenud kõnetlusvormelile *kuule/kuulge* antud paralleel *mõista/mõistke*: **Kuule** kulla kodu-emä, / **Meeli mõista** maja-memme! (Krl) – siin on tegemist sõnaga, mis võis varem olla tajuvaldkonna ülemmõiste tähistajaks: Stahl annab sõnale *moistma* tähenduseks ‘empfinden’ – ‘tundma, aistima’ (Kikas 2002: 89), Wiedemann ‘verstehen, fassen, begreifen, abnehmen, einsehen, merken, errathen, empfinden’.⁵⁰ Samas pole võimatu nende värsside tõlgendamine ka *mõistma* praegust tähendust arvestades: pöördumine jätkub küsimuse või palvega, mille korral on kahtlemata oluline peale selle, et seda kuuldakse, ka see, et sellest aru saadakse.⁵¹

Mõned paralleelismirühmad on seotud verbi *kuulma* teise tähendusega (EKSS: ‘kellegi rääkimisest teada saama’), siis ongi põhitähenduseks ‘teada saama, teada olema’ ja paralleelverbiks *teadma*, nt: *Ilma iks kodo kuulemata* / *Ese hinge tiidemätä* (Vas); *Ei tiü terhves* / *Ei kuulõ kuulus* (Har).⁵² Ühel juhul tähendab *kuulma* ‘kuuletuma’: *Kuu es kuule kutsu’ennä*, / *Päe es painu palleldennä* (Hel). *kuulda olema* võib tähendada ‘eksisteerima’: *Nüüd põle kuulda kurva aega*, / *Ega põle leida leinaaega* (Pär) – *kuulmatu* tähendab EKMS-i põhjal ka ‘haruldane’, aga vrd ka *kuulama* tähendusega ‘otsima’ järgmises alapeatükis. Lõpuks esineb *kuulma* veel viitsima paralleelsõnana: *Ei kuulõ’ kusile minnä* / *Ei viisi’ vesile minnä* (San) – siin võiks seda tõlgendada verbi *märkama* (alammõistelise) sünonüümina, arvestades *kuulma* tähendusvariante ‘hoolima, tähele panema’ (EMS, EKMS) ja ‘aru saama, märkama, taipama’ (EMS).

3.2.3. Kuulamine

Kuulamist on väljendatud analüüsimaterjalis 52 paralleelismirühmas, olgugi et kuulamisverbide valik pole eesti keeles oluliselt suurem kuulmisverbide valikust. Võib-olla on erineva sageduse põhjuseks ka see, et aktiivne tegevus on regilaulu temaatika seisukohalt olulisem kirjeldusobjekt (või inimkeeles üldse olulisem, kui arvestada mitmesuguseid vaatamisviise kirjeldavate verbide rohkust, samas kui nägemisviise eri verbidega ei nimetata). Kuulamise, nagu kuuldumisegi valdkonnas on enamasti tegemist lauluga ja selle kuulamise, siin kohtab taas sünesteetilist verbikasutust: esivärsis on domineeriva *kuulama* ja *kuulatama* kõrval esindatud paaril juhul ka *kaema*, järelvärsis on enim verbi

⁵⁰ Karjala keeles tähendab *mujada* ‘maitsta, katsuda maitset’, vepsa keeles ‘katsuda, maitsta, nuusutada’ (Häkkinen 2004: 732).

⁵¹ Vrd ka paralleeliga *keelil kõnelema ~ meelil mõistutama* (ptk 4.1.1).

⁵² Kuulmismeele sõnavara kasutamist mõistmise, mõtlemise, teadmise, mäletamise väljendamiseks on täheldatud ka austraalia keeltes (Evans, Wilkins 2000).

vaatama, ühel juhul ka *kaema*, nt [kui ma hakkas laulma,] *Siis jääb küla kuulamaie*, / *Seitse valda vaatamaie* (MMg); *Kaelegi katsipäidi*, / *Kulleskõli kolmipäidi* – / *Meä siin helü heidünesi* (Räp). Sellise traditsiooni juures pole imeks panna, et ka sõnu võidakse vaadata: *Siin on kuulajad koossa*, / *Sõnavaatajad võsassa* (KJn), kuigi siinkohal on tegemist väljendi sõna võtma teisendiga. Kui vaatamise puhul on sünonüümideks leitud rida väljendeid, milles vaatamist võrreldakse silmade kui nägemisorgani panemisega vaadata-vale objektile, siis kuulamise puhul leidub samuti sünonüümseid väljendverbe, kuid need on konstrueeritud vastupidist suuna järgivana: kuulatav objekt võetakse kuulaja valdusse: *Ehk on kuulajad kurussa*, / *Sõnaviejad vitsikussa* (Lüg); *Mul one kuulajad kuruna* / *Heälevõttijad võsuna* (Kod) – teatud mõttes muidugi kuulaja saabki kuulnud sõna või jutu oma valdusse ja võib seda teistele edasi anda, s.o rääkida, vaataja ja vaadatavate objektide suhe jääb palju kaudsemaks. Teisal järgneb vastavatele värssidele kartus, et kuulajad võtavad laulikneiuult hääle päriselt ära: *Ära veavad äälekesse* / *Ära kulla kurgukesse* / *Veedavad pillis Pihkevije* / *Kannelist nad kaage'ella* (Kod) – seda võib ehk tõlgendada kui väljendi sõna/häält võtma edasiarendust: kui minult on midagi võetud, siis mul seda ju enam ei ole. Heli on tõlgendatud omandatava objektina ka järgmises näites: *Poisid kurjad kuulamaie*, / *Targad tallele panemaie* (Plt), samuti nagu kuulmisega võib kuulamisega paralleelne olla kuulatava meelde-jätmine: *Nu kullõ iks mu kumardamine* / *Milde panõ iks mu pallõmine* (Se).⁵³ Kord on ka *kuulma* paralleelina kasutatud sõna *mõistma*, mis viitab saadud info edasisele käsitlemisele kuulaja teadvuses, olles seega samuti mõisteliselt külgnev, kui mitte arvestada *mõistma* varasemat võimalikku tähendust 'tundma, aistima': *Mõtsah ol'l iks pal'lo mõistjid* / *Kunnuh pal'lo kollõjid* (Se).

Ülejäänud *kuulma* paralleelverbid on tähenduse poolest lõdvemalt seotud. Nt värssides [kui ma hakkas laulma, siis tullakse minu,] *Hullukese sõnu oskama* / *Lapse laulu kuulamaie* (Pil) on verbi *oskama* valik arvatavasti mõjutatud edasistest värssidest: *Kus see laps need laulud võtnud*, / *Hulluke sõnad osanud?* ja seotud ehk pigem väljendiga *sõnu oskama* kui *kuulama* ja *oskama* vahelise tähendusseosega. Seda seost võib siiski leida sugulaskeelte sõna *osata* tähendusest 'tabama, pihta saama'.

Eespool toodud näidetes, kus üheks situatsiooni osaliseks on laulja ja teisteks kuulajad-vaatajad, võib siiski verbi *vaatama* mõista ka (osaliselt) otseses tähenduses, või siis juba vaatamise tähendusrühmas mainitud tähenduses 'jõude olema, paigal olema vmt', eriti kui arvestada, et mitmel juhul on kolmandaks

⁵³ Sõnade võtmise ja talletamise teemat (seda, kuidas õeldu võib ütlejale kaudseid teid pidi tagasi jõuda) võidakse edasi arendada väga detailselt: *Sõnad pannasse tähele* / *Kirjutasse kirja peale* / *Pannasse üles paberisse* / *Rapsitasse raamatusse* / *Paber visatse veesse* / *Vesi viib paberi venna kätte* / *Õõtsutab küll õe kätte*. / *Läksin aga võeraks vennale* / *Läksin õele õimule* / *Lauda välja tõsteti* / *Lina peale lauti*. / *Mõtsin süüa annetavad* / *Mõtsin juua pannetavad*. / *Ei saand süüa ega juua!* / *Toodi mu oma sõnuda* / *Oma aga eada äälekest* (Pär).

paralleelverbiks *seisma*: *Siis jääb kubjas kuulemaie / Teuvald jääb vaatamaie / Saks jääb servi seisemaie* (Kul).⁵⁴ Kuid laulu kuulamine on neis värssides siiski kontekstuaalselt prominentne, niisiis olen need lugenud kuulamise üldtähenduse juurde.

Teistsuguse põhitähendusega värsirühmadest, milles on kasutatud verbi *kuulama*, on enim otsimist märkivaid nagu seoses *vaatama*-verbigagi, ka EMS ja EKMS annavad *kuulama* üheks tähenduseks ‘pärides otsima’: *Ei põle raua otsimista / Kääri külast kuulamesta* (Kse); *Kuulasin naista Kullamaale, / Otsisin naista Haapsaluse* (Phl). Teised *kuulama* kõrvaltähendused on samuti sarnased *vaatama*-verbi omadega: ‘ootama’: *Seda neidu oodates, / Kulda-aga-peada kuulates* (Pär); ‘hoolitsema’: *Sel põle kuulajat kusagil, / Armuandajat kedagi* (Khn); ‘valvama’: *Kuldakee kuulajaksi / Vaskikee vaatajaksi* (Kad) jm, lisandub veel tähendus ‘sõna kuulama’⁵⁵, millele Lõuna-Eestis on leitud paralleel meelt mõistma: *Ime kullel iks tütere sõna / Kullel sõna mõistse meele* (Vas) – vrd *kuulma* ja *mõistma* paralleelse kasutusega.

3.3. Lähitajud

Kompimist, haistmist ja maitsmist on nimetatud niisiis lähitajudeks, olgugi et haistmise puhul võib lõhna allikas asuda tajujust üpris kaugel. Kompimist peetakse kõige vanemaks meeleks, maitsmist ja haistmist on liigitatud ka ühisnimetaja “keemilised tajud” alla, kuna ärrituse põhjustajaks on nende korral mitmesugused keemilised ühendid. Verbi *tundma*, mis väljendab füsioloogilist kompimisaistingut, kasutatakse rohkesti emotsionaalses-episteemilises tähenduses: tunda võib viha, kurbust, teisi inimesi, asju, töid jne (Pajunen 2001: 331) – EKMS toob sõna *tundma* ära ka mõisterühmades “oskama” ja “teadma”. Pajunen (samas) nimetab soome keele puhul ainult olukorda märkivat verbi *tuntea*, aktiveeti märkivat verbi *tunnustella* ja kogemust märkivat verbi *tuntua*; mitmesuguseid kompimisaistingu saamise eesmärgiga puudutamist tähistavaid verbe (nt *koskea, sormeilla*) käsitleb ta kontaktiverbide juures (samas: 245–250) – see on tema verbijaotuses muidugi loogiline, kuna need kuuluvad selgelt füüsilise maailma, seega A-verbide juurde. Lõhna ja maitse tundmisega seotud sõnavara osas märgib Pajunen (samas: 332), et nende vähesus soome keeles on ühine omadus enamiku maailma keeltega; A. E. Backhouse’i uurimusele viidates põhjendab ta seda sellega, et haistmis- ja maitsmisaistingud on kompleksed ja liituvad mitmete retseptoritega. Sõnavara erinevused on näha ka vastavate valdkondadega seotud noomenite puhul: nt eesti keeles on oluliselt rohkem eri

⁵⁴ Ka *kuulama* võib sarnaselt verbiga *vaatama* tähendada jõudeolekut: *Mis te seal kodu kuulata / Aa ääres aigutate* (Põi).

⁵⁵ Lisatähendus ‘kuuletuma’ on kuulmist tähistaval verbil paljudes keeltes (Haser 2003: 176).

värve kui eri lõhnu märkivaid adjektiive (Sutrop 2002: 215). Haistmise kohta on soome keeles rohkem kogetava- kui kogejapõhiseid verbe (Pajunen 2001: 333); eesti keele osas toob EKMS siiski nii lõhnamise kui nuusutamise tähenduses ära kümnekond erinevat tüvisõna, tuletist ja ühendverbi, haistmise tähenduses küll ainult *haistma* ja ühendverbid *lõhna/haisu/lehka tundma*. Maitsemeele osas on ka eesti keeles verbivalik minimaalne.

Kuigi füsioloogiliselt on lähitajud inimesele samuti väga olulised, tehakse regilauludes nendest palju harvemini juttu kui kaugtajudest. Nn keemiliste tajude puhul väljendatakse analüüsimaterjalis ainuüksi aktiivse kogeja tajuprotsessi; haistmismeele tegevust nimetatakse üldse ainult ühes seoses – pulmalauludes, kus pruut lubab lasta oma kust nuusutada, tõendamaks, et ta pole rase. Kasutatakse kolme verbi: *nuusutama*, *nuhutama* ja *haisutama*: *Viiksin ämmal aisuata* / *Noore mehel nuusutada* (Lai); *Noore mihe imäle nuhuta* / *Mõrsja imäle haisuata* (Har). Lõhnamisest on regilauludes siiski samuti juttu, kuid analüüsimaterjali hulgas vastavaid paralleelverbe ei esine: *Küla haises kõõmenile*, / *Küla väilad väävelile* (Koe).

Verbi *maitsma* ja selle sünonüüme *mekkima* ja *katsuma* tuleb ette sagedamini ja mitmekesisemas kontekstis, kuid otsene tähendus 'proovima, mis maitsega miski on' esineb siiski vaid ühel korral: *Meki, meki, kas see mesi*, / *Katsu, katsu, kas see kali* (HJn). Verbi *maitsma* tajutavapõhist kasutust analüüsimaterjalis ei leidunud. Teistel juhtudel on maitsmisverbid kas söömise või joomise puhul kasutatavad paralleelsõnad: *Suve süömata elaksin* / *Talve tangu mekkimata* (Jõh); *Süü, kirju, söödiaina*, / *Maidsa, kirju, maa-aina* (Rõn); *Odraorast põle süönud* / *Kaeraorast pole katsnud* (Pal); *Meki meie merevetta* / *Katsu meie kaovetta* (Kse). Kuna söömine/joomine ja maitse tundmine on nii vahetult seotud, siis on see täiesti loogiline sõnakasutus. Haistmise lähedust maitsmisega võivad näidata ka samas seoses kasutatud haistmisverbid: *Anna mo hobosel juua*, / *Anna mino hallil haisotada*, / *Mustal muidu nuusutada* (Koe) – neid kasutatakse siiski vaid ühenduses hobusega, kelle puristamine joomisel võib olla sellise verbikasutuse ajendiks.

Verb *katsuma* (kätega katsumise tähenduses) esineb taas väga piiratud kontekstis: poiste ja tüdrukute seksuaalset läbikäimist kirjeldavates värssides. Paralleelverbideks on siin enamasti mitmesugused Pajuneni liigituses tajuverbide hulgast välja arvatud puudutamisverbid (*puudutama*, *näppima*, *nippima*, *kiskuma*, *kakkuma* jne), kuid nendega väljendatud tegevuse eesmärk on esmalt just puudutusaisting: *Nipi nannad, näpi nannad*, / *Katsu kaendele alused*, / *Jäta alta puutumata*, / *Kõrval asja katsumata* (Lüg). Valdavalt on sellisel juhul esivärsis *puutuma* ja järelvärsis *katsuma*: *Poiss ei jäta puutumata*, / *Käsi kallis katsumata* (Pär).

Verb *tundma* esineb analüüsimaterjalis peamiselt kognitiivse protsessi tähenduses, paralleelverbideks enamasti *nägema* ja *teadma*: *Küll mina tunnen tuimad neiud* / ja *nään ninakad neiud* (Hlj); *Kost me tunnem' oma kodu* / *Teame oma majada* (Trm); ka teisi mõtlemisprotsessidega seotud verbe: *Hääle tunnen, meele mõistan* (MMg); *Ei arvanud õed rumalad*, / *Ega tunnud vennad noored*

(Plt); *Kes ei tunne toemesida / Mõesta lõemelõngasida* (Kod). Konkreetset füüsilise kompimisaistingu mõistet väljendab kuus parallelismirühma, mis peaaegu kõigi tajuliikide sõnavara kasutades kirjeldavad valu-, külma- ja nälja-aistinguid: *Es näe nälgä, es kuule kurja* (Rõu); *Naene vaene valu tunnud / Valu tunnud vaeva näinud* (Kse); *Küll siis mekib meeste vööda / Maitseb pannalta magusa* (Koe).

3.4. Üldisi tendentse taju väljendamisel

Tajuverbide puhul, mida keeles on piiratud hulgal, ilmneb tendents, et valdkonda, mille kohta keeles on rohkem sõnavara, kajastatakse rohkem ka paralleelverbidega ja vastupidi. See ei ole siiski absoluutne seaduspära, nt kogetavapõhistest lõhnaverbidest on laiemalt levinud olnud vähemalt kolm (*haisema, lõhnama, lehkama*), analüüsimateerjalis aga lõhnast väljendatud ei ole, samas kui ühegi sünonüümita *kuulma* siiski mõnel korral esineb paralleelverbina.

Suhteliselt selgelt seisavad eraldi kogejapõhised ja kogetavapõhised tajuverbid: ainult kuuldumise valdkonnas on võimalik tõlgendada mõnda kasutatud verbi kui *kuulma* või *kuulama* vormi – arvestades teiste tajuvaldkondade paralleelverbide käitumist, on sealgi nende tõenäolisem tõlgendus *kuulduma* häälikulisteks teisenditeks. Erandiks on verbi *aimama* murreteski levinud tähendus 'paistma' ning päikese ja kuu paistmist kirjeldavad värsid, kus kasutatakse koos paistmis- ja vaatamisverbe. See on tõenäoliselt tingitud taevakehade kahetisest iseloomust inimese jaoks: kui kogetavapõhiste tajuverbide subjekt ei pea olema inimlike või vähemalt loomsete omadustega nagu kogejapõhistel tajuverbidel, siis taevakehad võivad ka tänapäeva kujundlikumas keelekasutuses olla nii personifitseeritud kui mitte.

Passiivsete ja aktiivsete kogejapõhiste verbide eristamise probleem tekib nägemisaistingu valdkonnas, kus kogejapõhistel verbidel on kaks erinevat tüve, mida on sageli ühe parallelismirühma piires kombineeritud. Kuulmisaistingu valdkonnas on vastavad verbid ühe verbitüve tuletised ning nende kooskasutamine ei olekski poeetilise variatiivsuse seisukohalt mõttekas. Siiski on ka kuulmise puhul sageli küsimus, kui aktiivseks saab paralleelvärssides kirjelatud tajuat lugeda, sest sarnastes värssides võidakse kasutada nii verbi *kuulma* kui *kuulama* vormi. Aktiivsuse suhtelisust tajuprotsessis näitab ka, et üks verb (*silmama*) võib tavakeeleski tähistada nii aktiivset kui passiivset tajuprotsessi. Konteksti põhjal ei saagi aktiivse ja passiivse tajumise vahel selget vahet teha, kuna millegi nägemine/kuulmine eeldabki üldiselt selle vaatamist/kuulamist. Nii kirjeldataksegi regilaulus paljudel juhtudel pigem kogejapõhist tajumist silmade või kõrvadega, mitte niivõrd nägemist, vaatamist, kuulamist, kuulamist eraldi.

Teistsugune on olukord siis, kui ühes parallelismirühmas on koos kasutatud eri tajuliikide juurde kuuluvaid verbe. Ka juhtudel, kui konteksti põhjal on selgelt määratletav, kas tegemist on nägemis- või kuulmistajuga, võidakse esivärsis kasutada hoopis teise tajuliigi verbi. Sageli on aga ka nägemis- ja kuulmistaju konteksti põhjal eristamatud ning seega on regilauludes üheks põhikategooriaks “kaugtajuverbid”. Eri kasutusjuhtudel võib tegemist olla kas selle kategooria tsentriga, kus eri tajud on täiesti võrdsed, või äärealaga, kus domineerib kas nägemine või kuulmine. Selles liitkategorias on aktiivne ja passiivne tegevus siiski eristatud, neid ei nimetata paralleelselt.⁵⁶

Eri tajuliikidele ühise üldmõiste “tajuma” puudumine ei takista niisiis üldisemate kategooriatega opereerimist, kuna nende väljendamiseks on võimalik kasutada disjunktiivseid sõnapaare. Üldisema kategooria olemasolu regilaulikutel ei olegi ebaloomulik, sest inimajus pole eri tajuliigid samuti absoluutselt lahutamatud. Teatud neuroloogilise häire – sünesteesia – korral inimene tajubki aistinguid ühel ajal mitme meelega piirkonnas, ühe meelega kaudu saadud erutus levib mingi teise närvikeskuse alale (nn värviline kuulmine jm). Samuti nimetatakse sünesteesiaks (poeetiliselt) keelekasutust, mille puhul ühendatakse eri meelte aistinguid märkivad sõnad, enamasti viitab adjektiiv ühele meelele ja selle põhisõna teisele (*tume hääl, magus lõhn* jm), aga eri meeltele võivad viidata ka verb ja subjekt (*päike kõliseb taevas* – M. Under) – vastavaid väljendeid nimetatakse sünesteetilisteks metafoorideks (EE 9: 92). On püütud ka uurida, kas neuroloogiliste sünesteetiliste assotsiatsioonide ja sünesteetiliste metafooride mudelite vahel on midagi ühist – nt Sean Day leiab, et sellist otsest seost ei ole, kuid peamiseks sihtalaks on mõlemal juhul just kuulmine (heli võib kirjeldada nt metafoorselt kui tumedat, teravat, magusat jne). Kokkuvõtvalt märgib ta, et sünesteetilised metafoorid on mingil määral neuroloogilised ja mingil määral loogilised järeldused meid ümbritsevast füüsilisest maailmast (Day 1996). On leitud, et adjektiivi-substantiivi ühenduse korral on metafoori allikalaks üldiselt madalamad meeled ja sihtalaks kõrgemad, sest madalamate meelte abil saame me tajutavast detailsema pildi ning kasutame nendega seostuvaid väljendusvahendeid ka kõrgemate aistingute elavamaks, täpsemaks kirjeldamiseks (vt nt Williams 1976). Eesti keele osas on siiski leitud, et allikalaks on sageli just nägemismeele (kui enim leksikaliseeritud ala?), teistest tajuorganitest saadavatel muljetel on tendents, et nad “tõlgitakse” nägemistaju keelde (Tereping 1988: 114). Eri keeltes võidakse aga ka tajuprotsessi ennast nimetada algselt mõne teise meelega juurde kuuluvate verbidega, ja sel juhul võetakse just kõrgemate meelte sõnavara madalamate aistingute kirjeldamiseks (nt hiina kuulmisverb *tingjian* tähendab otsetõlkes ‘nägema kuuldes’ – Zhihui Li 2006). Sellega haakub ka Vibergi tähelepanek, et esmalt tekib keeles sõna just kõige kõrgema – nägemismeele aistingute tarvis.

⁵⁶ Vaid ühe erandiga: *Kuule, kuule kuukene, / Vaata peale päävakene* (Lai), kuid siingi on *kuule* kõnetlusvormel ja selle tegelik tähendus on pigem ‘kuula’.

Ka läänemeresoome keelte ajaloos saab põhiliste tajuverbide vallas jälgida mitmesuguseid asetleidnud tähendusmuutusi ja sõnavara vahetumist, nt enamikus eesti murretes on *katsuma* liikunud nägemismeele alalt kompimismeele alale – tähendusmuutuse suund ühtib eespool nimetatuga ('katsuma' < 'käega vaatama'). EMS märgib ära ka näiteks sõna *kuulma* kasutuse tähenduses 'tundma' mõnedes murrakutes. Sama suunda esindab regilaulus eri meelte verbide, eeskätt *nägema* ja *kuulma* kasutamine mitmesuguste naha- ja füsioloogiliste ärrituste nimetamisel. Nägemis- ja kuulmisverbide paralleelkasutuste põhjal ei saa aga selliseid järeldusi teha, vaid peab tõdema, et nende meelte kaudu saadud ärritused on tugevas vastastikususes seoses.

Nägemis- ja kuulmisverbid esinevad sageli koos ka juhtudel, kui paralleelismis on ühendatud taju ja mingid otseselt tajuga seotud või taju abil sooritatud tegevused: otsimine, ootamine, valvamine jne. Aktiivse, eesmärgipärase tajumisega seotud tegevuse vastandiks on passiivsus ja tegevusetus, mida võidakse samuti nimetada tajuverbidega. Taju ja teatud tegevuse tihedat kognitiivset seost näitab juba verbide *vaatama* ja *kaema* ajalooline kujunemine verbidest *valvama* ja *kaitsma*. Samuti on seotud verbi *kostma* tähendused 'vastama' ja 'kuulduma': et vastus täidaks oma ülesannet, peab see olema kuuldav. Kui indoeuroopa keeltes on toimunud üldine tähendusülekanne nägemise valdkonnast mõistmise valdkonda, siis regilaulus seostuvad mõtlemisprotsessiga (teada- saamise, arusaamise, äratundmisega) nii kuulmine kui nägemine, (kuuldu) mõistmist nimetatakse just kuulumistajuga seotud paralleelvärssides. Kui aga verbi *mõistma* varasemat vastet pidada tajuverbiks, siis on siingi toimunud tähendusmuutus tajuvaldkonnast kognitiivsesse valdkonda. Üldisem tähenduse laienemine episteemilises suunas on toimunud verbiga *tundma*, mis on maailma keeltes ebatüüpiline (Pajunen 2001: 333) – regilaulus esineb *tundma* enamasti just oma sekundaarses tähenduses.

Huvitava tendentsina torkavad silma veel erinevad, keelevälistest seaduspäradest tulenevad põhimõtted metafoorsete väljendverbide loomisel nägemis- ja kuulumistaju valdkonnas. Vaatamise puhul on tajumiseks vajalik, et tajuorgan oleks suunatud tajutava poole (oleks "silmside" tajutava objektiga). Kuulamise puhul helid ja neis sisalduv info justnagu liiguksidki kuulamise teel kuulaja teadvusse – seega haldusse. Nii räägitakse nägemisorgani, kuid mitte kuulmisorgani asetamisest tajutavale objektile (*Mees aga vaatab varna peale / Eidab silmad seina peale* (Pöi)) ning auditiivselt, kuid mitte visuaalselt tajutava objekti (ära)võtmisest (*Mul on kuulajad külassa / Sõnavõtijad võsussa* (Amb)).

4. KÕNEAKT

Kõneaktiverbid leksikaliseerivad keelelist kommunikatsiooni. Selle valdkonna põhisõnavarast läänemeresoome keeltes on ülevaate andnud Paavo Siro (1949), tema töös analüüsitud verbid on jagatud neljaks: tegevusele osutavad verbid (*loquor* – *rääkima*, *kõnelema*), tegevuse tulemusele osutavad verbid (*dico* – *üttelema*), mitme isiku ühistegevusele osutavad verbid (*colloquor* – *juttu ajama*) ja kahe esimese vahepeal seisvad verbid (*narro* – *jutustama*), kusjuures igas läänemeresoome keeles on Siro (1949: 20) andmetel üks rääkimise ja üks ütlemise verb, ainult eesti keeles on kaks rääkimise verbi (*rääkima* ja *kõnelema*, esimese kujunemist onomatopoeetilisest verbist kõnelemisverbiks võis Siro (1949: 146) arvates mõjutada saksa sõna *sprechen*). Pajunen (2001: 339–358) jagab kõneaktiverbid argumendistruktuuri alusel kahte rühma: üldisemalt kommunikatsiooni väljendavateks rääkimisverbideks (vastab Siro jaotisele *loquor*) ja konkreetset kõneakti väljendavateks ütlemisverbideks (Siro ülejäänud jaotised), viimaste seas on ka verbaalseid tegusid väljendavad verbid (nt *liigitama*). Peale selle eristab Pajunen kõneaktiverbide seas mitmesuguseid meta-lingvistilisi tegusid leksikaliseerivaid verbe: nimetamisverbe, lugemis- ja kirjutamisverbe, kognitiivset tegevust eeldavaid teo- ja sündmusverbe nagu *õppima* ja *õpetama* ning nn juhendamisverbe (*ohjaavat verbit*): palumis-, käskimis- ja nõudmisverbe.

Rääkimisverbide hulka loeb Pajunen (2001: 342–345) deskriptiivsed rääkimisviisi (kiirust, hääldamisvigu, teate sisu kvaliteeti) väljendavad verbid, sosistamisverbid, karjumisverbid ja laulmisverbid (kahe viimase rühma verbid võivad väljendada ainult hääletegemist ilma teate edasiandmiseta), marginaalse rühmana veel loomahääli kodeerivad verbid, mida võidakse kasutada inimese hääle kohta. Kõneaktiverbide kahetisele loomusele, milles põimuvad hääletekitamise tähendus ja infoedastamise tähendus, kusjuures esimene on vahend ja teine eesmärk ning keelend võib rõhutada kas üht või teist poolt, on semantikas üldisemaltki tähelepanu juhitud (nt Jackendoff 2003: 374). Rääkimisverbidel on soome keeles suhteliselt mitmetasandiline hierarhiline struktuur (Pajunen 2001: 62). Kokku mainib Pajunen ligi neljasaja soome keele rääkimisverbi olemasolu. Võrdluseks, EKMS-is on kõnelemise mõisterühmas ligi kakssada eri verbi, verbituletist ja verbifraasi, kuid sinna on võetud ka ütlemisverbe, samas pole seal karjumis- ja laulmisverbe (mõlemad moodustavad iseseisva mõisterühma ligi 80 verbiga). EKMS-i kõnelemise mõisterühmas esinevad ka kõnelemisviisi väljendavad verbid (nt *mulisema* ‘kiirelt ja segaselt kõnelema’, *rõkkama* ‘valjusti rääkima’, *kogelema*, *pudistama*), verbid, milles sisaldub kuulaja seisukoht öeldu sisu kohta (*jampsima*, *jaburdama*), ja sosistamisverbid, samuti algselt loomahäält väljendav *haukuma*.

Ütlemisverbide jaotis on Pajunenil (2001: 345–352) väga mitmekesine, kuid selle valdkonna struktuur ei ole hierarhiline: eri alarühmade liikmetel on harva hüponüüme. Ütlemisverbid jagunevad afirmatiivseteks kõneaktiverbideks (nt

teatamisverbid, jaatamisverbid, siia kuuluvad ka ulatuslikumate sündmuste kirjeldamist väljendavad jutustamisverbid (Siro jaotuses *narro*)); vestlemisverbideks (Siro jaotuses *colloquor*); küsimis- ja vastamisverbideks; arvustamisverbideks (laitmis- ja kiitmisverbid); kokkulepete sõlmimist märkivateks verbideks ja verbideks, mis kommenteerivad mingit juba toimunud sündmust kõneleja seisukohalt (nt *tunnistama*, *salgama*, *valetama*, *kiitlema*, *kurtma*). EKMS-i mõisterühmade jaotuses kuuluvad need verbid paljude eri mõistete alla, näiteks mõisterühm “ütleva” sisaldab mitmesugust ütlemise viisi väljendavaid verbe (*kohmama*, *käratama*, *ühmama*), eraldi mõisterühmad on “teatama”, “jaatama”, “küsimä”, “vastama”, “kiitma”, “laitma”, “noomima”, “sõimama”, “töötama”, “tunnistama”, “valetama”, “uhkustama”, “kaebama” jne, osaliselt nendes esitatud verbid kattuvad omavahel. Samuti pole sarnane jaotus rääkimis- ja ütlemisverbideks, nt Pajuneni vestlemisverbid on EKMS-is esitatud hoopis kõnelemisverbide hulgas. Kui Siro (1945: 19) on põhiverbide osas leidnud, et vahe rääkimise ja ütlemise vahel on üldiselt nii selgelt tajutav, et nende esindajad on võrdlemisi harva üksteise vastu vahetatavad, siis mitmesugustes kõneakti alaliikides ei ole see vahe alati sugugi selge.

Analüüsimateerjalis kirjeldatud kõneaktide seas eristub ülaltoodutest rida alavaldkondi just kõneakti funktsiooni põhjal, kõne omadusi (sosistamine, karjumine, kogelemine) üldiselt eraldi ei rõhutata, välja arvatud laulmise puhul, mille kohta kasutatakse üsna sageli ka halvustava varjundiga, inetut laulmist märkivaid sõnu. Paralleelvärssides ei tule üldiselt ette kommunikatsiooni nime- tamist ilma selles sisalduvat teadet mainimata, ka kõnevõimele osutatakse seoses mingi konkreetse info vahetamisega (kivi ei kõnele: ei vasta lauliku pöördumisele). Regilauludes tuleb kindlasti lugeda kõneaktiverbide hulka laulmisverbid, sest kuigi laulmise infosisaldust enamasti ei rõhutata, on laul ja laulusõnad siiski lahutamatu mõistepaar,⁵⁷ sageli ei ole laulu kontekstis eris- tatav, kas mingit infot edastatakse lauldes või mitte. Käsitlengi regilaulude kõneaktiverbe eraldi vastavalt sellele, kas nendega väljendatava tegevuse eesmärk on info edasiandmine (kõneldes või lauldes) üldiselt või kaasneb sellega mingi spetsiifilisem eesmärk (info saamine – küsimisverbid, hinnangu andmine – kiitmis- ja laitmiserbid jne). Eriti konkreetset eesmärki, mille mõju avaldub otseselt füüsilises maailmas, kannavad metalingvistilisi tegusid leksikaliseerivad verbid, mida vaatlen kolmandas alajaotises.

Pajunen (2001: 339) märgib, et kõneaktiverbid kuuluvad mentaalsete verbide hulka, sest nendega väljendatakse inimestele omast võimet: need verbid esinevad ainult koos inimliku subjektiga, Siro (1949: 61–62) lisab subjekti positsioonis inimesele veel inimlike omadustega olendi. Regilauludes esineb suhteliselt palju personifikatsiooni, mille korral mitteinimlikud kõnelejad saavad inimesele omase kõnevõime. Vaatlen ka, kas sel juhul kasutatud kõnele- misverbide valik erineb tavapärasest kasutusest.

⁵⁷ “Laulu tekst ei eksisteeri ilma meloodiata juba selle tekkimisest peale” (Laugaste 1975: 69).

4.1. Info edastamine ja vahetamine

Nagu öeldud, ei olnud analüüsimaterjali kõneakti märkivaid värsse võimalik üheselt jagada rääkimise ja ütlemise tähenduse vahel. Kui võtta eristuse aluseks see, et ütlemisverbid väljendavad konkreetset kõneakti, millega esitatakse tõene või väär väide mingi olukorra või sündmuse kohta,⁵⁸ ning rääkimisverbidega koos esineb harvemini teadet märkiv argument või on see pigem ebamäärane (räägitakse mingist asjast või midagi – Pajunen 2001: 344), siis regilauludes oleks selline sisuline vahetegemine enamikul juhtudel äärmiselt küsitav ning ka verbivalik on niimoodi eraldatud tinglikes rühmades üsna sarnane. Seega jätsin ütlemist, rääkimist ja jutustamist kirjeldavad värsid ühte rühma.

Pajunen (2001: 342–343) väidab, et rääkimisverbid ei väljenda osaliste vahelist kommunikatsiooni, ent tema toodud verbide eestikeelsete vastete kohta nii öelda ei saa (on võimalik lobiseda, sosistada, karjuda kellegagi, omavahel). Mitme kõneleja vahel toimuvat infovahetust on ühe kõneleja tegevusest hõlpus eristada just lauseehituse abil, niisiis olen ka analüüsimaterjalis eristanud jutuajamist kirjeldavad värsid.

Kui vaadelda laulmist kui kõneakti, siis eristub see just kõnetegevuse spetsiifilise laadi poolest, mille esinemine või puudumine pole regilaulus alati selgelt tuvastatav. Seega, kui vastavat tegevust nimetatakse (muuhulgas) laulmiseks, olen paralleelverbide põhitähenduseks lugenud 'ütleva/rääkima' siis, kui see on seotud mingi info edastamisega (pigem ütlemisverbid) ja 'laulma' siis, kui rõhutatakse just vastavat tegevust (pigem rääkimisverbid).

4.1.1. Rääkimine ja ütlemine

Mingi teate edastamist märkivate verbide loomulik asukoht tekstis on enne vastavat teadet, mida võib esitada otsese või kaudse kõnena. Regilauludes kirjeldatakse sageli tegelastevahelist vestlust, paralleelverbidega saatelauseid on kõnevoorude ees siiski suhteliselt harva – ütlused võivad järgneda vahetult üksteisele või siis sisaldavad saatelauseid vaid üht verbi, mis võidakse ka elliptiliselt välja jätta, nt *Ärra ies: "Ai, ai!" / Mina taga: "Tai-rai-rai!"* (vrd Labi 2001: 73). Samas võib laulja/kõneleja enne teate juurde jõudmist just kõneaktile eraldi tähelepanu juhtida: *Et sa kuule miä ma kuugu', / Miilde pane miä ma pajada; / Ei ma kuuku' kurja peräst / Pajatõlle paha peräst* (Har). Üpris palju kohtab paralleelseid kõnelemisverbe Lõuna-Eesti regilauludes, analüüsimaterjalis paistsid nende poolest silma eriti just Vastseliinast kogutud laulud.

Otsest kõnet on võimalik kaudsest eristada siis, kui kõnelemisverbide subjektile viidatakse saatelauses kolmandas isikus ja järgnevas osalauses esimeses isikus: *Ime ütél ellenäni / Karist kalmu minnenäni / Tütarlat's mu*

⁵⁸ Samas loeb Pajunen ütlemisverbide all ka jutustamisverbid, millega väljendatav tegevus on kestvam kui vaid ühe väite esitamine.

linnukene / *Tantsi sina kõik tare* (Plv); seda ka juhul, kui kasutatakse sidesõna *et*: *Tsii tsii imä ellä, / Seda vaia kasvatõija / Kes käsk kõrtsi kõnõlõma, / Kavakude kaupelõma: / Et mul om pal'lu tüttareide / Üleliiga kanasõide* (Har). Järgmises näites esineva kaudse kõne puhul on nii kõnelemisele kui refereeritavale kõneleja tegevusele viidatud teises isikus: *Oh's sa eilä mulle ütelnü, / Toona kõrtsin sa kõnelnu, / Et sina tulid heiskeleme* (Hel). Kui aga minategelane räägib enda kõnelemisest, siis otsene ja kaudne kõne ei eristugi: *Siis läksin atil ütlemäie, / Perenaisel tiada viima, / Koju tõin mina kirju ruuna* (Khñ). Kui sidesõna *et* ei ole kasutatud, võib sellised näited tinglikult lugeda otseseks kõneks. EKSS-is ja EKMS-is pole verbide *rääkima* ja *kõnelema* juures ühtegi näitelauset otsese kõnega, samas kui artikkel *sõnama* algab EKSS-is just otsesest kõnet sisaldavate näidetega. Niisiis võiks olla kasutamine koos otsese või kaudse kõnega üks eesti keele ütlemis- ja rääkimisverbide eristuskriteeriume: esimesed sobivad mõlemaga, teised pigem kaudse kõnega. Samas leidub Eesti Keele Instituudi tekstikorpuses hulgaliselt näiteid, kus *rääkima* ja *kõnelema* esinevad koos otsese kõnega, sama võib öelda ka regilaulude kohta, nt: *Siis kangas akkas rääkimä / Ja kielela konelemä: / Siie suitsu ma suren* (Vai).

Kui kõnelemisverbidele ei järgne üldse teadet, on tegemist pigem rääkimisega: *Ei mu korvamies konele, / Ei mu paarimies pajata, / Aja juttu arvastagi / Tosta juttu ei tunistagi. / Ta peab suuni suuremasta / Kielekandet kallimasta* (Vai). Ent ka sellisel juhul võidakse kasutada verbi *ütleva*: *Üt's mullõ är üteltu, / Tõnõ tõisildõ är kõnõlgu!* [ma tean ise paremini] (Urv). Rääkimist kui sellist ilma konkreetse teateta võidakse mainida kui sõbralikkuse, heatahtlikkuse märki – siin leidub ka jutu alustamist märkivat kõneakti väljendav *teretama*: *Ei mulle õrred õrene / Ei mulle parred pajata / Ei mulle riagi riastasvihku / Tueteivas ei tereta / Tuba mul ütleb, ei ma tunne / Elu ütleb ei ole näinud* (Kad). Kui verb esineb koos objektiga *juttu* vmt, antakse teate üldine sisu edasi selle atribuudiga: *Muu no ajava armujuttu / Kõnõlasõ armukõnõd!* (Har); *sõku mulle sõajuttu / vaagu mulle vainujuttu* (Plv). Otseselt on kõnealune olend või asi objekti positsioonis, kui verbi tähendus on 'midagi/kedagi mainima, millestki/kellestki rääkima': *Ega Maarijad manita-es / Ega ülda-es Eesuvad* (Vas).

Kokku on ütlemist või rääkimist väljendatud analüüsimaterjalis 149 parallelismirühmas (neist Vastseliinast 20, ligi kümme korda rohkem ühe kihelkonna keskmisest). Verbivaliku mitmekesisus on võrreldav liikumise põhivaldkondade omaga. Nii esi- kui järelvärssides domineerib verb *kõnelema*, esivärssides on seda koguni ligi kolmandikul juhtudel. Sageduselt teisel kohal on esivärssides *ütleva*, järelvärssides edastab seda *pajatama*. Verbi *rääkima* esineb tunduvalt vähem, kokku seitsmel korral (seda võib osalt seletada sellega, et Võru- ja Setumaal pole see verb kasutusel olnud, *kõnelema* on aga olnud levinud kogu Eestis). Üpris sage on *ütleva* ja *kõnelema* kasutamine ühes parallelismirühmas, nende järjekord võib sealjuures vahelduda: *Jälle ütleva tõisipäädi, / Korra tõiselta kõnela* (Kan); *Ar iks täll' koolusta kõneldi, / Sõna ülti sõmeralt* (Vas). Veel esinevad siin ütlemisverbid *lausuma* ja eL *manitsema* 'mainima' ning kõnelemisverb *jutustama*.

Teised teate edasiandmise verbid kannavad tavatähenduses mingi kindla rääkimisviisi tähendust (nt *hüüdma*, *laulma*, *lorisema*, *ägama* jne, nende seas on ka loomahäälitsusi märkivaid verbe: *kukkuma*, *sirisema*, *kudrutama*, *vaakuma* jne), harvemini märgivad kindlat suhtluseesmärki (*vastama*, *küsima*, *juhatama*, *õpetama*, *kiitma* jne). Hääletekitamist kui üldmõistet väljendavad *häälitsema* ja *häält tegema*: *Ei nied kündijad kõnõla*, / *Äestajad teinud ealta* (Khn); *Ei küll kündija kõnele*, / *äästaja häälitsegi* (Koe). Teatud rääkimisviisi väljendavad ka kõneaktide puhul kasutatud onomatopoeetilised häälitsemisverbid. Rääkimisviisi tähendus jääb ka neutraalsete verbide kõrval üldiselt aktuaalseks (*Vennanaine närtsatelles*, / *kohe vasta kosteleksi* (Hlj)), kuid nagu öeldud, on regilaulus rääkimine ja laulmine praktiliselt võrdsed, nii et sõna *laulma* võidakse kasutada ka siis, kui teate meloodiline esitamine tundub ebatõenäoline: *Võts ta laulda lastelegi* / *Võts ta poistele kõnelda* / *Minge latse laske värä* (Krk). Mitmesugused pejoratiivse varjundiga deskriptiivsõnad esinevad aga regilaulus üheskoos ning just pejoratiivses tähenduses (*Ämm akkas pael parisema* / *Neiu lõukal lorisema* (Kse); *Mes te tsea tsirisede* / *laisa roti rogisede* (Plv)). Hüüdmis- ja karjumisverbide kasutamisel on kõvem hääle enamasti rõhutatud ja nad esinevad samuti koos, kõnelemisverbide hulka olen lugenud hüüdmisverbid sel juhul, kui nendega edastatakse mingit teadet: *Ülem aga hüüdis ühelt poolt*, / *Kaptein karjus kahelt poolt*: / *Laskem püssid püsti käia*, / *Mõõgad tupest tor-gata* (Mih); mõnel juhul võivad karjumisverbid aga väljendada ainult hääletekitamist: *Kiilub neidu*, *karjub neidu*, / *Kiilub kinni võtessagi*, / *Karjub kaissu pannessagi* (Pil); lisaks võib nendega edasi anda kutsumise ja käskimise tähendust (vt ptk 4.3.4, 4.3.5). Loomahääli väljendavaid verbe kasutataksegi üldjuhul kõnelevate loomade puhul: *Siga meil vingub viilussenna*: / “Sültsi saa, sültsi saa!” / *Lammas lauli laudala*: / “Lämmi liim, lämme liim!” (Hel); samuti kui kõnelejateks on lindudeks muutunud tütrede: *Rõõt, see rääkus rukki’ista*, / *Mari raputas pajosta*, / *Ellu kudrutas arusta*, / *Kaie kukkus kuuse otsas*, / “Emäkene memmekene!” / *Sul on kodus kuldamini* (KJn).⁵⁹ Kui personifikatsiooni korral on tõesti tegemist kõnelemisega, siis teisel võidakse kõnelemiseks nimetada ka teatamist mingil muul viisil kui verbaalselt: laialt levinud värssides kirjeldatakse tuleviku ennustamist sirpide viskamisega – sirpidel lastakse “öelda” oma kukkumise asendiga, mida tulevik viskajale toob: *Sirise sirise sirpi*, / *Kõnele kõvera rauda* / *Kessi meist mehele läheb!* (Koe) – kasutatavad onomatopoeetilised verbid seostuvad sõnaga *sirp* alliteratiivselt, aga ka sirbiga töötamisel tekkiva heli kaudu. Kui aga kõneleva olendiga ei seostu ühtegi spetsiifilist häälitsemisverbi, kasutatakse tavalisi kõnelemisverbe: *Merest üks kala kõneli*, / *Ja säre sõnotelli* (Vas). Verbi *kukkuma* kasutatakse sageli ka inimese rääki-

⁵⁹ Küll on ühel juhul nimetatud looma häälitsemist rääkimiseks, ilma et see sisaldaks mingit konkreetset teadet: *Käisin Kärü kuusikus* / *Ravila raiasmikussa*. / *Hirrus vasta hiirehalli*, / *Pajatas see poati ruuna* / *Karjus vasta kaerakõrbi*, / *Need ma panin päitsetesse* / *Virutasin valjastesse* (Kos).

misega seoses, ilmselt laulmise valdkonna mõjul: *Kuulõ', kuulõ', mis ma kuugu*, / *Panõ' tähel mis pajata* (San).

Tavatähenduses mingit kindlat suhtluseesmärki väljendavad verbid koos tavaliste kõnelemisverbidega üldiselt kaotavad oma spetsiifilise tähenduse. Näiteks pole küsimusega tegemist järgmises näites: *Külaneidisid küsisid / Egaüks sii ütelikku* / *Oleks see minu omada* (Pöi). Kaebamise tähendust võib järgmise näite verbidel küll leida, kuid see pole domineeriv: *Ütel iks umale imele* / *Kaibas uma kasvatajal* / *Meel'e tulle iks võõras meest'a* (Vas). Verb *kiitma* (*kitmä*) ongi lõunaeeesti murretes tähendanud ütlemist, seda sisaldavad regilaulunäited on aga Põhja-Eesti alalt: *Ei ma ütle ühelegi*, / *Ega kiida kellelegi*, / *Kos ma pean oma peigu*, / *Kasvatelen oma kaasa* (MMg) – vastavat kõneakti võib vaadelda ka teatud määral kui kiitmist või kiitlemist. Kui *sorima* tähenduseks arvata 'laimama', siis järgnevas näites seda kindlasti ei esine, teatel on asjalikult jutustav iseloom: *Vel'lo nääle iks kõrda kõnõli* / *Vel'lo nääle suuhtõ sorisi* / *Säänäst iks ma käuki kau* / *Säänäst asja aja* (Se).⁶⁰ Vastselliina lauludes kasutatud verb *sõnotelema* esineb ainult neutraalses tähenduses, samas kui murdearhiivi materjalides märgivad sellised tuletised (*sõnutlema*, *sõnutama*) negatiivse varjundiga kõneakte, tähendustes 'sõnu vahetama, tülitsema, halbu sõnu jagama, sõimama' (EKI ÜS).

Esineb ka värsse, kus mitmelaadse, nii käskivat kui kindlat kõneviisi sisaldava otsese kõne saatelauses on kõrvuti eri tähendusega kõneaktiverbid, mis moodustavad siis pigem tegevuste loetelu, *ütleva* käiks konkreetset kahe esimese värsi kohta otsesest kõnest, *käskima* kahe järgmise kohta: *Toomas üteltorehehe*, / *Toomas küsi kärehehe*, / *Ega ma iks taha-ei vastast taari*, / *Mõtu külmäst kelderest*, / *Mine sa iks mahlule mäele*, / *Alla vahtera magehelle* (Vas); kuid teisel on samamoodi eri kõneviisi sisaldava otsese kõne saatelauses kasutatud üksnes spetsiifilise tähendusega verbe, konteksti tõttu see tähendus aga teatud määral nõrgeneb: *Opas t'a ül'a imele*, / *Juhat kaasa kasvatajal*: / *Hoidke ti mino ulli latse*, / *Tarkastage mu taadejääjä*, / *Ma lää iks mahlule mäele* (Vas). Samas võidakse käskude, palvete ja keeldude saatelauses kasutada tavalisi kõnelemisverbe: *Näio iks sääll tõllasta kõneli* / *Ja vällä lausi lantsikust* / *Piä kinni iks sa pur'opoisi* (Vas); *Ise keelile kõneled*, / *Sõnumil ju seisastelled*: / *Tulge süöma, vaimulapsed* (Lüg); *Merest iks kala kõneli*, / *Ja säre sõnotelli*: / "Umma iks henge sa hukagu-ei" (Vas); *Ar iks täll' koolusta kõneldi*, / *Sõna ülti sõmeralt*: / *Ragoku-ei sa ratsu päädä* (Vas). Vahel järgneb tavalistele kõnelemisverbidele ka küsimus: *Vele lausi sõsarelle* / *Kõneli imekanaselle* / *Sõsar sa hellä linnukene*, / *Matal meelimar'akõne*, / *Kuis sa no siiä saie kah* (Vas); *Tedre' tiiveerest täniti* / *Pardsi' paiust pajati* / "Imäkene ellekene / Kelles ti sedä vete viät" (Har); *Kõrik kõrtsista kõneli* / *Linik liinast lollotelli* / *Kus mu kulla kudajani* (Plv). Loomade jt mitteanimlike kõnelejate puhul suhtluseesmärk ei eristugi, kasutatakse ainult hääle kvaliteedile osutavaid verbe: *Miä iks tsirku tuu tsiristi* / *Miä lõivo tuu lõristi*: / *Kos sa lääd kodolda näio* (Se);

⁶⁰ Verbid *tsorisama* ja *horisema* on Setumaal tähendanud ka 'lobisema' (EKI ÜS).

Kirves iks mürgüne **mürisi**, / Kuvvas kuusine **kurisi**: / “Miä om iks sull’ surma suuremba (Vas).

Vastamise otsene suhtluseesmärk on kahtlemata küsimuse peale vastuse andmine, kuid selle sisu on siiski mingi info edastamine, nii et olulist erinevust ütlemisest ja rääkimisest ei ole. Seda näitab ka regilaulude paralleelverbide valik ja nii olen vastamise arvanud kokku muu ütleamise ja rääkimisega. Verb *kostma* ei pruugi tähendada otseselt vastamist: *Nii lausi t’a leinästä meelesta*, / **Kosti** kurvasta süüäest (Vas). Vastuse andmise korral ei pruugi olla kasutatud ühtegi spetsiaalset vastamisverbi: [vend küsib, kuidas õel läheb] *Sõsar no hel’la sõnotelli* / Meelehallu **hiiteskölli** (Vas), järgneb otseses kõnes 36 värsi pikkune õe kirjeldus sellest, kuidas kasuvanemad teda halvasti kohtlevad. Lauludes, kus laulikneiu küsib vastutulijatelt oma kadunud hanede kohta, need esmalt ei vasta: *Ei see kündija kõnelelud*, / Äästaja **teinud heältä**, ähvardamise peale aga vastavad: *Küll siis kündija kõneles*, / Äästaja hästi **rääkis** (KJn).⁶¹ Otseselt vastamist väljendavates värssides on sama sageli kui verbi *kostma* kasutatud verbi *kõnelema*. Verb *vastama* esineb ainult korra: *Tõusu mu kurja kostajassa*, / *Val’lu sõna vastajassa* (Äks), pigem kasutatakse mitmesuguseid ühendverbe adverbiga *vastu*: *Mina kuulsin kohe kostsin* / *Varssi vasta üttelestin* (Amb) – ka EKMS-is on vastamise tähendusrühmas enamuses ühendverbid: *vastu ütlemä*, *vastu lausuma*, *vastu kostma*. Kaks korda Räpina lauludes esinev *vasta lasi* võib olla nii vorm ühendverbist *vastu laskma* kui ka teisend sagedamini esinevast ühendverbist *vastu lausuma*: *Mina iks kuuli kosti vasta*, / *Mina iks tõõsi vasta lasi* (Räp), vrd *Vel’lo iks tootse vasta lausta* (Vas). Ühel juhul on vastamisverbidel lisaks spetsiifiline suhtluseesmärk: lepitamine, kaasvestlejate vaigistamine: [tüdrukute sõimamise peale] *Vel’lo jäll vasta vaigistõlli* / *Kulla vasta kostutõlli* (Se) – kasutatud verbi *kostutama* otsene tähendus Setumaal on ‘sulatama, pehmemdama’ (EMS), siin on tegemist kas selle metafoorse kasutusega või hoopiski verbi *kostma* vormiga – tähenduse poolest sobib vaigistamise paralleeliks pehmemdamine, kuid konkreetse sõna kasutust on kindlasti mõjutanud ka regilaulu sagedane sõnaühend *vastu kostma*.

Vastamisega sarnaselt sulandub kõnelemise põhivaldkonda ka teatamise ja kuulutamise tähendus. Näiteks avaldamine on EKMS-is omaette mõisterühm, analüüsimateerjalis esineb *avaldama* aga vaid korra, aktuaalseks tähenduseks ‘ütlemä’: *Kass siis ahjulta avaldas* / *Parre äärelta pajatas*: / “Oota hiirikene oota (Koe).

Muudest valdkondadest pärit kõnelemise tähenduses kasutatud verbid võib jagada kaheks: kausatiivsed liikumisverbid ja kognitiivse valdkonna verbid, mis

⁶¹ Sellistes värssides on sageli samad eri tegelaste puhul eri värssides kasutatud verbid, nii et küsimis- ja vastamisverbid langevad kokku: *Küsüsin ma kündijältä*, / **Ägäsin** äästäjältä, / **Vieridin** vitsäleikäjältä. / [---] / *Ei nie kündijäd koneled*, / *Egä nie äästäjäd ägäned*, / *Vitsäleikäjäd vieretäned* (Kuu); *Läksin kündijalt küsima* / *Äestajalt ästi rääkma* / [---] / *Ei see kündija kõnele* / *Äestaja ästi räägi* (Aud).

seostuvad otseselt kõnelemise kui samuti kognitiivse, mõtlemisel põhineva toiminguga. Ühel juhul mainitakse kõnelemisorganite liikumist: *Pal'lo putva pordo keele'* / *Liia' lõvva' liigutasõ'* (Se), teistel juhtudel aga on liikuvaks objektiks just kõnelemisel vahetatav informatsioon – sõnad, jutt või teated/teadmised: *Vii üks sa sõna mu velele,* / *Anna sõna armalele* (Vas); *Sis paajataane paku päält,* / *Hiidi sõna hirre päält* (Vas); *Muu üks aie muuda juttu,* / *Toomas üks tõugas toda juttu* (Vas); *Oleks sul unes üeldudki,* / *Tukkudes sinul tieda tuodud* (Khñ); *Ei es kündaja kõnele,* / *Äestaja es anna tieda* (Muh); *Vie minu viie vennä tiedä,* / *Kanna kahe ue tiedä* (Kuu).⁶² Harva on kõnelemisverbidega paralleelsed liikumisverbid ilma objektita: *Ema avvasta kõneli,* / *Siesta liiva liiguteli* (Jõh) – sellist kasutust on võimalik tõlgendada elliptilise väljendina.⁶³ Deskriptiivse verbi *napsima* tähenduseks võib olla nii liikumine kui kõneakt: *Käli olli kärke kostema,* / *Nadu nobe napsimaie* (Muh) – verbil *napsama* toovad nii EKSS kui EKMS välja mõlemad tähendusvariandid. Omapärane verbipaar on Helme lauludest pärit *lehkema–puhkema*: *Liinasaksa lehkelivä,* / *Poodisaksa puhkelivä:* / “*Mis küll näidu sii sis olli?* – verbile *lehkema* on Helme murdematerjalides antud tähendus ‘kiiresti jooksmas’, *lehkima* on just Helme lauludes *pagema* paralleelsõna; siin on aga ilmselt tegu pigem ähkimise-puhkimisega ja vastavaid verbe võib tõlgendada kui onomatopoeetilisi.

Mõtlemisverbide kasutamisel koos kõnelemisverbidega võib kumbki tähendus aktuaalseks jääda, verbid on siiski vabalt vahetatavad, kuna need valdkonnad on omavahel niivõrd tihedalt seotud: *Isi ikki üttelesid,* / *Üttelesid, mõttelesid;* / “*Oles see peigu minule* (KJn); *Üeldie,* üteldie, / *Möeldie,* mõteldie: / *See'p ju kulub koodilegi* (Lai). Verbi mõistutama võib ehk tõlgendada siinkohal ‘mõistetavaks tegema’: *Uni üks keelile kõnõli* / *Uni meelile mõistudi* (Se), mõistusega võib seostada ka Kirde-Eesti verbi *muisatlema*: *Eite auasta kõneli,* / *Alta mulla muisatelli* (Lüg)⁶⁴.

Juhumoodustisteks võib ilmselt lugeda järgmised kõnelemist kirjeldavates värssides kasutatud verbid: *Ei mulle õrred õrene* / *Ei mulle parred pajata* (Kad);⁶⁵ *Kivi on kõrki ei kõnele* / *Rohi on noor ei nõrgastele* (VMr).

⁶² Vrd Ilona Trageli (2000) analüüsiga verbi *andma* kasutusest verbaalse suhtluse valdkonnas.

⁶³ Nt verbi *lausuma* on peetud germaani laenuks, kusjuures selle algne tähendus oleks ‘lahti päästma, tulla laskma’ ning kasutamisel seoses sõnade või jutuga on see kujunenud kõnelemisverbiks: *lausuma* ‘laskma tulla’ *sõna/juttu* > *lausuma* ‘ütleva’ (Häkkinen 2004: 583).

⁶⁴ Vrd vadja *muisatõlla* ‘meenutada’, teisalt assotseerub siin onomatopoeetiline verb *muisutama*.

⁶⁵ Võib-olla saab seda seostada onomatopoeetilise verbiga *õrisema*.

4.1.2. Jutuajamine ja vaidlemine

Vestlemise kirjeldamisel on värsis nimetatud sellest osa võtvad isikud. Pajuneni (2001: 350) sõnul on vestlusverbid bidirektsionaalsed ja kodeerivad interaktiivseid kõneakte, millest osavõtjad võivad toimida kas mitmusliku subjekti funktsioonis või üks subjektina, teine komitatiivadverbiaalina. Analüüsimaterjalis on levinum teine variant, esimest kohtab vaid paaril korral: *Kaega katte noorekest / Kui nä’ kukeni **kõneli** / Kikani **hiidi**’ **kiilt*** (Rõu); *Halli säl’läst aie **jutte**, / Kõrvi säl’läst me **kõneli*** (Hel) – sel juhul ei eristu situatsioon ka kuigi hästi ühesuunalisest rääkimisest. Pigem interaktiivse kõneaktiga on tegu mõnel korral, kui määrus (järgmises näites *teiega*) on juurdemõeldav: *Kas tohin teile sisse tulla / Julgen **juttu ajama** / Räästa alla **rääkima*** (Ris). Sarnases näites *Nenn läks [poja] juure **juttelema**, / Kõrvale **kõnelemaie**. / Küssiteles, mõestates: / “Mis sa itked, poega nuuri?” / “Mis ma itken, ätekene...”* (Kod) on kasutatud verbi *juttelema*, mille variandi *jutlema* tähendus EKSS-i põhjal on tänapäeva keeles just ‘vestlema’; murretes on see sõna olnud haruldane, variantide *jutlõmma*, *juttama* ja *juttuma* tähendus EMS-is on samuti ‘vestlema’; sõna *jutt* esimeseks tähenduseks on nii seal kui EKSS-is ‘kõnelus, vestlus, keskustelu’.⁶⁶ Analüüsimaterjalis on *jutlema* samuti haruldane, enim kasutatakse vestlemise puhul neutraalse tähendusega verbi *kõnelema*, samuti väljendverbi *juttu ajama*: *Tulge iks miika **kõnõlama** / Juuske **juttu ajama*** (Har). Ühepoolse rääkimisega sarnaselt kasutatakse siingi mitmesuguseid teisi ühendverbe: *Otsi **juttu** orjadega / Katsu **juttu** karjastega / Tee **juttu** teendritega* (Ksi).

Selles valdkonnas eristub kindel rühm värsse, kus kellegagi kõnelemisest räägitakse kui ajaviitmisest, lõbutsemisest, paralleelverbidena on siis kasutatud väljendverbe *lusti lõõma*, *lulli lõõma* jmt. Vastavates lauludes kõneleb üksik noormees, kes proovib igavusest putukatega suhelda: *Võtan kirbuga **kõnelda**, / Vana täiaga **tapelda**, / Lutikaga **lulli lüüa*** (Pal). Kui palju on nende värssidega silmas peetud just verbaalset kommunikatsiooni, on vaieldav, kuid et kasutatud on alati ka kõnelemisverbe, olen nad arvanud vestlemise valdkonna juurde. Ka Pajunen (2001: 350) toob vestlemisverbide ühe rühmana välja lobisemisverbid (*juoruamisverbit*), millega väljendatav tegevus ongi ajaviitmine.

Teine kindlapiiriline vestlemise alaliik on Pajunenil vaidlemine. Regi-lauludes kirjeldatakse vaidlemist/riidlemist nii mõnelgi korral, ent selles seoses kasutatud verbid erinevad vestlemisverbidest täielikult. Vaidlemine eristub järelikult teist laadi kommunikatsioonist inimese jaoks oluliselt, olen ka analüüsimaterjali vaidlemisverbe käsitlenud eraldi. Ühte kindlat domineerivat verbi vaidlemise tähenduses ei ole (võib-olla on see tingitud vastavate näidete vähesusest), mitmel korral kasutatud verbid on *riidlema*, *vaidlema* ja *purelema* – viimase kasutusala on ka üldkeeles laienenud füüsilisest domeenist verbaalsesse (EKSS-i teine tähendus ‘tülitsema, vihaselt vaidlema’). Samuti erineb

⁶⁶ Sõnast *jutlema* kujunenud *üttelema* (Siro 1945: 89) on aga omandanud teistsuguse tähenduse.

kasutatud lausestruktuur, komitatiivadverbiaali ei esine kordagi: *Kus me rinnal riidelimme*, / *Vastasutte vaidelimme* (Lüg); *Esät-poiga pureleve* / *Emät-tüdärt tüütseve* (Krk). Vastuvaidlemisel on fookus ühe kõneleja ütlusel, kuid see eeldab teise kõneleja eelnevat sõnavõttu: *Peeter vastu väidelia* / *Paavel vastu pallelia* / *Kudas lää meelen meresse* (Krk). Seegi valdkond ei ole seotud ainuüksi verbaalse kommunikatsiooniga, kuid teatud infovahetus kaasneb riidlemisega alati.

4.1.3. Laulmine

Laulmise tähendusrühma olen lugenud juhud, kui laulmisest räägitakse kui tegevusest, sellega edasiantavat infot rõhutamata. Kuna laulmiseteemalised regilaulud moodustavad analüüsimaterjalis üsna suure osa, on ka selliseid juhte palju (274 parallelismirühma), *laulma* esinemine ütlemissõnabina on selle kõrval üpris juhuslik, samuti teiste kõnelemisverbide kasutamine rääkimise kui tegevuse tähenduses. Nii oleks analüüsimaterjalis *laulma* ja selle sünonüümid Pajuneni liigitust järgides kõige tavalisemad rääkimisverbid.

Verb *laulma* domineerib esivärssides 66 protsendiga, järelvärssides aga ainult 14 protsendiga, teised sagedamini kasutatud verbid on *kukkuma*, *luulema*, *laskma*, *veeretama*, *pajatama*. Verbivalik on aga väga lai, nt järelvärssides on umbes 30% juhtudel kasutatud viis või vähem korda esinevat verbi, kokku on selles valdkonnas 93 eri verbi, verbituletist ja -ühendit (võrdluseks, EKMS-is on laulmise mõisterühmas toodud 83 verbi). Juba sagedasemate verbide põhjal tuleb välja eri tähendusnüansside jaotus, mis on võrreldav kõnelemisverbide omaga, kuid otsese sarnasuse tõttu on siin suurem osakaal linnuhäälsusverbidel. Linde kui looduses kohatavaid prototüüpeid lauljaid mainitakse laulmise puhul ka otsesõnu: *Siis mina laulaks linnu keeli* / *Teeksin häältä tedre viisi* / *Pajataksin pardi moodi* (Pal). Sageduselt teisel kohal olev verb *kukkuma* on mitmes mõttes regilauluspetsiifiline – nii EMS-is, EKMS-is kui EKSS-is seostub see ainult käo häälitsemisega, ainuke viide inimlikule subjektile pärineb Wiedemannilt: “fig. juttu kukkuma eine Geschichte erzählen”. Käo kukkumine ei ole ka nii meloodiline kui prototüüpsete laululindude laul, nii et selle sõna tähenduse laienemist laulmise valdkonda ei saa seletada otsese analoogiaga (nt inglise keeles on verbi *cuckoo* metafoorseks tähenduseks hoopis ‘monotoonselt kordama, nagu kägu kordab oma häälsust’). Üks võimalik seletus *kukkuma* kasutusele regilauludes on sõna *kägu* suhteliselt sage esinemine neiu – laulja – sünonüümina (vt Peegel 2004: 159),⁶⁷ aga ka *kukkuma* häälikuline koostis – see allitereerub värssides praktiliselt alati, sagedasemad alliteratsioonipaarilised on laulu seisukohalt olulist infot kandvad sõnad – *kurb*: *Mes minä kugun kurba lindu* (Kuu); *kuld*: *Kukku kulla keelekene* (Lüg); *milles ei kuku neo kulla* (Plv);

⁶⁷ Muidugi võib siin esitada ka vastupidise hüpoteesi: poeetilise sünonüümi *kägu* esinemine on tingitud verbi *kukkuma* kasutusest.

kuulma: **Kuule** kus tulnud **kukkumaie** (Koe); Küll ma **kuulen**, kos sa **kukud** (MMg); küla: **Küla** muol ütleb: **kuku, kuku!** (Muh) jm. Loomulikult esineb ka alliteratsioonipaari *kägu–kukkuma*: *Siis mina hakkas laalemaie / Kägu kullas kukkumaie* (Sim), ent peale käo võidakse kukkumist ühendada teistegi lindudega: *Siis ma kuku kure viisi, / Siis ma laala lagle viisi* (Muh).⁶⁸

Peale *kukkuma* kasutatakse laulmise puhul mitmeid teisigi linnuhäältsus- verbe, millest mõned on laulmise tähenduses kasutusel ka üldkeeles: *lõõritama, kõõrutama, tikutama, kirema, kudrutama, laksutama, ukerdama* ‘kudrutama’, *vaagutama*; nt *Nõnna’p laulid Laadi poisid, / Kõerutasid Kõnnu poisid* (KJn); *Kas siin võineb võeras laulda, / Võeras tedre tehja healta, / Võeras kurge kudrutada?* (Hjn); *Kui mina hakka laulamaie, / Harju kannel kaagutama* (Äks). Verbi *pahutama* on Lääne-Eestis (kuid mitte otseselt Vigalas) VMS-i andmetel kasutatud tähenduses ‘noomima’, siin märgib see ilmselt samuti linnuhäält: *Siis ma laulaks linnu keeli / Pahutaks jälle pardi moodi* (Vig). Mitmes eri valdkonnas spetsiifilise tähenduse omandanud onomatopoeetiline verb *luiskama* esineb mõne kihelkonna (Tori, Suure-Jaani, Kolga-Jaani) murde- materjalides tähenduses ‘mõirgama, luikama’ (EKI ÜS), sellisele kasutusele viitab ka Wiedemann, regilaulunäide on Häädemeestest: *Siis lähme õue hõiskamaie, / Lustilaulu luiskamaie*.

Üldisema tähendusega verbidest on laulmise puhul kasutusel häälitsemis- verbid *häälitsema, häält tegema, häält kuulutama*: *Siis ma laulan linnu viisi / Ealitsen anede viisi* (Lai); *Ma’p tohi tõeste laulda / Äält ei ästi kuulutada* (Pee); ka mingil kindlal viisil häälitsemist märkivad verbid *hüüdma, hõi(s)kama, karjuma, koogama, ägisema, pirisema*: *Mis ma’p kardan karju- dessa / Lugusida lastanekse* (Kos); *Siis on hääлта ägiseda / Kurku kullasta kõnelda* (Aud).

Laulmist ei nimetata üksnes aktiivset tegevust tähistavate verbidega, vaid lauljast võib rääkida ka kui passiivsest helitekitajast, verbidega *helisema, helkima, kumama, lõksuma, paukuma, tuksuma*: *Siis ma laalan linnukeeli, / Heliseks anide moodi* (MMg); *Kullad kokku kukkumaie, / Ellad ühte elkimaie* (Plt); *Mina kukun kulletagi / Elgin õbeelmitagi / Laulan laiata rahata / Paugun ilma paaterita* (Kad). Verbivalik on siin suhteliselt sarnane kuuldumise vald- konnaga (vt ptk 3.2.1). Verbi *kostma* kasutusi laulmise tähenduses võib tõlgendada samuti nii seoses tähendusega ‘kuulduma’ kui ‘vastama’, kuid analüüsimaterjalis esinevad verbiühendid *sõna kostma* ja *vastu kostma* viitavad siiski pigem viimasele tähendusele.

⁶⁸ Vrd sks *Hahn* ‘kukk’ kujunemisega protoindoeuroopa tüvest **kan-* ‘laulma’: kukke on kategoriseeritud kui laulvat olendit, kuid kuna ta pole sellena tüüpiline, on vastav sõnavorm kuke tähenduses laulmise kategooriast eemaldunud, leksikaliseerunud ja kaotanud oma algse sisu (Györi 2002: 153). Et käo häältsus on samuti eaprototüüpne laulmine, on *kukkuma* ‘laulma’ regilaulus teatud määral eemaldunud käo kategooriast, onomatopoeetilise verbina on see käo häältsusega aga väga tihedalt seotud ja nii pole vastav tähendusemuutus laiemalt levinud.

Kõnelemisverbe kasutatakse laulmise puhul suhteliselt palju. Laulmist kirjeldav parallelismirühm võib sisaldada ka ainult kõnelemisverbe: [ma laulan üksi, kuigi siin on palju tüdrukuid, kellest] *Sua ei ühest ütlejada* / *Kahestkolmest kostijada* (Trm). Kasutatud kõnelemisverbidest on üldisema tähendusega *ütleva*, *lobisema*, *pajatama*, *kõnelema*, *rääkima*, *lausuma*, nt: *Siis mina laulan laksu metsa* / *Kõnelen kõliseb metsa* (Aud); *Siis ma laulan linnu viisil*, / *Pajatelen pardi viisi* (Kuu). Spetsiifilisemaid kõneakte märkivaid verbe on vähe, nende hulka võib lugeda *kostma* ja *kiitma*: *Andke lammas laulejale*, / *Koheoinas kostejale* (Var); *Mina lauli lambõid* / *Kiti keeruvillasid* (San) – viimases näites ongi juttu ilmselt lauldes kiitmisest, kumbki verb säilitab oma aktuaalse tähenduse.

Verbi *laulma* lähisünonüümid *leelotama* ja *kaasitama* on kujunenud onomatopööst või laulurefraanidest: *Utu ei poissa laulemaie* / *Linikpäida leelotama* (Vas); *Lät's temä liina leeritennä* / *Kalaranda kaasitennä* (Hel). Sünonüümselt kasutatakse ka lõbutsemist märkivaid verbe *kul'atama* 'ringi hulkuma, lõbutsema', *ilutsema*, *pidama/tegeme* *ilu* – see viitab laulmise meelelahutuslikult funktsioonile informatiivse kõrval ning mitte otseselt verbaalsele tegevusele: *Viievõrra üks veerätäsi* / *Kuvvõvõrra kul'atasi* (Se); *Ülti üks luudu laulijast* / *Iist ilopidäjäst* (Se). Sarnaselt kõnelemisega on siingi kasutusel mõtlemisverbe: *Kui mina hakka laulamaie* / [---] / *Mul saab üüis üteldagi* / *Mõnes päavas mõteldagi* (Äks); *Kui mina hakan luulemaie*: / *Luulemaie laulemaie*, / *Virolane veeremaie*, / *Arjakas arotamaie* (Koe) – neist *luulema* esineb aga ainult laulmise tähenduses. VMS-i põhjal on sõna *luulema* tähendusega 'arvama' eesti murretes haruldane (registreeritud Kuusalust, Haljalast ja Muhust), regilauludes tähenduses 'laulma' aga väga sagedane, esinedes siiski kindlas piirkonnas – Põhja- ja Kesk-Eestis. Ühel korral esineb *luulema* analüüsivmaterjalis ka tähenduses 'arvama', selgi juhul on paralleelsõnaks *laulma*: *Mihed luulid metsä suitsu*, / *Lapsed laulid lastu suitsu* / *Minä tiesin, mes oli suitsu* / *Sie oli suure saaja suitsu* (Kuu).

Enamik laulmise tähendusest kasutatud eri verbidest on liikumisverbid ja verbiühendid nendega. Enamasti nimetatakse ka liikuvaid objekte, mille valik on mitmekesisem kui kõnelemise valdkonna vastavates väljendites. Ka liikumisverbe kasutades võidakse lauljat esitada kas aktiivse või passiivsena. Passiivsele lauljale osutavad mittekausatiivsed liikumisverbid: laulja veereb; tema keel liigub, käib; meel mõlgub; suu jookseb: *Kui mina hakkam laalemaie*, / *Veikukene veeremaie* (KJn); *Laula laula suukene* / *Liigu linnu keeleke* / *Mõlgu marja meeleke* (Hää). Aktiivne laulja liigutab ise oma kõneorganeid või siis lauldavat "objekti". Laulmise puhul liikuvate kehaosadena nimetatakse keelt, suud, huuli, hambaid ja edasise assotsiatsioonina isegi silmi: *Kui mina akkan laulemaie*, / *Oma kielta keerutama* (Khñ); *Kui mina laulan laksu metsa* / *Eidan kielta, elgib metsa* (Kse); *Andke raha laulijale*, / *Kulda suukulutajale* (Koe); *Anna mull' lammast laulu eesta* / *Hobu uuli liigutamast* / *Siga silmi pilgutamast* (Aud); *Ei mina laula rahata* / *Ambud vaseta vauta* (Kse). Laulmisel liikuvateks "abivahenditeks" on hää ja meel: *Kui ma laula* – laulab laasi,

/ **Heida häälte** – helgib metsa, / **Lase häälte** – laksutava laasi (Äks); Mina aga laulan linnu viisi, / **Tõstan häält** tedre viisi (Plt); Kui mina akkan laulemaie, / Oma **mielta mõlgistama** (Khn). Laulmisel liigutatava objektina nimetatakse laulu, lugu, viisi, sõnu, (laulu)korda: **Lööke** iks lühü **laalukene** / **Kanke** kassin **kõrrakene** (Räp); Kas sis kala **lukku lööva**, / Lat'ke laulu laksutava (Rõn); Kes akkaks **laulu laskemaie** / Ja ka **viisi võttemaie** (PJg); **Laulge**, **laulge**, **laisad** neiud, / **Virved viisi veeretage** (MMg); Kui ma hakkam laulema, / **Sõnuda vahe-tamaie** (HJn); Kui ma nakka laulemaie, / **Peesü sõnnu pildumaie** (Kan). Kausatiivsed verbe *veeretama*, *lõhkuma*, *laduma*, *pilduma*, *laskma* kasutatakse sageli ka ilma objektita: Et see laula laisa näiu, / Laisa virve **veeritage** (Kan); Kui mina hakan laulema / Pisikene **pilluma** (Var); Sis saa üüni üteldagi, / Kukelauluni **ladude** (Hel); Kui mina hakan laalemaie, / Laalemaie **laskemaie** (MMg); Üits meil ütles laula laula / Tõine ütles **lase lase** (Krk) – selliseid juhte võiks pidada elliptilisteks, nt väljendverbide viisi *veeretama*, *sõnu pilduma*, *laulu laskma* erijuhtudeks, kuid verbe *veeretama* ja *laskma* on laulmise puhul kasutatud oluliselt rohkem objektita kui objektiga, nii et neid tuleb käsitleda iseseisvate laulmise paralleelsõnadena.⁶⁹ Võrdluseks, ka nt *laksutama* on kausatiivne verb, analüüsimateerjalis esineb fraasis *laulu laksutama* (Rõn), ööbiku häälitsemise kohta kasutatakse seda aga valdavalt ilma objektita. Kausatiivne verb *hõõrutama* on samuti kasutusel laulmise tähenduses: *Kaksi venda veeretavad* / *Kaksi õde õerutavad* (Vig) – vrd ptk 2.4.2. Kõlaliselt lähedane on verb *õilutama*/*õelutama*, millele VMS ja EKMS annavad tähenduseks just 'laulma', ent sedagi võib pidada kausatiivseks tuletiseks verbist *hõljuma*/*õiluma*: *Kuula kus kukub kullerkuppu* / **Õilutab** see õbekana (Jaa).

Kõneaktide hulka ei kuulu verbi *laulma* kasutusjuhud seoses mitteinimliku subjekti laulmisega (kui tegemist pole personifikatsiooniga). Kõige sagedamini mainitakse lindude laulmist: *Siel siis laulid Luoja linnud*, / **Kaagudid** merikajagad, / **Tiksüsid** meritihased (Kuu); aga laulda võivad ka muusikariistad: **Üia pilli ümmargune** / **Laala pilli latergune** (Kad); laulmiseks nimetatakse veel kiiksuvat heli, mida tekitavad kiik, uksehinged, kirstukaas: *Mis see kiike teile kiunub*, / **Kiigelaud** teile **laulvad** (Pär). Paralleelverbid osutavad sellistel juhtudel otseselt (onomatopoeetiliselt) hääletekitajale.

Oluliselt erinevad verbivaliku poolest parallelismirühmad, milles laulmisest räägitakse halvustavalt või kirjeldatakse inetult laulmist. Rohkem on selles valdkonnas just mitmesuguseid looma- ja loodushääli: *porisema*, *sirisema*,

⁶⁹ Wiedemann nimetab ühe tähendusena *veeretama* puhul 'vorbringen, erzählen, dichten, singen', analüüsimateerjalis on *veeretama* kasutus laulmise puhul oluliselt levinum kui teiste kõneaktide puhul, kuid üksikudel juhtudel esineb teda mitmes eri kõnevaldkonnas. Verbi *laskma* üks paljudest tähendusnüanssidest on '(enesest) laskma või heitma, eritama', nt väljendis *alla laskma*, seda on esile tõstetud ka vadja keele puhul (VKS) – siit tekib assotsiatsioon laulude "eritamise"ga", vrd ka eespool nimetatud *lausuma* tähenduse kujunemisega.

kaagutama, kisendama, kolisema, korisema, lõrisema, varisema ‘porisema’: *Mis ma vana nüüd varise* / *Kolmijalgine kolise* / *Mis ma ääletu ägise* (Krk); *Mis sa sitikes sirised*, / *Porikärblane põriset* (Ote). Verbi *laulma* ei kasutata siin kordagi, kahel korral esineb *kukkuma*: *Kuule kus tulnud kukkumaie*, / *Meie metsa möllamaie*, / *Kanarbikku karjumaie* (Koe).

4.2. Kindla eesmärgiga kõneaktid

Kui kõneaktil saab välja tuua mingi spetsiifilise suhtluseesmärgi peale teate edastamise, siis enamasti teadet eraldi ei järgne, välja arvatud küsimise korral. Nii kuuluvad need kõneaktid, mille korral teate laad sisaldub juba verbis või sellega koos kasutatavates sõnades, kokku pigem rääkimisega ja need, mille puhul verbile tavaliselt liitub ka otsene või kaudne kõne, pigem ütlemisega. Viimastel juhtudel märgib verbi objekt edastatavat infot nagu üldise tähendusega kõnelemisverbidelgi (*küsima, töötama, kurtma, valetama midagi*), esimestel aga kuulajat nagu järgmises peatükis käsitletataval metalingvistilisi tegusid leksikaliseerivatel verbidel (*süüdistama, halvustama, kiitma kedagi*) – halvustamise valdkonnas leidub küll ka jutuajamisverbide rektsiooniga verbe nagu *tõrelema, riidlema, pahandama, torisema* (kellegagi), nendega objekti enamasti ei kasutata või märgib see samuti vestluskaaslast nagu teiste halvustamisverbide puhul: *Kõik' tõpra minnu tõröli'*, / *Kõik' lamba minnu laidi'* (Urv). Sõimamise korral võib verbile järgneda pikemgi teade, ent situatsioon on arusaadav ka siis, kui see välja jäetakse.

Paralleelverbidega kirjeldatud kindla eesmärgiga kõnelemissituatsioonide seas eristuvad rohkemal või vähemal määral küsimine; vestluskaaslaste või kõnealuse isiku tegevusele või omadustele suunatud süüdistamine, sõimamine, laitmine, pilkamine, kiitmine ja tänamine; kõneleja tuleviku või mineviku olukorrale/tegevusele suunatud töötamine, kurtmine ja kiitlemine ning teate ebatõepärasusele osutav valetamine.

4.2.1. Küsimine

Küsimuse saatelauses võidakse kasutada ka ainult üldisema tähendusega kõnelemisverbe, selliseid värsse olen vaadelnud koos kõnelemise/ütlemisega (ptk 4.1.1), spetsiaalsete küsimisverbidega parallelismirühmi on suhteliselt vähe (38). Esivärsis on valdavalt verb *küsima* või selle tuletis *küsitlema*, vaid ühel korral muu verb: *nõudma*. Järelevärssides on verbivalik laiem, enim esineb *nõudma*: siin *küsima* lähisünonüüm, nii mõisteliselt kui sõnavaraliselt lähedase küsimise/palumise valdkonna esindaja (vt ka ptk 4.3.3), *nõvvatõlõma* ongi VMS-i järgi Setus ja Lutsis tähendanud ‘küsitlema’: *Külanaise küsütelli* /

Vallanaise nõvvetelli (Plv).⁷⁰ Pajunen (2001: 347) märgib, et mõned juhendamisverbid (nt *anoa*, *kerjätä*) võivad esineda küsimise tähenduses, kuid kõrvallauseline laiend on nende puhul ebatavaline ning mitte kunagi küsilause – selles suhtes käituvad *nõudma*-tuletised regilauludes täiel määral küsimisverbidena: *Küüsitelli' nõuatõlli'*: / “Kas sii olõs Riia liina / Vai küll suuri soolaliina?” (Har).

Suhteliselt palju kasutatakse *küsima* paralleelsõnadena üldise tähendusega kõnelemisverbe: *rääkima*, *juttu ajama*, *lausuma*, *nimetama*, ka *veeretama*: *Sis ma küsse kündijalt / Ääle lausi äestäjäle* (San); *Marti küsib künniksesta / Marti reagib reasta'asta* (VMr); aga ka spetsiifilist tähendust kandvaid, mis siiski haakub teatud määral küsimisega: *haugutama* ‘tõrelema vmt’, *kaeblema*, *paluma~aluma*, *juurutama* ‘uurima, pinnima’: *Küla küürakad küsisid / Karbipead kaebelesid* (Jõe); *Kes tuli pojalta küsima, / Kes tuli halva haugutama?* (Trm). Siingi valdkonnas esineb üldise tähendusega hääletekitamist märkiv *häälitsema*; spetsiifilist häälitsemist esindab *ägama*: *Mina kündijalt küsiksin / Äestajalt äälitseksin* (Pee); *Küüsin ma kündijältä, / Ägäsin äästajältä* (Kuu).

Küsimise eesmärgiga seostuvad kognitiivse valdkonna verbid *mõtleva*, *mõistatama/muisatama*: *Küla küürakad küsisid / Mõgisääred mõttelesid* (Jõe); *Küsiellin, kuulaellin, / Mõne meele muisatellin* (Lüg), samuti verbiühendid *teada tahtma*, *teada saama*: *Läksin kündajalt küsima, / Äestajalt tieda suama* (Muh) ja kuulamisverbid: *kuulama*, *kuulatama* [vastust]: *Meie tahme küsitleda / Küsitleda kuulatada* (Var) – selline kasutus on keeles laiemaltki levinud: EMS annab verbide *kuulama*, *kuulatama* üheks tähenduseks ‘teateid otsima, välja selgitama’. Verbi *kannatama* kasutust *küsima* paralleelsõnana esineb analüüsimaterjalis vaid ühel korral: *Las küsime, kannatame* (Ksi), kuid vastav värsikuju on Põhja-Eestis (ning ka põhjapoolsel regilaulualal laiemalt) siiski suhteliselt levinud: “Vadja keele sõnaraamatus” on *la miä tsüzün kannatõõn* tõlgendatud ‘küsin kannatlikult, olen kannatlik’. Samas sarnaneb *kandma*-verbi tuletise kasutus siin teatud määral *nõudma*-verbi ja tema tuletiste kasutusega. Soome murretes on verbil *kannattaa* täheldatud ka kõneakti ja häälitsemise tähendust: ‘puhua kauniisti, asioita lievennellen’, *kannattaa ääntä* ‘pitää (yhtäjaksoista) ääntä, äännellä (hiljaa), valittaa, vaikertaa’ (SMS).

4.2.2. Halvustamine

Negatiivse varjundiga lausungite edastamine on nii keeles tervikuna kui ka regilauludes väga mitmekülgsest esindatud valdkond. Vastupidiselt positiivsete teadete valdkonnale, kus saab välja tuua ainult kaks põhimõistet: *kiitma* ja *tänama*, ning veel paar sünonüümi, jaguneb halvustamine mitmeks eri

⁷⁰ Verb *nõudma* pärineb igivanast küttermisterminist, kaugemates sugulaskeeltes tähendab vastav verb ‘jälgi ajama, taga ajama’ (Häkkinen 2004: 797–798).

suhtluseesmärkide ümber koonduvaks alavaldkonnaks, millest regilauludes tõusevad esile süüdistamine – kellegi sidumine mingi konkreetse süüteoga; sõimamine/pahandamine – kõneleja pahameele avaldamine kedagi halvustades; laitmine – kellegi halvaks hindamine (mingi teguviisi vm alusel); pilkamine – kellegi naeruvääristamine. Selliste emotsionaalse koormusega mõistete väljendamiseks on keeles välja kujunenud hulganisti lähisünonüüme, analüüsimaterjalis näiteks pilkamise puhul kasutatud paralleelsõnade seas leidub aga ainult kolm EKMS-is vastavas mõisterühmas toodud 30 verbist.

Kui verbide *sõimama*, *laitma* ja *pilkama* tähenduse vahe on igale eesti keele kõnelejale ilmne, siis regilauludes pole nende valdkondade eristamine nii lihtne, kuna nad on siiski suhteliselt kattuva tähendusega ning ka nende puhul kasutatud sõnavalik on osaliselt kattuv. Kõigis leiduvad põhilised negatiivse varjundiga kõnelemisverbid *laimama*, *laitma*, *pilkama*, *sõimama*, *teotama*, *vanduma*, aga ka neutraalse tähendusega *rääkima* – viimane siingi mitte kuigi sageli nagu ka üldtähendusliku kõnelemisverbina. Kahes valdkonnas ühiste verbide esinemine võib olla pigem juhuslik, kuid mingeid suundumusi saab siiski välja tuua: pilkamisel ja laitmisel on negatiivne varjund nõrgem (ühised verbid *kõnelema*, *laulma*, *naerma*), laitmisel ja sõimamisel tugevam (ühised verbid *needma*, *tõrelema*, *vihkama*). Pilkamise ja sõimamise eesmärk on tahtlikult kuulajat alandada (ühised verbid *haugutama*, *itutama*). Konteksti põhjal on harva võimalik neil kolmel alavaldkonnal vahet teha. Näiteks kui juttu on millestki objektiivselt halvaks pandavast, võib kõneakti nimetada pigem laitmiseks: *Küll teda kõneldi, et olla kurja, / Laideti, et olla laiska / Tiutati, et olla tigea, / Vannuti, et olla valju, / Sõimati, et olla sõgõda* (Khn). Ühel juhul, kui koos on kasutatud kõigi kolme alavaldkonna põhiesindajat, annab järgnevalt kirjeldatud füüsilise vägivalda paralleel tegevusele pigem sõimamise tähenduse: *Seal [mõisas] neid lapsi laidetasse / Sõlerindu sõimatasse / Preesirindu pilgatasse / Kaks on sammast mõisasana / Kaks on rõngast samba'assa / Kus neid naisi napsitasse / Ja neid poissa poodanessa* (Sim). Enamasti olen värsid eri rühmadesse jaganud ikkagi verbivaliku järgi: näiteks esivärsis kasutatud verb *naerma* annab parallelismirühmale pilkamise tähenduse, üheskoos kasutatud *pilkama* ja *sõimama* korral jääb domineerima tugevama negatiivse varjundiga sõimamine. Üldiselt on selline liigitus siiski tinglik ja negatiivse sisuga kõneakte kirjeldavates parallelismirühmades eristuvad selgelt ainult süüdistamine ja halvustamine üldisemalt.

4.2.2.1. Süüdistamine

Süüdistamine eristub analüüsimaterjalis teistest halvustamisjuhtudest just kindla lauseehituse tõttu: mingit süütegu aetakse/öeldakse kellegi süüks või sellega seoses kaevatakse kellegi peale. Vastavaid parallelismirühmi on vaid üksikuid, esivärsis on neis enamasti verb *üttelema* ja järelvärsis *kaebama*: *Esä ütles iire pääle / Ema kaibas kassi pääle* (Krk). Verb *kaebama* on praeguses (ja ka

regilaulude) keeles kahetähenduslik (kasutust tähenduses ‘kurtma’ vt ptk 4.2.6), kusjuures süüdistamise tähendus on sellel vähemalt soome kirjakeeles esinenud varem (Häkkinen 2004: 323), Stahli sõnastikus on esitatud aga juba mõlemad tähendused (Kikas 2002: 58). Kellegi peale saab ka itkeda ja tänitada: *Egä või ma ikke esä pääle, / Tännitüdü tätä pääle* (Räp) või kausatiivseid liikumisverbe kasutades midagi kellegi süüks “ajada”: *hiire süüks süstatie / kassi kahjuks kallatie* (Hlj). Nii kaasneb teistsuguse lauseehitusega ka teistest halvustamisvärssidest erinev sõnavalik: üksikutel juhtudel tulevad teistes valdkondades ette vaid *ütleva* ja *kaebama*, kuigi nt *tänitama* on EKMS-is toodud just söimamise, kurjustamise ja laitmise mõisterühmades.

4.2.2.2. Söimamine või kurjustamine

Pigem söimamise tähendust kandvaid parallelismirühmi võib analüüsimaterjalis välja tuua 79. Esivärssides domineerivad neis *söimama* ja *haugutama*, järelvärssides lisaks veel *vanduma*⁷¹ ja *näägutama*. Võrreldes laitmise ja pilkamisega on just selles alavaldkonnas kõige rohkem paralleelvärsse ja ka kõige mitmekesisem sõnavara. Konkreetselt negatiivset tähendust kannavad peale ülaltoodud teiste valdkondadega ühiste sõnade nt *hurjutama*, *hästitama* ‘paras-tama’, *kiruma*, *kur’otama*, *kärkima*, *manama*, *noomima*, *nurgutama*, *näägutama*, *pahandama*, *riidleva*, *sajatama*, *sokseldama*, *torisema*, *urama* – enamik neist on EKMS-is toodud kurjustamise mõisterühmas, *kiruma* ja *sajatama* näiteks vandumise mõisterühmas, *näägutama* ja selle häälikuline variant *noogutama* aga narrimise mõisterühmas. EKMS-i söimamise mõisterühmaga kattuvad peale põhisõna *söimama* vaid väljendverb *sõnu andma*, *soksetleva* ja *lõimama*. Viimast võiks ehk pidada *söimama* regilauluspetsiifiliseks teisendiks: *Ar na ai sõimõlõmmõ / Sõimõlõmmõ lõimõlõmmõ* (Se); *Vasta eile sõimasite, / Sõimasite, lõimasite* (Lüg) – VMS-is on toodud vaid Vastseliinast registreeritud kasutusjuht tähenduses ‘laimama’; EKMS annab *lõimama* küll söimamise mõisterühmas, kuid viitega Wiedemannile, kelle sõnaraamatus on *lõimama* seletuseks “Parallelwort zu *söimama*”. Samas kasutatakse *söimama* paralleelsõnana mõnikord ka verbi *laimama*: *Sind mina sõiman, sind mina laiman* (Khn). Kuna tegemist on tähenduselt lähedaste sõnadega, võib *lõimama* kujunemise aluseks pidada mõlemat verbi, nii *söimama* kui *laimama*. Verbi *soksetleva* toob ära ka VMS (Muhust, tähendusega ‘söimama, haugutama’), analüüsimaterjalis esinevad sellele häälikuliselt lähedased verbid *sokseldama*, *suksutama*, *sohutama* Pärnumaalt: *Sest mind sugus sokseldasse / Õed ja vennad augutasid* (Aud); *Sest mind sugu sohutavad / Õed-vennad haugutavad* (Hää); *Õed olid uhked augutama / Vennad sugu suksutama* (Aud).

⁷¹ Algselt on *vanduma* tähendanud ainult ‘vannet andma’, Wiedemann toob juba ära ka tähenduse ‘söimama’.

Neutraalseid kõnelemisverbe kasutatakse sõimamise puhul väga harva ja üksikuid: *Sis nakas üks ülä ütlemä* / *Nakas kasa kadsatama* (Se); *Kui sul kurja räägitakse* / *Paha sõnad pandanekse* (Kse), mõnevõrra rohkem (iseigi rohkem kui neutraalses kontekstis) esineb *kuulutama*: *Kurjas lätsi velle kuulutuse* / *Vellenaisi näägutuse* (Har);⁷² neile lisandub *veeretama*, kui lugeda seda siinkohal kõnelemisverbiks: *Viru naiste veeretada* / *Arju naiste augutada* (Pee). Spetsiifilistest kõnelemisverbidest leidub siin vaid *kostma* (tegemist ei ole küsimusele vastamisega): *Hästitelle ämmakene* / *Käli kurjast kostis vastu* (Kad) ja eelmise alarühma esindaja *kaebama*: *Kõik mind vaevasta vihavad* / *Halba lasta haugutavad* / *Vihavad viherpuumarjad* / *Kaebavad isakanepid* (HJn). Nagu mitmes ülaltoodud näites, lisatakse ka mitmesugustele sõnaga seotud väljendverbidelle omadust rõhutav täiend: *Mulle kurjad kukutakse* / *Alvad sõnad annetakse* / *Pahad sõnad pakutakse* (Kad) – ka *kukkuma* on siin kasutusel (transitiivse) kõnelemisverbina. Kausatiivse liikumisverbi ja objekti ühenditest ongi sõimamise valdkonnas kasutusel just sõna edastamist märkivad väljendid, lisaks näidetes esinevatele veel *sõnu käänama* ja *paiskama*; ühel juhul on objektiks sõnade asemel konkreetset vanded: *Otsib sõimata sõnuda*, / *Vahe-tada vande'eida* (Pil). Nagu eelmises näites, nii võib mujalgi ka verbil sõimama olla objektiks sõna: *Täna tuled mooga haukuma*, / *Mooga sõnu sõimama* (Phl).

Sõimamise valdkonnas kasutatud häälitsemisverbid – *haukuma*, *karjuma*, *katsatama*, *lõksuma*, *lõrisema*, *paukuma*, *pirisema*, *vilistama* jm – on iseloomulik valju või ebameeldiva hääle tähendus: *Annap süüa ja haugutab*, / *Lõikab leiba ja lõriseb* (MMg); *Paugub kui pagan tuassa* / *Kärgib kui käre kadakas* (Kad). Mitmed neist verbidest on kasutusel negatiivse kõneakti tähenduses ka laiemalt, nt verbil *haukuma* on selline kasutus ka sugulaskeeltes (Häkkinen 2004: 177). Verbi *katsatama* tähenduses 'hurjutama' on registreeritud küll üksnes Häädemeekest, mujal on seda kasutatud vaid haraka hääle kohta, ent regilaulunäide Setumaalt osutab, et selle onomatopoeetilise verbi negatiivne varjund on olnud üldisem – vastava näite kirjakeelest esitab ka EKSS.

Ülejäänud sõimamise tähenduses kasutatud paralleelverbid väljendavad negatiivset suhtumist või füüsilist karistamist. Suhtumisest saadakse teada just selle sõnalise väljenduse kaudu, nii võib need valdkonnad lugeda mõisteliselt külgnevateks: *Kodu kuusi kõik olid kurjad*, / *Kodu seitse kõik sõimasid* (Khñ); *Miks minu vihavad vennad* / *Allidkuued augutavad* / *Sinimantelid manavad* (Jõh), nagu ka peksmise ja sõimamise: *Sis üks kotost tõrõlda-ai* / *Pirnaisõ' pessä-ai* (Se). Osa verbide tähenduses sisalduvadki juba verbaalne kui füüsiline rünnak: *Tõie haku nee habeli*, / *Tõie puid puu pureli* / *Aie ahjo haakuteli* (Räp), *habelema* tähenduseks annab "Võru-eesti sõnaraamat" 'jagelema, sõnelema'. Peksmisega seostuvad veel nt *pilduma*, *tõukama*, *rappima*: *Sis and peiu imä*

⁷² *kuulutama* allitereerub sageli sõnaga *kuri*, mis võib tingida selle sõna kasutust negatiivses kontekstis, vrd ka väljendiga *kurja kuulutama*.

pillõlda / *Läskinaiisi nääguta* (Har); *Velenaane veeratelli* / *Kodonaane toukaskelli* (Vas); *Kui sind palju räägitakse* / *Räägitakse rapitakse* (Jaa).

Kui eelpool käsitletud kõnelemisvaldkondades oli kasutatud ka mitmeid mõtlemisverbe, siis siinkohal võib mõtlemise valdkonnaga seostada järgmise näite verbiühendit: *Nädalil ta nääguteli* / *Ajastajal pidi arvu* (Kan). Eesti murretes on *aru/arvu pidama* esinenud kahes tähenduses: 'arutama, kaaluma' ja 'arvestust pidama', viimasel juhul on noomeni tähenduseks 'määr, hulk, arv'. Sugulaskeelte tähedust '(kõrge) hinnang, väärtus' pole eesti murretes sellel noomenil registreeritud, kuid see sisaldub nt tuletises *arvuline* 'väärliline' (Kingissepp jt 2002: 53), mis esineb ka regilauludes, ning verbi *arvama* tähenduses '(kellekski või millekski või mingisuguseks) pidama, hindama' (EMS-i 3. tähendus, mis vanemas kirjakeeles on olnud esileküündivam kui praegu – Habicht jt 2000: 48, Kikas 2002: 42). Toodud regilaulunäites võiks verbiühendi *aru/arvu pidama* tähenduseks lugeda niisiis 'arvustama, (väärituks) hindama'.

4.2.2.3. Laitmine

Pigem laitvat suhtumist väljendavad analüüsimaterjalis 37 parallelismirühma. Nende esivärssides on enim kasutatud verbe *laitma*, *teotama* ja *põlgama*; järelvärssides *laitma*, *vanduma* ja *häbi tegema*. Negatiivse sisuga kõnelemisverbidest on kasutusel veel *sõimama*, *needma*, *saagutama*, *tõrelema*, *laimama*, *noogutama* 'näägutama', *pilkama*, *sorima* 'laimama': *Kardan laulu laidetavat*, / *Laulusõnu sõimatavat* (Khn); *Kõik' tõpra minnu tõrõli'*, / *Kõik' lamba minnu laidi'* (Urv); neutraalsetest kõnelemisverbidest *kõnelema*, *rääkima*: *Küll teda kõneldi*, *et olla kurja*, / *Laideti*, *et olla laiska* (Khn). Verb *kiitma* on lõunaeesti murretes olnud kasutusel nii positiivses kiitmise tähenduses kui ka neutraalse kõnelemisverbina, siinkohal esineb see aga koguni negatiivses seoses: *Laad'a te laisale mehele* / *Kitü kõige halvembale* (Plv). Tõenäolisem on, et verb *laitma* on ajendanud just antonüümse tähendusega *kiitma* kasutuse ning vaheastmena kasutusel olev neutraalne tähendus üksnes leevendab nendevahelist vastuolu.⁷³ Negatiivset suhtumist väljendavad *põlgama*, *vihkama*, *võõristama*, *lolliks pidama*: *Keä mul laulu laitanesse*, / *Hääli ärä põlganessse* (Hel); *Küll mind lapselt laideti* / *Pisikeselt peeti lollis* (Jaa). Verbi *arvama* kasutuses võiks eeldada samalaadse konstruktsiooni ellipsit 'halvaks arvama': *Ära küll laidet laulemine* / *Ära kõneld kõndimine* / *Arvat jala astumine* (Plv). Verbiühendid *häbi tegema*, *viga leidma* võib lugeda *laitma* lähisünonüümiseks: *Kardan laulo laidetama*, / *Hääl el äbi tehtavada*, / *Viisil viga leitavada* (Koe).

⁷³Vrd: "Sõnade paarumine on kõige sagedamini rajatud komponentsõnade tähenduslikule kontrastile (sh. antonüümiale) ja lähedusele (sh. sünonüümiale)" (Krikmann 1995: 82).

Verbi *naerma* sisaldavad parallelismirühmad liigituvad üldiselt pilkamise alla, kuid tavalisemate laitmisverbide kõrval esineb see juhuslikumalt ka siin: *Ei mind einamoad ei tiutand*, / *Ei mind laitnud laiad kuarid*, / *Mind aga naeris naine laiska*, / *Tiutas tüdruk tegeva* (Plt).

Igas halvustamise alavaldkonnas on mõned sõnad, mis seostuvad nõidumisega, nt sõimamise puhul *manama*. Laitmiseks võib nimetada selliste verbide kasutamist järgmistel juhtudel: *Rahvas hakkab aoma* / *Inimesed imetlema* / *Et olen palju paha teinud* (Ris); *Teed ei või sind teotada* / *Allikad takka ajada* / *Kajod sinda kahjotseda* (Vig) – *ajuma* tähendus on olnud laiem, EMS-i põhjal 1. ‘kiruma, sõimama; taga rääkima, laimama’, 2. ‘ära nõiduma, sõnuma, kaetama’; *imetlema/imetsema* 2. tähendus on samuti ‘(imestamisega) kaetama’; *kahjatsema* tähenduseks on märgitud ‘kaetama’.

Paralleeli füüsilise kallaletungiga leiab laitmise puhul vähem kui sõimamise puhul: *Laideti, et olla laiska*, / *Tiutati, et olla tigateda*, / *Räägiti teda räämelaevas*, / *Katkuti teda kalarandas* (Khn); *Kudas seda valda vaevati* / *Vallalapsi laedeti* (Aud).

Hääletekitamisverbe selles rühmas ei ole – ilmselt saab seda seletada sellega, et laitmine on konkreetset, kindlalt piiritletavat sõnumit kandev kõneakt.

4.2.2.4. *Pilkamine*

Nagu öeldud, kaasneb pilkamise tähendus verbi *naerma* kasutamisel koos kõneaktiverbidega – naermine on vastavat laadi kõneaktiga kaasnev füsioloogiline reaktsioon ning pilkamise tähenduses (EKSS-is toodud teise tähendusvarian-dina) on verbil *naerma* teatud kõneaktiverbidele omane argumendistruktuur (*naerma kedagi*, vrd *sõimama kedagi*, *kiitma kedagi*, *käskima kedagi*). Pajuneni (2001: 281) sõnastuse järgi võtavad naermisverbid ka teatud põhjust või “kogejat” (*millegi peale naerma*) väljendava laiendi.

Pilkamise tähenduse võib esile tõsta 55 parallelismirühma puhul, esi-värssides on enamasti just *naerma*, ka *pilkama*, järelvärssides *teotama*, *naerma*, *pilkama*, *irvitama*. Verbi *naerma* lähedase tähendusega sõnadest on kasutatud veel *naeratama* ja *itsitama*; *pilkama* sünonüümidest *narrima*, *mõnitama* ja *pilkama* murdeteisend *pentsima*, millest murdematerjalides leidub üleskirjutus Valjalast, regilaulunäide on pärit selle naaberkihelkonnast Põidest: *Nüid mind narris narmakända* / *Pentsis poissi paigatselga* / *Sõimas sõnnikusugune* / *Rõtsis roojakarvaline* – siin kasutatud verbi *rõtsima* võib pidada deskriptiivverbiks, murdeüleskirjutusi on sellest ainult Mulgimaalt suhteliselt lähedases tähenduses ‘rikkuma, määrima’. Neutraalsed kõnelemisverbid *rääkima*, *kõnelema*, *ütleva*, *kuulutama* esinevad suhteliselt harva: *Kui ma kuulen räägítavat*, / *Pisut ennast pilgátavat* (Pil); *Keda one ennast enne naerdud* / *Mueste muele kuulutetud* (Kod); *laulma* esineb kahel korral. Sagedamini on kasutatud teisi negatiivse sisuga kõnelemisverbe: *sõimama*, *laitma*, *haugutama*, *laimama*, *vanduma*, *saja-*

tama: *Suguselts mind sõimelesi*, / *Naesevennad naersid minda* (Pil); *Külapoisid mind pilkavad*, / *Saksapoisid sajatavad* (Kos).

Suhtumist väljendavatest verbidest esineb pilkamise puhul ainult põlgama, mille negatiivsuse aste vastab ka enam-vähem verbile pilkama: *Kui mi lää müüidä naarjist* / *Põllepidäjä põlgjist* (Se); *Isi naervad neidusida*, / *Teotavad tütterida*, / *Põlgvad põllekandijida* (MMg). Kuulaja eeldatavale vastupidisele reaktsioonile võrreldes pilkaja naermisega viitavad *kurvastama* ja *itkutama*: *Mind pole naernud nooredärrad* / *Kurvastanud* mantelkuued (Pöi); *Mis te nüid meidä irvidede* / *Irvidede ikudede* (Krk).

Eelmistest rühmadest erinevalt kasutatakse siin verbe, millega kaasneb vihje, et pilgatu seisukohast ei vasta räägitav tõele: *saaksin pista pilkajaida*, / *saaksin nõelda naerijaida*, / *tühja jutu tõstijaida*, / *valekeele kandijaida!* (Hlj). Need on ka ainukesed selle valdkonna verbiühendid kausatiivsete liikumisverbidega.

Häälitekitamisverbiks võib pilkamise puhul lugeda ainult *katsatama*: *Ango-ei naist külä naarta*, / *Külä nas'te laste laalda*, / *Külä iks üldä õtsilisel*, / *Külä karjuste katsadada* (Räp), samas võib ka naermisverbe pidada teatud laadi häälitsemist märkivateks. Huvitavad on siin esinevad tajuverbid *kaema* ja *kuulama*: *küla näio minno naari* / *küla kabo minno kaie* (Plv); *Mis sa naerus naerad minda*, / *Ilasuu imetsed minda*, / *Koolalõuga kuulad minda?* (HJn). Üks võimalus on nende kasutust siduda teises näites kasutatud verbi *imetsema* tähendusega 'kaetama, nõiduma', aga ka elliptilise väljendusega: põlgust väljendatakse vestluskaaslast üleolevalt vaadates/kuulates.

4.2.3. Kiitmine

Kiitmist kirjeldatakse regilauludes oluliselt vähem kui halvustamist (kokku 23 parallelismirühmas), ilmselt võib öelda, et negatiivse konnotatsiooniga valdkonnad on positiivsetest esileküündivamad. Esivärssides on kasutatud enamasti otseselt vastavale kõneaktile viitavat verbi *kiitma*, järelvärssides domineerib suhtumisverb *austama*: *Kon olli külä, mes sa kitit?* / *Kon olli asja, mes sa austid?* (Rõn). Veel esinevad neutraalsed kõnelemisverbid koos positiivset tähendust kandva adverbiga: *Keä minu laulu kittänessä*, / *Hääle hääs üteliä* (Hel); *Siis see ämm sind häästi räägib*, / *Naud nalja heidavad* (Var). Väljendverbiga *nalja heitma* sarnane struktuur on ka suhtumist väljendaval verbiühendil *au andma*: *Ei ole kiigul kiitajada* / *Hällul ei auandajada* (Hää). Kui eelmises alapeatükis oli verb *kaema* negatiivse konnotatsiooniga, siis järgnevas näites võiks *vaatama* tähenduseks lugeda 'vaatama hea pilguga': *Meite tööda kiidetasse* / *Kätevaeva vaadatasse* (Kse). Ühel juhul kasutatud *kiitma* paralleelverbil *ära võtma* on raske leida tähenduslikku seost, ilmselt on seda ajendanud eelmises parallelismirühmas kasutatud *ära põlgama*: *Kes mu laulu laidõnõs* / *Ääle ärä põlgõnõs* / *Toole tulgu tuha muret* / *Saagu sada meelepaha* / *Kes mu laulu kitenes* / *Ääle ärä võitõnõs* / *Toole tulgu tuha obest* / *Saagu sada ruunakõist* (San).

4.2.4. Tänamine

Tänamine on analüüsimaterjalis veel väiksema näidete arvuga (14) valdkond, kuid ka selles leidub väga mitmel alusel leitud paralleele. Tänamine seostub otseselt kiitmisega, *kiitma* tähendust 'tänama' on sugulaskeeltele lisaks ka eesti rannikumurdes. Kuid kiitmise ja tänamise paralleel on levinud laiemalt, nt eesti vanemas kirjakeeles esineb nende sõnade kooskasutust sageli just vaimulikus kirjasõnas G. Mülleril ja J. Rossihniusel (Habicht jt 2000: 138; Kingissepp jt 2002: 143), Arvo Krikmann (1995: 83) viitab samale seosele saksakeelseski kirikukirjanduses. Samuti on seda paralleeli kasutatud mitmete Eesti piirkondade regilauludes, nt: *Kiidan õnne, tänan õnne* (Käi), kusjuures kahe-tähendusliku *kiitma* kõrval on *tänama* kitsama kasutusega, esinedes ainult tänamise puhul. Mitmel korral kasutatakse selles valdkonnas väljendverbi *aitüma andma* – tänu võib vaadelda kui objekti, mida saab anda ja võtta: *Ei tunne tige tänada, / Õel ei anna aitümada* (Pee). Tänamine võib olla ka millegi vastuvõtmine, mida sinu heaks tehtud on: *Tunne-ei timohk tenädä / Varas vaiva vasta võtta* (Räp). Tänamisega kaasnevat positiivset suhtumist väljendavad samuti *austama* ja *au andma* nagu kiitmisegi puhul: *Tenäke ti mii velle / Avvustage imekanast* (Har); *Küll võid nüid eite tänada, / Au anda atil haua põhja* (Khn). Kuna tänamine võib järgneda millegi palumisele ning palve täitmisele, siis järgmises näites kasutatud paralleelsõna haakub alussõnaga külgnevuse alusel: *Jõuaksin nüid suul tänada / Keelepaelula paluda* (Kad). Lisaks leidub tänamise valdkonnas ütlemissverb *manitsema*: *Sa tehä iks Jumalat / Manitsõ Marijat* (Se) ning materiaalsele tänuavaldusele viitav *palka maksuma*: *Kes mu tüü' tennäs / Kua mass vaivapalga* (San).

4.2.5. Töötamine

Pajuneni eristatud ütlemissverbide alarühm *sitoutumisverbit* (*töötama, lubama, kokku leppima, nõustuma, ähvardama* jne), millega kõnelega seob end mingi tulevikus toimuva sündmusega, ei ole kuigi ühtlane, paljudel neist verbidest on mitmeid eri tähendusi ja argumendistruktuure (Pajunen 2001: 349). Paralleelverbidega kirjeldatakse ainult lubaduste andmist, ning siin nimetatakse ühes parallelismirühmas sageli nii lubamist/töötamist kui juba konkreetset lubatud tegu: *Annab alli tallekese, / Töotab tõmu vasika* (Jõh); *Mis siis teisele töotan? / Mis mina kogun kolmandalle?* (Pee). Ehk võiks sellise kasutuse põhjal oletada, et töötamine oli regilaulude lauljatele tõsine toiming, sellega oli tegu sama hästi kui tehtud – selles kontekstis liigituks töötamine siis pigem kõnetegude hulka (vrd Traugott, Dasher 2002: 204). Paljudel juhtudel käib jutt sellest, kuidas vanemad lubavad oma tütre kellelegi naiseks, võttes selle eest ka tasu – lubamisakt on samas müümisakt: *isa müüs, ema töotas*. Stahlil esitatud tähendusega 'nõustuma' (Kikas 2002: 133) on võimalik seostada *töötama* kasutust järgmises

näites, samuti paralleelselt töötatava teoga: *Ei ma lähe päävalegi / Tähele mina tõutan* (Pee). Kui siiski ühes parallelismirühmas jäädakse ainult vastava kõneakti juurde, on paralleelverbid *töötama* ja *lubama*: *Töötas üks armi andid / Lupa üks kabu kaali alt* (Vas).

4.2.6. Kurtmine

Kurtmine on taas negatiivse konnotatsiooniga kõneakt, kuid seda kirjeldatakse regilauludes siiski vähem kui halvustamist (analüüsimaterjalis 26 parallelismirühma). Enim kasutatud verbid on esivärssides *kurtma*, *ütleva*, *kaebama*, järelvärssides *kaebama*, *halatsema*, *kurtma*: *Kellel' kurdan*, *kellel' kaeban* / *Kellel' kurdan* *kurvad meeled* / *Kellel' aiged alatsen* (Kad). Verb *kaebama* on siin ühendavaks lüliks eespool käsitletud süüdistamise valdkonnaga, vastavad kasutusjuhud eristuvad siiski konteksti põhjal võrdlemisi selgelt. Üldkeeles iseloomustab seda valdkonda aga rikas sõnavara, EKMS-is on kaebamise mõisterühmas toodud 47 verbi. Analüüsimaterjalis leiduvatest kattuvad nendega peale sagedasemate ainult onomatopoeetilised füsioloogilist reaktsiooni väljendavad *ohkama*, *ohkima*, *oigama*: *Kaevaten läits kammeresse* / *Ojaten läits oodiesse* (Krk); *Meil käis kodu kaebamas*, / *Oma häda oigamas* (Var), küll leidub EKMS-i kaebamisverbe (nt *singuma*, *tänitama*, *ägama*) mõnes eespool käsitletud valdkonnas. Oigamine/ohkamine on füsioloogiline reaktsioon vastavale emotsionaalsele seisundile nagu naerminegi pilkamise puhul, samuti nutmine: *Niied nutsid*, *varvad vandsid*: / *Siie suitsu me sureme* (Plt); *Istsid juure ikkemaie* / *Kaasale kahetsemaie*: / *Sest saab mõrsija mõnele* / *Noorik noorile mehile* (Pal) – et vastavate verbidega on siiski märgitud kõneakte, näitab neile järgnev otsene kõne, ka fraas *oma häda oigama/kaebama*.

Kurtmise tähenduses kasutatud neutraalsed kõnelemisverbid esinevad enamasti koos diferentseeriva objektiga *oht* 'häda': *Üüs saase mulle ohto üteldä*, / *Päivast kahjo kaavada* (Räp), aga ka ilma: *Ma lähan eidel kaebamaie*, / *Õdõdele ütlevaie* (Khn); *Kured jäivad kurtamaie* / *Jutad juttu ajamaie* (VMr); kahel korral on kasutatud ka negatiivse tähendusega kõneaktiverbi *vanduma*: *Koe läab orja ohkamine*, / *Vaeselapse vandumine?* (MMg).

Häälitsemisverbe kasutatakse kurtmise valdkonnas vaid seoses mitteinimlike kõnelejatega: *Ike jäi inisemaie* / *Kured jäivad kurtamaie* (VMr); *Hobused jäid ohkimaie*, / *Varsad valjul kisendama* (MMg). Siingi valdkonnas viitavad paralleelverbid vastavale psüühilisele seisundile: *Kõik jäävad kodu kurtemaie* / *Neiud noored nuttemaie*, / *Mustadpiad muretsemaie* (MMg); *Mida muret piate* / *Mida kahjo kaebelede* (Kan); *Istsid juure ikkemaie* / *Kaasale kahetsemaie* (Pal); samuti esineb mitmel pool kõnelemisverbina kasutatud *arvama*: *Kurdan kullerkuppu dälle* / *Arvan angervaksadelle* (Amb) – viimastes näidetes torkab silma ka kõnelemisverbidele omane argumendistruktuur, *kahetsema* EMS-is toodud tähendusvõimalused 'tuska, rahulolematust tundma, kaasa tundma, igatsema' eeldavad tavakasutuses teistsuguseid laiendeid.

Kausatiivsete liikumisverbidega *andma*, *istutama* ja *astutama* kasutatakse samasuguseid objekte nagu verbiga *üttelema*: *Kellel kurdan kurvad meeled / Annan haledad südamed* (Pal); *Kellel istutan igava / Kellel astutan haleda / Kellel kurdan kurvad meeled* (Koe). Kõnelemisverbinagi tõlgendatav *veeretama* sobib samuti sellesse loetellu: *Kellel kurdan kurvad mieled / Kellel aigied alatsen / Kellel vihad vieretellen?* (Amb).

4.2.7. Valetamine, petmine

Verb *valetama* ja selle sünonüümid eristuvad teistest kõneaktiverbidest neis sisalduva hinnangu poolest öeldu sisule, eelkäsitletutest on neile lähedane pilkamise valdkond, mis osaliselt kattub siin käsitletava laimamisega, kuivõrd pilgatava seisukohast ei pruugi pilkajate jutt samuti tõele vastata. Otseselt ebatõe rääkimist, valetamist või laimamist kirjeldab suhteliselt vähe parallelismirühmi (18), esivärssides domineerib põhiverb *valetama*. Veel on kasutatud kõnelemisverbe *üttelema*, *kõnelema* ja *rääkima*, sel juhul annab lisainfo, et öeldu ei vasta tõele, paralleelvärsi verb *valetama*: *Ütles suurele seale, / Valetas valge emmissele* (Trm). *valetama* lähisünonüümid on *petma*, *kavaldama* ja *sorima* 'laimama': *Ära peta peiukene / Kavalda mu kuasakene* (Kod); *Ole vait valetamast, / Pia suu petemasta!* (HJn). Laimamise puhul lähendab just verb *naerma* neid parallelismirühmi pilkamist väljendavatele: *Mille meid suvi soriti, / Talv tarrõ naareti* (Räp), vrd *Mis sa naarus minnu naarat, / Pilusilma pilkat minnu* (Ote). Järelvärssides on kasutatud ka mitmeid kujundlikke verbiühendeid: *tühja juttu tõstma/tegema, keelt peksma/kandma, valejuttu vaakima: Kuulsin külas räägitavad, / Räägitavad, rapitavad, / Tühja juttu tõstetavad, / Valejuttu vaagitavad* (Pär) – *rappima/krappima* tähenduseks on Lääne- ja Kesk-Eestis EMS-i järgi samuti 'laimama'.

Verbid *petma* ja *kavaldama* ei pruugi märkida otseselt kõneakte, kuid ülaltoodud Kodavere näites kommenteerib neiu just noormehe verbaalset enesetutvustust. Pigem lubaduste murdmist kirjeldavad värsid eristuvad üpris selgelt valetamisvärssidest, nende sisuks on enamasti 'võrgutab; lubab naiseks võtta, aga ei võta', siiski kasutatakse neiski kõnelemisverbe *kutsuma*, *kiitma*, *haugutama*, *pilkama*, *vanduma*, *narrima*, *teotama*: *Petvä tütre põõningele, / Haugutese aida pääle* (Hel); *Petab ööse pimedasse, / Vannub päävavalge'elle* (Kh).

4.2.8. Kiitlemine

Kiitlemisverbid (nagu ka kurtmisverbid) on ühtaegu nii kõneaktiverbid kui psühholoogilised verbid (Pajunen 2001: 348), nendega väljendatakse teatud meeleaseisundit – enesega rahulolemist. Tähenduslikult haakub see valdkond kiitmisega, erinedes kiidetava objekti poolest ning ka kuulajate hinnangu

poolest: vastupidiiselt kiitmisele on kiitlemine pigem taunitav tegevus. Seega negatiivse konnotatsiooniga valdkonnana on kiitlemine keeles väga mitmekesiselt esindatud: EKMS-is on hooplemise mõisterühmas üle 50 eri verbi. Regilauludes ei tule seda tähendust kandvaid paralleelverbe siiski kuigi sageli ette ning nende valik on üsna ühtlane, enim kasutatakse verbe *kiitlema* ja *hooplema*: *Mis te tühja kiitelete* / *Üleliiga hoopelete* (Sim), ka (ennast või enda omandit) *kiitma*: *Ää kiida* kodusta külla / *Oopele* isa ivida (Pee); *Mis sa kinnas kiidad* ennast / *Ja sa sääris säed* ennast / *Vana suksi suurusteled* (Vig). Verb *suurustama* on neljas, mis analüüsimaterjalis kattub EKMS-i nimekirjaga, ülejäänud regilauludes kasutatud paralleelverbid on pärit muudest kõnelemise/häälitsemise valdkondadest: *Mis ti iks tühja kittede* / *Üleliiga üttelede* (Har); *Ehk mis ma hoolin hoobeldes* / *Ehk mis ma kardan karjudes* (Jõe); *Kuda mullu kiitelesid* / *Tunamullu hoopesid* / *Kiitsid meie kiigellagi* / *Laulsid meie lauallagi* (Jõe); *Mis te nu tühja kiidelede* / *Kiidelede võidelede* (Krk)⁷⁴. Erandi moodustab ainult Vigala näites esinev *ennast seadma*, mida on võimalik tähenduslikult seostada nt ka EKMS-is toodud hooplemisväljenditega *ennast tähtsaks tegema* või *ennast võõraste sulgedega ehtima*.

4.3. Metalingvistilised teod

Pajunen (2001: 339) eristab niisiis verbaalseid tegusid (nimetamine, käskimine, keelamine) ja verbaalset tegevust eeldavaid tegusid ja sündmusi (õpetamine, õppimine); metalingvistilisi tegusid leksikaliseerivad ka lugemis- ja kirjutamisverbid. Regilauludes eristuvad nimetamist, õpetamist, palumist, käskimist, kutsumist ja keelamist väljendavad paralleelismirühmad. Mis puutub lugemisse ja kirjutamisse, siis suulist kultuuri esindav regilaul kirjeldab neid tänapäevases esmases tähenduses harva, kuigi need on nimetatud juba Stahli sõnastikus (vt Kikas 2002: 66, 82). Vastavad sõnad on siiski vanemad kui siinne kirjakultuur, nii esinevad ka regilauludes *lugema* ja *kirjutama* mitmesugustes kontekstides, teatud seost kirjakultuuriga võib aga leida vähestes, nt: *Siin on külas kirjutajad*, / *Valdas paberipanijad*; / *Sõnad pannasse tähele*, / *Kirjutasse* kübarasse, / *Pannasse papre ääre peale* (Pär); *Neid tahab papi laulatust*, / *Kiriksandi kirjutust* (Var). Verb *kirjutama* esineb enamasti (varasemas, tänapäeva keeles puuduv) tähenduses 'kirjuks tegema' (EMS-is 2. tähendus): *Avvan amede aaja* / *Kirstun kinda kirjuteje* (Krk); *lugema* tähenduses 'loendama' (EKSS-is tähendus II.1): *Lutiku ära luges* / *Parmu pani paaritsida* (Trm),⁷⁵ kusjuures ilmselt kirjakultuuri valdkonnas tekkinud tähendusseose toel esinevad nad neis tähendustes ka üksteise paralleelsõnadena: *Särg oleks särgid kirjutanud*, /

⁷⁴ VMS: *võidleme* 'vaidlema' (Krk).

⁷⁵ Tähendusmuutused 'loendama' > 'lugema' ning 'kirjuks tegema' > 'kirjutama' on võimalikud tõlkelaenuid indoeuroopa keeltest, kus on (varem) toimunud samasugused muutused (Häkkinen 2004: 436; 634).

Lutsuke viiid lugenud (Ksi); *Oma lutikid lugema* / *Oma kil'ka kirjutama* / *Mitu lutikast luole* / *Ja mitu kilki kirja sisse?* (Pär). Verb *lugema* esineb veel mõnes kõneaktidega mitteseostuvas tähenduses – ‘arvama’ (EKSS-is tähendus II.4): *Küla mind luges luike'eksi*, / *Arvasid ane olema* (HJn); ‘panema’, ‘tooma’, ‘saama’ vmt, seostub loendamise: *Lusikud ette lugeda* / *Kannikud neil ette kanda* (Kse); *Siia lombaku loetu*, / *Siia korjat kubuvitsa* (Ote); *Ma tahan puhast puudetoojad* / *Armast algude lugejad* (Pee); *Kust ma need lood lugesin*, / *Kust ma need laulud ladusin* (KJn). Viimase näite tegevust võib tinglikult tõlgendada ka raamatu lugemiseks, arvestades vastavat kultuurikonteksti on aga tegemist metafoorse sõnakasutusega (kui 19. sajandil maarahva seas juba teatud info levis kirjasõna kaudu, siis igatahes mitte regilaulud). Ka konkreetset raamatu lugemise mainimine ei pruugi regilaulus viidata kirjakultuuri ilmingutele või vastavatele kõneaktidele: *Siis saad naise töötegija*, / *töötegija, vöökuduja*, / *laia raamatu lugeja*, / *suure kirja kirjutaja*, / *paberite paugutaja*, / *lõuendite lõugutaja* (Hlj).

4.3.1. Nimetamine

Pajunen eristab nimetamisverbe nt sõimamis- või kiitmisverbidest just argumentstruktuuri põhjal, vastav jaotus on võimalik ka paralleelverbide puhul, olgugi et suhtlussituatsioonis sageli olulist erinevust ei ole. 31 parallelismi-rühmas, mis kirjeldavad kellegi nimetamist kellekski/millekski, kellegi kutsumist mingi nimega, on esivärssides enamasti kas otseselt vastavale kõneaktile viitav verb või selles seoses üldlevinud verb: *kutsuma*, *hüüdma*, *hõikama*, *nimetama*. Verb *kutsuma* on kahetähenduslik, nii EMS, EKSS kui Wiedemanni sõnaraamat annavad need tähendused samas järjekorras: ‘tegema ettepanekut v. korraldust tulla kuhugi’ ja ‘nimetama, hüüdma’; *hüüdma* ja *hõikama* tähendus kõneaktiverbidena jaguneb enam-vähem samamoodi. Ka Pajunen (2001: 352) märgib, et osa nimetamisverbe ei erine kutsumisverbidest. Konkreetse tähenduse annab neile just lisatud laiendite vorm.

Nimetamine võib olla nii negatiivne kui positiivne, esimesel juhul kattub see valdkond osaliselt halvustamisega, teisel juhul kiitmisega, ka kasutatud verbi-valik on sarnane. Negatiivse nimetamise korral esinevad peale nimetamisverbide veel *sõimama*, *vanduma*, *kaebama*, *naerma*, *laimama*, *laitma*, *teotama*, nt: *sõimati mo silmle matal* / *laideti mo lajasmaos* (Plv), neist esimene on EKSS-i andmetel olnud kasutusel ka neutraalses tähenduses, sealne teine tähendus on ‘van. nimetama, hüüdma (millekski, kelleksi)’, Wiedemanni sõnaraamatus seda aga välja toodud ei ole, murdearhiivi materjalides samuti mitte. Analüüsimaterjalis siiski leidub paar juhust, kui verbi *sõimama* kasutatakse just positiivse nimetamise tähenduses: *Hüüab ella erne'eksi* / *Kutsub kulla kudrusseksi* / *Nimetab nisuteraksi* / *Sõimab saiataigenaksi* (Pal). Siingi võib küsida, kas ehk positiivse tähendusega pole *sõimama* ühendatud otse negatiivse tähenduse kaudu just kontrastiprintsiibil, mitte sekundaarses neutraalses tähenduses.

Samamoodi on ühel juhul positiivses kontekstis negatiivse tähendusega verb *kaebama*: *Nimetan nisuivaksi / Kaeban kaerasiemne'eksi* (Kad). Teatud verbi-dega kaasneb peale nimetamise ka pilkamise tähendus: *See mu sõbras sõimati / Naaberis naareti* (Kan) või laimamise/valetamise tähendus: *Suur mind sõimab sugarase / Laimab lapsehoidejase* (Aud) – siingi eristab neid valdkondi just lauseehitus.

Positiivse nimetamise korral kasutatakse üldiselt tavalisi nimetamisverbe (vt Palamuse ja Kadrina näiteid ülal), aga ka verbi *kiitma*: *Siis sinu hüüeksi hüivaksi / Siis sinu kiideta kenaksi* (Hlj). Lõunaeeesti murretes on positiivne tähendus 'meelitama' juurdunud mujal üldise tähendusega verbil *häälitsema*: *Kurat' sinnu imäs kutsku, / Tõnõ äides äälitsku!* (Urv).

Nimetamise valdkonnas on veel kasutusel kõneaktiverbid *rääkima*, *manitsema* ja *manima* (eL 'mainima, nimetama'): *Sis iks kutsutas kuratis / Manitas maajoosikus* (Har) ning mitmes kõneaktide valdkonnas esinevad *arvama* ja *kaema*: *Tuu mii sõbras sõimati / Abikaasas arvati* (Rõu); *Agu ütles iks vald vaesõst / Kaes kolk kurvalisest* (Se). Verbil *tarvitama* on sellesse valdkonda sobivat tähendust 'nõthigen, einladen' nimetanud Wiedemann (näidetega *oma majase tarvitama* 'in sein Haus nõthigen' ja *appi tarvitama* 'zu Hülfe rufen'); murdearhiivi materjalidest seda ei leia, küll aga regilaulust: *Nimetan nisuivaksi / Tarvitan tanguteraksi / Lädjan läätsituume'eksi* (Pee). Nende värsside viimase verbi kohta on laulu üleskirjutaja lisanud märkuse: *Lädjama, ei pruugita rahva-suus, ainult siin laulus tuleb see sõna ette – selged tähendust ma ei tea* (H II 13, 489 < Peetri khk. – Fr. Russi (1889)).

Osaliselt eristub nimetamise puhul performatiivne kõnetegu, millega kaasneb peale kõnelemise ka muutus: nimetamine kui nime andmine, ristimine (vrd Pajunen 2001: 352). Just muutust rõhutavad järgmised nimetamisvärssid: *Sääl minu uvvest rissitie / Nimi tõine tõssetie* (Iis), kuid vastavaid verbe võidakse kasutada ka muude nimetamisverbide kõrval: *Remmelist minu rissitie / Pajust minu pandanesi* (Iis).

4.3.2. Õpetamine ja õppimine

Kuna õpetamisteod ei eelda alati hääle kasutamist, siis jagunevad ka 22-s õpetamist kirjeldavas parallelismirühmas kasutatud verbid kaheks: kõnelemisverbideks ja muudeks verbideks. Kui lugeda põhiverbi *õpetama* ja selle põhja-eeesti sünonüümi *viisama* vahepealseks, nii verbaalse kui mitteverbaalse tegevuse tähendust kandvaks, siis kõnelemisverbe (*noomima*, *laitma*, *käskima*, *haugutama*, *manitsema*, *karistama* 'noomima', *seletama*) on selles valdkonnas kasutatud siiski rohkem. Kõnelemisverbidega kaasneb üldiselt ka otsene kõneakti tähendus, järgneda võib otsene või kaudne kõne: *Imä opas' koolde'en, / Manits maale minne'en: / Ku' iks nakkat väl'län käümä, / Sis oia kääri käüssen* (Krl); *Ma tuli õde õpetama / Noorta naista noomimaie / Et on ästi äiä vasta / Ja on ästi ämma vasta* (Vig). Kõneakti tähendust võib kanda ka häälitsemisverb

kaagutama: *Jätsid lapsed muie laita / Haned muie haugutada / Kanad muie kaagutada* (VMr) ning verbifraas *tarkust andma: Sullõ oppa ma iks üte oppusõ / Anda taha ütte tarkust / Ärä sa iks näio nii teku-ui / Ärä iks oma nii olgu-ui* (Se). Vähem osutavad verbaalsele tegevusele *kasvatama, vilutama, leerima: Mul põle õiget õpetajat, / Ei ole kallist kasvatajat* (Pil); *Kis mind õppes õlut juuma, / Vilutas mind viina võtma* (Phl). Täiesti mitteverbaalset valdkonda esindab *peksma*, see annab ka verbidele *õpetama* ja *noomima* mitteverbaalse tähenduse: *Tii sa niidist roosakene / Olekõrrest varrekene / Tuuga iks pessü peenükest / Tuuga oppa ul'likest / Tuuga noomi noorekest* (Rõu) – vrd ka *sõimama* ja *peksma* paralleelsusega (ptk 4.2.2.2).

Nagu toodud näidetest ja paralleelverbidest näha, on õpetamise all mõeldud pigem just hoiatamist mingi teguviisi eest, noomimist, laitmist, mitte niivõrd teadmiste andmist, ning osaliselt langeb selle valdkonna sõnavara kokku halvustamise eri alavaldkondadega. Verbid *õpetama* ja *noomima* annavad aga siinsetele värssidele selgelt didaktilise varjundi – *noomima* üks tähendusi EKSS-is on 'õpetussõnu jagades manitsema'. Rohkemgi on kokkulangevust keelamise valdkonnaga, eristuse aluseks on seal kasutatud verb *keelama*.

Kaudsemalt on kõneaktidega seotud õppimist kirjeldavad värsid regilauludes. Valdavalt räägitakse laulude õppimisest, seda võidakse kõrvutada laulude saamisega kuskilt (paralleelverbid *saama, tooma, võtma, leidma, vedama, kuulama, ka lugema*) ja laulude tegemise/kokkuseadmisega (paralleelverbid *seadma, köitma, kokku panema, põimima, jätkama, lahutama*). Mõnel juhul on *õppima* siiski vasteks paralleelverbidega kirjeldatavale õpetamise valdkonnale: *Olõd iks opnu unitsõst / Olõd laisas harinu* (Se); *Ole nüüd oolas õppimaie / Tarka tähel panemaie* [minu õpetussõnu:] / *Ole virku, karga kerge* (Khn).

4.3.3. Palumine

Konkreetsete juhatuste andmine vestluskaaslaslele on keeles rohkesti kajastatud valdkond ja eriti paistab EKMS-is sõnavara rikkusega silma nõrgemat kausatsiooni väljendav palumine: palumise mõisterühmas on üle 50 eri verbi. Ka regilauludes on palumist kirjeldatud sagedamini kui käskimist: analüüsimaterjali 68 paralleelismirühmas. Lauseehituselt jagunevad need kaheks, ühtedes palutakse vestluskaaslaselt midagi materiaalselt (*Ma palun pa'a aseta / Nurun lee nurgukesta* (Iis)), teistes palutakse tal midagi teha (*Teilt mii' küünü küümähe / Teilt mii' painu pallõma / Är tii' nõstku nõgõsihe* (Se)). Need kasutusvariandid põimuvad juhtudel, kui kellelgi palutakse midagi anda (*Haari ma iks imä pallelda, / Kulla ima kumartõlla / Anna iks mullõ aida võti* (Räp)). Jumala palumisel aga palutavat konkreetselt ei nimetata, nii võivad ka palumisverbid

käituda pigem rääkimisverbidena: *Haard' iks Jumalat pallõlda / Haard' Marijat manida* (Se).⁷⁶

Tavalisim verbipaar just konkreetsete asjade, kuid vahel ka tegude palumise puhul on *küsima* ja *paluma*, need verbid on ka vastavalt esi- ja järelvärssides sagedasemad. *küsima* on kahe suhteliselt võrdse ja sarnase tähendusega verb, palumise korral tahetakse küsides vastuse asemel midagi materiaalist (EKSS-is on see tähendus järjekorras teine). Palumise puhul kasutatakse ka *küsima* sünonüüme *pärima* ja *nõvvatelema* (vrd ptk 4.2.1), kusjuures *pärima* (juhuslikult?) küsimise valdkonnas ei esinegi: *Ärge nüüd külla [veimeid] küsige / Ärge nüüd pailu pärige* (Kse).

Verbi *paluma* sünonüümideks võib pidada järgmisi: *anuma*, *nuruma*, *nurama*, *palvetama*, [peale] *ajama*, *vaidlema* 'paluma, nuiama', *tellima*, *kauplema*, *meelitama*, nt: *Küsse imelt kirstu võtind, / Aie imelt aida võtind* (Vas); *Piibupakki me palume / Ninanuusku me nurume* (Pöi). Kolme viimast siiski EKSS-is palumise mõisterühmas toodud ei ole; *vaidlema* on selles tähenduses registreeritud ainult Võrumaalt, regilaulunäiteid leidub ka mujalt: *Võttis emältä küsidä, / Vanaemält vaideleda / Särki selga peenikesta, / Vööle vööda kauni-kesta* (KJn).

Teised palumise valdkonnas kasutatud kõnelemisverbid on *ütleva*, *kõnelema*, *haugutama*, *manima*, need esinevad selles valdkonnas siiski üksikutel juhtudel: *Küll mina ütlen küll mina kauplen / Lase mo isa hauast tõusta* (Trm); kõnelemist märgib ka väljendverb *sõnadel heitma*: *Kõkõ na iks palsi palvile, / Heedi hellile sõnolõ* (Räp).

Palve intensiivsust võidakse rõhutada paluja emotsionaalsele seisundile osutavate verbidega *nutma*, *itkema*, *kaebama*, *leinama*, haledalt palumise valdkond on seega võrreldav kurtmise valdkonnaga (vrd ptk 4.2.6): *Nõud need nutsid nuustikuida, / Lauad leinasid leibusid* (Mih); *Kubjas ei kuuld palumista / Kepikandja kaebamista* (Lai). Verb *ägama* kuulub kokku pigem onomatopoeetiliste ja häälitsemisverbidega (*haukuma*, *hühisema*, *kiduma* 'kidisema', *kudrima*, *lõugama*, *luksuma*, *nabisema*, *vidrima*), mida kasutatakse enamasti seoses mitteinimliku palujaga: *Meie kiik kiob kindusida, / Ägab äida seare-paelu, / Luksub luodud kapetuid!* (Muh); *Hiiro iks hainu hühisi / Varsa iks vett'a vaideligi* (Vas); aga ka inimeste vastavaid kõneakte võidakse nimetada häälitsemisverbidega: *Ärgä teie küid küsügä, / Naud nurgassa nabiskä* (Kuu).

Üks sagedasemaid palumise (eriti just mingi teo palumise) tähenduses kasutatud verbe *kummardama* (vrd ptk 2.3.5.4) viitab vastava kõneaktiga seostuvale füüsilisele liikumisele ja rõhutab samuti palve intensiivsust, nagu ka verbiühend *kaela hakkama*: *Poisid paluksid põlvõliste / Kummarduksid kummuliste* (Khn); *Ära sa enne tõllast tõsta, / Tõllast tõsta, saanist saia / Kui tuleb ämma*

⁷⁶ *manima* tähenduses 'paluma, nuruma' on vene laensõna Kirde-Eesti murrakutes (< *манить* 'viipama, kutsuma; meelitama, ahvatlema'), mis on mõjustanud ka häälikuliselt lähedase germaani päritolu verbi *mainima* tähendust (Must 2000: 192–193); ka Setumaal kui rohkete vene laensõnadega murdealal pole selline mõju võimatu.

pallelema, / *Nao kaala nakkamaie* (Äks). Liikumisega võib seostada ka verbi *otsima*, kui teda tõlgendada siinkohal 'otsis kohta, kust antaks': *küll ta ot'se ojavetta* / *nõvvateli nõtsuvetta* (Plv) – sarnase tähenduse võib anda ka ühel juhul palumise tähenduses kasutatud verbile *valvama*: *Läksin külast küsimaie* / *Vallakunnast valvamaie* (Vai).

Osa selle valdkonna paralleelverbe osutab ajaliselt/põhjuslikult eelnevale ja järgnevale – paluma ajendavale meeleseisundile (*tahtma*, *himutsema*, *rõõgitsema* 'himustama', *rõõkama* 'himustama'): *Kas sa iket ehteid* / *Vai sa tahat talverõivid?* (Rõu) ja (eduka) palumise tulemusele (*saama*, *võtma*, *katkuma?*, *katsuma?*, *võlgu võtma*) – siis kirjeldatakse palumist juba kui minevikus toimunud sündmust: *Muu' omma teil külast küüstü* / *Vallast võlgu võetu* (Har); *Hobõn ol'l iks külast küsut*, / *Sadul ol'l vallast saadu* (Räp).

Juhumoodustiseks võib pidada järgmist palumisverbi: *Küsi ätelt küünelida* / *Lühi nennelt lüsterida* (Kod).

4.3.4. Käskimine

Kategoorilisemat, vastuvaidlemist mittesallivat nõudmiste esitamist – käskimist kirjeldatakse analüüsimaterjalis 37 parallelismirühmas. Palumise kahest tähenduspoolusest vastab käskimine ainult ühele, teise vasteks kategoorilisemas laadis oleks nõudmine, mida paralleelverbidega ei kirjeldata,⁷⁷ nii et näidete vähemust palumise valdkonnaga võrreldes võib põhjendada vastavate tekstide vähemusega. Põhiliselt esineb käskimise valdkonnas parallelismipaar *sundima* ja *käskima* (*Ei mina sunni suure tööle*, / *Ei kässi käsikivile* (Mih)) – koos sekundaarset tegevust märkiva infinitiiviga kasutamisel erinevad need verbid oma reksiooni poolest ja EKMS-is on nad kumbki eraldi mõisterühma märksõnadeks (enamik vastavaid verbe on siiski toodud üheskoos sundimise mõisterühmas). Osa paralleelverbide poolest (*õpetama*, *juhatama*, *noomima*) sarnaneb see valdkond õpetamise omaga: *Ää mind sunni suurte kuuldes*, / *Noomi noorte meeste kuuldes*. [---] *Seal mind sunni suuda mööda*, / *Õpeta õlasid mööda*, / *Käsi käevarssa mööda* (Pil) – kui õpetamise valdkonnas oli tegemist enamasti just keelavate, negatiivsete juhiste jagamisega, siis siin antakse positiivseid juhiseid. Koos infinitiiviga esinevad käskimisverbid regilaulus suhteliselt harva, sagedamini kasutatud laiend on vastavale teole viitava noomeni allatiiv (nagu Mihkli näites ülal) või mainitakse konkreetset tegevust primaarsena, lisades, et seda tehakse käskimata. Enamasti aga ei kaasne käskimisverbidega viidet mingile konkreetsele käsule, käskimine on regilaulus pigem üldine juhendamine, igapäevaste käskude jagamine ja seega tõesti lähedasem õpetamise kui palumise valdkonnale.

⁷⁷ Verb *nõudma* esineb enamasti konkreetsemas tähenduses 'nõutama' nt otsimise valdkonnas, kõneaktiverbina aga ainult küsimise tähenduses.

Teistest paralleelverbidest osa on seotud hääletekitamise ja kõnelemisega, kusjuures enamasti on tegemist negatiivse varjundiga kõneaktidele osutavate verbidega (*hüüdma, hõiskama, tõrelema, karjuma, käritama* ‘käratama’, *näägutama, sõimama, taplema, tänitama*): *Kõkõ iks sund sulasit, / Näägotõli nät’sikit* (Räp); *Ei me sunni surmamaie, / Ega ei **taple** tampimaie* (Äks); *Tõuseb üles hüüdemata, / Peseb käed käskimata / Sõtkub leba sõimamata* (Pär).

Osal juhtudel on käskimine pigem mitteverbaalne (paralleelverbid *ajama, juhtima, teetama, panema, saatma, tarvitama, tahtma*, lisaks samuti negatiivse konnotatsiooniga *virutama, kiusama, peksma*): *Joose ratsu, kos ma **juhi**, / Kää ratsu kon ma käse!* (Kan); *Vara mu varna **virudi**’ / Inneaigu **aie** tööle* (Rõu); *Kihelkonna **kiusatavad**, / Suuremate sunnitavad* (Koe).

Võrreldes palumise valdkonnaga siin neutraalseid kõnelemisverbe ei kasutata, ilmselt võib seda siduda käskimise negatiivse varjundiga, aga ka õpetamise valdkonna lähedusega, mida iseloomustab samuti üldise tähendusega kõnelemisverbide puudumine.

4.3.5. Kutsumine

Kutsumine on samuti sisuliselt kas palumine või käskimine (kuhugi tulla), kuid vastavalt spetsiifilisema tähendusega. Analüüsimaterjalis on kutsumist kirjeldavaid paralleelvärsse 59. Peale esivärssides domineeriva põhiverbi *kutsuma* kasutatakse selles tähenduses sageli häälitsemisverbe *hüüdma, hõikama* ja *karjuma*, millest esimestel ongi kinnistunud ka kutsumise tähendus (vt ka ptk 4.3.1): *Tuli minu kodu **kutsumaie** / Välja õtsast **õikamaie*** (Kod); *Hakkan taati **hüidemaie**, / Kahte õde **karjumaie*** (Ksi). Omapärane on Karksis hüüdmise/kutsumise tähenduses juurdunud verb *paukuma*,⁷⁸ millest leidub näide ka analüüsimaterjalist: *Õigas ta katte sulasta / **Pauks** ta katte palgalista* (Krk).

Suur osa kutsumisverbidest on kas üldisema või spetsiifilisema tähendusega kõnelemisverbid: *häälitsema* ‘meelitama’, *paluma, sundima, tellima, kaebama, käskima, sõna saatma, sõnumit lähetama, haugutama, kauplema, manitsema, mainima, manima, nimetama, petma, pärima*, nt: *Pimme tulõ kodo **petmahe**, / Hämar tulõ kodo **häälitsemä*** (Räp); *Ai kurõ kutsõmaia / Käre kodo **käskemaia*** (San); *Mine sa koolut kutsma / Saa **sõnna saatma*** (Se); *Kis sind kutsus kosjamaie, / **Palus** panti andemaie* (Khn). Osal juhtudel liitub kutsumisega ka üleskutse mingiks edasiseks tegevuseks: palutakse/kästakse kuskile tulla ja midagi teha. Niisugustes värssides esineb ka just palumise valdkonnas kasutatud verb *pärima*: *Kutsub kuuda kuulamaie / Pääva lahti piastemaie / Kuu aga ütles: kutsu kulda / Pääva ütles **päri** pärga* (Kad). Samas võib ühes paralleelismirühmas eraldi nimetada nii kutsumist kui käskimist: *Poiss tuleb juure kutsumata / Katsub ilma käskimata* (Jõe) – need kõneaktid on küll väga lähedase

⁷⁸ Murdearhiivi materjalides nt *appi paukuma, mine paugu ta tagasi* (EKI ÜS).

tähendusega, mis tõenäoliselt on ajendanud ka neid koos nimetama, kuid vastavad verbid pole siin omavahel vahetatavad, seega pole ka paralleelverbid.

Kutsumise tähenduses kasutatakse ka kõnelemise regilaulusünonüüme *laulma* ja *veeretama*: *Kui mind siia kutsutie / Läbi laane lauletie* (Jõe); *Ei mul kutsund kuueõlmad / Vildiservad veeretanud* (Jõh) – viimases näites esineb kutsumine küll kujundlikus tähenduses, justnagu väljendis *süda kutsub*, millele ka analüüsimaterjalis on leitud vastav paralleel: *Süda ei kutsund kutsarida, / Miel ei mõelnud mõisameesta* (Lüg).

Kutsumisvärssides osutatakse ka vastavale psüühilisele seisundile, kutsutava ootamisele/igatsemisele (*ootama, ihkama, soovima, tahtma, arvama, sallima* – *Keä tull iks kodo kutsumaie / tuli tarre tahtemaie* (Vas)), kutsutava füüsilisele mõjutamisele verbaalse kõrval (*ära viima, kokku ajama, kandma, korjama, panema, viima, võtma* – *Kus mind kulda kutsutie / Kanamunal kannetie / Või-leival võetaneksi / Pannikoogil pandaneksi* (Jõe) ning kutsumise tulemusele (*vastu võtma* – *Koju tema kutsus kosilased / Vastu võttis võerulised* (Kse)). Paralleelismirühmas *Kesse kutsub kurva linna / Ajab halvale hobusida / Sõidab soani vaevetselle* (Sim) on kutsumise paralleeltoiming konkreetne järeleminemine kutsutavale ja tema kaasatoomine.

4.3.6. Keelamine

Keelamist kirjeldatakse analüüsimaterjalis 17 paralleelismirühmas, nii esi- kui järelvärssides domineerib neis põhiverb *keelama*. Õpetamise ja käskimise valdkonnaga sarnaselt on siingi üks osa paralleelverbe kõneaktiverbid ja teine osa mitte. Kõneaktiverbidega (*üttelema, õpetama, noomima*,⁷⁹ *manitsema, tõrelema*) võib kaasneda ka otsene kõne: *Õde ella es ma ütelnud / Kägu kulda es ma keelend / Ära joose joodikulle / Ära lau lakardille* (Pee); *Õde kargas keelamaie / Nadu noori noomimaie / Ära hukka oma hobusta, / Ära raiu ratsu päada* (Plt).

Polüseemiliste ja mitteverbaalset tegevust märkivate verbide (*hoidma, kaitsma, ravitsema* ‘hoolitsema, hoidma’,⁸⁰ *sulgema, pidama, kartma, eest seisma, valjastama*) kasutamisel koos keelamisverbidega võib eeldada ikkagi teatud määral keelelist tegevust; kontekst osutab enamasti mingi halbu tagajärgi ennustava tegevuse keelamisele ja selle kaudu hoidmisele/kaitsmisele: *Oidnud neiu uoradesta / Kielnud kelmi kainelusta / Kaitsnud kievast katelust* (Kse); *Ei õle ullul keelijada, / Keelijada, käskijada, / Rumalal ravitsejada* (Lüg); *Nüüd pole suul sulgijaida / Ega keelel keelajaida* (Jõe). Ka sel juhul võidakse paralleelselt kasutada teisi kõneaktiverbe peale *keelama*: *Kie keelab külasta ullu, / Tõreleb talutoasta / Valjastelleb vainujulta?* (Lüg). Ebaselge tähenduse ja päritoluga on

⁷⁹ Wiedemann toob ära väljendi *korrale noomima* ‘korrale kutsuma’, mis tähendabki sisuliselt keelamist.

⁸⁰ Murdenäide Lüganuselt: “kutsuti üks vanainimine, sie ravitses lapsi, vahtis nende järele, andas süia ja” (Must 2000: 327).

verb *vaiguma*: *Et sina oidand uoramasta, / Egat kartand kargamasta, / Vaigunud varastamasta* (Lüg) – seda võib tõlgendada nt deskriptiivsõnana, võimalik on ka seos soome sõnaga *vaikuttaa*.

4.4. Üldisi tendentse kõneaktide väljendamisel

Kõnelemise valdkond erineb tajumisest ja teatud määral ka liikumisest selle poolest, et ta on ühtlasem, ei jagune alavaldkondadesse seose järgi eri organite või muu taolisega, nagu eri tajuvaldkonnad taju puhul ja aktiivpiirkonna järgi eristuvad liikumisviisid liikumise puhul. Justnagu liikumise ja tajumise valdkonnas, on siingi verbe, mis tähistavad erisuguseid tegevusviise, ning ka spetsiifilist rääkimisviisi märkivad verbid võivad esineda üldisemas tähenduses. Nagu ka liikumise puhul, kirjeldab sageli kogu parallelismirühm just teatud spetsiifilist rääkimis- või häälitsemisviisi ning siis enamasti üldisema tähendusega verbe ei kasutata.

Erinevus liikumise ja tajumise valdkonnast on see, et sõnavara peegeldab otseselt kõneaktide jagunemist paljudeks eri funktsiooniga alavaldkondadeks – kui liikumise eesmärk on üldiselt ühest kohast teise siirdumine ning tajumise eesmärk ümbritseva kohta teadete saamine, siis kõnelemisverbidega leksikaliseeritakse mitmeid erisuguseid eesmärke: info andmist, info küsimist, vestluskaaslase mõjutamist või temale hinnangu andmist jne. Kindlat funktsiooni kandvate kõneaktide tähenduses kinnistunud sõnavara üldiselt ei kasutata üldisemas, piiritlemata funktsiooniga kõneaktide tähenduses. Küll võib eri alavaldkondade sõnavara esineda teiste alavaldkondade kirjeldamisel, ja ka vastavad tähendusemuutused keeleajaloos ei ole haruldased. Erinevus tegutsemisviisi täpsustavast sõnavarast on seegi, et funktsiooni poolest spetsiifilisi kõneakte nimetatakse sageli ka üldise tähendusega verbidega.

Argumendistruktuuri erijooned on kõneaktiverbidel seotud peamiselt objektiga: kas objekti kasutatakse või mitte, kas grammatilise objektiga märgitakse öeldavat, vestluskaaslast või mingit kolmandat situatsiooni osalist (nt palumise puhul palutavat objekti). Tavaliselt jutuainet märkivaid objekte kaasavad verbid võivad parallelismis saada ka objekti, mis tähistab vestluskaaslast, nt *Naruperse naeris minda, / Kõduperse mind kõneles* (KJn); *Kõik' tõpra minnu tõrõli'*, / *Kõik' lamba minnu laidi'* (Urv), vastupidi aga siiski mitte.

Kõik keeles eristuvad kõneaktide valdkonnad analüüsimaterjalis esindatud ei ole, osa neist sulandub ka kokku. Iseloomulik on aga laulmise kui kõneakti suur osatähtsus ning ka sõna *laulma* 'teatud erilisel viisil kõnelema' esinemine üldises tähenduses 'kõnelema'. Kõneaktiverbidele ongi omane, et nad väljendavad üheaegselt hääletekitamist ja infoedastamist, nii on osa kõneaktiverbe kujunenud infot märkivatest sõnadest (*üttelema, jutustama* < *jutt*), osa aga häälistsusi imiteerivatest sõnadest (*rääkima* < *rääksuma* vmt). Võib ehk öelda, et funktsiooni poolest on häälitsemisverbid siinkohal kõige üldisema tähendusega –

häälitsemisel pole isegi infoandmise funktsiooni, siit järgneb kitsendus üldise rääkimise valdkonda ning edasi võib toimuda kitsendus ka spetsiaalse funktsiooniga rääkimise valdkonda (vastava häälitusviisi tähendus võib seejuures säilida või kaduda). Näiteks analüüsimaterjalis võib linnuhäälitusverb *kukkuma* tähendada konkreetselt linnuhäält, inimese laulmist (vahel ka mitteverbaalset, kuid enamasti rõhutatult verbaalset), kõnelemist ja sõimamist – kõnelemist vestluskaaslase halvustamise eesmärgil; kindla kõlaefektiga on seotud ainult esimene tähendus.

Kõneaktide valdkonna eripära on ka tugev inimkesksus – just inimesele omased nähtused on keel ning selle kaudu väljendatavad mõtted, emotsioonid jmt. Nii rakenduvad kõneakte puudutavas sõnavaras puhtinimlikud väärtushinnangud: negatiivne ja positiivne. Teatud määral tuleb seda ette ka taju väljendamisel, mis on inimese ja loomade ühine võime; liikumise, piiritlemata subjektiga tegevuse korral aga verbid üldjuhul hinnangut ei sisalda. Enamasti esinevad spetsiifilise tähendusega kõneaktiverbid parallelismis koos negatiivse või positiivse konnotatsiooniga, tuleb aga ette ka vastandite kõrvutamist kontrastiprintsiibil. Loomahäält märkiva verbi (nt *haukuma*) kasutamisel inimese kohta kaasneb üldiselt negatiivne tähendusvarjund. Kui regilaulus on kõnelejateks antropomorfiseeritud loomad või asjad, kasutatakse sageli tavaliste kõnelemisverbide kõrval just vastavaid onomatopoeetilisi verbe. Nii mõjutavad ka kõneaktide valdkonnas verbivalikut subjekti omadused.

Kõneaktide, nagu ka tajumise märkimiseks kasutatakse mitmesuguseid perifrastilisi verbe, mis annavad verbaalset tegevust edasi füüsilise tegevuse terminite: kõne on otsekui substantis, mida saab anda ja võtta (*teada andma, sõna heitma* jne). Mitteverbaalse tegevusega seostub verbaalne rohkem konkreetse funktsiooniga kõneaktide puhul: nt õpetamine võib olla kõnelemine üldiselt, konkreetsete verbaalsete õpetuste andmine ja ka mitteverbaalne tegevus – EKMS-i järgi on *õpetama* karistamise eufemistlik nimetus. Üldise funktsiooniga kõnelemine on enim paralleelne mõtlemisega, kuna inimese eeldabki mõtlemisprotsessi; nt verbi *arvama* on võimalik kasutada tähendustes 'mingit arvamust, hinnangut omama' ja 'mingit arvamust, hinnangut väljendama'.⁸¹ Konkreetse eesmärgiga kõneaktide korral kasutatakse paralleelverbidena ka vastavale eesmärgile viitavaid verbe (palumise puhul nt *tahtma* ja *saama*). Seega võib öelda, et kõneakt on keskpunkt, mille ümber koonduvad seda ajendavad psüühilised protsessid ning selle tagajärjed füüsilises maailmas. Kui kõne koosneb kahest poolest: kuuldavast helist ja mõistetavast sisust, siis kõnelemist kirjeldavates värssides kasutatud verbid võivad tähistada ka üksnes üht poolt, teine on aga sel juhul juurdemõeldav.

⁸¹ Sarnane paralleel on eesti murretes registreeritud sõna *ajuma* tähenduse puhul: 'pahaks panema' ja 'sõimama, laimama'.

5. KOKKUVÕTE

Käesoleva töö põhiosas esitatud ülevaade kolme mõistevaldkonna kajastamisest regilaulude parallelismis paljastab mitmeid erinevaid strateegiaid paralleelverbide valimisel. Kui igal semantilisel väljal on oma struktuur, milles sõnade tähenduste vahel kehtivad spetsiifilised semantilised suhted (Õim 1997: 256), siis regilaulu paralleelverbide kasutuses võib näha nende struktuuride otseseid peegeldusi. Sõltuvalt verbide eripärast võrreldes noomenitega, suuremast kalduvusest polüseemiale, on regilaulu verbikasutuses rohkem n.ö mitmeseoslikke sünonüüme kui noomenikasutuses (vrd Peegel 1997: 102–103) ja eri mõistevaldkonnad ning neid tähistavad sõnad on omavahel põimunud erisuguste tähendusseoste kaudu.

Paralleelverbide analüüs osutab, et peamised erisused eri tegevusvaldkondade tähendusstruktuuris on põhjustatud keelekasutaja kui indiviidi positsioonist kirjeldatava ümbruse suhtes ning vastandusest inimlik-mitteinimlik. Nendest aspektidest lähtuvalt on liikumise, tajumise ja kõneaktide valdkond üksteisest oluliselt erinevad. Järgnevalt kirjeldan üldistavalt nende valdkondade tähendusstruktuuri, nii nagu see ilmneb regilaulu paralleelverbide kasutusest.

Liikumine kui teatud liiki muutus on omane kõigile maailma entiteetidele ning inimeste liikumine on sellest ainult üks osa. Keel ei osuta kvalitatiivsele erinevusele inimliku ja mitteinimliku subjekti liikumise vahel, küll kodeeritakse verbides liikuja üldisi füüsikalisi omadusi (nt kergete esemete kontrollimatut liikumist väljendatakse tüüpiliselt verbiga *hõljuma* jne). Kirjeldusobjektina regilaulus on inimene võrreldes muude entiteetidega siiski domineeriv, nii et liikumist väljendavatest paralleelverbidest märgib enamik just konkreetselt inimese liikumist, seega kirjeldatakse regilaulus suhteliselt väikest osa paljudest keeles eristuvatest liikumise alavaldkondadest. Tüüpiliselt mitteinimliku liikujaga seostuvate verbide kasutamisega inimese liikumise puhul ei kaasne mingit spetsiifilist tähendusvarjundit. Liikumist märkivatele paralleelverbidetele on omane üldiselt just spetsiifilise liikumisviisi tähenduse neutraliseerumine konkreetses kontekstis. Tähenduslikult eraldiseisev on vaid asendimuutus, mille jaoks on sageli vajalikud iseseisvad väljendusvahendid – asendimuutus ja asukohamuutus moodustavad kumbki eraldiseisva kategooria, kuigi neid ühendab tunnusjoon “liikumine”. Just asendimuutusel on otsene seos kõneaktide valdkonnaga, kuna mitteverbaalne suhtlemine põhineb enamasti teatud kehaosade liikumisel üksteise suhtes (analüüsimaterjalis esindab seda nt kummardamise ja palumise paralleelsus). Asukohamuutuse ja asendimuutuse ühenduslüliks on tõusmine ja laskumine, mis on käsitletavad nii vertikaalse edasiliikumisena kui kehaosade suhete muutumisena üksteise suhtes – vastavate paralleelverbide seas on nii spetsiifilise kui üldise tähendusega liikumisverbe.

Asukohamuutus või edasiliikumine jaguneb kolmeks vastandlikuks alavaldkonnaks deiktilise suuna, st vaatluspunkti positsiooni alusel: need on tulemine, minemine ja kindla deiktilise suunata või kahesuunaline käimine. Sellele lisaks

jaguneb liikumine paljudeks liikumisviisideks peamiselt selle ühe olulisema füüsilise tunnuse – kiiruse – ning liikuja omaduste alusel. Kontekstis võib olla markeeritud kas liikumise deiktiline suund või liikumisviis, aga ka mõlemad (nt teiste deiktikute abil). Kui deiktulist suunda rõhutavad verbid ei sea subjektile piiranguid, siis liikumisviisi rõhutavate verbide seas on neid, mis on ühised nii inimlikule kui mitteinimlikule liikumisele, aga ka konkreetse subjektiga seotuid. Erinevaid liikumisviise väljendavad verbid esinevad parallelismis sagedamini üldises tähenduses, liikumise lähte- või sihtkohta väljendavad verbid aga üldiselt säilitavad oma spetsiifilise tähenduse.

Parallelismis esilekerkivad seosed liikumise ja teiste valdkondade vahel puudutavad samuti just inimlikku sfääri ning on seotud liikumise teatud spetsiifiliste funktsioonidega. Siit ilmneb ka liikumise deiktilise suuna ning funktsiooni seos: deiktiliselt määratud suunaga liikumise eesmärk ongi konkreetselt kusagile jõudmine või kuskilt lahkumine, millega võivad liituda teatud kindlad lisaseosed (analüüsimateerjalis näiteks meheleminemine-naisekstulemine) ning laiendused väljapoole füüsilise liikumise sfääri (sel juhul on tegemist mingisse olekusse jõudmise või sellest lahkumisega). Kui aga liikumine toimub mitmes suunas vaheldumisi, on see enamasti seotud mingi muu eesmärgiga kui asukohamuutus: analüüsimateerjalis esindavad seda käimise ning otsimise ja kerjamise seosed, samuti teatud löbustuslikud liikumise vormid nagu tantsimine ja kiikumine. Need ei eristu verbivalikult siiski nii otseselt nagu asendimuutus asukohamuutusest.

Taju on inimese ühine võime loomadega, kuid subjekti inimlikkuse-mitteinimlikkusega seotud eri väljendusvahendeid selle jaoks keeles ei ole. Primaarselt viidatakse tajuverbidega just inimese tajumisele, kuna tajuprotsess ise ei ole kõrvalseisjale samavõrd tajutav kui liikumine või häälitsemine – inimesed on võimelised konkreetselt teadvustama peamiselt üksteise tajuprotsesse verbaalse suhtluse abil. Nii ei leksikaliseerita kuigi palju ka erisuguseid tajumisviise, erandiks ainult vaatamine, kuid ka selle eri viisid ei eristu regilaulus kuigi teravalt. Tajuvaldkonnas seisavad eraldi kogetavapõhised verbid, millega märgitakse tüüpiliselt tajutava objekti omadusi, aga ka eksistentsi üldisemalt (millegi tajumine on selle olemasolu tuvastamine): nähtavaks objektiks võib olla nii inimene kui mitte-inimene; kuuldavaks objektiks on hää, mis võib pärineda samuti nii inimeselt kui mitte-inimeselt. Kogetava- ja kogejapõhiste verbide tähendusstruktuuris on siiski ka olulisi sarnasusi, aktiivne ja passiivne tajumine aga ei pruugi üldse eristuda. Kogu tajuvaldkonna suhtelisest, vastavate retseptorite toimimisprotsessist tingitud ühtsusest hoolimata on eri tajuvaldkonnad üksteisest sõltumatumad kui eri liikumis- või rääkimisviisid. Ühe taju- võime puudumisel on aga täheldatud teiste tugevnemist. Samuti ilmneb nii üldkeele kui regilaulu sõnavaras eri tajuliikide segunemine (sünesteesia). Füüsiliste objektide tajumise puhul eristuvad siiski kaugtajud ja lähitajud: millegi tajumisel on inimese jaoks primaarsed just kaugtajud ning neid ka kirjeldatakse rohkem ja mitmekesisemalt nii kogu keeles kui ka parallelismis. Taju olemuse, parallelismis kasutatud tajuverbide aktuaalse tähenduse määravad tajutava,

mitte tajuja omadused, aga see võib jääda ka lahtiseks, sel juhul kirjeldatakse tajumist üldiselt. Kuna eri tajusid haaravaid üldmõisteid regilaulukeeles ei ole, siis nimetataksegi seda vastavate alammõistete kaudu, mis on levinud leksikali-seerimisviis paljudes keeltes (vt nt Glucksberg, Keysar 1990: 8).

Ka tajul on tugevad seosed teiste inimtegevuse valdkondadega. Nagu liikuminegi, on tajumine vahend mingite tegevuste sooritamisel: otsimine, ootamine, valvamine ja hoolitsemine seostub samuti pigem (kaug)tajumisega üldiselt kui eraldi nägemise ja kuulmisega. Paljudes maailma keeltes esinev seos tajumise ja mõistusliku valdkonna vahel ilmneb regilaulus (eesti keelele tüüpiliselt) just verbi *tundma* kasustuses, üldisem on kompimisverbide kui füüsilist kontakti osutavate verbide omadus seostuda emotsioonidega kui intiim-sema psüühikavaldkonnaga (vrd Sweetser 1990: 29–30).

Kõnevõime on inimesele ainuomane, kuid kõne üks poolus – hääletekitamine on ühine kogu muu maailmaga. Inimlikku suhtlemist kandev häälitsemine erineb seega kvalitatiivselt muust häälitsemisest ning see ilmneb ka asjaolus, et mitteinimlike subjektide häälitlustele viitavate verbide kasutamiseega inimkõne tähenduses kaasneb peaaegu alati teatud pejoratiivne konnotatsioon. Kõneakti-verbid jagunevad alaliikideks peamiselt just kõneakti funktsiooni põhjal ning neile ongi iseloomulik negatiivse ja positiivse seosega verbide eristumine – see on seotud inimestevahelise suhtlemise üldiste seaduspäradega. Ka rääkimisviisi poolest eristuvad verbid kannavad regilaulus sageli negatiivse/inetu tähendust ning see parallelismis enamasti ei neutraliseeru (vastandlikult liikumis- ja vaata-misviisi tähendusele). Üldise tähendusega kõneaktiverbid jäävad hinnanguliselt neutraalsele alale, hinnang on seotud kuulaja suhtumisega kõnelejasse ja tema poolt öeldavasse, või vastupidi: kõneleja suhtumisega kuulajasse. Kõiki kõneakte on võimalik nimetada neutraalselt kas ütlemiseks või rääkimiseks (funktsioon selgub sel juhul öeldust), kusjuures need ei ole kaks vastandlikku poolust nagu liikumise deiktilised suunad, samas ei moodusta nad ka liitmõistet nagu nägemine ja kuulmine – küsimus on vaid tähendusnüansis: teate kestuses, mis on väga suhteline.

Kui kahes eelnevalt käsitletud valdkonnas tekivad tegevuse eri funktsioonide puhul liitkategoriad vastavat funktsiooni rõhutavate mõistetega, siis paljud kõneaktiverbid kannavad juba ise funktsiooni tähendust. Ent ka kõnelemise valdkonna paralleelverbid osutavad seostele teiste valdkondadega, mis on määratud kas siis sama või sarnase funktsiooni kaudu (nagu sõimamine ja peks-mine) või hoopis füsioloogilise seostuvusega (pilkamine ja naermine, kurtmine ja nutmine), aga ka põhjuse-tagajärjesuhetega (tahtmine – palumine – saamine). Iseloomulik on teatud liiki kõneakti seostumine just teatud konkreetse mitte-verbaalse valdkonnaga. Kõneakti liigi määravad parallelismis kirjeldatud situat-siooni omadused ning see väljendab otseselt vestluskaaslaste (või kõneleja ja kõnealuse) omavahelisi suhteid – nii on tegemist mitmel tasandil inimkeskse valdkonnaga.

Kõigi kolme käsitletud valdkonna vahel leidub ka kokkupuutepunkte. Ise-loomulik on liikumise kui fundamentaalse mõiste keskne asend: liikumine on

hõlpsasti tajutav ja ka kirjeldatav, nii võib tajuärritust mõista tajuja poole “liikuvana”, kõne kui tajumist eeldav substantis on seega samuti “liikuv objekt”. Liikumisest põhjustatud helisid kodeerivad liikumisimitatiivid, heli liikumist võib väljendada aga ka iseseisvalt. Taju ongi niisiis füüsilise maailma, sh liikumise ühenduslüli kõnelemisega: kõigis kolmes valdkonnas on analüüsimaterjalis kasutatud onomatopoeetilist verbi *helkima*, mille tähendus hõlmab sünesteesiaprintsiibil nii auditiivse kui visuaalse valdkonna; liikuv ese on tajutav visuaalselt, kõnelemine auditiivselt – nii et kui keegi helgib, siis võib ta olenevalt kontekstist kas liikuda, paigal seistes nähtav olla, kuuldavaid helisid põhjustada või konkreetset informatiivselt häälitada. Teiste valdkondadega moodustuvate ühendkategoriate seas võib samuti olla selliseid, mis hõlmavad nii kõnelemise, tajumise kui liikumise: näiteks kasvatamine võib olla nii verbaalne õpetamine, (järele)vaatamine kui sel eesmärgil järel käimine – analüüsimaterjalis seostub kasvatamine siiski enim verbaalse suhtlusega. Kolme valdkonda ühendavaks üldkategoriaks võib pidada ka lõbutsemist või ajaviitmist, liikumise ja kõneaktide puhul on see aktiivne (nt tantsimine ja laulmine), taju puhul passiivne (vahtimine kui ajaraiskamine).

Niisiis on regilaulu kui sekundaarkeele kategooriad küll teistsuguste piiridega kui üldkeele omad, ent nende põhilised struktuurid pärinevad siiski üldkeelest. Peamiseks erijooneks on see, et regilaulusünonüümia hõlmab ka teatud osa tavakeele kaudsematest tähendussuhetest, kuid regilaulupäraste tähendussuhete kujunemine põhineb keelekasutuse üldistel seaduspäradel. Tavasünonüümidki ei ole identse tähendusega, kuid sünonüümsel kasutusel on nende ühisjooned olulisemad kui erijooned, nad funktsioneerivad üksteise vastetena, mitte vastanditena; eri kasutusjuhtudel aktualiseerub üksnes osa lähisünonüümide semantilistest erinevustest, osa aga hoopis neutraliseerub (Õim 2000: 302–303). Tavalised on juhtumid, mil üldkeeles on sünonüümsed sõnad, mis teaduskeeles kui suuremat täpsust taotlevas allkeeles tähistavad erinevaid mõisteid (nt *tajuma* ja *aistima*). Eri kontekstides muutuvad prominentseks mõistete erinevad tunnused – need, mis on olulised üldises kontekstis, jäävad spetsiifilises kontekstis tagaplaanile ja esile tõusevad mingid spetsiifilisemad tunnused (Ungerer, Schmid 1999: 45). Regilaulu parallelism kui mitmeid väljendusvariante koondav kontekst toimib tugeva tähendust spetsifitseeriva tegurina.

Suhteliselt ulatusliku analüüsimaterjali põhjal selgus, et ühes tähenduses kasutatud paralleelverbid on praktiliselt alati omavahel hüponüümia-hüperonüümia- või kohüponüümiasuhetes ühe, kitsama või laiemaga, ent siiski piiritletud valdkonna raames. Kui üldkeele täpsete sünonüümide puhul on oluline suure hulga ühiste semantiliste tunnuste olemasolu (Õim 2000: 295) ja sünonüümid on üldjuhul mingi põhitasandi mõiste väikese tähenduserinevusega alam-mõisted, siis regilaulu sünonüümide puhul on enamasti tegemist põhitasandi mõistetega, mille ühine nimetaja kuulub ülatasandile ja sellele pole vahel isegi

leksikaalset vastet.⁸² Analüüsimaterjalis leidub põhitasandi sõnavara kõrval ka spetsiifilisemat, alamtasandi sõnavara – korrelatsioonis tähelepanekuga, et verbide puhul on alammõistete pigem põhitasandi tunnused: nendega opereeritakse juba tava-suhtluses sageli. Parallelismirühmade koondtähestustes domineerivad siiski keskmise ja pisut kõrgema üldistusastmega mõisted. Paralleelselt kasutatud verbide semantilisi erinevusi neutraliseerib ka värsside lausestruktuur: parallelismirühma aktuaalses tähenduses tüüpilise verbi argumendid on enamasti ühised kõigis värssides, olgugi et kasutatud verbid eeldaksid oma tava-tähenduses teistsugust argumendistruktuuri. Nii võib peamiseks paralleelverbide aktuaalse tähenduse nihkeks pidada üldistumist ehk võimalike kasutuskontekstide lisandumist, mis on ka peamine ajaloolises semantikas eritletud tähendusmuutuse suundadest (vrd Campbell 1998: 256–257). Ühte üldisemasse valdkonda kuuluvate vastandlike mõistete koosnimetamist tingib aga kindlasti ka kontrastiprintsiip: vastandsõnaühendite konventsionaliseerumine on üks üldisema kategooria alammõistete paralleelsuse erijuht (tekkiva semantilise vastutolu tõttu pole antonüümilised sünonüümid paralleelverbide hulgas küll kuigi sagedased). Mitme alavaldkonna mõistete ühendamisel paralleelismis tekivad n-õ liitkategoriad. Vähese keeles eristatud üldistusastandite arvuga valdkondades täidavad need osa mõistehierarhia leksikaliseerimata astmeid, näiteks taju puhul puudub vanemas eesti keeles ülataasandi(te) keeleline vaste, üldistus saavutatakse põhitasandi mõistete (nt nägemise ja kuulmise) koosnimetamisel. Samuti moodustuvad liitkategoriad siis, kui paralleelverbid tähistavad mingit spetsiifilist tegevust ja selle komponente (nt otsimistegevus sisaldab tüüpiliselt (ringi)käimist ja (ringi)vaatamist) – sel juhul kajastab liitkategooria mõiste sisestruktuuri, mis on samuti teatud laadi üldistus.

Silmatorikav on paralleelsõnade kasutuskontekstide lisandumine teatud elliptilise muutuse kaudu: kui transitiivsel verbil jäetakse süstemaatiliselt ära kohustuslik objekt, siis muutub ta sekundaarkeeles intransitiivseks ning tema (ühes ala)tähenduses toimub ka teisi sellega seotud muutusi. Campbell (1998: 261) paigutab elliptilised muutused sünekdoohi alla (näiteks on toodud sm *yskä* 'köha', mis on iseseisvunud väljendist *yskätauti* 'rinnahaigus', kusjuures esialgne tähendus 'rind, süli' on selle muutuse mõjul taandunud (vrd Häkkinen 2004: 1541)). Eesti keeles on ellipsi kaudu tekkinud tähendusmuutuse näiteks sõna *lausuma* praeguse tähenduse kujunemine algsest tähendusest 'laskma'. Regilaulus võib elliptilise sõnakasutuse rohkust põhjendada piiratud värsimahuga.

Teine regilaulude sõnavaliku mõjur hierarhiliste tähendussuhete kõrval on kõla-assotsiatsioon – seda tingib eeskätt alliteratsioon kui üks regilaulu põhilisi vormivõtteid. Kõlaliselt sarnaste sõnade kasutamist tähenduselt sarnaste asemel

⁸² Jaan Kaplinski (1972: 135–136) on leidnud, et regilauludes kasutatakse sagedamini nt üksikuid puulike märkivaid sõnu kui abstraktsemat sõna *puu*, ning "Vana rahvalaulu loojate kujutus näib liikunuvat valdavalt väga konkreetsele pinnale ja veel enam: võib märgata tendentsi piirduda minimaalse arvu konkreetsetasanditega."

võib seletada sellega, et tähelepanuteooria kohaselt elemendid, mis näivad sarnased, loetakse automaatselt seotuks (Ungerer, Schmid 1999: 31) – ka üldkeeles juhivad tähendusnihkeid mõistete sisu kõrval sõnade häälikulised omadused. Regilaulu tähendusstruktuuride kujunemisele ja kinnistumisele aitab kindlasti kaasa ka teatud seoste konventsionaliseerumine eri sõnade vahel. Sageli võib öelda, et verbi seostumine kindlate noomenitega mõjutab selle kasutust rohkem kui konkreetse tegevuse omadused, millele verbiga tavakasutuses viidatakse, ent juhte, mil verbi regivärsi- ja tavatähendus jäävad seetõttu täiesti erinevatesse valdkondadesse, on siiski vaid üksikuid. Rahvaluuleteoorias on kasutatud kinnistunud, nii süntaktilises kui parallelistlikus seoses esinevate sõnaühendite kohta vormeli mõistet, kuid sama nähtust on täheldatud ka üldkeeles: ühe entiteedi suhted teistega moodustavad terviku, kuuluvad tema entsüklopeedilisse kirjeldusse ning seostuvad konventsionaalselt (Langacker 1987: 162–163). Sõnaühendite konventsiooni toetab peaaegu alati alliteratsioon, ning seda mitte ainult regilaulus, vaid vahel ka üldkeeles (vrd nt üldkeeles väljendit *kurja kuulutama* ja verbi *kuulutama* sagedast esinemist regilaulus negatiivses seoses koos sõnaga *kuri*, vt ka Krikmann 1995: 96–98). Eri kontekstides võib konventsionaliseeruda verbide kooskasutus teatud kindlate noomenite või ka teiste verbidega (vt nt Saarlo 2005, V artikkel) ning selle kasutuse aktiveerumine teistes kontekstides võib kaasa tuua semantilise vastuolu, mida võib pidada juba häoliseks – paralleelühendite stabiilsuse näiteks isegi tähendusseose puudumise korral on regilaulus verbipaar *lugema–kirjutama*. Üldiselt kasutatakse konventsionaliseerunud sõnaühendeid siiski vaid sobiva tähendusvaldkonna piires. Analüüsimaterjalist ilmneb, et n-ö puhthäoline sõnakasutus on parallelismis võrdlemisi haruldane. Semantika seisukohalt seosetuid väljendeid võib ehk põhjendada ka keele muutumisega ja regilaulutraditsiooni hääbumisega laulude üleskirjutamise ajaks: kui laulikute mälus olevates värssides oli sõnu, mis olid nende teadmist mööda “niisama sanalasuks” või “niisama laulu pandud”, siis võis selline “niisama” sõnakasutus olla nende jaoks juba teatud regilaulukeele normiks ning nad võisid ka improvisatsioonilisi värssse luua sellest põhimõttest lähtuvalt.

Niisiis peegeldab paralleelverbide kasutus eesti keele arengut kuni 19. sajandini ja selle murdelisi erijooni, osutades, et keele sõnavara on tegelikkuses ulatuslikum ja paindlikum, kui suudavad näidata mahukadki sõnaraamatud. Uuemate sõnade kohanemine laulus on siiski suhteliselt piiratud, nt ei ole *tantsima* paralleelsõna *valtsima* levinud esimese kõikidesse kasutusvaldkondadesse. Samas peegelduvad paralleelverbides ka mitmete sõnade varasemad tähendused ning kihistused. Näiteks värvinimetustel põhinevaid paistmist märkivaid verbe on tekkinud (ja lauludes kasutatud) peamiselt just vanematest värvisõnadest. *tulema*-verbi võimalikest tähendusvariantidest puudub paralleelverbide hulgast modaalne kasutus (“midagi tuleb teha”) – eesti kirjakeelest on seda leitud alates 17. sajandi lõpust ning 18. sajandi algusest ja selle väljakujunemist keeles võib samuti pidada suhteliselt hiliseks (Penjam 2005: 125–128). Samas esineb regilauludes rohkesti näiteid, kus verbil *saama*

on selle algupäraseks peetud tähendus 'tulema'. Niisiis tuleb regilaulusemantika uurimisel lähtuda suuresti keele varasemast kui 19. sajandi lõpu arengujärgust ning arvestada ka eri ajastute tähenduskihtide põimumisega. Justnagu foneetiliste ja morfoloogiliste arhaismide (osalt ka väär)kasutus regilaulus veel 20. sajandil on seletatav poeetilise traditsiooniga, nii võib ka teatud sõna-semantika erijooni regilaulus nimetada semantilisteks arhaismideks. Ilmselt on keele varasematest arengujärkudest pärinevad iseärasused tähendusmuutuste korral rohkemgi segadust tekitanud kui foneetiliste ja morfoloogiliste muutuste korral. Semantiliste pseudoarhaismide loomine – regilaulupäraselt "segase", keele uuema arengujärgu raames põhjendamatu sõnavaliku kasutamine ongi ehk üks häolise sõnakasutuse põhjuseid. Sõnade muutumist keelekollektiivis vähetuntuks on peetud ka üldisemate tähendusmuutuste ajendiks: kui kõnelejad tunnevad sõna morfoloogilise üksusena ja seostavad seda teatud mõisteväljaga, ent mitte konkreetse mõistega, tekib nn semantiline tühik, mis võidakse täita mingi muu mõistega samast mõisteväljast (Koski 2002). Kui määratleda tähendust sõna potentsiaalsete kasutuskontekstidega, siis semantilist tühikut täitma asuvad sõnad kanduvad külgnevatesse kontekstidesse. Sagedasem tähendusemuutus nii üldkeeles kui regilaulus on aga siiski kasutusvaldkonna laienemine või kitsenemine; regilaulus ilmneva tähenduse kitsenemisprotsessi näiteks on deskriptiivne liikumisverb *mõlkuma* ja selle tuletised, mis on taandunud kitsalt kognitiivsesse valdkonda: selle tähenduseks on saanud 'kognitiivne protsess'.

Analüüsimaterjal kajastab ka verbide kui eripärase sõnaliigi talitlemist parallelismis, mis põhineb keelega kajastatava maailma eripäral: sellel, et olendid ja asjad on kindlamate väliste tunnusoontega kui nendevahelised suhted – protsessid. Loomulik kalduvus polüseemiale võimaldab verbidel esineda ka parallelismis rohkemates eri kontekstides kui noomenitel. Kui nimisõna poeetiliste sünonüümide kasutamine on üldjuhul ühesuunaline (*hani* on *neiu* või *ema* sünonüüm, mitte vastupidi), siis verbide paralleelsussuhted võivad olla ka sümmeetrilised (*tantsima* on *kõndima* sünonüüm ning *luulema* on *laulma* sünonüüm, aga ka vastupidi). Keeles eristatavatele protsessidele on iseloomulik nt ajaline inklusiivsus, järgnevus või põhjuse-tagajärjesuhe, millest tuleneb vastavate mõistete tihe seostumine. Niisiis, kui sõnena esinev verbivorm kirjeldab vastava protsessitüübiga seostatavat konkreetset sündmust, siis loomulikult saab üht sündmust seostada eri vaatenurkadest erinevate protsessitüüpidega: sündmust võib kirjeldada üldisemalt või täpsemalt (nagu ka olendit/asja), ent ühes protsessis võib eristada ka mitut teist (all)protsessi, mis on omavahel ajaliselt inklusiivsed. Üldiselt on verbikategooria sõltuvuses just noomenikategooriast: see, millistes suhetes olendid või asjad võivad esineda, sõltub nende omadustest. Regilaulus võivad verbikategooria-sisesed suhted – kindlate verbide konventsionaliseerunud seostumine – vahel domineerida noomeni–verbi suhete üle, millest tekkiv semantiline vastuolu toimib ilmselt ka regilaulu-poeetika elemendina: asjaolu, mille käsitlemine ei kuulu käesoleva töö temaatikasse.

Põhilised analüüsimaterjalid ilmnevad tähendusseosed osutavad niisiis, et paralleelverbide kasutamisel kerkib esile rida üldisemaid, keeles spetsiaalse nimetuseta kategooriaid, ning teatud mõistete sisestruktuure avavaid liitkate-gooriaid: üldistus või abstraksioon saavutatakse abstraktset sõnavara arenda-mata. Parallelismi kirjeldamisel disjunktsiooni ja konjunktsiooni mõistete kaudu on sellele varemgi tähelepanu juhitud: “Parallelism annab võimaluse tõusta kõrgemale päris argikonkreetsusest, minetamata siinjuures konkreetse väljen-duse korvamatut kujukust” (Kaplinski 1972: 137). Sünkroonilisest aspektist lähtuvalt võib paralleelsõnade valikut kirjeldada nii, et regilaulus pole alati võimalik kasutada tähenduselt täpsemaid ja sobivamaid sõnu, sest tavakeeleliste sünonüümide leidmine on suhteliselt raske, ning kuna värsside lõplik tähendus kujuneb parallelismirühmas tervikuna, siis ei tekita vähem sobivate kasutamine mõistmisraskusi (Sarv 1999: 144, 146). Käesolevas töös analüüsitud materjalist ilmneb, et nn tavakeelesünonüümid ei ole paralleelverbide hulgas kuigi esile-küündivad ka siis, kui neid on valida võrdlemisi palju, ning olulisematena paistavad just sõnade hüponüümia-hüperonüümiasuhted. Kui analoogia-parallelismi puhul on üldisemaltki mööndud paralleelsõnade valimist tervesse mõistepiirkonda kuuluvate sõnade hulgast, siis sama põhimõte on kehtinud ka sünonüümiaparallelismis – nii ei eristu need kaks parallelismiliiki kuigi teravalt. Seega, kui regilaulu sõnakasutust analüüsides arvestada keele seaduspärasid laiemalt kui vaid tänapäevasele semantika-alasele kompetentsile toetudes, siis ei saa paralleelsõnu üldjuhul ebasobivateks nimetada – nende valimine on allunud kindlatele, teadvustamata reeglitele nagu keelekasutus tervikuna.

ALLIKAD

Eesti Keele Instituudi tekstikorpus. <http://www.eki.ee/corpus/>

EKI ÜS – Eesti Keele Instituudi üldsõnavara kartoteek

EÜS – Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvaluulekogu Eesti Rahvaluule Arhiivis

H – Jakob Hurda rahvaluulekogu Eesti Rahvaluule Arhiivis

Vana kirjakeele valikkorpus. <http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/korpused.htm>

KIRJANDUS

- Campbell, Lyle 1998. *Historical Linguistics: an Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Cruse, D. Alan 2000. *Meaning in Language: an introduction to semantics and pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Day, Sean 1996. Synaesthesia and Synaesthetic Metaphors. – *Psyche*, 2 (32). <http://psyche.cs.monash.edu.au/v2/psyche-2-32-day.html>.
- EE 7 = *Eesti Entsüklopeedia* 7. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus 1994.
- EE 9 = *Eesti Entsüklopeedia* 9. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus 1996.
- EKG I = M. Ereht, R. Kasik, H. Metslang, H. Rajandi, K. Ross, H. Saari, K. Tael, S. Vare. *Eesti keele grammatika* I. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut 1993.
- EKMS = Saareste, Andrus. *Eesti keele mõisteline sõnaraamat = Dictionnaire analogique de la langue estonienne: avec un index pourvu des traductions en français* I–IV, indeks. Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis väljaanne nr. 3. Stockholm: Vaba Eesti 1958–1979.
- EKSS = *Eesti kirjakeele seletussõnaraamat* I–VII. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 1988–2005.
- EMS = *Eesti murrete sõnaraamat* I–IV. Koost. A. Haak jt. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, Eesti Keele Instituut 1994–2006.
- ERIA IV = *Eesti rahvalaulud. Antoloogia*. IV köide. Toim. Ülo Tedre. Tallinn: Eesti Raamat 1974.
- Evans, Nicholas; David Wilkins 2000. In the Mind's Ear: The Semantic Extensions of Perception Verbs in Australian Languages. – *Language* 76 (3): pp. 547–592.
- Fellbaum, Christiane 1990. English verbs as semantic net. – *International Journal of Lexicography* 3, pp. 278–301.
- Fellbaum, Christiane; George A. Miller 1990. Folk Psychology or Semantic Entailment? Comment on Rips and Conrad (1989). – *Psychological Review*, Vol. 97, No. 4, pp. 565–570.
- Geeraerts, Dirk 1999. Diachronic prototype semantics: A digest. – *Historical Semantics and Cognition. Cognitive Linguistics Research* 13. Ed. Andreas Blank, Peter Koch. Berlin; New York: Mouton de Gruyter, pp. 91–107.
- Glucksberg, Sam; Boaz Keysar 1990. Understanding Metaphorical Comparisons: Beyond Similarity. – *Psychological Review*, Vol. 97, No. 1, pp. 3–18.
- Györi, Gábor 2002. Semantic change and cognition. – *Cognitive Linguistics* 13–2, pp. 123–166.
- Habicht jt 2000 = Külli Habicht, Valve-Liivi Kingisepp, Urve Pirso, Külli Prillop. *Georg Mülleri jutluste sõnastik. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised* 12. Toim. Jaak Peebo. Tartu: Tartu Ülikool.
- Haser, Verena 2003. Metaphor in semantic change. – *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Ed. by Antonio Barcelona. Berlin: Mouton de Gruyter, pp. 171–194.
- Huomo, Tuomas 2005. Kognition kieli: Miten suomen kieli käsitteistää aistihavainnon. – *Sananjalka* 47, s. 7–42.
- Häkkinen, Kaisa 2004. *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. Juva: WSOY.
- IMS = Pall, Valdek 1994. *Idamurde sõnastik*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

- Jaago, Tiiu 1997. Mis sealt tõuseb, soost sinine, /soost sinine, maast punane. Sinise ja punase võimalikust tähendusest regilaulus. – *Mäetagused*, nr 5. Tartu, lk 54–72. <http://haldjas.folklore.ee/tagused/nr5/tiiu.htm>.
- Jackendoff, Ray 1990. *Semantic Structures*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Jackendoff, Ray 2003. *Foundations of Language. Brain, Meaning, Grammar, Evolution*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Jakobson, Roman 1987. *Language in Literature*. Cambridge, Mass.; London.
- Jämsä, Tuomo 1986. *Suomen kielen yleisimpien verbien semantiikkaa*. *Acta universitatis Ouluensis* 12. Oulu: Oulun Yliopisto.
- Jämsä, Tuomo 1987. Kriittinen katsaus verbisemantiikan tutkimusperinteeseen. *Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja* 28. Oulu: Oulun yliopisto.
- Kaplinski, Jaan 1972. Parallelismist lingvisti pilguga. – *Keel ja Kirjandus*, nr 3, lk 132–145.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja* I–VI. *Lexica Societatis Fenno-Ugricae* XVI. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus 1968–2005.
- Kettunen, Lauri 1962. *Eestin kielen äännehistoria*. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 156. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kikas, Kristel 2002. *Mida sisaldab Heinrich Stahli Vocabula? Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised* 21. Toim. Valve-Liivi Kingisepp. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kingisepp jt 2002 = Valve-Liivi Kingisepp, Külli Habicht, Külli Prillop. *Joachim Rossihniuse kirikumanuaalide leksika*. *Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised* 22. Toim. Jaak Peebo. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Koivisto, Alanko, Päivi 2000. *Abstract Words in Abstract Worlds. Directionality and Prototypical Structure in the Semantic Change in English Nouns of Cognition*. *Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki*, t. LVIII. Helsinki: Société Néophilologique.
- Koski, Mauno 2002. Semantinen tyhjiö. – *Tähendusepüüdja: pühendusteos professor Haldur Õimu 60. sünnipäevaks 22. jaanuaril 2002 = Catcher of the meaning: festschrift for professor Haldur Õim on the occasion of his 60th birthday*. *Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised = Publications of the Department of general linguistics* 3. Toim. Renate Pajusalu, Tiit Hennoste. Tartu: Tartu Ülikool, lk 219–230.
- Krikmann, Arvo 1995. Sõnapaarid ja -read vanemas eestikeelses kirikukirjanduses. – *Läänemeresoome rahvaste kirjakeelte ajaloost*. *Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised* 1. Toim J. Peebo. Tartu: Tartu Ülikool, lk 81–101.
- Krikmann, Arvo 2003. Kaasaegse metafooriteooria panus parömioloogiasse. – *Uurimusi folkloori lühivormidest*. *Reetor* 1. Toim. Arvo Krikmann. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Folkloristika osakond; Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, lk 52–144.
- Kuusi, Matti (toim.) 1963. *Suomen kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja kustannusosakeyhtiö Otava.
- Labi, Kanni 2001. *Verbikasutus ja tegevuse väljendamine eesti ja soome regilauludes*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, Läänemeresoome keelte õppetool.
- Labi, Kanni 2004. Paralleelverbid – regilaulu koostisosad ja keeleüksused. – *Regilaul – loodud või saadud*. Toim. M. Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 225–240.

- Lakoff, George; Mark Johnson 1980. *Metaphors we live by*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George; Mark Turner 1989. *More Than Cool Reason: a field guide to poetic metaphor*. Chicago; London: University of Chicago Press.
- Lakoff, George 1994. Conceptual Metaphor Home Page. <http://cogsci.berkeley.edu/lakoff/>.
- Langacker, Ronald 1987. *Foundations of Cognitive Grammar I: Theoretical prerequisites*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 1991. *Concept, Image, and Symbol: the cognitive basis of grammar. Cognitive linguistics research* 1. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
- Laugaste, Eduard 1975. *Eesti rahvaluule*. Tallinn: Valgus.
- Leino, Pentti 1970. *Strukturaalinen alkusointu suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 298. Helsinki.
- Leino, Pentti 1993. *Polysemia – kielen moniselitteisyys. Kieli* 7. *Suomen kielen kognitiivista kielioppia* 1. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Leino, Pentti 2002. *Mittoja, muotoja, merkityksiä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 868. Toim. L. Tainio, A. Ontermä, T. Kelomäki, M. Jaakola. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Levin, Beth 1993. *English Verb Classes and Alternations*. Chicago: University of Chicago Press.
- Metslang, Helle 1978. *Süntaktilisi aspekte eesti regilaulu värsiparallelismis*. Tallinn. (Kandidaadiväitekirja käsikirja eestikeelne variant Eesti Rahvaluule Arhiivis.)
- Metslang, Helle 1981. Eesti regilaulu värsiparallelismi lingvistilise uurimise lähtekohti. – *Värsiõpetuse aktuaalseid probleeme ja soome-ugri värsitehnika küsimusi. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised* 587. Tartu, lk 50–80.
- Metslang, Helle 1997. Eesti keele ja teiste soome-ugri keelte futuurumi arenguid. – *Keel ja Kirjandus*, nr 4, lk 226–231.
- Must, Mari 2000. *Vene laensõnad eesti murretes*. [Tallinn:] Eesti Keele Sihtasutus.
- Mägiste, Julius 1936. Eesti saama-futuuri algupärast ja tarvitamiskõlblikkusest. – *Eesti Keel*, nr 3, lk 65–92.
- Mägiste, Julius 1982–1983. *Estonisches etymologisches wörterbuch* 1–12. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- Pajunen, Anneli 2001. *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pajusalu jt 2004 = Renate Pajusalu, Ilona Tragel, Ann Veismann, Maigi Vija. *Tuum-õnade semantikat ja pragmaatikat. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised* 5. Tartu: Tartu Ülikool 2004.
- Peegel, Juhan 1954. *Eesti vanade rahvalaulude keele morfoloogia*. Tartu. (Kandidaadiväitekirja käsikirja Eesti Rahvaluule Arhiivis.)
- Peegel, Juhan 1974. Regivärsilise rahvalaulu keelest. – *Eesti rahvalaulud. Antoloogia*. IV. Toim. Ülo Tedre. Tallinn: Eesti Raamat, lk 45–76.
- Peegel, Juhan 1997. *Kuld on jäänud jälgedesse. Regivärsi keelest ja poetikast*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Peegel, Juhan 2004. *Nimisõna poeetilised sünonüümid eesti regivärssides*. 2., läbi-vaadatud ja ühtlust. tr. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Peegel, Juhan 2006. *Eesti vanade rahvalaulude keel*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

- Penjam, Pille 2005. *tulema-verbi leksikaalsest ja grammatilisest kasutusest ning modaalse funktsiooni kujunemisest Eesti kirjakeeles 17.–20. sajandil*. Magistritöö. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond, eesti keele õppetool. Tartu: Tartu Ülikool.
- Pino, Veera 1989. Eesti rahvaluule suurskogumine aastail 1888–1906. – *Keel ja Kirjandus*, nr 7, lk 409–416.
- Pinker, Steven 1989. *Learnability and Cognition: The Acquisition of Argument Structure*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Raukko, Jarno 1994. Polysemia: Merkitysten verkosto – merkityksen verkko. – *Näkökulmia polysemiaan. Suomen kielen kognitiivista kielioppia* 2. Kieli 8. Toim. Pentti Leino, Tiina Onikki. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Rosch, Eleanor 1973. Natural categories. – *Cognitive Psychology* 4, pp. 328–350.
- Saareste, Andrus 1958. Sissejuhatus. – *Eesti keele mõisteline sõnaraamat = Dictionnaire analogique de la langue estonienne: avec un index pourvu des traductions en français* I. *Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis Väljaanne* nr. 3. Stockholm: Vaba Eesti, lk IX–XV.
- Saarlo, Liina 2005. *Eesti regilaulude stereotüüpiast: teooria, meetod ja tähendus. Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis* 5. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Sarv, Mari 1999. Alliteratiivse häo hajumisest regilaulus. – *Lohetapja. Pro Folkloristica* VI. Toim. Mall Hiimäe, Janika Oras, Kadri Tamm. Tartu, lk 143–155.
- Sarv, Mari 1999. Regilaul kui poeetiline süsteem. – *Paar sammukest XVII. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 5–122.
- Siro, Paavo 1949. *Puhumista merkitsevät verbit itämerensuomalaisissa kielissä: ilmausyhteyksiin pohjautuva merkityso pillinen tutkimuskoe. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia* 93. Helsinki.
- Sivonen, Jari 2005. *Mutkia matkassa. Nykysuomen epäsuoraa reittiä ilmaisevien verbien kognitiivista semantiikkaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 1017. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sweetser, Eve 1984. *Semantic Structure and Semantic Change: English Perception-Verbs in an Indo-European Context*. Duisburg: Linguistic Agency, University of Duisburg.
- Sweetser, Eve 1990. *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure. Cambridge Studies in Linguistics* 54. Cambridge: Cambridge University Press.
- Steinitz, Wolfgang 1934. *Der Parallelismus in der finnisch-karelischen Volksdichtung. FF Communications* 115. Helsinki.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja* I–VII. *Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskuksen julkaisuja* 36. Helsinki: Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus 1985–2003.
- Sutrop, Urmas 1996. Eesti keele värvussõnavara arengu põhijooni. – *Keel ja Kirjandus*, nr 10, lk 661–674.
- Sutrop, Urmas 2002. *The Vocabulary of Sense Perception in Estonian: Structure and History. Opuscula Fenno-Ugrica Gottingensia*, Bd. 8. Frankfurt am Main [etc.]: Lang.
- Zhihui Li, Helen 2006. To Perceive and to Describe: Metaphorical Semantic Extensions of Perceptual Adjectives and Verbs across Sense Modalities. Abstracts. – *Researching and Applying Metaphor: Ten years on*. Conference to be held at the University of Leeds 10–12 April, 2006.
<http://www.psyc.leeds.ac.uk/research/metaphor/raam6/abstracts/PaperAbstracts.doc>.

- Tedre, Ülo 1973. *Eesti pulmad. Lühiülevaade muistsetest kosja- ja pulmakommetest*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Tedre, Ülo 1998. Rahvalaulud – *Eesti rahvakultuur*. Tallinn, lk 548–564.
- Tereping, Avo-Rein 1988. *Kuulmispsühholoogia*. Tallinn: Valgus.
- Tragel, Ilona 2000. Usage of the verb *andma* 'to give' in the domain of verbal communication. – *Estonian: Typological studies IV. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised* 14, lk 146–172.
- Tragel, Ilona 2003. *Eesti keele tuumverbid. Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis* 3. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Traugott, Elizabeth Closs; Richard B. Dasher 2002. *Regularity in Semantic Change. Cambridge Studies in Linguistics* 97. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press.
- Turner, Mark 1991. *Reading Minds: The Study of English in the Age of Cognitive Science*. Princeton, New York: Princeton University Press.
- Ungerer, Friedrich; Hans-Jörg Schmid 1999. *An Introduction to Cognitive Linguistics*. London, New York: Longman.
- Viberg, Åke 1984. The verbs of perception: A typological study. – *Linguistics* 21, pp. 123–163.
- Viberg, Åke 2001. Verbs of perception. – *Language Typology and Language Universals. An International Handbook*. Vol. 2. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Vilkuna, Maria 1989. *Free word order in Finnish: its syntax and discourse functions. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 500. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VKS = *Vadja keele sõnaraamat* 1–5. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut; Eesti Keele Instituut 1990–2006.
- VMS = *Väike murdesõnastik* I–II. Toim. Valdek Pall. Tallinn: Valgus 1982–1989.
- Võru-eesti sõnaraamat. Võru Instituudi toimetised* 12. Koost. Sulev Iva. Tartu, Võru: Võru Instituut.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973 [1869]. *Eesti-saksa sõnaraamat = Estnisch-Deutsches Wörterbuch*. Tallinn: Valgus.
- Wierzbicka, Anna 1972. *Semantic primitives*. Frankfurt: Athenäum-Verlag.
- Williams, Joseph M. 1976. Synaesthetic adjectives: a possible law of semantic change. – *Language* 52 (2): pp. 461–478.
- Õim, Haldur 1971. Isikuga seotud sõnarühmade semantiline struktuur eesti keeles. – *Tartu Riikliku Ülikooli toimetised* 278. *Keele modelleerimise probleeme* 4. Tartu: [Tartu Riiklik Ülikool], lk 3–226.
- Õim, Haldur 1976. Elementaartähendused keele semantilises struktuuris. – *Keel ja Kirjandus*, nr 10, lk 598–605; nr 11, lk 675–682.
- Õim, Haldur 1990. Kognitiivse lähenemise võimalusi keeleteaduses. – *Akadeemia*, nr 9, lk 1818–1838.
- Õim, Haldur 1997. Eesti keele mentaalse maailmapildi allikaid ja piirjooni. – *Pühendusteos Huno Rätsepale 28.12.1997. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised* 7. Toim. M. Erelt jt. Tartu: Tartu Ülikool, lk 255–268.
- Õim, Asta 2000. Sünonüümide vormilisest küljest. – *Inter dialectos nominaque: pühendusteos Mari Mustale 11. novembril. Eesti Keele Instituudi toimetised* 7. Koost. ja toim. J. Viikberg. Tallinn: Eesti Keele Instituut, lk 462–472.

SUMMARY

The present thesis, “The Verb Semantics of Estonian Runo Songs”, examines the use of verbs as parallel words in runo songs, the semantic structures that they reflect, and the possibilities of expressing particular domains of action. This thesis is a study in Estonian semantics; the material it draws upon represents the historical and poetic language of the time period from the origin of runo songs about 2000 years ago until the end of the 19th and the beginning of the 20th century, when the analyzed songs were written down. This material provides several possible research methods of diachronic semantics of Estonian, a language with a relatively short literary tradition. Since a poetic text has more structures than ordinary language, mental semantic structures appear in it in a more distinct form. The key poetical features determining the semantics of runo song language are alliteration and parallelism. The main unit of parallelism is a group of verses, each organized by alliteration, expressing the same or a similar situation by using the same, synonymous or analogous words which are usually in the same positions. The repetition of one idea with different words and the semantic cohesion in parallel verses may produce a result in which words that are normally non-synonymous come to be used as synonymous parallel words. Such a phenomenon has been explained as the hazing of the common word meaning, and it occurs when the words are chosen to accord with the rules of alliteration and parallelism, so that instead of words with appropriate meaning parallel verses contain words chosen for their matching sounds. However, the use of nouns in parallelism exhibits certain regularities: the so-called poetical synonymy, a special convention of runo songs, connects different concepts that share certain common features. As verbs express processes, which do not have such concrete characteristics as things and creatures do, their use in parallelism is more complicated. The objective of this thesis is to find out whether there are still some regularities in the use of verbs in runo songs. This analysis also discusses which historical changes in the meaning of verbs might be relevant and to what extent there is poetical freedom in the selection of parallel verbs.

The thesis consists of five chapters. The first, an introductory chapter presents an overview of the studies in semantics, with an especial emphasis on verb semantics. The introduction focuses on various aspects relevant to the present study, such as the semantic relationships of words and the changes of meaning as well as polysemy from the perspective of several research paradigms: cognitive linguistics, prototype theory and metaphor theory. There is also an introduction to the semantic-syntactic division of verbs in Finnish, one of the closest related languages of Estonian. The work that the present thesis draws upon on the subject of dividing verbs is Anneli Pajunen’s “Argumenttirakenne. Asiaintilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä” (2001). Further the introduction contains a short review of the study of Estonian runo song language and poetics with an emphasis on the problems

connected with parallelism. Finally there is a description of the material analysed (85098 verses from the folklore collection initiated by Dr. Jakob Hurt, written down in 1860–1903 from 56 parishes of Estonia) and the principles underlying its selection. Chapters 2–4 discuss how different conceptual domains, such as motion, perception and speech acts are expressed with parallel verbs. Chapter 5 summarizes the main results of the analysis and conclusions concerning language use in runo songs. The appendices contain data of the analysed material and list the frequency with which the parallel verbs are used according to the conceptual domains which they represent.

The main units of the analysis—parallel verbs—may be defined as verbs that are used in parallel verses which describe a particular or similar action and are interchangeable with one other without impeding the meaning (although remaining connected with certain verses by virtue of alliteration and syllable structure). Since in human cognition concepts are grouped into categories according to some features, it may be argued that parallel words likewise reflect the mental categories of the carriers of the runo song tradition.

In chapter 2, which examines motion verbs that are used as parallel words and the expression of motion in parallelism, it appears that the main categories of motion in runo songs concern a change of position and a change of location with a certain emphasis on the deictic direction. Most parallel groups describe coming, going and walking, while movements with some special characteristic features such as running, driving, swinging, dancing are described to a lesser degree, but the verbs have been chosen relatively freely from amongst the whole domain of change of location. The deictic verbs *tulema* ‘to come’ and *minema* ‘to go’ are nevertheless seldom used together. In the domain of deictically definite motion, more generic verbs such as *liikuma* ‘to move’ are rarely used, but there are frequent uses of more specific words that denote the manner or the medium of motion. At the same time the specific meaning of the latter verbs is eliminated. For example, the verbs *astuma* ‘to step’, *jooksma* ‘to run’ and *veerema* ‘to roll’ are frequently used in all the three main domains of motion. Sometimes verbs denoting actions the specific character of which excludes one other are used together in the sense of coming or going. E.g. running and driving. The idea of a change of position expressed with parallel verbs mostly concerns rising and falling. Here the choice of verbs is more specific than in the domain of change of location. Among the parallel verbs used to denote motion, we can also find some causatives and verbs denoting a change of one’s state. If this is the case, the idea of motion is always incorporated. Co-occurrences with other semantic domains typically concern motions with a special function, for example searching and begging.

Chapter 3 examines verbs of perception in parallelism. Ordinary language has more ways of expressing visual and auditory perception than tactile, gustatory and olfactory perception. In runo songs, likewise, sight and hearing are described more often than other senses. Perception verbs can be divided into three groups: phenomenon-based verbs denoting the properties of the objects

perceived, experiencer-based verbs denoting the passive experience, and experiencer-based verbs denoting active participation of the perceiver. In parallelism, the phenomenon-based and the experiencer-based verbs are almost always used separately, but passive and active perception can form a complex category, just like the different senses do. In parallelism, the practice of describing sight as hearing and vice versa does not necessarily indicate a synesthetic metaphor but these senses form an inseparable whole. These verbs are frequently used together when they also express synesthetically tactile and somatic perception as well as in the descriptions of various actions which rely upon perception, e.g. seeking, waiting, guarding and so on. The verb *vaatama* 'to look' and its synonyms are used as parallel verbs with many different meanings and the meaning here has principally been extended to include the physical domain. For example, "looking" with the hands is a manual action.

The domain of speech acts, described in chapter 4, does not divide into larger sub-domains as the domains of change of position and change of location by motion do, or the way in which sub-domains are formed according to the connection with special organs such as those of sense perception. There are more verbs denoting a manner of action than perception, verbs denoting some special manner of speaking can also be used in a more general sense as happens in the domain of motion. It is characteristic of the runo song that singing is described as a speech act and frequently the verb *laulma* 'to sing' is used in the sense of 'speak'. If the entire parallel group expresses some specific kind of speaking, verbs with a general meaning are not used very often. The main division of speech acts is based on the function of speaking: giving information, asking information, influencing or judging the interlocutor, etc. Verbs denoting speech acts with a special function are normally not used in a more general sense, but the reverse practice is quite common. Thus verbs without any speech function which denote utterances of different sounds can also be used as speech act verbs in a more general sense as well as with some special communicative function. The boundary between different functions is not always very clearly drawn either. As the speech acts are directly connected with human activities, the human values of negative and positive are firmly delineated in the vocabulary expressing them. Everything non-human belongs to the negative scale here—verbs expressing animal voices but which are used to denote human speech carry a negative connotation. Normally speech act verbs that have a specific meaning figure in parallelism together within the clearly defined boundaries of the negative or positive, but one may also find juxtapositions of the opposites used for the purpose of contrast.

The analyses of parallel verbs in runo songs indicate that the main differences in the semantic structure of different action domains are those which arise due to the opposition between a human and a non-human element and the location of the language user in the environment described. In the case of motion, there is no qualitative difference between the human and non-human. Thus most of the peculiarities in that domain arise due to the speaker's location

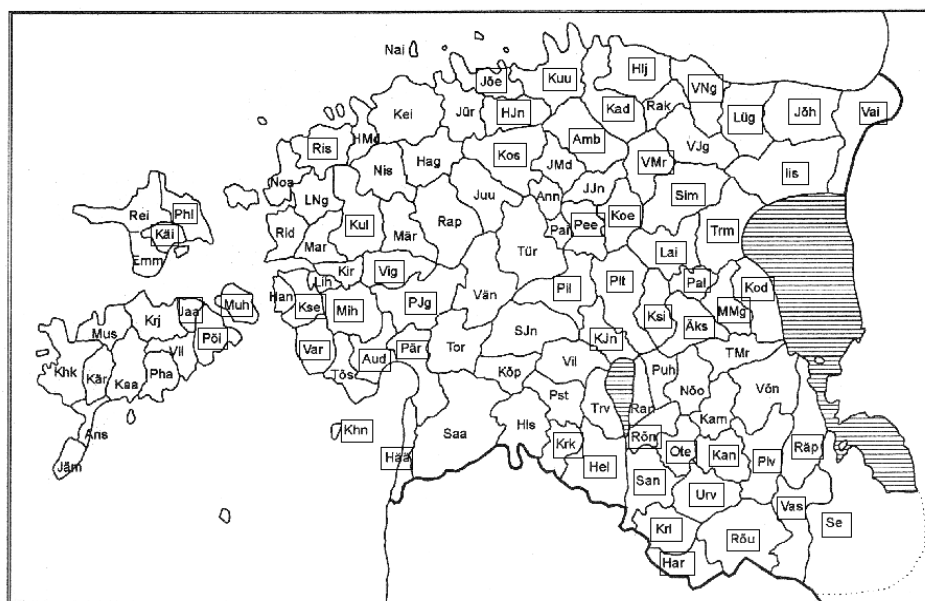
in space: in parallelism the movements toward a deictic zero and away from it are differentiated as well as neutral motion. Motion may have a close connection to several (human) actions, thereby gaining an additional quality. Perception is a common ability among the humans and animals and here there are no qualitative differences. The nature of perception is determined by the qualities of the perceived object, and not the perceiver. But perception may also be described more generally. When there are no specific verbs for it, a super-ordinate concept is expressed by the subordinate verbs that are used in aggregate. The ability to speak is unique for humans, but one aspect of it—uttering sounds—humans share with the rest of the animal world. There is a qualitative difference between informative and non-informative sound and the speech acts can be divided into positive and negative. When a verb denoting a manner of speaking has a negative connotation, then the meaning of that manner will not be neutralized in parallelism as usually happens in the domains of motion and perception.

Analyses indicate that the categories of runo song language as a sublanguage have different boundaries than those of ordinary language, but the main structures of the first still derive from the latter. The principal difference is that the runo song synonymy also incorporates some more distant sense relations of ordinary language. The analysis of a quite large amount of material shows that the parallel verbs which are used with one basic meaning are almost always chosen from one and the same, more general semantic field. The synonyms in ordinary language are mostly subordinate concepts of a basic level concept with a small difference in their meaning. The runo song synonyms themselves are basic level concepts, their common concept belongs to an upper level and sometimes has no lexical equivalent. Semantic differences between the runo song synonyms are also neutralized by the syntactic structure of the verses—the syntactic structure invariably derives from the verb which carries the main meaning of the parallel group, including in these cases when other verbs occurring in the group require other structures.

Besides the hierarchical relations of meaning, the selection of verbs into parallel verses is determined by the conventional relations between verbs and nouns as well as by sound associations, evoked by alliteration as the main poetical feature of runo songs. Our language and thinking is structured by several associative networks—different semantic associations, polysemy nets, collocations, and also sound associations—such connections have been in the language and minds of our ancestors when they created and developed runo songs. The analyzed material also indicates that in the semantics of runo song language, there are some archaic features, which were lost from ordinary language before the 19th century. The few cases when one can detect no semantic relationships between parallel verbs may be explained by changes in language and the weakening of the runo song tradition—as a rule, the choice of parallel words follows certain subliminal rules as the general use of language does.

LISAD

Lisa 1. Analüüsimaterjali geograafiline jaotuvus (aluskaart: EMS)

Töös kasutatud lühendid:

Amb – Ambla	Krl – Karula	Plv – Põlva
Aud – Audru	Kse – Karuse	Pär – Pärnu
Har – Hargla	Ksi – Kursi	Põi – Põide
Hel – Helme	Kul – Kullamaa	Ris – Risti
HJn – Harju-Jaani	Kuu – Kuusalu	Rõn – Rõngu
Hlj – Haljala	Käi – Käina	Rõu – Rõuge
Hää – Häädemeeste	Lai – Laiuse	Räp – Räpina
Iis – Iisaku	Lüg – Lügane	San – Sangaste
Jaa – Jaani	Mih – Mihkli	Se – Setu
Jõe – Jõelähtme	MMg – Maarja-	Sim – Simuna
Jõh – Jõhvi	Magdaleena	Trm – Torma
Kad – Kadrina	Muh – Muhu	Urv – Uraste
Kan – Kanepi	Ote – Otepää	Vai – Vaivara
Khk – Kihnu	Pal – Palamuse	Var – Varbla
KJn – Kolga-Jaani	Pee – Peetri	Vas – Vastseliina
Kod – Kodavere	Phl – Pühalepa	Vig – Vigala
Koe – Koeru	Pil – Pilistvere	VMr – Väike-Maarja
Kos – Kose	PJg – Pärnu-Jaagupi	VNg – Viru-Nigula
Krk – Karksi	Plt – Põltsamaa	Äks – Äksi

Lisa 2. Analüüsis kasutatud regilaulude arhiiviandmed

khk	värsi- arv	fondiviited
Vai	1130	<p>H II 1, 1/24 < Vaivara khk, Härmamäe v, Tšornaja k – M. Ostrov, O. Kallas < Gustav Halli, 52 a; Jaan Schulz, 61 a, karjane (1888)</p> <p>H II 1, 27/36 < Vaivara khk, Peeterristi k – M. Ostrov, O. Kallas < Leena Nirk (Must), ~50 a; Leena Kaev, 60 a (1888)</p> <p>H II 1, 39/40 < Vaivara khk, Puhkova k – M. Ostrov, O. Kallas < Liisa Ruske, 70 a (1888)</p> <p>H II 1, 43/6 < Vaivara khk, Härmamäe v – M. Ostrov, O. Kallas < Pärtel Kesküla, 59 a (1888)</p> <p>H II 1, 53/72 < Vaivara khk, Puhkova k – M. Ostrov, O. Kallas < Kuppari Ann Kontsa, 60 a ja Juula Orgulas, 72 a (1888)</p> <p>H II 1, 73/4 < Vaivara khk, Udria k – M. Ostrov, O. Kallas < Ann Polton, 45 a (1888)</p> <p>H II 1, 74/9 < Vaivara khk, Mereküla ligidal – M. Ostrov, O. Kallas < Eeva Mesi, 63 a (1888)</p> <p>H II 1, 80/9 < Vaivara khk, Udria k – M. Ostrov, O. Kallas < Vommi Mari Kontsa (1888)</p>
Jõh	2013	<p>H II 1, 175/8 < Jõhvi khk, Pühajõe v < Voka v – M. Ostrov, O. Kallas < Mari Eljas, 67 a (1888)</p> <p>H II 1, 188/91 < Jõhvi khk, Järve k – M. Ostrov, O. Kallas < Tiit Juhkov, 55 a (1888)</p> <p>H II 1, 191/4 < Jõhvi khk, Kohtla k – M. Ostrov, O. Kallas < Mari Ravil, 53 a (1888)</p> <p>H II 1, 194 < Jõhvi khk, Kohtla k – M. Ostrov, O. Kallas < Madli Landsberg, 55 a (1888)</p> <p>H II 1, 195/201 < Jõhvi khk, Kohtla k – M. Ostrov, O. Kallas < Jüri Aps (Kriisi Jüri), 64 a (1888)</p> <p>H II 1, 201/8 < Jõhvi khk, Kohtla k – M. Ostrov, O. Kallas < Liisu Aps (Jüri naine), 65 a (1888)</p> <p>H II 1, 209/16 < Jõhvi khk, Kohtla k – M. Ostrov, O. Kallas < Liisu Vihmann, 47 a (1888)</p> <p>H II 1, 216/7 < Jõhvi khk, Kohtla k – M. Ostrov, O. Kallas < Sibul (meesterahvas), 60 a (1888)</p> <p>H II 1, 218/29 < Jõhvi khk, Kohtla k – M. Ostrov, O. Kallas < Liisu Riimal, 72 a (1888)</p> <p>H II 1, 462/91 < Jõhvi khk, Kurtna v, Kurba t. – M. Ostrov, O. Kallas < Jüri Pakas (Kurba vana), 76 a (1888)</p>
Iis	1256	<p>H II 1, 527/61 < Iisaku khk, Kurtna v, Sootaga k – M. Ostrov, O. Kallas < Liisu Põdram, 72 a (1888)</p> <p>H II 1, 562/66 < Iisaku khk, Kurtna v, Kivinõmme k – M. Ostrov, O. Kallas < Kai Ambus, 65 a (1888)</p> <p>H II 1, 567/74 < Iisaku khk, Kurtna v, Sootaga k – M. Ostrov, O. Kallas < Kadri Õunapuu, ~70 a (1888)</p>

Lüg	2523	H II 3, 601/6 < Lügänuše khk, Lügänuše k – H. Prants < Varese Maarja (1890) H II 3, 606/8 < Lügänuše khk – H. Prants < Maarja Baatmann (1890) H II 3, 611/20 < Lügänuše khk, Aidunõmme k . – H. Prants < Tõnu Liisu (1890) H II 3, 621/40 < Lügänuše khk, Uuemõisa k – H. Prants < Juula Kaabur (1890)
VNg	1082	H II 34, 13/21 < Viru-Nigula khk – J. Valk < Jakob Puus (1892) H II 34, 21/8 < Viru-Nigula khk, Pada v, Uljaste k – J. Valk < Gustav Puus, 68 a (1892) H II 34, 29/39 < Viru-Nigula khk, Pada k – J. Valk < Maarja (Maria) Olev, 61 a (1892) H II 34, 39/45 < Viru-Nigula khk, Pada v, Toominga k – J. Valk < Jaan Aster, 70 a (1892) H II 34, 46/57 < Viru-Nigula khk, Pada v, Toominga k – J. Valk < Nigulas Pera (1892)
Hlj	1549	H II 9, 280/322 < Haljala khk, Kavastu v – J. A. Rehberg < Anu Tamberg (1890)
Kad	2704	H I 1, 66/90 < Kadrina khk – K. Kleinmann (1888)
Sim	989	H II 65, 51/72 < Simuna khk, Määri v – K. Raud < Mari Vändrik, 68 a (1895)
VMr	1476	H II 11, 623/37 < Väike-Maarja khk – K. Roost (1889) H II 11, 645/57 < Väike-Maarja khk – K. Roost < Jakob Kruudap (1889) H II 11, 657/68 < Väike-Maarja khk – K. Roost < Jaak Hübner (1889)
Amb	1001	H II 14, 7/11 < Ambla khk – V. Kullerkupp < Kaarel Lenzmann, (1889) H II 14, 11/3 < Ambla khk – V. Kullerkupp < L. Kullerkupp (1889) H II 14, 13/21 < Ambla khk – V. Kullerkupp < G. Böttker (1889) H II 14, 23/35 < Ambla khk – V. Kullerkupp < Leenu Pluman (1889) H II 14, 35/41 < Ambla khk – V. Kullerkupp < L. Kullerkupp (1889) H II 14, 44/63, 77/8 < Ambla khk – V. Kullerkupp (1889)
Koe	3115	H II 13, 9/207 < Koeru khk, Väinjärve v – V. Viitmann (1888)
Pee	1961	H II 13, 487/555 < Peetri khk – Fr. Russi (1889)
Kuu	2917	H I 1, 307/16 < Kuusalu khk, Kõnnu v – Kaaja Kruusimägi, üle 75 a (1888) H II 40, 661/713 < Simititsa < Kuusalu khk, Kolga rand – M. Odenberg < Els Migivor (1891)
Jõe	1065	H I 1, 321/30 < Jõelähtme khk – H. Redlich (1888) H II 15, 183/238 < Jõelähtme khk, Jägala v – H. Redlich (1888–1889)

HJn	1360	H II 15, 435/70 < Harju-Jaani khk, Raasiku v – M. Neumann < Leena Tedr (1889) H II 15, 584/99 < Harju-Jaani khk, Anija v – M. Neumann < Mari Kivi (1889)
Kos	1435	H II 16, 13/36 < Kose khk, Ravila v, Sulu t – J. M. Sommer < Mihkel Sidron, 86 a (1887) H II 16, 37/54 < Kose khk, Ravila v, Nõmbra m. – J. M. Sommer < Juhan Näru, 56 a (1887) H II 16, 61/84 < Kose khk, Nõmbra m. – J. M. Sommer < Ann Karu, 68 a (1887)
Ris	1128	H II 40, 917/1024 < Risti khk, Nõva v ja Vihterpalu v – J. Truusmann < Miina Kõrvemann, 50 a; jt (1893)
Kul	755	H II 54, 364/511 < Kullamaa khk, Teenuse v, Tõrja t – H. Laipmann < Kustas Tulminn, u. 40 a (1896) H III 4, 435/70 < Kullamaa khk – J. Veidermann (1888)
Vig	692	H II 47, 139/68 < Vigala khk – G. Soo < Madli Tuhina (Tuhingo?), 73 a (1894)
Var	1535	H II 17, 567/96 < Varbla khk – M. Karotom (1888) (<i>enamiste ühe ainsa inimese käest</i>)
Kse	2917	H II 2, 173/96 < Karuse khk, Petaluse k – M. Ostrov, O. Kallas < Liisu Krebs, 65 a (1889) H II 2, 222/76 < Karuse khk, Metsküla – M. Ostrov, O. Kallas < Ann Masler, 79 a (1889)
Phl	828	H II 6, 1/27 < Pühalepa khk – G. Seen, P. Saul < Juhan Kalju, 63 a; Johan Pihlamets, 60–70 a; keegi naine; Anton Espenberg, u. 45 a; Peeter Vannas, 69 a; Peet Toht, u. 60 a; Jüri Mustik, 71 a; (1890) H II 6, 159/70 < Pühalepa khk, Kassari v – G. Seen, P. Saul < Ingel Nurms, 54 a; Leena Niitin, 70 a; Liisu Mets, 53 a; Leena Sprundberg, 62 a (1890) H II 6, 190/6 < Pühalepa khk – G. Seen, P. Saul < Andrus Rool, 50 a; Jüri Säng, 73 a; (1890)
Käi	667	H II 6, 84/7 < Käina khk – G. Seen, P. Saul < Toomas Proos, 50 a; Juhan Ulkmann, 64 a (1890) H II 6, 92/115 < Käina khk – G. Seen, P. Saul < Kreet Lepamaa, 48 a; Ants Saarna, 79 a; Leena, 35 a; Andrus Laasberg, 48 a; Toomas Tohver, 53 a (1890) H II 6, 170/88 < Käina khk – G. Seen, P. Saul < Ann Siim, 54 a; Aado Saal, 40 a; Leenu Mäumbaid, 52 a; Ann Võõrtmann, 35 a; Toomas Kuusik, 68 a; Ann Brandt, 60 a; Leena Tampõld, 57 a (1890)
Jaa	986	H II 35, 21/87 < Jaani khk, Maasi v, Pahila k – J. Keerig, J. Ilves < Tiit Lembrime, 58 a (1892)
Põi	1394	H II 35, 505/63 < Põide khk, Kahtla v, Kahtla k, Aru t. – J. Keerig, J. Ilves < Reet Mahlamets, 72 a (1892) H II 35, 625/59 < Põide khk, Koigi v, Kapra k, Laada t. – J. Keerig, J. Ilves < Liisu Kõo, u. 50 a (1892)

Muh	2251	H II 6, 494/500, 536/72 < Muhu khk – G. Seen < Kadri Veerendel, 78 a (1890) H II 54, 365/503 < Muhu khk, Muhu kirikuv, Männiku Kearu t. < Tamse v – H. Laipmann < Kadri Rehepap, s. 1825 (1896)
Khñ	2799	H II 41, 595/689 < Tõstamaa khk, Kihnu v – J. Korits < Madli Vesik (1884 (kogutud), 1889 (saadetud))
Aud	977	H I 2, 29/32 < Audru khk – P. Jagor (1888) H II 19, 849/898 < Audru khk – P. Jagor (1889)
Mih	574	H I 4, 609/18 < Mihkli khk, Kõima v – K. Sakson (1878)
PJg	1081	H II 41, 883/948 < Pärnu-Jaagupi khk – H. Lusik < Leenu Pärtel jt (1888)
Pär	2078	H II 20, 73/121 < Pärnu khk, Sauga v – E. Aspe < Riinu Põhjak; Ann Redik; soldatinaine Tiiu Maidla; jt.(1889)
Hää	1121	H II 24, 621/68 < Häädemeeste khk – J. Sitska, J. Aru < Kadri Mass, 64 a (1889)
Krk	1865	H II 23, 481/573 < Karksi khk, Polli v – M. Kõeva < Kadri Sarv, 67 a (1890)
Hel	1567	H II 43, 9/66 < Helme khk, Koorküla v, Mäe-Laugaste t. – K. Ruut < Eeva Krotnik, 60 a (1892)
KJñ	2012	H, Kolga-Jaani III, 25/42 < Kolga-Jaani khk – J. Bergmann < J. Parm, u. 65 a, Kolga kiriku karjamees (1878) H, Kolga-Jaani III, 160/235 < Kolga-Jaani khk, Kiriku v, Kasari t. – J. Bergmann < Ann Kaur, s. 1824 (1878)
Pil	1376	H II 58, 771/809 < Tallinn < Pilistvere khk, Kabala v – J. Vompson < Mari Jürgenson, 83 a (1896)
Plt	928	H I 2, 293/315 < Põltsamaa khk – J. Lillak (1889) H II 56, 302/18 < Põltsamaa khk, Vana-Põltsamaa v – E. J. Õunapuu < Ann Kukk (1895)
Ksi	1293	H II 27, 81/101 < Kursi khk, Puurmani v – T. Riomar < Joosep Saeale, 78 a (1888) H II 50, 75/136 < Kursi khk, Laiuse khk – G. Soo (1880)
Lai	1193	H II 43, 623/36 < Laiuse khk, Laiuse v – M. Korts (koguja), M. Ostrov (saatja) < Mart Kreos, müürsepp, u. 50 a (1887) H I 2, 419/28 < Laiuse khk – J. Remmelg (1888)
Pal	1305	H II 27, 336/492 < Palamuse khk, Luua v – M. Uus (1888) H II 27, 513/44 < Palamuse khk, Luua v – E. Uus (1888–1889) H II 27, 562/602 < Palamuse khk, Kaarepere v – M. Saar (1888–1889)
Trm	1166	H II 27, 805/20 < Torma khk, Torma v – V. Pärt (1888) H II 27, 835/41 < Torma khk, Tarakvere v – H. Mann (1890) H II 50, 277/410 < Torma khk – E. J. Õunapuu (1894)
Kod	1584	H II 4, 531/72 < Kodavere khk, Alatskivi v, Kriidi t. – M. Koik, J. Härms < Kadri Kriit (1887) H II 4, 581/608 < Kodavere khk, Alatskivi v, Kallaste k – M. Koik, J. Härms < Krõõt Anask (1887)

MMg	1065	<p>H II 56, 343/60 < Maarja-Magdaleena khk, Kaiavere vaestemaja – J. Tammemägi < Liisa Äärmann, üle 60 a (1895)</p> <p>H II 56, 361/6 < Maarja-Magdaleena khk, Kaiavere vaestemaja – J. Tammemägi < Kusta Äärmann, 66 a (1895)</p> <p>H II 56, 366/70 < Maarja-Magdaleena khk, Kudina v, Kaiavere k – J. Tammemägi < Liisa Rootberg (snd. Äärmann), 49 a (1895)</p> <p>H II 56, 370/1 < Maarja-Magdaleena khk, Kudina v, Kaiavere k – J. Tammemägi < Eeva Treimann, 62 a, Liisa Äärmann, üle 60 a (1895)</p> <p>H II 55, 373/6 < Maarja-Magdaleena khk, Kudina v, Kaiavere k – J. Tammemägi < Mari Vuks, 70 a (1895)</p> <p>H II 56, 376/7 < Maarja-Magdaleena khk, Kudina v, Kassemägi k – J. Tammemägi < Mari Tamm (Sandri-naine), 60 a (1895)</p> <p>H II 56, 377/81 < Maarja-Magdaleena khk, Kudina v, Kassemägi k – J. Tammemägi < Ann Selgis, 60 a (1895)</p> <p>H II 56, 382/3 < Maarja-Magdaleena khk, Kudina vaestemaja – J. Tammemägi < Ann Tros's (Trojss), 70 a (1895)</p> <p>H II 56, 383/5 < Maarja-Magdaleena khk, Kudina vaestemaja – J. Tammemägi < Mari Pöder, u. 80 a (1895)</p> <p>H II 56, 385/9 < Maarja-Magdaleena khk, Kudina v – J. Tammemägi < Sohvi Eplar, 62 a (1895)</p> <p>H II 56, 389/95 < Maarja-Magdaleena khk, Kudina v – J. Tammemägi < Ann Kool, 81 a (1895)</p> <p>H II 56, 424/32 < Maarja-Magdaleena khk, Saare v – J. Tammemägi < Mari Limbak, 80 a (1895)</p> <p>H II 56, 432 < Maarja-Magdaleena khk, Saare v – J. Tammemägi < Kadri, Mari Limbaki tütar (1895)</p> <p>H II 56, 432/6 < Maarja-Magdaleena khk, Kudina v < Jõe v – J. Tammemägi < Liisa Vadi (snd Uuk), 57 a (1895)</p>
Äks	1138	H II 50, 735/46; 799/831 < Äksi khk, Saadjärve v – P. Sepp < Maret Koorits, 76 a, jt. (1894)
Rõn	1192	H II 30, 629/91 < Rõngu khk – P. Grünfeldt (1888)
Ote	1026	<p>H II 44, 507/31 < Otepää khk, Nuustaku al. – V. Vaher (1891)</p> <p>H II 31, 140/79 < Otepää khk – V. Vaher (1889)</p>
San	1285	H II 5, 365/428 < Sangaste khk – J. Hurt < Mari Kirschbaum (Jukatsi Mari), 35 a (1877)
Kan	976	<p>H II 32, 437/527 < Kanepi khk – J. Väggi (1889)</p> <p>H III 11, 458/507 < Kanepi khk, Vana-Piigaste v – J. Väggi (1888)</p>
Urv	1179	H II 36, 30/132 < Urvaste khk, Vana-Antsla v – G. Seen < Jakob Kollin, 76 a; Maarja Ludsa, 72 a; Ann Tee, 64 a (1893)
Krl	1077	H II 24, 250/500 < Karula khk – P. Einer, J. Einer < Metusala ema, 75 a; Sohvi Ahmann; Mari Hiir, 60 a; Rauchi mamma; Lota Riiga (1887–1889)
Har	2589	H II 32, 15/139 < Hargla khk, Mõniste v – J. Pähn (1888)
Rõu	950	H II 71, 533/50 < Rõuge khk, Nursi v – H. Uuk < Anna Marana, 80 a (1903)

Plv	1805	H, Põlva 2, 3/36 < Põlva khk, Peri v – J. Hurt < Liisa Kuudra (1860–1872) H, Põlva 3, 3/29 < Põlva khk, Väimela v, Rikandi t – P. Väiso < Sohvi Väiso (1877)
Räp	2573	H, Jagomann, 4/82, 162/3, 180/2, 266/311 < Rāpina khk, Kõnnu k – J. Jagomann < Okse Tanilovitz, 52 a (1877, 1878)
Vas	2872	H I 10, 497/542 < Vastseliina khk – K. Fluss < Zilli Paatso, Zilli Nasta, Zilli Toomka, Vaaskera Paatso (1896–1898)
Se	2203 1080	H II 4, 203/53 < Setu, Treski k – J. Hurt < Hemmo, Ivani naine (1886) H II 4, 365/419 < Setu, Vilo v, Ugareva k – J. Hurt < Kriisa Kati (1886)

Lisa 3. Analüüsimaterjali paralleelverbid: esinemissagedus esi- ja järelvärssides (murdesõnade tähendused EMS-ist või VMS-ist)

Tulemine (303 parallelismirühma)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
tulema	225	veerema	41
saama	11	saama	40
astuma	10	astuma	38
jooksma	8	kalduma	26
veerema	6	tulema	16
küündima	5	kargama	12
sõitma	4	laskma	11
tõusma	4	jooksma	9
käima	3	jõudma	9
minema	2	ajama	7
tükkima	2	käima	5
vajuma	2	lendama	5
ajama siia	1	olema	5
heränemä 'ärkama'	1	oskama	5
hoidma hulka	1	ruttama	5
ihkama	1	sadama	5
juhtuma	1	ujuma	5
kasvama	1	asuma	4
kukkuma	1	pilkuma	4
kütma	1	tõusma	4
laduma	1	harinema	3
lendama	1	käänama	3
liikuma	1	liikuma	3
lubama	1	liugema	3
lööma troppi	1	paisuma	3
olema	1	panema	3
otsima	1	välkuma	3
pugema	1	heitma	2
puutuma vastu	1	hällima	2
sündima	1	jääma	2
tiirutama	1	kargutama	2
tükkima	1	koguma	2
vedama	1	laduma	2
		langema	2
		minema	2
		näima	2
		painduma	2
		pugema	2
		pääsema	2
		sattuma	2

	seadma	2
	sõitma	2
	vajuma	2
	aelema	1
	aigenema	1
	algama	1
	haugutama	1
	hüppama	1
	ilmuma	1
	juhtuma vastu	1
	kaema vastu	1
	kallama	1
	katkema	1
	keerima	1
	keeritama	1
	kerkima	1
	kippuma	1
	kogunema	1
	krapsastama	1
	kõndima	1
	laskuma	1
	lähenema	1
	lügerdama	1
	mahtuma	1
	mõõduma maad	1
	nõudma	1
	pistma	1
	puutuma	1
	põlema	1
	päksama	1
	ronima	1
	ropsastama	1
	rõhuma	1
	saabuma	1
	saatma	1
	seisastama	1
	sõudma	1
	sörkima	1
	talluma	1
	tikkuma	1
	tõttama	1
	tükkima	1
	uhtuma	1
	vaakuma 'vaaruma'	1
	vahtima	1
	vedama	1

		veeretama	1
		väema 'rühkima'	1
		õõtsuma	1
		ärkuma	1

Naisekstulemine (45)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
tulema	41	saama	11
käima talule	1	olema	10
meelima	1	helkima	4
olema	1	kalduma 'minema'	4
saama	1	kargama	3
		kippuma	2
		minema	2
		sõudma	2
		tulema	2
		astuma	1
		asuma poisile	1
		helistama	1
		ihaldama	1
		keerama	1
		käänama	1
		lubama	1
		nõrkuma	1
		pakkuma	1
		panema	1
		pistma	1
		seisastama	1
		sõitma	1

Minemine (305)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
minema	169	astuma	33
veerema	21	veerema	28
jooksma	12	käima	27
astuma	11	kargama	26
pagema	8	pugema	23
käima	7	minema	19
kõndima	6	ujuma	14
laduma	6	saama	11
ujuma	6	kalduma	9
liikuma	5	vajuma	9
pugema	5	jooksma	8
kalduma	4	kaduma	8
keerama	4	lendama	8

tantsima	4	ajama	7
kargama	3	taganema	6
kepsima	3	tõttama	6
laskma	2	lahkuma	5
lendama	2	pagema	5
saama	2	ruttama	5
tükkima	2	valama	5
ajama	1	laskma	5
harinema 'harjuma'	1	marssima	5
heiditama ennast	1	keerama	4
heitma jalga	1	arvama	3
hoidma eest	1	hõõrutama	3
jõudma	1	kapsima	3
kippama 'nihkuma'	1	langema	3
kipsima-kapsima	1	tükkima	3
koguma	1	asuma	2
kriipsima	1	eksima	2
kõpsatama	1	keerutama	2
kõpsima	1	kukkuma	2
käduma	1	laduma	2
lahkuma	1	liikuma	2
lippama	1	poetama	2
mõistma	1	saatma saabast murule	2
panema pakku	1	sadama	2
sõitma	1	sõitma	2
süvima	1	tantsima	2
taatama 'taganema'	1	tungima	2
taganema	1	tõukama	2
vehkima	1	tõusma	2
õõtsuma	1	vedama	2
		andma ruumi	1
		apsatama 'hüppama'	1
		istuma	1
		jõudma	1
		kaaluma üle	1
		kargutama	1
		kasima	1
		katsuma maad	1
		keeritama	1
		keerlema	1
		kepsima	1
		kerima	1
		kobima	1
		koguma	1
		kraapsima	1
		krõpsatama	1

		kuluma	1
		kurutama 'norutama'	1
		kõndima	1
		käänama	1
		laabitsema	1
		lamema	1
		leerima 'luusima'	1
		lehkima 'lehvima, jooksma'	1
		libisema	1
		liitma	1
		litsuma	1
		lābema	1
		maalima jalga	1
		manitsema 'mainima'	1
		matkama	1
		olema	1
		paarima	1
		paiskama end	1
		panõhtuma 'jääma jm'	1
		petma	1
		pilkuma	1
		poeldama 'paotama'	1
		põgenema	1
		põikama	1
		põrutama	1
		pääsema välja	1
		püüdma ennast	1
		seisma	1
		sirvima	1
		sõudma	1
		tatsama	1
		tegema teed	1
		tikkuma	1
		tsõõrima	1
		tulema	1
		uhama üle	1
		viima jalga	1
		vālgatama	1
		vālksima	1
		õõtsutama	1
		ārkama	1

Meheleminemine (31)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
minema	14	käima	5
jooksma	7	kargama	3
juhtuma	2	saama	3
saama	2	astuma	2
ujuma	2	käänama	2
itkema	1	minema	2
mahtuma	1	rõõkama 'himustama'	2
olema	1	pistma pead	2
pugema	1	asuma	1
		ihkama	1
		jooma ära	1
		kalduma 'suunduma'	1
		kasvama	1
		kõndima	1
		laduma	1
		puhuma	1
		puutuma	1
		rõõgitsema 'himustama'	1
		sugema	1
		töötama	1
		vaikima	1
		valmistama	1

Jõudmine (13)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
ujuma	8	saama	3
saama	5	veerema	2
		astuma	1
		eksima	1
		kalduma	1
		minema	1
		pillutama	1
		pugema	1
		sadama	1
		seisatama	1
		ujuma	1
		vajuma	1

Käimine (161)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
käima	59	astuma	20
kõndima	28	marssima	18
hulkuma	17	kõndima	16
minema	6	veerema	11
jooksma	5	hulkuma	8
sõitma	5	jooksma	8
tantsima	5	sõitma	8
liikuma	4	käima	7
veerema	4	minema	6
astuma	4	mõõdma maad	6
marssima	2	uljuma	6
aelema	1	liikuma	5
ajama	1	tantsima	5
kargama	1	vaaruma	5
keerima	1	vaatama	5
kepsima	1	kargama	4
kobisema	1	laskma	4
käibelema	1	keerama	3
lippama	1	lippama	3
mõtkuma	1	tallama jalga	3
olema	1	katsuma	2
seadma sääri	1	keerima	2
sihistama	1	lendama	2
sirkmä 'käima'	1	lööma lahku	2
sugema	1	seisatama	2
suikuma	1	tuikuma	2
sõkkuma	1	vahtima	2
tirsima 'pingutama'	1	valama	2
uitama	1	ajama	1
ujuma	1	helkima	1
uljuma	1	hüppama	1
upsima 'hüplema'	1	jätma jälge	1
vaatama läbi	1	kahama	1
		kapsima	1
		kõlgutama	1
		kõnelema	1
		laakima	1
		laduma	1
		laksuma	1
		loperdama	1
		luigutama	1
		lõhistama	1
		matkama	1

	nõrgutama 'noogutama, sirutama'	1
	olema	1
	panema jalga	1
	parsima	1
	piiluma	1
	pugema	1
	põkkuma	1
	rikkuma	1
	saama	1
	saatma	1
	salkuma (vrd salkama 'jooksma')	1
	sikutama	1
	sorkima 'sõrkima'	1
	suplema	1
	tammuma	1
	tegema teed	1
	tooma tuld	1
	tõstma põlve	1
	uitelema	1
	ujuma	1
	vantsima	1
	vehkima	1
	õõtsuma	1

Kosjaskäimine (21)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
käima	8	ajama	19
kõndima	7	sõitma	4
sõitma	5	tooma viina	1
kompima teed	1	vedama viina	1

Riideskäimine (13)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
tantsima	3	lippama	2
jooksma	2	valama	2
käima	2	helkima	1
kargama	1	hüppama	1
kobisema	2	kahama	1
sihistama	1	kargama	1
sõkkuma	1	laksuma	1
uljuma	1	lendama	1
upsima	1	lõhistama	1
		lööma lõõri	1
		põkkuma	1
		seisma	1

		tammuma	1
		vahtima	1
		vantsima	1

Käimine/liikumine kui kusagil viibimine (39)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
hüppama	6	kargama	9
ujuma	6	pugema	8
jooksma	4	roomama	5
käima	4	ringutama	4
kargama	3	jooksma	2
magama	2	laduma	2
pugema	2	magama	2
sõtkuma	2	mängitama	2
ajama üle	1	pööritama	2
iratsema 'hullama'	1	ujuma	2
kastma kintsu	1	ajama	1
lagima	1	ajama läbi	1
minema sisse	1	asuma	1
munema	1	elama	1
sibama	1	haigutama	1
sibelema	1	heitama	1
tallama	1	hüppama	1
tantsima	1	irama 'mürama'	1
		keeritama	1
		kiperdama	1
		käima	1
		käima kaudu	1
		käima peal	1
		ladima 'liduma'	1
		lendama	1
		leotama reisi	1
		lööma lusti	1
		maadlema	1
		mängima	1
		nuusutlema	1
		paterdama	1
		roitma 'hulkuma'	1
		segama	1
		tuhnima	1
		tulema peale	1
		ujuma üle	1
		veeretama	1

Jooksmine (37)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
jooksma	16	kargama	16
hüppama	10	veerema	9
valama	4	valama	4
laskma jalga	2	punuma	3
põlema	1	jõudma	2
sõitma	1	ladama	2
tuiskama	1	pügama 'ära jooksmas'	2
vadama	1	ajama	1
vaduma	1	hüppama	1
		jorgutama	1
		käima	1
		lagama	1
		lippama	1
		lähenema	1
		lööma lippi	1
		minema	1
		pistma	1
		prügama	1
		pugema	1
		ropsima	1
		sibuma	1
		silama 'silkama'	1
		tantsima	1
		vaperdama	1
		veeretama	1

Kiirustamine (15)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
lendama	4	kargama	8
kargama	3	jooksma	3
mängima	2	lendama	2
ruttama	2	rühkima	2
lipsatama	1	tõmbama	1
mässama	1	tantsima	1
tantsima	1	vaperdama	1
tormama	1	veeretama	1
		välksatama	1

Sõitmine (69)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
sõitma	51	ajama	18
ajama	7	veerema	12
sõitlema	2	aelema	6
jooksma	1	käima	4
kargama	1	sõitma	4
kihutama	1	valama	4
käima	1	kihutama	3
kütma	1	laskma	3
sõudma	1	kargutama	2
tulema	1	liikuma	2
tõmbama	1	uljuma	2
viima	1	vehkima	2
		astuma	1
		hulkuma	1
		istuma tõllas	1
		jõudma	1
		kalduma 'minema'	1
		kandma piitsa	1
		keeritama	1
		laduma	1
		lendama	1
		liigutama	1
		lippama	1
		lähenema	1
		nakutama	1
		nõtkuma	1
		panema	1
		paugutama	1
		piirama	1
		purjutama	1
		raaveldama	1
		rajama teed	1
		uuluma	1
		vaidlema 'võitlema'	1
		veeretama	1
		värvima	1

Tantsimine (46)

esivärsside verbid		järelevärsside verbid	
tantsima	25	tantsima	16
mürama	5	kargama	10
mängima	4	kõndima	3
hüppama	3	uhtuma	3
tülitama	3	heitma jalga	2
valtsima	2	hõõrima	2
ehtima	1	jooksma	2
kargama	1	laskma jalga	2
keeritama	1	mängima	2
lööma luhti	1	põrutama	2
		valtsima	2
		veerema	2
		astuma	1
		heitma rõõmu	1
		hõõritama hända	1
		hüppama	1
		kahistama	1
		keeritama	1
		keeritlema	1
		keerutama jalga	1
		keerutama kanda	1
		kiskuma	1
		lehtima	1
		lippama	1
		lõhistama	1
		lööma kuuti	1
		lööma liperpalli	1
		lööma rinki	1
		muntseldama	1
		mürama	1
		nõrkuma	1
		pillama	1
		pöörama pead	1
		seerima	1
		siugama 'lippama'	1
		sõtkuma	1
		säädima sääri	1
		vantsima	1
		vanutama	1
		veeretama	1
		veeretama kanda	1

Kiikumine (28)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
kiikuma	13	õõtsuma	6
hällima	5	kiikuma	4
õõtsuma	3	nõtkuma	4
kõikuma	2	hällima	3
liikuma	2	kõikuma	3
käima	1	nõrkuma 'nõtkuma'	2
nõtkuma	1	vintsuma	2
sõudma	1	hõljuma	1
		jõudma	1
		nõlkuma	1
		paukuma	1
		tantsima	1
		vaaruma	1

Tõusmine (44)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
tõusma	18	astuma	14
tulema üles	7	saistama 'püsti tõusma'	5
tulema	6	kargama	4
istuma	3	saama	4
asuma	2	seisma	4
hüppama	1	kargama üles	3
kargama	1	pugema	3
kasvama	1	astuma üles	2
saistama 'püsti tõusma'	1	ajama	1
seisma	1	ajama üles	1
tikkuma	1	asuma	1
tugema 'toetuma'	1	istuma	1
veerema	1	käima	1
		tugema 'toetuma'	1
		tulema	1
		tõusma	1
		vaalima üles	1

Kukkumine (52)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
kukkuma	28	sadama	11
kaduma	3	kargama	8
minema	2	kukkuma	7
murduma	3	langema	6
sadama	3	vajuma	6
tüntsutama	3	laskma	5
komistama	2	veerema	3

langema	2	laskuma	2
kaaluma 'vajuma'	1	varisema	2
kalduma	1	heitma	1
pudenema	1	heitma maha	1
tõllerdama	1	hüpitama	1
vajuma	1	hüppama	1
veerema	1	käänama	1
		lagunema	1
		lammõma 'pikali heitma'	1
		lendama	1

Paistmine (61)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
paistma	24	haljendama	16
näima	12	paistma	13
kumama	10	kumama	9
punama	2	näima	5
haljendama	1	sinama	5
hiilgama	1	valuma	4
irgama 'kiirgama'	1	helkima	3
kiteldama	1	valendama	3
kollendama	1	hõrõtama 'punetama'	2
kullendama	1	kajama	2
kuulduma	1	läikima	2
kuumendama	1	põlema	2
kõmama	1	tolgendama	2
lehvima	1	aimama	1
põlema	1	ilbendama	1
säteldama	1	ilustama	1
tulema	1	kaema	1
		kiirgama	1
		kiretama 'virvendama'	1
		kirgama	1
		kollendama	1
		kumendama	1
		kärama	1
		lajama 'kajama'	1
		näitama	1
		riidlema	1
		särama	1
		sätendama	1
		tilgendama	1
		vaaluma 'kalduma'	1
		vaatama	1
		valohõllema	1

		‘valendama’	
		välkuma	1
		õilmendama	1
		õrgama ‘ergama’	1
		äilata ‘läigatama’	1
		äilima ‘läikima’	1
		ülenema	1

Nägemine (44)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
nägema	35	kaema	21
kuulma	4	nägema	6
silmama	2	vaatama	5
leidma	1	kuulma	4
tundma	1	panema tähele	4
vaatama	1	arvama	1
		kavatsõma ‘märkama’	1
		kõnelema	1
		leidma	1
		silmama	1
		tundma	1
		vilistama	1

Vaatamine (86)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
kaema	28	vaatama	23
vaatama	17	katsuma	12
katsuma	13	vahtima	11
kuulama	8	heitma silmi	7
sihtima	4	nägema	5
vahtima	4	kaema	4
viisuma ‘piiluma’	3	kuulama	4
heitma silmi	2	lööma silmi	2
kuulma	1	piiluma	2
mõtlemata	1	sihtima	2
nägema	1	ajama	1
panema silmi	1	hulkuma	1
tundma	1	imestama	1
tunnistama	1	lahutama silmi	1
uurima	1	lasetama silmi	1
		liigutama	1
		mõtlemata	1
		nurkima ‘nuhkima’	1
		ootama	1
		passima	1

		pidama aru	1
		piirama	1
		pöörama pead	1
		serbima	1
		silmama	1
		tunnistama	1
		tunnustama	1

Kuuldumine (21)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
kuulduma	15	helkima	11
kostma	3	heituma	4
heituma	2	kuulduma	3
helkima	1	kaikuma	2
		laksuma	2
		paukuma	2
		helisema	1
		hõikuma	1
		hüüdma	1
		kukkuma	1
		raksuma	1
		selkima 'settima, selgima'	1
		veerema	1
		äilastama	1

Kuulmine (9)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
kuulma	9	mõistma	2
		nägema	2
		panema tähele	2
		võtma sõnu	2
		panema meelde	1
		viima häält	1

Kuulamine (52)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
kuulama	45	vaatama	24
kuulatama	2	kuulama	5
kaema	3	seisma	5
oskama	1	mõtlemata	4
mõistma	1	võtma sõna	4
		panema tähele	2
		seisatama	2

		seisma man	2
		vahtima	2
		võtma vastu	2
		ajama juttu	1
		kaema	1
		ootama	1
		panema meelde	1
		panema tallele	1
		vaatama sõna	1
		viima häält	1
		viima sõna	1
		võtma häält	1
		võtma viisi	1

Katsumine (21)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
puutuma	16	katsuma	12
katsuma	2	näppima	4
kiskuma	1	naerma	3
nippima	1	noppima	2
otsima	1	puutuma	2
		kaema	1
		katkuma	1
		naljatama	1
		narrima	1
		puudutama	1
		sattuma	1
		uurima	1

Kõnelemine (150)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
kõnelema	50	kõnelema	27
ütleva	33	pajatama	22
hüüdma	7	ütleva	10
kostma	7	kostma	7
kukkuma	5	ajama juttu	5
laulma	5	andma teada	5
lausuma	5	kaebama	5
andma teada	3	laulma	5
juhatama	2	rääkima	5
pajatama	2	kiitma	4
rääkima	2	tooma teada	4
sirisema	2	kärkima	3
viima teada	2	lausuma	3
ajama juttu	1	häälitsema	2

avaldama	1	jutustama	2
haugutama	1	kukkuma	2
kuulutama	1	kuulutama	2
käänama ümber	1	laskma vastu	2
küsima	1	leelotama	2
lehklema	1	muisatama	2
liputama	1	mõtlemata	2
manitsema 'mainima'	1	sõnotõlõma 'tõrelema'	2
mürisema	1	tegema häält	2
naerma vastu	1	andma sõna	1
närtsatama	1	heitma meelehalu	1
parisema	1	heitma sõna	1
puutuma (keel)	1	huikama	1
rääkuma	1	hüüdma	1
sirelema	1	juhatama	1
sõkkuma juttu	1	kandma teada	1
sõnotõlõma 'tõrelema'	1	karistama 'keelama, manitsema'	1
teretama	1	kauplema	1
tsiristama	1	kiiluma 'kiljuma'	1
vaigistama vastu	1	koppama 'lõõma'	1
viima sõna	1	kudrutama	1
vinguma	1	kurisema	1
õpetama	1	kõõrutama	1
õrenema	1	käänama sõnu	1
		ladelema < laterdama?	1
		liigutama	1
		liigutama (lõuad)	1
		lorisema	1
		lõristama	1
		manitsema 'mainima'	1
		mõistma	1
		mõistutama meelil	1
		napsima	1
		nõrgastama	1
		oskama	1
		paiskama sõnu	1
		puhklema	1
		raputama	1
		rogisema	1
		seisastama	1
		sorima 'laimama'	1
		tantsima	1
		teretama	1
		tooma sõna	1
		tõotama	1
		tõstma juttu	1

		tõukama juttu	1
		uljutama	1
		vaakuma juttu	1
		vastama	1
		vedama sõna	1
		veeretama	1
		vilistama	1
		ägama	1

Jutuajamine (26)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
kõnelema	17	lööma lusti	8
ajama juttu	4	kõnelema	5
jutlema	2	ajama juttu	3
naljatama	1	pidama tänu	3
otsima juttu	1	rääkima	3
rääkima	1	heitma keelt	1
		katsuma juttu	1
		lööma loovi	1
		lööma lulli	1
		lööma lõõri 'laisklema'	1
		manitsema 'mainima'	1
		pidama lusti	1
		taplema	1
		tegema juttu	1
		vahetama sõnu	1

Vaidlemine (8)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
vaidlema	3	riidlema	3
purelema	2	vaidlema	2
riidlema	2	paluma	1
sõnelema	1	pidama kära	1
		pidama viha	1
		sõimlema	1
		taplema	1
		tõrelema	1
		tülitsema	1
		vandlema	1

Laulmine (276)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
laulma	180	laulma	56
kukkuma	43	laskma	29
luulema	10	veeretama	25
hõiskama	7	kukkuma	19
veerema	4	pajatama	17
ütleva	6	peksma keelt	15
huikama	3	tegema häält	13
hüüdma	3	kuulutama häält	11
laskma laulu	2	luulema	11
lobisema	2	veerema	11
veeretama	2	kõnelema	9
eilutama	1	kõõrutama	9
haukuma	1	kulutama suud	8
häälitsema	1	kostma	6
jooksma (suu)	1	pilduma sõnu	6
kaasitama	1	hõiskama	5
karjuma	1	häälitsema	5
kukutelema	1	liikuma (keel)	5
kul'atama 'lõbutsema'	1	õilutama	5
leelutama	1	helisema	4
lõõritama	1	helkima	4
lööma laulu	1	hüüdma	4
lööma lugu	1	mõlkuma (meel)	4
tegema häält	1	veeretama viisi	4
ägisema	1	ütleva	4
		heitma keelt	3
		karjuma	3
		loetama	3
		lõõritama	3
		vahetama sõnu	3
		arutama	2
		hõõrutama	2
		ilutsema (süda)	2
		jagama sõnu	2
		kaljuma	2
		kuduma	2
		kul'atama 'lõbutsema'	2
		kumama	2
		leelotama	2
		liigutama huuli	2
		lõhkuma	2
		lõksuma	2
		paukuma	2

	rääkima	2
	tikutama	2
	võtma viisi	2
	heitma häält	1
	huikama	1
	hõikama	1
	kaasitama	1
	kandma korda	1
	keerutama keelt	1
	kiitma	1
	kirema	1
	koogama	1
	kudrutama	1
	kõigutama huuli	1
	kõõruma	1
	käima (keel)	1
	laduma	1
	laksutama	1
	laskma häält	1
	laskma lugu	1
	lausuma	1
	lobisema	1
	luiskama	1
	lõhetama	1
	lõkkuma	1
	lõksutama	1
	mõlgistama meelt	1
	mõtlemä	1
	pahutama 'noomima'	1
	pidama ilu	1
	pilgutama silmi	1
	pilluma	1
	pirisema	1
	puhuma	1
	päästma	1
	rõõgitsema	1
	tegema ilu	1
	tekerdama	1
	tuksuma	1
	tõstma häält	1
	ukerdama 'kudrutama'	1
	vaagutama	1
	vaotama hambaid	1
	võtma eest	1
	võtma viili	1
	õeluma	1

Küsimine (34)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
küsima	27	nõudma	9
küsitama	6	mõistatama	5
nõudma	1	rääkima	4
		häälitsema	2
		mõtlemata	2
		ajama juttu	1
		aluma	1
		haugutama	1
		juurutama 'uurima, pinnima'	1
		kaeblema	1
		kannatama	1
		kuulama	1
		kuulatama	1
		küsima	1
		lausuma	1
		muisatama 'mõistatama'	1
		nimetama	1
		paluma	1
		saama teada	1
		tahtma teada	1
		taplema	1
		veeretama	1
		ägama	1

Süüdistamine (9)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
ütleva	6	kaebama	7
itkema	2	kallama	1
süstama	1	tänitama	1

Sõimamine (79)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
sõimama	15	haugutama	14
haugutama	10	sõimama	13
kuulutama	8	vanduma	10
vanduma	7	näägutama	7
tõrelema	4	laimama	5
vihkama	4	lõimama	3
laitma	3	noogutama	3
rääkima	2	andma sõnu	2
haukuma	2	pahandama	2
kiusama	2	tankutama (vrd tanklema 'nägelema')	2

kur'otama 'kiruma'	2	haukuma	1
riidlema	2	hurjutama	1
veeretama	2	itkutama	1
habelema 'lahmima, haarama'	1	kaebama	1
hästitama 'ässitama, parastama'	1	karjuma	1
ikutama	1	katsatama	1
koogutama	1	kiruma	1
kukkuma kurja	1	kostma kurjalt	1
needma	1	kärkima	1
noogutama	1	käänama sõnu	1
olema kuri	1	laitma	1
paukuma	1	lõksuma	1
pilduma	1	lõrisema	1
pilkama	1	manama	1
sohutama	1	naeratama kurjalt	1
sokseldama	1	noomima	1
tuksuma	1	nurgutama	1
urama	1	paiskama sõnu	1
ütlemata	1	pakkuma sõnu	1
		panema sõnu	1
		peksma	1
		pidama aru	1
		piinama	1
		pilkama	1
		pirisema	1
		purelema	1
		rappima	1
		sajatama	1
		suksutama	1
		sülitama	1
		teotama	1
		torisema	1
		tõrelema	1
		tõukama	1
		urama	1
		vahetama vandeid	1
		veeretama	1
		vihkama	1
		vilistama	1

Laitmine (37)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
laitma	14	laitma	14
teotama	7	vanduma	5
põlgama	6	tegema häbi	4

kõnelema	3	teotama	4
sõimama	1	põlgama	3
aoma 'sõimama, pahaks panema'	1	sõimama	3
laulma	1	kõnelema	2
needma	1	leidma viga	2
saagutama 'näägutama'	1	ajama takka	1
tõrelema	1	arvama	1
vaevama	1	imetlema	1
		kahjotsema	1
		katkuma	1
		kiitma	1
		laimama	1
		naerma	2
		noogutama 'näägutama'	1
		petma	1
		pidama lolliks	1
		pilkama	1
		rääkima	1
		sorima 'laimama'	1
		vihkama	1
		võõristama	1

Pilkamine (55)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
naerma	36	teotama	16
pilkama	7	naerma	9
sõimama	4	pilkama	9
teotama	2	irvitama	7
irvitama	1	põlgama	5
laulma	1	sõimama	5
naeratama	1	itsitama	2
narrima	1	kandma valekeelt	2
põlgama	1	kõnelema	2
rääkima	1	laitma	2
		rääkima	2
		tõstma tühja juttu	2
		haugutama	1
		imetsema	1
		itkutama	1
		kaema	1
		katsatama	1
		kurvastama	1
		kuulama	1
		kuulutama	1
		laimama	1

		laulma	1
		narrima	1
		pentsima 'pilkama'	1
		rõtsima	1
		vanduma	1
		ütleva	1
		sajatama	1
		mõnitama	1

Kiitmine (23)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
kiitma	20	austama	14
rääkima hästi	2	andma au	3
andma au	1	heitma nalja	1
		kiitma	1
		kõnelema	1
		vaatama	1
		võtma ära	1
		ütleva heaks	1

Tänamine (14)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
tänama	12	andma aitüma	4
kiitma	2	paluma	3
		kiitma	3
		tänama	2
		maksma palka	1
		manitsema 'mainima'	1
		võtma vaeva vastu	1

Töötamine (15)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
andma	7	töötama	11
töötama	4	lubama	3
müüma	3	koguma	1
minema	1		

Kurtmine (26)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
kurtma	10	kaebama	8
ütleva	6	halatsema	5
kaebama	3	kurtma	3
istutama	2	veeretama	3
inisema	1	andma	2

itkema	1	astutama	2
nutma	1	nutma	2
ohkama	1	oigama	2
pidama muret	1	vanduma	2
		ajama juttu	1
		arvama	1
		halama	1
		kaeblema	1
		kahetsema	1
		kisendama	1
		muretsama	1
		ohkima	1
		rähklema	1

Valetamine (18)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
valetama	10	tõstma tühja juttu	6
ütleva	3	peksma keelt	3
rääkima	2	naerma	2
naerma	1	rappima 'riidlema'	2
petma	1	tegema tühja juttu	2
sorima 'laimama'	1	valetama	2
		kandma keelt	1
		kavaldama	1
		kõnelema	1
		petma	1
		rääkima	1
		vaakima valejuttu	1

Kiitlemine (16)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
kiitlema	11	hooplema	10
kiitma ennast	3	karjuma	1
hooplema	2	kauplema	1
		laulma	1
		seadma ennast	1
		suurustama	1
		vaidlema	1
		ütleva	1

Nimetamine (31)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
kutsuma	10	kutsuma	8
hüüdma	7	hõikama	7
sõimama	6	nimetama	5
ütleva	4	sõimama	4
nimetama	1	kaebama	3
ristima	1	arvama	2
rääkima	1	naerma	2
vanduma	1	vanduma	2
		häälitsema 'meelitama'	1
		hüüdma	1
		kaema	1
		kiitma	1
		laimama	1
		laitma	1
		lädjama	1
		manima 'nimetama'	1
		manitsema 'mainima'	1
		panema	1
		tarvitama	1
		teotama	1
		ütleva	1

Õpetamine (22)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
õpetama	16	noomima	9
kasvatama	3	õpetama	4
laitma	1	andma tarkust	1
noomima	1	haugutama	1
peksma	1	kaagutama	1
		karistama 'keelama, manitsema'	1
		kasvatama	1
		käskima	1
		leerima	1
		manitsema 'noomima'	1
		seletama	1
		tasuma targaks	1
		viisama 'õpetama'	1
		vilutama 'viluma panema'	1

Palumine (68)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
küsimä	22	paluma	18
paluma	18	nuruma	8
kummardama	6	kummardama	6
nutma	3	vaidlema	6
itkema	2	heitma sõnu	3
kiduma 'kidisema'	2	nutma	3
otsima	2	tahtma	3
himutsema	1	kaebama	2
hühisemä 'hobuse hääl'	1	kauplema	2
kudrima	1	kõnelema	2
lõugama	1	saama	2
meelitama	1	ägama	2
nuruma	1	ajama	1
rõõgitsema 'himustama'	1	anuma	1
rõõkama 'himustama'	1	hakkama kaela	1
saama	1	haugutama	1
tahtma	1	haukuma	1
tellima	1	katkuma	1
võtma	1	katsuma	1
ütleva	1	küsimä	1
		leinama	1
		luksuma	1
		lõugama	1
		lühima	1
		manima 'nimetama'	1
		nabisema	1
		nurama	1
		nõudma	1
		palvetama	1
		pärimä	1
		tellima	1
		vaalama 'heinu kokku ajama'	1
		valvama	1
		vidrimä	1
		võtma võlgu	1

Käskimine (37)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
sundima	12	käskima	16
hüüdma	8	sundima	7
käskima	6	karjuma	5
noomima	2	juhatama	3
ajama	1	noomima	3
hõiskama	1	õpetama	3
juhtima	1	ajama	2
kiusama	1	käritama 'käratama'	1
tahtma	1	näägutama	1
teetama	1	panema	1
tõrelema	1	peksma	1
virutama	1	saatma	1
õpetama	1	sõimama	1
		taplema	1
		tarvitama	1
		tänitama	1

Kutsumine (59)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
kutsuma	41	paluma	9
hüüdma	5	hõikama	6
ootama	3	karjuma	5
petma	3	kutsuma	5
hõikama	2	hüüdma	3
ihkama	1	kaebama	3
soovima	1	manitsema	3
sundima	1	tahtma	3
tellima	1	arvama	2
viima ära	1	käskima	2
		saatma sõna	2
		ajama hobust	1
		ajama kokku	1
		haugutama	1
		häälitsema 'meelitama'	1
		kandma	1
		kauplema	1
		korjama	1
		laulma	1
		lunastama	1
		lähetama sõnumit	1
		maanitsema	1
		mainima	1
		manima 'nimetama'	1

		manitama 'meelitama'	1
		mõtlemata (meel)	1
		nimetama	1
		panema	1
		paukuma 'hüüdma'	1
		petma	1
		pärima	1
		sallima	1
		sõitma saani	1
		tellima	1
		veeretama	1
		viima	1
		viima sõna	1
		võtma	1
		võtma vastu	1

Keelamine (17)

esivärsside verbid		järelvärsside verbid	
keelama	10	keelama	6
hoidma	4	noomima	3
ütlemata	2	kaitsma	2
sulgema	1	pidama	2
		hoidma	1
		kartma	1
		manitsema	1
		ravitsema	1
		seisma eest	1
		tõrelema	1
		vaiguma	1
		valjastama	1
		õpetama	1

ELULOOKIRJELDUS

Kanni Labi

Sünniaeg ja koht: 12.03.1971, Tallinn
Kodakondsus: Eesti
Aadress: Etnomusikoloogia osakond, Eesti Kirjandusmuuseum,
Vanemuise 42, Tartu 51003
telefon: 7 377 708
e-post: kanni@folklore.ee

Haridus

2001 *MA* (eesti- ja soome-ugri keeleteadus), Tartu Ülikool
1998 *BA* (soome keel ja kultuur), Tartu Ülikool
1989 Tallinna 54. Keskkool

Teenistuskäik

2001–2006 Doktoriõpe Tartu Ülikoolis
2005– Eesti Kirjandusmuuseum, etnomusikoloogia osakonna teadur
2000–2005 Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiivi assistent ja
grandiprojekti täitja
1998 Tartu Herbert Masingu Gümnaasium, eesti keele õpetaja

CURRICULUM VITAE

Kanni Labi

Date and place of birth: 12.03.1971, Tallinn
Citizenship: Estonian
Address: Department of Ethnomusicology, Estonian Literary
Museum, Vanemuise 42, Tartu 51003
Phone: +372 7377 708
E-mail: kanni@folklore.ee

Education

2001 *MA* (Estonian and Finno-Ugric linguistics), University of Tartu
1998 *BA* (Finnish language and culture), University of Tartu
1989 Tallinn, Secondary School No. 54

Professional employment

2001–2006 Ph.D student at the University of Tartu
2005– Estonian Literary Museum, Department of Ethnomusicology,
researcher
2000–2005 Estonian Literary Museum, Estonian Folklore Archives, assistant
1998 Tartu Herbert Masing School, teacher of Estonian language